Ežerų sostinėj

Zarasų paminėjimo pustūkstantmečiui

Su etnokultūrinio darbo Zarasų rajone vadovais Rimute VITAITE ir Gintaru ANDRIJAUSKU kalbasi Liudvikas GIEDRAITIS.

Gal mes ir nesam trys stulpai, ant kurių laikosi Zarasai, tik – žmonės sau, kaip visi, tačiau, būdami šio krašto „bendrakeleiviai“, manau, turime teisę apžvelgti jį, tą Lietuvoj bene atkampiausią, gerokai apleistą kraštą, sakytum, – ,,Lietuvos užpentį“, aikštingą ir gražią skardžių sangrūdą, tą „pakriūtę“, pasak mano mamos, – apžvelgti jį iš savo bokštelio. Imkit ir prisistatykit.

Rima VITAITĖ (toliau R. V.). Oficialiai esu Zarasų kultūros rūmų Etnokultūros skyriaus vyriausioji etnografė, kultūros bendrijos „Sėla“ pirmininkė.

Gintaras ANDRIJAUSKAS (toliau G. A.). Įvardyti „etnografais“, pirmumą teikiam etnokultūrai, bet dirbam daugybę kitų darbų – rengiam šou programas, festivalius…

R. V. Gintaro arkliukas – liaudies muzikantai, bet jis ir pats gabus muzikantas, tad daug kur „panaudojamas“.

G. A. Kartu einam renginių, vakarų vedėjais: *Aneliutia ir Dzidaras*. Liaudiško stiliaus renginiuose esam neblogai susikūkavę. O grynai „mano“ – muzikantai. Štai neseniai nuskambėjo „Sėlos muzikantų“ jau keturioliktas festivalis. Suvažiuoja beveik visi šio krašto „kiečiausi“ liaudies muzikantai (apie pusšimtį), grojantys *petaburskām.* Didžiuojuos jais, labai gyvybingais, su *uonaru*. Biržų, Rokiškio, Pasvalio muzikantai – jų tik atšvaitai.

Kokie rajone svarbiausi etnokultūriniai renginiai, šventės?

G. A. Pirmiausia, žinoma, Žolinės. Tradicinė Zarasų šventė, dideli atlaidai. Ją jau nuo seniai kartu su paribio latviais siekiam praturtinti būtent minėtuoju festivaliu „Sėlos muzikantai“. Tai pagrindinė čia etninė šventė, mūsų metinių darbų atskaitos pradžia. Bandom semtis iš to, kas išliko aprašuose. Įvairių Žolinių būta. Tarpukariu net cirkas kartą buvo atvažiavęs, pilna centrinė aikštė prigužėjo – vežimas prie vežimo. Žmonių per Žolines gausu ir dabar. Surengiam etnografinių ansamblių koncertus, muges...

Ar jums svarbu Žolinių tradiciškumas – su žolynais, derliumi?.. Kaip sekasi derinti reikalą su Bažnyčia, kaip ši šventė pas jus švenčiama?

R. V. Svarbu. Kalendorinės Žolinės – vasaros darbų pabaiga, paskutiniųjų devynių žolynų žydėjimas laukuose, daržų kupėjimas, sodų vaisių pribrendimas, jurginų žiedų darželiuose prie sodybų pats puošnumas. Apeigomis pagarbinamas rugys, tradicinis „maitintojas“. Turininga šventė. Akcentas – Žolinės tradicinio vainiko iškėlimo ir devynių vainikėlių atnešimo apeigos. Žolinių programa trunka dešimt valandų, taigi visko būna: ir darbo apdainavimo, ir žolynų, kartais ir viena kita romantinė daina nuskamba, ir vaidinimų, ir paskutinio vasaros pasišokimo lauke, Zarasų Sėlių aikštėje, griežiant kapeloms. Žodžiu, „kermošius“ su muge, su alum, giminių bei draugų susitikimai. Bažnyčioje – rimtis ir susikaupimas, Šv. Mergelės Marijos ėmimo į dangų atlaidai, su žolynų ir daržo gėrybių šventinimu. Bet tai pirmoje dienos pusėje. Manau, kad kalendorinius ir religinius dalykus deriname vykusiai ir tradiciškai. Atlaidai ir kermošius visada ėjo šalia. Atšventėme jau 14-as Žolines. Nuo kitų metų ši diena paskelbta Miesto diena. Navynos kokios ir nekokios... Kita rajone mėgstama šventė – Joninės. Bet jos šventimas jau ne tradicinis, o – „masinės kultūros priemonėmis“. Bandom įterpti vieną kitą „aplaižytą“ tradicinį momentą, bet kas jis be vidinio pojūčio… Rasas švęsti reikėtų mažesnėmis bendruomenėmis, glaudesniais sambūriais „pagal pojūčius“: kas vedami tikėjimo ir burtų, kas triukšmingoje aplinkoje, kas prie butelio. Masinio kokteilio, koks yra dabar, komentuoti nenorėčiau, kaip niekada nenoriu jame būti… Iš mūsų, švenčių rengėjų, norima, kad būtų masiška, linksma ir gera. Bet tai ne visada tinka tradicinei kultūrai. Joje svarbiau pajautimas, vidinis išgyvenimas, ryšys su gamta, bendruomeniškumas... Kita šventė, dėl kurios esam marias jėgų paaukoję, versti įdiegti „bendralietuviškas“ rekomendacijas, – Užgavėnės. Beviltiška. Niekad tų kaukių pas mus nebuvo, jos – ne mūsų, žmonės jų čia nepriima. Tada ėmiausi to, kas būtent šiam kraštui būdinga, – organizuoti užsigavėjimo vakarus, bet ir vėl blogai: nemasiška, kodėl kaukių nedarau... Per Velykas rengiam margučių parodą, daug metų rengtus folkloro teminius ir neteminius koncertus pakeitėme romantinės muzikos koncertais, – pagausėjo žiūrovų... Vėlines švenčiame gana uždarai, vieninčiai, beveik be žiūrovų susikuriam atitinkamą aplinką, dvasinę būseną. Pradėjome jas rengti Stelmužėje ir prie senkapių, norime atkreipti dėmesį į labai apgailėtiną rajone jų žymėjimą. Laikotarpis tarp Kalėdų ir Naujųjų metų labai turtingas renginių kultūros rūmų salėje, kuri

tada tikrai nebūna tuščia. Įvairių kalėdinių renginių turėjome: ir folkloro kolektyvo „Oželis“ vaidinimų, ir kapelų koncertų, ir kitokių kolektyvų – kartu. Folklorui tada „duodama“ 10 minučių… Iš naujausių (tikiuosi, tapsiančių kasmetiniu) renginių – šiemet įvykęs trečiasis mano sumanytas vaikų ir jaunimo respublikinis festivalis „Zalvynė“, kurio idėją suprantu taip: skatinti jaunimą pažinti savo krašto materialųjį, dvasinį paveldą, skiepyti darną su gamta, įžvelgti mitų ženklus dabartyje, žadinti jaunus žmones perprasti, išjausti mūsų krašto savitumą, perspektyvas, kad jaunimas bręstų mylėdamas jį, suvokdamas jo vertę, neprarasdamas tautinės savimonės, kad tas šaltinėlis nuolat papildytų sielas. Be to, svarbu telkti prie tautinės kultūros jaunimą, kad neprarastume jo. Taip įsivaizduoju tą festivalį, taip noriu, taip ir bus, nors tie, kuriems turėtų labiausiai rūpėti jaunimo reikalai, su širdgėla sakau, – mažiausiai padeda...

Ką turit omeny? Galit, žinoma, ir nesakyt...

R. V. Lėšas priversta sukrapštyti iš fondų po keletą tūkstančių ar šimtų. Tai ir nežinau, ar reikia Lietuvai tradicijas puoselėjančio jaunimo? Matyt, nelabai, nes Kultūros ministerijos Etninės kultūros paramos fondas trijų festivalių projektui „Gyvieji sėliai“, į kurį įeina pagrindiniai rajono etninės kultūros renginiai – „Sėlos muzikantai“, „Zalvynė“ ir Žolinė, teskyrė keturis tūkstančius... O jaunimas taip veržiasi į „Zalvynę“! Šiemet net 20 kolektyvų dalyvavo! Akivaizdu, kad šalyje per mažai etninės kultūros renginių jaunimui. Didesnius suskaičiuotum ant vienos rankos pirštų. Todėl, nors ir labai sunku susirinkti lėšas (daugiausia – padedant sėlių kultūros bendrijai „Sėla“), darysiu viską, kad „Zalvynė“ išliktų, kad geriausi Lietuvos kolektyvai važiuotų į Zarasus, kad renginys būtų reikalingas miestui, o visi penki rajono vaikų ir jaunimo folkloro ansambliai (jų dalyvių beveik pusantro šimto), turėtų bendraminčių, augtų. Taigi „Zalvynės“ reikia Lietuvos jaunimui ir – kad tautinė kultūra išliktų…

Tarp rajono švenčių jūs dar neminėjot Sartų, to Lietuvos mastu suplaukimo į Dusetas.

G. A. Sartai perdaug dideli, tegalim iš dalies į juos įsiterpt. Ką bedarytume, niekada televizija mūsų nerodo. Operatoriai gaudo girtus veidus, graibsto sensacijas – šventę kilninančiųjų ten nėr. Keliolika liaudiškos muzikos kapelų – atmušam tokias programas! žiemą! gyvai! užšąlančiom dūdom, sugrumbančiais pirštais, beveik už dyka... Sakau, įsteigsiu jau medalius muzikantams už didvyriškumą...

R. V. Per Sartus surengiama ir puiki mugė. Tai tradiciška, nes būtent iš jos, atrodo, ir atsirado ta šventė: po Grabnyčių kitą dieną nuo senovės būdavo didydis Dusetų turgus. Prekiauta arkliais, grūdais, puodais, maistu, *visokiām kāšialām...* Šiame turguje atsirado „pravažiavimas arkliais“: pradžioj nuo bažnyčios keliom gatvėm, vėliau persikėlė ant ledo, virto rimtomis žirgų lenktynėmis... Šiųmetinių Sartų jomarkas, deja, buvo jau kitoks: mėgėjiškos kapelos sulėkė iš aplinkinių rajonų ir dar iš toliau. Rajono tradiciniai muzikantai, tos naivios kaimų kapelos, visada teikusios jomarkui žavesį, pasidarė nereikalingos. Taip buvo išstumtos ir jų, tradicinių koletyvų, vakaronės, taip vienijusios visus... Deja, nauji vadovavimo būdai ir didesni pinigai daro savo.

G. A. Etnologai tas varžybas kildina iš a*žugavinių pasivažinėjimų*, bet patys dusetiškiai netapatina su *Ažugavām* (Užgavėnėm), sako – nemaišykit, tai yra skirtingi dalykai. Tų pasivažinjimų ant ežerų čia, Rytų Aukštaitijoje, nuo senovės būta labai daug, bet tik Dusetose prigijo, „įgavo apsukas“, tapo specifine, masiškumu tikrai didžiausia Lietuvos šventė. Saugom jos vardą kiek įmanydami.

R. V. Atrodo, labai „auga“ ir Derliaus šventės: Dusetose, Zarasuose, manau, atsiras ir miesteliuose. Jų pagrindas – mugės, virstančios „jomarkais“ su seniūnijų varžytuvėmis, liaudiškais pagrojimais. Bažnytkaimiai rengia vadinamuosius kaimo festivalius, trunkančius po tris dienas: visas kompleksas renginių – koncertai, sporto varžybos, vakaronės, laužai... Ko tik neprisigalvojama!

G. A. Gintas Paliulis, Antazavės kultūros namų direktorius, bene pirmasis čia pradėjo tokius festivalius... Nesiekiama kokių „aukštų tikslų“: koncertuojama, pramogaujama, varžomasi. Žmonės sukviečiami saviraiškai, bendravimui. Vienur festivalių dienos sutampa su bažnytiniais atlaidais (Salake – per Petrines), kitur (Antazavėje) turi savo „atskirą“ laiką. Aviliai mėgsta kraštiečių susibūrimus, kuriuos rengia sutelktai kultūros namai ir bažnyčia. „Iš centro“ niekas niekam nieko neprimetinėja: vyksta tai, ką bendruomenė (jos išrinktieji) sugeba, ko nori. Mūsų pagrindiniai patarimai – kad beviltiškai „nepasineštų“ į popsą juodą, kad nepamirštų tradiciškumo... Sunkūs tai dalykai. Įsakyt niekam nieko negali, vien įtikinėti. Džiaugiesi, kai atsiranda ir išklausančiųjų...

R. V. Kaimai, kultūriniu požiūriu, sakyčiau, sparčiai atgimsta. Kur tik yra kokia kultūros įstaigėlė, žmonės tikrai nesėdi sudėję rankų, nesiteisina esą nieko nėra, nieko ir nereikia. Stengiamasi suburti tai teatriuką, tai kapelą, tai kokį ansamblį... Jaučiamos net savotiškos varžytuvės, konkurencija tarp kaimų. Festivalyje „Vieversys“ (kovo 11-ąją) Zarasuose dalyvauja be išimties visi, ir tikrai neatmestinai. Koncertas trunka kelias valandas...

G. A. ... bet visada girdim priekaištų, kad per mažai skirta laiko.

R. V. Meninės saviraiškos poreikis kaime gyvas.

G. A. Taip, kultūrinis pakilumas dabartiniame kaime akivaizdus. Užtektų pamatyti, išgirsti, kaip kaimų kultūros namų vadovai, vieną dieną per mėnesį suvažiuojantys čia, į Zarasų kultūros namus, kviečia, vilioja pas save vieni kitų kolektyvus. Jaučiamas kultūros renginių alkis. Salakas turi palyginti neblogą mėgėjų teatro trupę – nepasidalija visas rajonas.

R. V. Akivaizdžios kolektyvų pastangos pasirodyti kuo geriau, tvarkingiau, kūrinius atlikti teisingiau. Jau ir etnografiniuose ansambliuose atsirado supratimas, kas yra savo

Žolinių vainikas.

krašto daina, kaip ją reikia padainuot, kokie būdingi drabužiai. Gal, sakau, ir mūsų pastangos nenueina veltui...

Vis apie kultūrininkų pastangas, renginius, darbo vaisius šnekat, o kaip gyvoji tradicija, kaip, ką patys žmonės švenčia „iš savęs"?

R. V. Vis sparčiau tampame vartotojiška publika. Vieni linksmina, kiti linksminasi. Gal kalendorinių švenčių „išvedimas" į dideles bendruomenes tik pakenkė joms? Kita vertus, keičiasi laikai, keičiasi ir tradicijų rūbas. Svarbu, kad esmė išliktų. Yra dar daug šeimų, kurios perduoda kartoms gyvąją kalendorinę tradiciją, puoselėja ją. O kokią muziką mėgsta klausyti, kaip šoka, – tai tik rūbas. Baisiau, kai nebelieka širdies tuose šventimuose. Šventė man reiškia švarą, tyrumą, šventumą – to siekiu savo darbu. Deja, šiandien didesnis žmonių noras stebėti, bet ne patiems dalyvauti...

G. A. Taip ir išnyksta tradicijos, nes joms reikia ne žiūrėjimo, o būtent dalyvavimo. Bet mes, „atsakingieji" už renginius, vis tiek privalom būti gal kiek „nenormalūs": puoselėti tradiciškumą, meninį tikrumą, nors žinom, kad pataikaudami žiūrovų skoniui surinktume daug daugiau žmonių. Sumanęs „Sėlos muzikantų" festivalį, jau iš pradžių pasakiau: pirmiausia bus muzikantams.

Ar tai ne kelias į uždarumą?

G. A. Ne. Ne. Pirmiausia ir svarbiausia – kelti muzikavimo lygį, o ne pataikauti žiūrovų skoniui.

Siekiat tradiciškumo, meniškumo, o žmonės esą pajutę jūsų „tikrumą" patys ateis... Kaip tad vertinat (tarp kitko) laidas per televiziją „Duokim garo", „Gero ūpo"?

G. A. Gerai. Pirmiausia už tai, kad suteikia galimybę viešai pasirodyti, kas yra kas. Suteikia drąsos „užkaborių" muzikantams. Akivaizdus čia ir „netikėtumo efektas". Atrodė, kad tik Vilnius, didieji miestai gali pateikti šio to vertingo, tačiau ir tos, vadinkim, „užkampių" kapelos, niekieno nevaldomos, išsiveržia neįspėjama, laukine, neprognozuojama – ta tikrąja! – energija. Bet! Tik atrodo, kad neprognozuojama, nevaldoma: ir jas veikia tie patys tradicijos kaitos dėsniai.

Kas gi rajone vyksta instrumentinės gyvosios muzikos baruose?

G. A. Pagal mano „teoriją", kiekviena karta turi tam tikrą visada ribotą skaičių „trinktelėtųjų", šviesiųjų durnių, ir viskas priklauso nuo to, kur tam tikru metu jie pasuks. Taip ir muzikantų baruose: ar ta karta pasuks į roką, ar į kompiuterinį grojimą, ar dar kur. Vienu metu, iki maž-

daug dutūkstantųjų, muzikiniu požiūriu Zarasų kraštas buvo „skylė“, jaunimas visai negrojo, kol atsirado repo grupė „Diversija“ ir dar kelios – roko, hardroko... Dabar gal tokios dvasios metas. Man gali nepatikti šio stiliaus muzika, bet negaliu nepripažint, kad vyrai dirba tikrai rimtai. Tik skaudu, kad jie nueina ta linkme. Tačiau pastaraisiais laikais siūbtelėjo ir liaudiškos kapelos: Sadūnai, Antazavė, Samaniai, Salakas, Suviekas, Zarasai.

R. V. Tradiciniu grojimu Zarasų kraštas – išskirtinis, nė su niekuo nesulyginamas. Būtent mūsų meistrai pasėjo Lietuvoje *petaburskas* armonikas, būtent čia sukaupta tos srities didžiausioji patirtis. Šiek tiek yra tik Rokiškio pusėje, prie Zirnajų, pariby su Zarasų rajonu.

G. A. Jonas Sipavičius su Pranu Visocku ir Leopoldas Berniūnas – pagrindiniai „sėjėjai“...

R. V. XX a. pradžioje iki ir po Antrojo pasaulinio karo beveik kiekviename kaime čia buvo geresnis ar prastesnis armonikų meistras, muzikantas.

G. A. Salake vienu metu gyveno septyni meistrai, klestėjo, sakytum, visa instrumentų „pramonė“!

Per Zarasų kraštą eina plentas Peterburgas–Varšuva, gal neatsitiktinai būtent čia taip...

G. A. Be abejo. Tiksliai taip! Žmonės važiuodavo į Peterburgo pusę uždarbiauti...

R. V. Tai skurdaus krašto bruožas... Grįždavo „užsikrėtę“ ta kultūra, paskleisdavo ją... Visa tai mums dar reikės nuodugniai tirti.

G. A. *Petaburskų* gaminimo patentą broliai Razmyslovai nupirko iš Anglijos, Peterburge išplėtė gigantiškas tų armonikų gamyklas. Būtent į jas iš mūsų krašto berniokai ir važiavo. Darbas buvo sudėtingas, reikėjo perprast daug technologinių operacijų, vien gabiausieji tai sugebėjo, o grįžę į Lietuvą įkurdavo savo dirbtuves. Iki šiol beliko vienas kitas... Štai Augustas Latvėnas. Jau ir žmona jį bara, o jis vis taiso tas armonikas. Arba Mykolas Sipavičius, darantis armonikas „nuo iki“. Aukso vertės žmonės, bet tai beveik paskutiniai tos tradicijos meistrai. Dar turim puikių liaudies muzikantų, grojančų *petaburskām*: Algirdas Mieliauskas, Algis Vaitonis, Vytautas Dagys...

Minėjot, kad kaimai, bažnytkaimiai siekia savitumo, ieško „savojo veido“. O – patys Zarasai? Ar taip ir pasiliks su Žolinėm, kurių Lietuvoje apstu ir kurias Bažnyčia vis tiek perlauš į Marijos Ėmimą Dangun… Ar nemanot, kad kuriant Zarasų įvaizdį, kito kelio gal ir nėra, tik tas vienas gamtos duotas: ežerų sostinė! Sakyčiau, tai būtų naudinga ir finansiniu požiūriu: šis kraštas, jei kada atsigaus, – tik kaip poilsinis, tik iš savo didžiausio turto – ežerų. Juk ir miesto pavadinimas „ežeriškas“, ir jo herbe – ežeras. Tarybiniais laikais Melnikaitės paminklas ant ežero kranto būtent ir teigė Zarasų įvaizdį. Matyčiau ir dabar toje vietoje gražų, grakštų paminklą – ežero idėjai, ežero grožiui, paslapčiai... Niekuo kitu Zarasai į „platesnius vandenis“ tikrai neišplauks... Kadaise čia būta lyg ir apeigų Ežerui... Kokia tai buvo šventė, ką jūs apie ją žinot?

Žolinių koncertas.

Dauguma „Zalvynės“ dalyvių.

R. V. Nė kiek neabejoju, kad senieji gyventojai sėliai atnašavo aukas vandens dievybėms. Ežerai – Zarasų veidas. Tarpukariu prieš Žolines ant Zarasaičio ežero buvo rengiami valčių karnavalai. Per sportą, per pramogas šis tas vyksta ir dabar. Nors įvaizdis nebūtinai turi būti susietas tik su tradicine kultūra, bet kai toks – visada pilnesnis, sodresnis.

Vienaip ar kitaip, kryptingam įvaizdžio formavimui būtina, kad nuosekliai tuo užsiimtų valdžia...

R. V. Nesu valdžios pašonėje visomis prasmėmis. Kas susiję su etnine kultūra, rajono vadovai paglosto galvą ir duoda permatomą duonos riekelę. Ačiū ir už ją.

G. A. Blogiausia, kad ir bent kiek turtingesnių verslininkų, kurie galėtų būt rėmėjai, pas mus nėra...

R. V. Itin skurdus etninės kultūros programos biudžetas: metams 46 tūkst. litų. Iš jų 23 tūkst. – atlyginimams. Suskaičiuotas kiekvienas centas, žinau, kiek rūbų galiu nupirkti, kiek instrumentų, žinau, kad rajone dvidešimt vieno etninės kultūros kolektyvo aprūpinimui transportu skirta apie 5 tūkstančius, žinau, kad ne kur išjudėsi...

G. A. Mums visur toli. Jei nori ką pamatyti, dalyvaut, neapkerpėt, – transportas muša per kišenę...

R. V. Renginiai, deja, taip pat susideda iš materialių dalykų. Tik idėjos, mintys, siela, stresai nieko nekainuoja…

Nuslydom į gražių skaičiavimą. O vis tik – kokia dvasia čia žmonės gyvena?

R. V. Krašte vis mažėja gyventojų, belikę vos per dvidešimt tūkstančių. Rytinė Zarasų rajono dalis – tipiškas atsikėlėlių kraštas. Dusetų, Antazavės, Aleksandravėlės, Šniukštų, Avilių pusėje iki nesenų laikų dar buvo gyvos labai sėslių kaimų salelės, iš ten užgriebėm ir dvasinio palikimo. Bet dabar ne tik tradicijos, ir patys žmonės iš ten išblaškyti. Tušti nedirbami laukai. Kai kur gali nueiti 15 km ir nerasti nė vienos sodybos: miškai, ežerai, krūmynai... Tarybiniais laikais gerai pasidarbuota. Vis tik rajone turime septynetą dainuojančių suaugusiųjų ansamblėlių, penketą – vaikų, aštuonetą griežiančių grupių…

G. A. Blogiausia, kad ilgus metus liaudies kūryba pateikinėta kaip primityvizmas, dabar sunku pramušti ledą. O turim ir fantastinį turtą – sutartines, daugiabalsį dainavimą! Tuo galim „nušluostyt nosį“ bet kam. Neseniai tarptautinėje olimpiadoje beklausant, ką dainuoja pasaulis, neįučia net pasididžiavimo jausmas, kad esu lietuvis, užplūdo...

Ar yra rajone ir giluminių prasmių, esmių ieškotojų?

R. V. Be abejo. Iš rajono šviesuolių paminėčiau kraštotyrininkę Stanislavą Kirailytę, tautodailininkes Adelę Tumėnienę, Danutę Stankevičienę, visur suspėjantį mokytoją Vasilijų Trusovą… Kasdienybės rate svariai dirba kultūrininkės Irena Blinstrubienė, Dalia Paliūnienė, Sigita Gudonienė. Nedaug teturim galimybių ieškoti tos gilumos: paskendę rutinoje. Svarbiausia – bent potroškį išlaikyti.

Kuo vis tik, jūsų požiūriu, šio krašto žmonės saviti?

Esam gerai trankūs: garsiai rėkiam, garsiai „pletkinam“, garsiai mušamės... Ir grojam atitinkamai. O pažiūrėkit: argi dzūkas šoks iki apsipūtojimo, apsipylęs prakaitais... Ne!

Cikiai cikiai...

R. V. Cikiai cikiai... A mes tai: *liuobt raikia kaip raikalas! (Ai kiek čia to juoko! – L.G.)*

G. A. Alia žemaičiai visada atrodo bagotai, plačiai...

R. V. Na, jie visur stori, nerangūs... (juoko, juoko...) O pas mus, pažiūrėkit, kaip tą melodiją armonikininkai išvynioja, kaip tie pirštai kaip *dešrelās* juda. Būdavo, žiūri į Stanislovo Berniūno iš Dusetų grojimą – net neišmanai, kaip jis tais pirštais išrango. Prieš grodamas vis pasako: „palauk, duok man pirma pirštus pamiklint...“

O kada jūs patys išgyvenat svariausią, tikriausią įsikūnijimą savo darbe?

R. V. Gal tai bus ir skambūs žodžiai, bet mano darbo tikslas – ugdyti tautinius jausmus, formuoti tautinę savimonę Zarasuose. Nemažai dirbu su vaikais, jaunimu: turiu siekį, kad per juos išliktų etninė, tautinė kultūra. Būtent tokį darbą čia, labai nutautintame pašaly, mes ir pradėjome. Gimusi, augusi labai lietuviškame Utenos krašte, atvažiavau į Zarasus 1982 metais ir išties galiu pasakyti: gera dabar turėt tą mano tikslą, dirbti dėl jo... Neapsirikau. Vieninteliam Salake dar kiek kvėpavo lietuviška dvasia. Pirmoji mūsų atrama tad ir buvo Salakas. Daug tada padėjo Janina Bukelskienė, vadovaujanti etnografiniam ansambliui, Gintaro mama, jo dėdė Algirdas Svidinskas – apgindamas, įkvėpdamas pasitikėjimo...

G. A. Zarasai – tarp dviejų beveik grynai surusintų miestų – Visagino (Sniečkaus) ir Daugpilio. Žinoma, siekta to paties likimo ir Zarasams.

R. V. Niekam čia net minties nebuvo apie etnokultūrinius dalykus. Gyvavo šokių kolektyvai, chorai, kelios tipinės kapelos... Ne geriau būta ir kitur Lietuvoje, tačiau lietuviškos vietovės „iš savęs“ atgimė, jautė „iš savęs“. O čia tos dvasios, to „iš vidaus“ nebebuvo, tad reikėjo rimtai laužyti ledus.

G. A. Rima teisi. Šiek tiek gyvastingumo dar turėjo kaimeliai, iš dalies miesteliai. Bet dabar viskas lyg suvienodėjo, centralizuotai „maitinama“ iš vienos buhalterijos, tad ir kaimai, ir miesteliai, ir Zarasai – kaip vienas katilas, bendras kultūros namų tinklas – ta pati dvasia, kurioj štai visi ir spurdam...

R. V. Gaila, bet nuo mūsų kalvų atrodo, kad valstybė neturi kultūrinių vertybių nuostatų. Jaučiamės nesaugūs, neapginami. Visi geri žodžiai apie tautos tradicinės kultūros saugojimą – tik užrašyti. Mes irgi daug prirašom. Bet kasdienybė – labiau tvirtų alkūnių reikalas.

Esat lyg tos Barbės devyndarbės. Kaip jūs nusakytumėt savo darbo „kryptis“?

G. A. Tos mūsų „kryptys“ gal kaip visų etnokultūrininkų: išsiaiškinti, kuo esam saviti ir tą savitumą puoselėti. Abi užduotys nelengvos: ir savojo išskirtinumo ieškojimas, pajutimas, suvokimas, ir jo puoselėjimas, turtinimas – augimas, atsinaujinimas... Įsiklausau į Vilniaus kapelas: mūsų grojimo stilius, repertuaras visai kitoks. Akivaizdu: turim „uždavinį“ atsilaikyti, nepasiduoti, nenukrypti nuo savos tradicijos... O ta tradicija, kai imi gilintis, pamatai, – turtinga, sudėtinga. Iš šalies žvilgtelėjus į grojimą, sakykim, *petaburska*, atrodo labai paprastas, bet kai pabendrauji su muzikantais, tikraisiais tradicijos žinovais – akys ir ausys pastyra... Tas pat ir su audėjom. Fantastiškų, unikalių žmonių turim, iš kurių dar galime mokytis ir mokytis. Konferencijos apie sėlius – mums taip pat didelis savęs pažinimo turtas: puikiai pamatom, kaip labai skiriamės nuo Latvijos sėliškojo krašto. Net tie patys kūriniai tuo pačiu instumentu visai kitaip grojami. Istoriškai esam tų pačių šaknų sėliai, o, žiūrėk, kaip per šimtmečius išsiskyrė mūsų sutartinės... Nuolat kirba galvoj ir šiuolaikinė sėliškoji kūryba.

Ar rengiat etninės veiklos aptarimus, apžiūras, vertinimus?

G. A. Niekad neskirstom kolektyvų į geriausius ar blogiausius. Rengiam vadinamuosius *sambūrius*. Čia dalyviai gali patys pamatyti, pajusti savo vietą, vertę tarp kitų. Aptarimai – tik su vadovais.

R. V. Tie sambūriai – lapkritį vaikų ir jaunimo „Oželio pastogėj“ Zarasuose, sausį – suaugusiųjų „Gieda gaideliai“ Salake, kai rajono kolektyvai, folkloro ansambliai, kapelos kapeliukės suvažiavę į Salaką koncertuoja, pristato save: tai kiekvienam ir botagėlis augti, tobulėti ir gal dvasios, stiprybės pasisėmimas. Kartais kaime tėra kelios dainuojančios bobutės, jos gi uždustų kaip niekam nereikalingos, jei niekas jų neišklausytų... Kartais pasikviečiame iš kitur gerą ansamblį, kad būtų sektinas pavyzdys, kad žmonės pajustų: ne „išrėkt“ dainą svarbu, o išgyvent, pačiam gerai girdėt, ką dainuoji. Man svarbiausia ne tik teisingai geru balsu išdainuota melodija, tekstas, bet kad būtų iš dūšios jausmas, tautinės dvasios suvokimas, supratimas, ką visa tai reiškia. Į savo vadovaujamą vaikų ansamblį „Oželis“ priimdama vaiką net klausos netikrinu. Gali nešvariai dainuot, gali „burčyt“, dėvėti džinsus: pirmiausia bandau kurti iš jo tautietį. Būna – lanko ansamblį, bet nedainuoja. Na ir tegul, juk jis tada vis tiek „toj gatvėj“ gyvena... Deja, dalyvių tolydžio mažėja.

Kokios to priežastys?

R. V. Pirmiausia – mokyklos tautiškumo sumenkėjimas. Ir dar: jauni tėvai jau patys yra išaugę „diskotekų dvasia“, diskotekų ritmais, o vaikui būtinas tęstinumas, perimamumas iš tėvų. Kitąkart nori išmokyti, atrodytų, pačią žinomiausią liaudies dainą, tikiesi, kad vaikų genuose dar ji yra, bet su liūdesiu pamatai – nebėra. Nes jau ir seneliai, dabartiniai šešiasdešimtmečiai, dainavo romansus, o tėvai beveik visai nebedainavo. Be to, labai didelė televizijos įtaka, visokie realybės šou, „greitų“ žvaigždžių darymas. Jaunimą dabar gali išlaikyti tik įdomiai organizuodamas vidinį jų gyvenimą, padėdamas jiems pasijusti tautine „chebra“. Todėl vis kyla prieštaringos mintys: ar ganysim savo karvutes mažėjančiuose rateliuose, ar masinsim įvairesnėmis tradicinės kultūros interpretacijomis, nors tą vadinamąjį keistą folklorą specialistai nevienareikšmiškai

vertina: pakenks jis mūsų brangiam paveldui ar nepakenks... O gal tradicinėje dainoje paieškoti to, kas ritmiška, sinkopuota, nuo ko norėtųsi pajudėti, surasti garsą, kuris atvertų platesnę, gilesnę dvasios erdvę, greičiau pasiektų jaunimo pojūčius, prikeltų snaudžiančią baltišką pasaulėjautą... Matyt, neatsitiktinai šių metų „Zalvynėj“ įdomiausias žiūrovui ir dalyviui buvo būtent paskutinis, netradicinio folkloro grupių, koncertas. Ieškom ir mes to garso...

Kas, jūsų požiūriu, vyksta švietimo pily?

R. V. Švietime – nė vieno žmogaus, atsakingo už etnokultūrinį ugdymą. Dialogas – „nulinis“. Tik „Santarvės“ vidurinėje mokykloje, kur dirba entuziastinga mokytoja Janina Trimonienė, yra su kuo šnekėt apie etnokultūrinius dalykus.

Kur „nuliškumo“ priežastys? Ar stinga „tos dvasios“ žmonių?

R. V. Atsirastų. Niekas neskatina, niekam lyg ir nereikia.

G. A. Etninė kultūra pateikiama kaip neperspektyvi.

R. V. Esam nuolat tarsi išstumiami, varomi į „kamerišKumą“... Tik vis tiek mūsų dalia – kiekvieną dieną bent kiek judint tą akmenuką: repeticijos, užsiėmimai, ieškojimai, priminimai, įdiegimai to, kas būdinga šiam kraštui...

Ar mokyklose dar dirbamas kraštotyros darbas?

R. V. Pavieniais atvejais: Zarasų „Ąžuolo“ gimnazijoje veikia Antazavės Juozo Gruodžio muziejėlis, sukurtas Stanislavos Kirailytės, kuri parašiusi nemažai kraštotyros knygučių, eiliuotų legendų, ką tik išleido ir rimtą leidinį „Antazavė“, Dusetose darbuojasi Leokadija Malcienė. Dusetos kadaise itin garsėjo kraštotyra, beliko, deja, gana apleisti kraštotyrininkės E. Vilytės surinkti aprašymai, smulkioji tautosaka, rakandai...

G. A. Buvau, teiravausi – spintos užrakintos. Viskas.

R. V. Švietimo skyriuje kraštotyrinės nuostatos nėra. Vienu metu labai siekiau išjudinti mokyklose tą darbą. Gal aš ir ne viską padariau, bet pasijutau su šakėm einanti prieš traukinį. Tik atskirų entuziastų, asmenybių dėka šis tas gyva.

Ar daug turit sukaupę savojo rajono tautosakos, kraštotyros medžiagos?

R. V. Nesuskaičiuota. Bet turim savo „aukso“ fondą: muzikos įrašai, videojuostos, užrašai iš žmonių... 1991 m. pradėjau rinkti įvairiopą medžiagą ir labai džiaugiuosi tuo, nes visko pastebimai mažėja. Gailiuosi tik, kad prieš keliolika metų tampiausi „kasetinuką“, nereikalavau ko geresnio. Įrašų kokybė baisi, gyvosios tradicijos – likučiai.

Taip liūdnai užsiminėte apie Dusetas... O vis kirbėjo atkreipti dėmesį į jas, nes pokalbio pradžioj teigėte, kad tik Salakas išsaugojo tautiškumo dvasią. Tačiau kitame rajono pakrašty visada buvo labai lietuviškos Dusetos...

G. A. Salakas ir Dusetos skiriasi kaip diena nuo nakties.

Nagi!

R.V. Salake tradiciškai glaudesnė bendruomenė. Tai beveik atskira „etninė grupė“ labai uždarame, nuošaliame miestelyje. O Dusetos net visai iškrenta iš Zarasų rajono fono. Nevadintinos nė Zarasų, bet būtent Dusetų kraštu: ten visai kita dvasia. Ten nuo senų laikų – sakytum Europa. Ten Didžiadvaris su Pliateriais, seni pagrindiniai keliai. Zarasai nė miestelis nebuvo, o Dusetos – jau ir su bažnyčia, su mokykla, europietiškosios, dabar sakytume Vakarų, kultūros įtaka. Tarpukariu būtent Dusetos buvo kultūros centras, jokiu būdu ne Zarasai.

Ar nuvažiuojate į tikrus Vakarus?

R. V. Nelabai. Gintaras – daugiau. Nemėgstu ten būti. Koncertavome Belgijoje, Italijoje, Vengrijoje. Į Vakarus važiavau tik dėl dalyvių, kad pamatytų pasaulio. Svetur geriausiai jaučiuosi Latvijoje. Ten viskas mano dūšiai. Ten mes vieni kitiems įdomūs. Norėtųsi labiau bendrauti ir su slavų kraštais. Jie neklausia, kodėl mes rūbus vis dar audžiam, gal nėra nusipirkti... Matyt, ir nemokam mes savęs, kokie esam, parodyti Vakarams, vis norim per galvas verstis.

G. A. Vakariečiai nori iš mūsų cirko, estrados, šou. Jiems esą reikia, kad būtų linksma. Sunku ten ir su kapela groti tai, kas mums tikra.

Bet šneką gi vis tiek gal „vakarietiškai“ reikėtų užbaigti, bent jau – lietuvišku „happyendu“: dėl ko gal puolėt kada į nevilį, bet baigėsi vis tiek gerai?..

G. A. Įrašų kasetės cypia, baigia išsitrinti, buvau tikrai nevilty, ilgai neturėjau galimybių daryti gerų skaitmeninių įrašų...

R. V. Skaudžiausia matyti kokį ansamblio dalyvį, kad nieko nepasiėmė iš to, ką metų metais siekiau įdiegti – dvasingumo, moralumo, grožio supratimo. Bet atrama ir džiaugsmas – tie, kurie, įsilieję į studentiškus kolektyvus, atvažiuoja pagrot per Žolines, grįžta kaip į namus...

In the Lake Capital

On the occasion of the half millennium of Zarasai first mention

Liudvikas GIEDRAITIS's interview with leaders of ethno-cultural activity in Zarasai District, Rimutė VITAITĖ and Gintaras ANDRIJAUSKAS

The interlocutors discuss the state of ethnic culture in Zarasai District. The District situated at the edge of Lithuania was heavily russified during the Soviet era. Therefore, specialists of Lithuanian ethnic culture had to make a big effort in order to revive traditional community customs and traditional arts. A special attention in the conversation is devoted to St. Petersburg harmonicas as Zarasai region is especially renowned for this instrument. However, the point is made that nothing is done towards developing ethnic culture in Zarasai District on the state level. The Lithuanian education system remains indifferent, which results in the absence of ethnic cultural activity at schools.

Dėl tradicinės mokymo sampratos kilmės

Tadas JUREVIČIUS

Straipsnio objektas – mokymosi samprata lietuvių tradicijoje. Straipsnio tikslas – patyrinėti mokymosi sampratos bei su ja susijusius vaizdinius lietuvių tradicijoje, palyginant juos su kai kuriais pavyzdžiais iš kitų tradicijų. Metodas – lyginamasis, analizės. Išvada: lietuvių pasaulėvokoje ryškėja asmenybės mokymo kaip „formos“ jai suteikimo samprata, susijusi su atitinkamais kosmogoniniais vaizdiniais.

Lietuvių kalboje reikšmėms „daryti, kad mokėtų, teikti mokslo žinių, lavinti, daryti patyrusį, išmanantį“ perteikti vartojamas žodis *mókyti* [LKŽ VIII, 324–325]. Pažvelkime, kaip šio žodžio kilmę, remdamasis kitais žymiais kalbininkais, tokiais kaip E. Fraenkelis, M. Vasmeris, aiškina V. Mažiulis. Žodis *mokyti* esąs giminingas su la. *māk-t* „slėgti, spausti“, čekų *mak-ati* „čiupinėti, bandyti, mėginti“ ir remiasi baltų-slavų šaknimi *māk-* „mėginti čiupinėjimu, spaudimu“, „spaudinėti drėgną molį puodus darant“, „spaudinėti – drėkinti (molį)“ ir pan. [Mažiulis, 156–157]. Kaip pažymi pats autorius, persakydamas ir kitų kalbininkų nuomones, tolesnė aptariamųjų žodžių etimologija yra gana neaiški. Koks gi ryšys tarp molio spaudymo ir mokymosi?

Truputėlį aiškiau darosi, panagrinėjus žodžio *mokyti* – šitaip jį aiškinant – sinonimų semantiką. Štai *lamdyti* turi tokias reikšmes: „glamžyti, maigyti, raukšlėti“, „trinti, mankyti“ (pvz.: *Ans sustyrusį autą lamdo*), „gniaužyti, spaudyti, niurkyti“, o kartu ir „mokyti, lavinti, auklėti“, pvz.: *Mano sūnus suvisu neturi galvos mokyties – lamdžiau aš jį, lamdžiau ir tik kiek pramokiau* [LKŽ VII, 108–109]. Kitas, taip pat reikšmę „mokyti, lavinti“ įgyjantis žodis, *laminti*, turi ir panašias ar beveik identiškas pirmines reikšmes [LKŽ VII, 111]. Jau šie negausūs pavyzdžiai leidžia mokymosi sampratą aiškinti dvejopai. Visų pirma, krenta į akis tai, kad jaunuolio mokymas siejosi su veiksmais – turbūt ne tik tiesiogine fizine, bet ir perkeltine psichologine prasme, – primenančiais kokio nors materialaus daikto lamdymą, spaudymą, maigymą ar pan. Matyt, būtent taip suvoktas jaunuolio pratinimas, gudinimas dirbti kokį darbą, vienaip ar kitaip elgtis arba nesielgti – taigi atitinkamų įgūdžių „formavimas“.

Kita mokymosi sampratos perspektyva atsiveria atsiminus, kad reikšmės „spaudyti, maigyti, gniaužyti“, kurias randame grindžiant lietuvių žodį *mokyti*, žymi tuos pačius veiksmus, kuriais žmogus buvo sukurtas „laikų pradžioje“: „tautosaka nedviprasmiškai liudija pasaulį, žemę bei gyvus padarus, t.y. sutvėrimus Dievo ar velnio buvus sutvertus ranka – gniaužant, maigant ar pan.“ [Razauskas, 40; plg. Beresnevičius, 243]. Išties, *Žmogų Ponasdievs nulipęs iš žemės*, – sakoma vienoje lietuvių etiologinėje sakmėje [ŠLSA, 436]. O štai kitoje *Viską sukūręs, Dievas pamanė sau: „Reikia žmogų nulipyti iš gryno molio“. O kada jau buvo nulipytas, tiktai laukė, kol sustings ir sudžius molis* [KAŽ, 23]. Molis, jo spaudymas, kaip atmename, aptinkamas ir žodžio *mokyti* užuomazgose. Žmogaus nulipdymo iš molio motyvas šiaip jau žinomas daugelyje kultūrų: babiloniečių, egiptiečių, graikų, australų, Naujosios Zelandijos, Taičio, Afrikos, Amerikos ir kitų tautų mituose [žr. Laurinkienė, 14]. *Žmogaus* ir *žemės*, iš kurios jis esąs sukurtas, ryšį liudija netgi šių dviejų žodžių etimologinis tarpusavio ryšys (taip pat ir atitinkamų giminingų žodžių kai kuriose kitose kalbose, pavyzdžiui, lotynų *homo* „žmogus“ ir *humus* „žemė“) [ten pat]. Žmogaus glaudžias sąsajas su moliu lietuvių tradicijoje teberodo ir tokie posakiai kaip: *to paties molio* „toks pat, vienos prigimties“, pavyzdžiui, *Esame visi, taip sakant, to paties molio* [LKŽ VIII, 340]; *iš kitokio molio nulipdytas* „kitoks, kitos prigimties“; *košto molio* „gražus“, pavyzdžiui, *Mano duktė košto molio (graži)* [LKŽ VIII, 340]. Išsakytas mintis galime apibendrinti taip: jei žmogus yra „sutvertas“ minkant iš molio, tai suprantama, kad ir žmogaus tolesnis „tvėrimas“ – mokymas pagrįstai siejasi su panašiais vaizdiniais.

Šios žmogaus sukūrimo ir mokymo analogijos, labiau pasigilinus, neatrodo atsitiktinės. Nors apie iniciaciją senovės lietuvių kultūroje kol kas negalima pasakyti nieko konkretaus, žmogaus mokymas, lavinimas, ugdymas, šiaip ar taip, yra susijęs su brendimu. Brendimo laikotarpiu jaunuolis, prieš tapdamas visaverčiu bendruomenės nariu, turi būti įšventintas – dalyvauja iniciacijos apeigose. Iniciacija visose archajinėse kultūrose yra susijusi su mokymusi, žinių įgijimu. Apeigų metu neofitui buvo persakomi slapti genties mitai [Левинтон, 544]. Įšventinimas, anot M. Eliade's, „padaro įmanomą pažinimą, *mokslą*“, „įšventinimo slėpinys pamažu atskleidžia neofitui tikruosius būties matmenis“, įšventintasis „yra *tas, kuris žino*“ [Eliade 1997, 133–135].[1] Įšventinimas – tai simbolinė mirtis, mirtis infantiliam, grynai kūniškam egzistavimui ir po jos einantis prisikėlimas, arba antrasis gimimas. Mirtį čia simbolizuoja paauglio atskyrimas nuo motinos, nuo tėvų šeimos, įvairūs išbandymai, kurie „pakartoja pavyzdinį sugrįžimą į chaosą ir įgalina pakartoti kosmogoniją, paruošti naują gimimą“ [ten pat, 139]. Taigi mokymasis tiesiogiai siejasi su iniciacija, kuri vyksta pagal archetipinį sukūrimo modelį.

O žmogus Dievo sukurtas nulipdant. Iš tos pačios medžiagos, molio, savo molinius gaminius dirba ir jis pats. Siekdamas suteikti moliui norimą formą, jis jį spaudo, gniaužo, maigo. Visų pirma taip panaikinama gamtinė molio „forma“ ar struktūra – padaroma molio minklė [žr. LTE, 590]. Pagal žinomą dėsnį, kad norint sukurti ką nors nauja, pirmiausia reikia suardyti sena. Panašus yra ir žmogaus „antrasis sukūrimas“[2] – mokymas. Pažvelkime, kaip vaizduoja paauglį, esantį „ant įšventinimo slenksčio“, ritualo tyrinėtojas V. Turneris: „Neofitas liminaliam būvyje turi būti *tabula rasa*, švaria lenta, kurion įrašomos su nauju jo statusu susijusios grupės žinios ir išmintis. Išbandymai ir pažeminimai, kuriuos tenka iškęsti neofitui, kartais turi grubiai fiziologinį pobūdį ir iš dalies simbolizuoja buvusio statuso sunaikinimą, iš dalies – neofitų charakterio suvaldymą bei

pažabojimą, siekiant parengti juos naujoms pareigoms ir apsaugoti nuo piktnaudžiavimo naujomis privilegijomis. Jiems turi būti parodoma, kad patys jie – tik molis, dulkės, viso labo materija, kuriai formą suteikia visuomenė“ [Тэрнер, 177].

Taigi visuomenė, kultūra besirengiančiajam tapti jos pilnateisiu nariu ir dalyviu suteikia atitinkamą formą. Tarsi perminko – ištrina „gamtinę formą“ ir suteikia moliui, iš kurio žmogus nulipdytas, naują, „kultūrinę“ formą. Tai tiesiogiai atsispindi, pavyzdžiui, rusų kalboje: *образование* „išsilavinimas, išsimokslinimas“, kaip ir veiksmažodis *образовать* „išlavinti, išmokslinti“, bet ir „sudaryti, (su)formuoti“, remiasi daiktavardžiu *образ* „pavidalas, atvaizdas“ ir „būdas, forma“; pagal pavyzdį vokiečių *Bild* „(at)vaizdas“ – *Bildung* „su(si)formavimas“ bei „iš(si)mokslinimas, išsilavinimas, mokymas, švietimas“ [Фасмер, 106].[3] Taigi „išsilavinęs, mokytas“ – tai „suformuotas“, „įgavęs formą, pavidalą“. O priešingybė, vadinasi, būtų „beformis“, „amorfiškas“. Vėlgi akivaizdžios sąsajos su kosmogonija. Juk kosmosas atsiranda iš chaoso, jis tiesiog yra ne kas kita, kaip sutvarkytas, suformuotas chaosas, ir vienas pagrindinių kosmosą nuo chaoso skiriančių požymių yra būtent forma [Топоров, 9–10]. Panašiai ir žmogaus mokymas, lavinimas nekultūrišką, „beformį“ asmenį suformuoja kultūriškai, suteikia jam ir išryškina jo charakterio bruožus – paverčia asmenybe, turinčia savo „veidą“.

Išvados:

Straipsnyje trumpai aptarta tradicinė žmogaus mokymo, jo, kaip asmenybės, formavimo samprata. Pateikti tautosakos ir kalbos duomenys leidžia teigti:

1) žmogus „padarytas iš molio“, todėl

2) jo mokymas, formavimas įsivaizduotas kaip molio minkymas (spaudymas, gniaužymas, maigymas), suteikiant formą gaminiui, ir

3) toks papildomas augančio žmogaus „kūrimas“ kartoja universalų sukūrimo archetipą, amorfišką chaosą paverčiant kosmosu.

LITERATŪRA:

Beresnevičius: Beresnevičius G. Lietuvių religija ir mitologija // Mitologijos enciklopedija. - T. II. - Vilnius: Vaga, 1999.

Eliade 1997: Eliade M. Šventybė ir pasaulietiškumas. - Vilnius : Mintis, 1997.

KAŽ: Kaip atsirado Žemė: lietuvių etiologinės sakmės / Sudarė N. Vėlius. - Vilnius: Vaga, 1986.

Kerbelytė: Kerbelytė B. Herojų išmėginimų ypatumai skirtingų žanrų pasakose // Tautosakos darbai. - T. VIII (XV). - 1998. - P. 75–82.

Laurinkienė: Laurinkienė N. Pasaulio sukūrimo motyvai lietuvių pasakojamojoje tautosakoje // Liaudies kultūra. - 2002, Nr. 5 (86), p. 8–15.

LKŽ: Lietuvių kalbos žodynas. - T. I–XX. - Vilnius, 1941–2002.

LTE: Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. - T. VII. - Vilnius: Mokslas, 1981.

Mažiulis: Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologinis žodynas. - T. III. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

Razauskas: Razauskas D. Dar kartą apie „sutvėrimą“: papildoma „kūrybinės“ žodžio reikšmės argumentacija // Liaudies kultūra. - 2001, Nr. 1 (76), p. 39–41.

ŠLSA: Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai / Surinko M. Slančiauskas. - Vilnius: Vaga, 1975.

Левинтон: Левинтон А. Г. Инициация // Мифы народов мира. - Т. I. - Москва, 1980.

Топоров: Топоров В. Н. Космос // Мифы народов мира. - Т. II - Москва, 1987. - P. 9–10.

Тэрнер: Тэрнер В. Символ и ритуал. - Москва: Наука, 1983.

Фасмер: Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. - Т. III. - Москва: Прогресс, 1987.

NUORODOS:

1. Dera turėti galvoje, kad žinios, mokslas tradicinėje kultūroje buvo suvokiamas kiek kitaip nei dabar. Tai ne tiek teorinių teiginių rinkinys, kuriuos žmogus turi žinoti, kiek jo sugebėjimas teisingai elgtis pasaulyje, iš esmės virstantis jo būdo ypatybe. Tai galime pastebėti ir lietuvių liaudies pasakose. Siužetuose, kurie, B. Kerbelytės nuomone, atspindi senuosius iniciacijos papročius, teisingai besielgiantis herojus išlaiko išmėginimą ir tuo būdu įgyja teisę gyventi, o neteisingai besielgiantis herojus – pasipūtęs, tingus, kvailas – išbandymo neišlaiko, o kartu praranda ir teisę gyventi [žr. Kerbelytė, 76–77]. Indų „Bhagavadgytoje“ (XIII.7–11) randame panašios pasaulėvokos atspindį: čia vardijamos įvairios žmogaus būdo ypatybės, kaip nuolankumas, nekenkimas kitiems, švarumas, susivaldymas, atsižadėjimas bei daugelis kitų, ir teigiama, kad jos ir sudaro tikrąjį žinojimą (*jńanā*), o priešingos būdo ypatybės – nežinojimą, neišmanymą (*ajñanā*).
2. Anot M. Eliade's, įšventinimo apeigos beveik visose kultūrose suvokiamos kaip naujas gimimas [Eliade 1997, 140–143].
3. Vis dėlto įdomu, kad rusų *образ* yra vienos šaknies su *раз* „kartas“, *резать* „pjauti“ (ir toliau su lietuvių *rėžti*, *ruožas*); pirminės slavų **razъ* reikšmės būta „smūgis, kirtis“, bet plg. čekų *ráz* „smūgis; atspaudas, žymė; kalimas, mušimas, kalyba“ ir – „tipas; charakteris“, slovėnų *raz* „smūgis, kirtis“ ir –„charakteris“ [Фасмер, 432–433]. Vėl matyti tos pačios materialaus dirbinio gaminimo ir žmogaus charakterio formavimo asociacijos. Tokie kalbiniai duomenys leidžia teigti, kad žmogaus charakterio bruožai (iš *brėžti*, *braižyti*!) plačiai buvo suvokiami kaip jam suteiktas pavidalas, savotiškas reljefas, išgautas kalant, pjaustant, raižant, brėžiant ir pan.

Concerning the Origin of the Traditional Concept of Teaching

Tadas JUREVIČIUS

The traditional conception of learning is briefly discussed in this article: etymologies of related words, some mythical images are analysed, some parallels in neighbour cultures are presented. It is highlighted that the meanings of clay, clay squeezing are seen in the embryo of Lithuanian word *mokyti* “to teach”. Other synonymous words also have meanings “squeeze, squash”. Man - as it is noticed - is created by squeezing him from clay in Lithuanian folklore, myths of other cultures. The process of learning associates with the resqueezing of natural substance, clay, for example, and with the giving a specific cultural form to it. So certain coherence between the primal creation and teaching, training is seen. The ritual of the initiation, that is directly connected with teaching and training of youth in traditional culture, also is the reiteration of the universal act of cosmogony.

Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Etnologijos ir folkloristikos katedra, K. Donelaičio g. 52, 44244 Kaunas, el.p. efk@hmf.vdu.lt

Gauta 2006 01 31, įteikta spaudai 2006 10 10

Pelkininkų kaimai ir kolonijos Šilutės apylinkėse:
tradicinės gyvensenos bruožai ir gyvenviečių raida

Martynas PURVINAS

Straipsnio objektas – pelkininkai, jų tradicinė gyvensena bei gyvenvietės. Tai nagrinėjama remiantis ilgamečių lauko tyrimų metu autoriaus surinkta medžiaga, Lietuvos ir Vokietijos archyvuose rastais dokumentais, iki šiol lietuviškoje spaudoje neaptartomis vokiškomis publikacijomis. Tikslas – atskleisti itin savitos pelkininkų gyvensenos bei jos istorinės raidos ypatybes (apsiribojant Šilutės apylinkėmis). Pagrindinė išvada (kitos – straipsnio gale) – Mažosios Lietuvos pelkininkai apibūdintini kaip savita agrarinės kultūros grupė, neturėjusi analogų Didžiojoje Lietuvoje; pirmą kartą nuosekliai apibūdinta Vabalų kaimo, Aukštumalos ir Žalgirių pelkininkų kolonijų istorinė raida.

Įvadas

Mažosios Lietuvos kaimų ir juose susiklosčiusios tradicinės gyvensenos ypatumus dažnai lėmė savitos krašto bei atskirų jo dalių gamtinės sąlygos. Antai žemoje ir užpelkėjusioje Nemuno deltoje plytėjo didelės aukštapelkės bei drėgnų žemapelkių ruožai. Jose nuo seniausių laikų išmokta gyventi pabaliuose ir pasinaudoti pelkių gėrybėmis – kai kur vešlia žole, durpėmis, uogynais, derlingu dirvožemiu, medžiojamais paukščiais ir gyvūnais.

Sausesniuose ruoželiuose prie žemapelkių nuo seno kūrėsi pelkininkų – pabalių gyventojų – kaimai ir sodybos, klostėsi savitos jų tradicijos bei papročiai. XIII a. viduryje Kryžiuočių ordinui pradėjus krašto kolonizaciją pelkingąsias (bet derlingas) vietoves padėjo įvaldyti atvykėliai iš Nyderlandų, pagal savo patirtį sausinę nemažus žemių plotus. Pelkininkų kaimų grioveliais nusausintuose žemapelkių plotuose vis labiau užsiimta žemdirbyste.

XVIII a. pradėta pertvarkyti po Didžiojo maro apnykusią Mažąją Lietuvą. Pavyzdžiui, karalius Friedrichas II pats rašė nurodymus, kaip įdirbti krašto pelkynus, apgyvendinti juose kolonistus. Jiems nuomota po 6 margus valstybinės žemės (pusę skiriant paupių žemapelkėse, o kitą pusę – sunkiau įdirbamose aukštapelkėse). Tuomet pradėta steigti kolonijas – tvarkingai suplanuotas, kompaktiškas gyvenvietes. Iš pradžių sklypai jose skirti kariuomenės veteranams.

1807 m. Prūsijoje panaikinus baudžiavą Mažojoje Lietuvoje prasidėjo kaimiečių migracija, ūkininkų palikuonys ir bežemiai vis dažniau ieškodavo galimybių įsikurti ir savarankiškai ūkininkauti. Valdžia, siekusi surinkti kuo daugiau mokesčių ir žemės ūkio produkcijos, skatino pelkynų (ir kitų žemdirbystei mažiau tinkamų plotų) įvaldymą, pardavinėjo ir nuomojo sklypus drėgnose vietose, kurias patys naujakuriai ir sausino. Tokių pelkininkų daugumą sudarė lietuvininkai, tačiau būta atvykėlių ir iš Didžiosios Lietuvos, nes juos viliojo galimybė savarankiškai įsikurti. Nuo 1830 m. valstybiniuose pelkynuose pradėjus sklypų privatizaciją pagyvėjo žemės rinka, savininkų bei nuomininkų kaita.

XIX a. antrojoje pusėje Prūsijoje ir Vokietijoje buvo priimamos valstybinės vidinės kolonizacijos (šalies tankesnio apgyvendinimo) ir pelkininkų kolonijų kūrimo programos. Taip spręstos ir socialinės problemos – tūkstančiai buvusių bežemių galėjo tapti savarankiškais (nors ir mažažemiais) ūkininkais. XIX a. pabaigoje augant kaimiečių (ypač jaunimo) migracijai į Vakarus (kur buvo galima įsikurti miestuose, daugiau užsidirbti gamyklose bei kasyklose), krašto valdžia pelkininkų kolonijų kūrimu bei įvairiomis lengvatomis siekė mažinti tos migracijos mastą.

Pelkininkų kaimai bei kolonijos buvo kuriami ir dabar Lietuvos Respublikai priklausančioje Mažosios Lietuvos dalyje – buvusiame Klaipėdos krašte. Iki Pirmojo pasaulinio karo ten susiklostė valstybinė tokių kolonijų administravimo sistema, pagamintos žemės ūkio produkcijos realizavimo tvarka (pavyzdžiui, nemaža durpynuose užaugintų bulvių laivais buvo išvežama į Vakarus), žemdirbystės sistema (iš Vakarų buvo atvežamos trąšos, durpynams kultūrinti reikalingos mineralinės medžiagos), finansuota kolonijų plėtra. Po pralaimėto Pirmojo pasaulinio karo nuo Vokietijos atskyrus Klaipėdos kraštą ir šiam 1923 m. pradžioje prisijungus prie Lietuvos Respublikos buvusi pelkininkų kolonijų tvarkymo sistema patyrė krizę. Krašto kolonijos nebeplėstos, jos toliau gyvavo kaip praeities atgyvenos.

Gal ir dėl įvairių politinių peripetijų iki Antrojo pasaulinio karo Lietuvos etnografai beveik nesidomėjo savitu pelkininkų gyvenimu. Dar mažiau dėmesio jie sulaukė sovietinės okupacijos dešimtmečiais, kai Mažoji Lietuva buvo pasmerkta sunaikinimui ir užmarščiai. Nebuvo parengta rimtesnių mokslinių studijų, nepublikuoti senieji šaltiniai apie pelkininkus bei jų gyvenvietes.

Dabar apie tai daugiau žinoma iš senosios grožinės literatūros (pavyzdžiui, iš Hermanno Sudermanno apysakos

„Jonas ir Erdmė“). Nedaug kam prieinami senieji vokiški šaltiniai, įvairiuose pasaulio archyvuose išbarstytos dokumentacijos liekanos.

Autorius, nuo 1980 m. tyręs Mažosios Lietuvos architektūrinį-urbanistinį paveldą, pelkininkų pastatus, sodybas bei kaimus apibūdino knygoje[1] bei straipsniuose.[2]

Apie pelkininkus bei jų gyvenvietes išsamiau bus rašoma „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ III tome. Kitų šios temos aspektų nušvietimas – būsimų publikacijų uždavinys (šiame straipsnyje apsiribota teritoriškai (Šilutės apylinkėmis) – visa gausi medžiaga apie pelkininkus sudarytų nemažą leidinį).

Pelkininkų vežimas su plačiais tekiniais, mažiau klimpdavęs drėgnuose durpynuose. XX a. pradžios nuotrauka iš Herder-Instituto (Vokietija, Marburgas) archyvo.

Nukasusios ankstyvąsias bulves, Nemuno deltos pelkininkės aukštose lysvėse sodina antrojo derliaus daržovių daigus. XX a. pradžios nuotrauka iš Herder-Institut (Vokietija, Marburgas) archyvo.

Kai kurie pelkininkų tradicinės gyvensenos bruožai

Savitą pelkininkų gyvenimo būdą, jų papročius bei darbinės veiklos įgūdžius nulėmė jų egzistavimas ekstremaliomis sąlygomis – drėgnoje aplinkoje, įdirbant drėgnas ir tradicinei žemdirbystei mažai tinkamas dirvas, įvairiais metų laikais patiriant potvynius bei vandens lygio svyravimus. Seniausius pelkininkų verslus (medžioklę, pelkynų gėrybių rinkimą) palaipsniui papildė savita žemdirbystė. Žemapelkes sukultūrinti buvo paprasčiau (dažnai užtekdavo jas ganėtinai nusausinti), o aukštapelkių naudojimą ilgai stabdė jų specifinis rūgštus dirvožemis. Tik XIX a. Vokietijoje išsivysčius chemijos pramonei ir agronomijos mokslui buvo atrasti gana efektyvūs būdai aukštapelkių durpynus sukultūrinti ir juos pritaikyti žemdirbystei. Buvo gaminamos specialios cheminės medžiagos durpynams kalkinti ir tręšti, nustatytos reikiamos agrotechnikos priemonės (tinkama sėjomaina, žolių sėklų mišiniai kultūrinėms pievoms ir kt.). Tai laukinius pelkynus leido paversti labai derlingos žemės plotais.

Išradingi pelkininkai atrado įvairių priemonių geresniam derliui užauginti bei gyvenimui palengvinti. Pavyzdžiui, daržovės ir bulvės dažnai augintos labai aukštose (50 cm aukščio ir aukštesnėse) lysvėse. Vienaame plote mokėta išauginti net po du derlius kasmet (ankstyvąsias bulves pakeisdavo daržovės). Darbinius arklius apaudavo plačiomis medinėmis „klumpėmis“, drėgnesnėse vietose dirbdavę žmonės po batais pasirišdavo „žąsų kojeles“ – plačius lentgalius (nelyg trumpas ir plačias slides). Naudoti arkliniai vežimai labai plačiais ratais. Iš drėgnesnių plotų kroviniai ir vasarą būdavo velkami šlajomis. Daug kur įvairiems kroviniams bei užaugintam derliui gabenti naudotos valtys (jomis plaukiota didesniais grioviais). Užtat arklių laikyta nedaug – mažuose sklypeliuose dažnai darbuotasi vien rankomis, valtelės pakeisdavo arklių traukiamus vežimus.

Drėgnus sklypus teko sausinti iškasant ir prižiūrint griovelių tinklą. Ypač disciplinuotai teko gyventi suplanuotose ir tankiai apgyvendintose pelkininkų kolonijose su bendra sausinimo sistema – griovių tinklu. Ten kiekvienas gyventojas turėjo prižiūrėti griovius savame sklype ir dirbti bendrus darbus. Gal ir dėl to kolonijų gyventojai „atsisijodavo“ – minėta, kad iš pradžių atvykdavo labai įvairių (ir prastesnės reputacijos) žmonių, bet vėliau likdavo gyventi tvarkingiausieji ir darbščiausieji, galėję ištverti sunkias gyvenimo ir darbo sąlygas. Beje, dažnai minėtas būtent lietuvininkų taupumas ir darbštumas.

Šieno kupetos krautos pakelėse – kiek sausesnėse vietose. XX a. pradžios nuotrauka iš Herder-Instituto (Vokietija, Marburgas) archyvo.

XX a. pradžioje pelkininkai augino nemaža kiaulių – joms sušerdavo dalį užaugintų bulvių. Arčiau upių gyvenę pelkininkai dalį bulvių derliaus su žvejais mainydavo į smulkias žuveles ir jomis papildomai šerdavo kiaules, taip užaugindami geros kokybės gyvulius.

Įvairiai taikytasi prie dirvos drėgnumo. Daug ką (šieną ir šiaudų kupetas, kurui naudotas durpes bei žagarus ir kita) tekdavo laikyti ant pakylų – medinių paklotų, saugoti kiek aukštesnėse vietose. Savaip statyti pelkininkų pastatai bei sodybos (tai jau atskira tema).

Drėgnoje aplinkoje gyvenusieji pelkininkai, įvairiu metų laiku braidę po vandenį ir sniegą, dažnai sirgdavo reumatinėmis ir kitokiomis ligomis. Įtemptas gyvenimas taip pat alino žmones. Kita vertus, atvykėliai (iki tol dažnai buvę samdiniai ar sudėtingo likimo žmonės) savame sklypelyje galėdavo pasijusti šeimininkais, turėjusiais galimybę prasigyventi. Tokio gyvenimo sunkumus ištvėrę stipresni bei darbštesni pelkininkai, sukūrę darnias šeimas, palaipsniui sugebėdavo prasigyventi. Iš sukultūrintų durpynų plotelių įgudę pelkininkai gaudavo didelį derlių ir didesnes pajamas nei, pavyzdžiui, mažažemiai laukininkai skurdžiuose smiltynuose. Mažuose sklypuose pelkininkai užaugindavo santykinai daugiau bulvių ir kiaulių nei krašto laukininkai, bet tai buvo pasiekta sunkaus rankų darbo ir nelengvų gyvenimo sąlygų sąskaita.

Būdingesni pelkininkų kaimai bei kolonijos Šilutės apylinkėse: Vabalai, Aukštumala, Žalgiriai (Bismarckas)

Į vakarus nuo šiandieninės Šilutės, tarp Atmatos, Minijos, Tenenio bei Šyšos upių plyti didžiulė Aukštumalos aukštapelkė. Šis pelkynas ilgai išliko kaip valstybinės žemės plotas, jį juosiančių drėgnų pievų bei žemapelkių ruožas buvo išpardavinėjamas įvairiems savininkams. Pavyzdžiui, XVII a. pirmojoje pusėje pievas prie Aukštumalos buvo nusipirkęs Bilevičius – tuometinis Žemaitijos kunigaikštystės Raseinių bei Vainuto seniūnas.[3]

1785 m. būsimasis Vabalų kaimas gyvavo kaip karališkasis žemdirbių kaimas John-Sakuth (kaip ir daug kitų krašto gyvenviečių tuomet vadintas žymesnio gyventojo – šiuo atveju Jono Sakučio – vardu). Jame buvo 3 ugniakurai. Kaimas priklausė Rusnės valsčiui ir Kintų parapijai.[4] 1808 m. ten fiksuotas žemdirbių kaimas.[5] Kaimas buvo įsikūręs netoli Minijos bei Tenenio upių santakos, drėgnose dirvose greta Aukštumalos aukštapelkės.

1817 m. minėtas ir kitas kaimo pavadinimas – Vabalai – John Sakuth (Wabbeln). Jau gyvavo ir Naujieji Vabalai (Neu-Wabbeln). Iš viso gyvenvietėje buvo 10 ugniakurų, gyveno 41 žmogus.[6] Teigta, kad Vabalų pelkininkų kolonija (matyt, Naujieji Vabalai) buvusi įkurta dar apie 1820 m., bet ji ilgai nesivysčiusi.[7]

XIX a. viduryje Vabalų kaime buvo 59 sodybos, ten gyveno 208 žmonės. Laisvųjų šatulininkų (valstiečių, buvusių tiesioginėje Prūsijos valdovų jurisdikcijoje) kaimas valdė 256 margus ir 25 rykštes (apie 64 ha) žemės. Užsiimta ir amatais (mokėtas mokestis už tuomet apmokestintas amatų rūšis). Kintų mokyklai (kurią lankė kaimo vaikai) išlaikymui kaimas skyrė mažiau grūdų bei pinigų nei kiti kaimai, bet daugiau šieno ir durpių (anuomet naudotų kurui). Vabalų gyventojai tuomet laikė 26 arklius, 66 galvijus, 58 avis, 34 kiaules.[8] Nuo 1865 metų Vabaluose veikė mokykla.[9]

Tie statistiniai duomenys atskleidžia tuometinę savitą pelkininkų kaimo gyvenseną. Vienai sodybai vidutiniškai ten teko vos po 1,1 ha žemės, o vienam gyventojui – tik po 0,31 ha. Beje, vienoje sodyboje tuomet gyveno vos po 3,5 žmones – vyravo nedidelės šeimos. Matyt, tai rodo, kad kaime būta daug naujakurių – jaunų šeimų, dar nesusilaukusių daugiau vaikų. Gal ten gyveno ir kitų socialinių-demografinių grupių žmonių: viengungių, neįgalių, nusenusių ir pan. Specifinį gyvenimo būdą parodo ir labai mažas laikytų gyvulių skaičius – vienai sodybai tuomet teko vos po 0,44 arklio, 1,1 galvijo, 1 avį, 0,58 kiaulės. Turint tiek nedaug žemės arklių daug ir nereikėjo; iš nedidelių sklypelių negalėta išlaikyti daugiau karvių ar kiaulių.

1871 m. Vabalų kaime gyveno 207 žmonės (iš jų 103 buvo gimę ten pat), tarp jų 111 moterų ir 96 vyrai. Gyveno 39 vaikai, 45 beraščiai. Kaime buvo 29 sodybos su 42 šeimyniniais gyvenamaisiais būstais (viengungių Vabaluose nebuvo).[10]

Didžioji pelkininkų sodyba Vabalų kaime: medinis gyvenamasis namas ir medinis tvartas-daržinė su nendrėmis dengtu stogu. M. Purvino nuotrauka. 1999 m.

Vienam šeimyniniam būstui tuomet teko tik po 0,93 vaiko, vyravo negausios šeimos. Kaimas dar išgyveno dinamiškesnį plėtros laikotarpį – dauguma jo gyventojų buvo atsikėlę iš kitur, tikrųjų čiabuvių buvo mažuma. Matyt, be atvykėlių, būta ir nemaža išvykėlių kitur, ieškojusių pelningesnio verslo, geresnių gyvenimo sąlygų.

1885 m. Kintų parapijos Kiškių valsčiaus Vabalų kaime gyveno 194 žmonės (iš jų 88 vyrai ir 106 moterys). Buvo 30 gyvenamųjų namų su 45 būstais. Valdyta 148 ha žemės (75 ha dirbamos žemės, 23 ha pievų, 5 ha medynų). Už žemę mokėta lengvatinis žemės mokestis: 2,35 markės/ha už dirbamą žemę, 9,01 už pievas, 4,70 už medynus.[11]

Nuo XIX a. vidurio kaimo valdytos žemės plotas gerokai išaugo, o gyventojų bei sodybų skaičius sumažėjo. Matyt, likę kaimiečiai galėjo gyventi ne tik erdviau, bet ir labiau pasiturinčiai. Kuklus žemės mokesčio

Mažoji pelkininkų sodybėlė Vabalų kaime – nedidelis medinis gyvenamasis namas. M. Purvino nuotrauka. 1992 m.

dydis liudijo apie anuometinę valdžios paramą sunkiomis sąlygomis gyvavusiam kaimui (diferencijuojant žemės mokestį anuomet mėginta stabdyti gyventojų pasitraukimą iš ūkininkavimui nepalankių vietovių).

1905 m. Vabalų kaime gyveno 214 žmonių (iš jų 92 vyrai), tarp jų 133 lietuviškai kalbėję evangelikai. Kaime buvo 34 gyvenamieji pastatai su 48 būstais (iš jų dviejuose gyveno viengungiai). Valdyta 324,3 ha žemės, už ją mokėtas 5,30 markės už hektarą žemės mokestis.[12]

Aukštumalos pelkės pietrytiniame pakraštyje išlikęs vienas iš Aukštumalos Pelkės kolonijos gyvenamųjų pastatų – būdingas nedidelis medinis pelkininkų namelis. M. Purvino nuotrauka. 1995 m.

XIX a. – XX a. pradžios statistiniai duomenys atskleidžia šimtmečio trukmės savitą kaimo raidą. Vos keleto sodybų (ugniakurų) kaimelis po baudžiavos panaikinimo (1807 m.) staiga pradėjo augti – XIX a. viduryje ten gyveno daugiau kaip du šimtai žmonių. Vėlesni nedideli gyventojų skaičiaus bei sodybų kiekio svyravimai sietini su migracija į Vakarus, valdžios priiminėtais nutarimais ir konkrečiais sprendimais remti pelkininkų kaimus ir neturtingus ūkininkus. Gana sparčiai plėtėsi ir kaimo valdos, 1863–1905 m. padidėjusios net 5 kartus (statistiniuose duomenyse gal nebuvo atspindėti nuomojami plotai, leidę kaimui išgyventi ankstesniais laikais). Antai 1905 m. vienai Vabalų sodybai jau teko vidutiniškai po 9,5 ha žemės, o vienam gyventojui – po 1,5 ha. Tad vienos sodybos valdos vidutiniškai išaugo net 9 kartus, o vieno žmogaus – 5. Tai galėjo nulemti spartų gyventojų (ar dalies jų) pajamų bei gerovės augimą (juolab kad per kelis dešimtmečius dirbamos žemės plotai buvo tinkamai naudojami – nusausinti, sukultūrinti). Be abejo, egzistavo ir socialinė nelygybė – greta stambesnių ūkininkų gyveno ir neturtėlių.

1912 m. adresų knygoje iš 205 tuomet ten gyvenusiųjų buvo užfiksuotas 51 Vabalų kaimo gyventojas, tarp jų 23 ūkininkai, 9 bežemiai, 6 mažažemiai, 8 senoliai ir 1 senolio našlė, 1 nuomininkas ir 3 vietos neturtėliai. Tarp sąraše užfiksuotųjų vyravo lietuvininkų pavardės: Barkaitis (Barkeit), Čerkus (Czerkus), Dauskartas, Girtaitis (Girteit), Gerulis (Gerullies) ir kitos.[13]

Šie fragmentiški duomenys (to meto adresų knygose visi gyventojai nebuvo fiksuojami) parodo buvusią socialinę diferenciaciją – greta labiau pasiturinčių ūkininkų gyveno mažažemiai, nuomininkai ir bežemiai. Tuometinį kaimo stabilumą parodo 9 Vabalų kaimo veteranai (senoliai- išimtininkai), kurie ūkius buvo perdavę paveldėtojams ir gyveno jų išlaikomi. Kaimas pajėgė išlaikyti ir tris neturtėlius (vietos neturtėlius išlaikydavo kaimo bendruomenės). Vabalai buvo gana vientisas žemdirbių kaimas – apie kitų profesijų gyventojus (verslininkus, amatininkus ar kitus) duomenų nerasta.

1925 m. Vabalų kaime gyveno 234 žmonės, kaimas valdė 325 ha žemės, veikė Vabalų mokykla.[14]

1944 m. rudenį kaimą paliko dauguma jo senųjų gyventojų, sovietinės okupacijos dešimtmečiais dauguma Vabalų sodybų buvo suniokotos ir sunaikintos. Ūkininkų Gerulių sodyba buvo perkelta į Rumšiškių liaudies buities muziejų (deja, ji iki šiol nėra galutinai atkurta bei įrengta). 1995 m. autorius Vabaluose aptiko tris gyvenamąsias sodybas, 1999 m. vienoje iš jų jau nebegyventa.

Aukštumala

Aukštumalos pelkininkų kolonija buvo įkurta dar maždaug 1820 m., bet ilgai nesiplėtė. 1882 m. Aukštumalos pelkės pietrytiniame pakraštyje buvo pastatytas Traksėdžių durpių fabrikas, pelkę pradėta sausinti grioviais. Nuo 1888 m. koloniją ėmė globoti valstybinė valdžia. Buvo nutiesti platūs žvyrkeliai (žvyrą vežė iš tolimų karjerų prie Verdainės ir Gaidelių), iškasti 12 metrų pločio ir 4 metrų gylio kanalai į Šyšos bei Tenenio upes, kuriais galėjo plaukti nedideli laivai. Kanalų pakraščiai buvo išparceliuoti sklypais, kuriuose kūrėsi kolonistai. Sausinti, kalkinti ir tręšti durpyno sklypeliai apsėti javais ir dobilais. Iškasti mažesni (1 metro pločio) sausinimo grioviai, kuriais vanduo nuvestas į pagrindinius kanalus. Iš kanalų bei griovių trasų iškastos durpės vežtos į durpių fabriką. Išeksploatuoto durpyno plotuose įrengtos kultūrinės pievos. Pelkininkų gyvenimą palengvino Aukštumalos pelkės pietiniu pakraščiu nutiestas plentas Šilutė – Šyšgiriai – Ruguliai – Kintai. Kolonijos sklypuose daugiausia augintos bulvės. Kiekvienas

kolonistas išsinuomodavo po 3 hektarų dydžio sklypą su nauju pastatu. Metinė nuoma siekė 165 markes. Buvo numatyta, kad po 66 ūkininkavimo metų sklypas su pastatais taps kolonisto įpėdinių nuosavybe. Vėliau administracija šias (esą pernelyg išlaidžias) sąlygas pakeitė, vėlesniems kolonistams tekdavo patiems statytis pastatus. Koloniją (ir gretimus kaimus) valdė pelkių prievaizdas, rezidenciją įkūręs prie Šyšgirių kaimo.[15]

XIX a. viduryje gyvavo du kaimai, vadinti Aukštumalos vardu. Pietinėje pelkės dalyje buvusi laisvųjų šatulininkų gyvenvietė greta Šyšos kaimo priklausė Rusnės parapijai. Pelkės šiaurinėje dalyje buvo nuomininkų gyvenvietė, priklausiusi Saugų parapijai. Šioje buvo 37 sodybos, gyveno 130 žmonių. Kaimas valdė 596 margus ir 57 rykštes (apie 150 ha) žemės. Gyventojai laikė 14 arklių, 45 galvijus, 29 avis ir 15 kiaulių.[16]

Aukštumalos gyventojai tuomet buvo atleisti nuo daugumos mokesčių – mokėjo tik santykinai nedidelį žemės mokestį. Vienai sodybai vidutiniškai teko tik po 4,1 ha žemės, o vienam gyventojui – tik po 1,2 ha. Vienoje sodyboje būta tik po 3,5 žmogaus – šeimos buvo nedidelės. Aukštumalos pelkininkai laikė nedaug gyvulių – vienai sodybai tuomet teko vos po 0,38 arklio, 1,2 galvijo, 0,78 avies ir tik po 0,41 kiaulės. Šie duomenys atskleidžia ir pelkininkų kolonijos ankstyvosios raidos būklę: matyt, nuomininkai dar nebuvo tinkamai įdirbę savųjų plotelių, dar negalėjo susikurti intensyvesnio ūkio, išlaikyti daugiau naminių gyvulių; dar tebevyko įsigyvenimo procesas.

1871 m. gyventojų surašymo duomenimis, Aukštumalos kaime gyveno 153 žmonės (tik 72 iš jų buvo gimę tame kaime, kiti – ateiviai). Kitaip nei daugumoje gyvenviečių Aukštumaloje tada gyveno kiek daugiau vyrų (79) nei moterų (74). Tarp kitų buvo ir vienas katalikas (gal atvykėlis iš Didžiosios Lietuvos). Buvo 37 vaikai iki 10 metų amžiaus. Tarp vyresniųjų buvo 34 beraščiai. Neįgalių žmonių nebūta. Kaime buvo 22 sodybos su 36 gyvenamaisiais būstais (trijuose iš jų gyveno viengungiai).[17]

Tuometinis ateivių iš kitur vyravimas kaime liudija apie Aukštumalos kūrimąsi – tuomet tai buvo dar nesena gyvenvietė, kurioje įsikurdavo ir viengungiai, ten pradėdavę ar baigdavę gyvenimo kelią. Tą rodo ir negausus vaikų kiekis – vidutiniškai tik po 1,1 vaiko viename šeimyniniame būste. Matyt, spartaus šeimų gausėjimo (būdingo netolimiems žvejų kaimams) neskatino ir nepalankios pelkininkų gyvenimo sąlygos.

1885 m. Saugų parapijos Kiškių valsčiaus Aukštumalos kaime gyveno 160 žmonių (tarp jų 79 vyrai bei 81 moteris), iš jų 1 katalikas. Kaime buvo 29 gyvenamieji pastatai su 37 būstais. Aukštumala tada valdė 70 ha žemės (iš jų 46 ha – dirbamos). Už dirbamą žemę mokėtas lengvatinis žemės

Paskutinis pelkininkų gyvenamasis namas Aukštumalos pelkės šiauriniame pakraštyje – būdingas medinis pastatas su nendrėmis dengtu stogu. M. Purvino nuotrauka. 1999 m.

mokestis – vos po 1,17 markės už hektarą (kiti kaimai mokėdavo iki 23 markių už hektarą).[18]

Vienai sodybai (gyvenamajam namui) tuomet vidutiniškai teko tik po 2,4 ha žemės, o vienam būstui (namų ūkiui – šeimai) – tik po 1,89 ha. Dar mažiau turėta dirbamos žemės – atitinkamai 1,59 ir 1,24 hektaro.

Nuo 1820 m. Aukštumaloje ir Vabaluose kūrėsi nuomininkai, sudarę sutartis su Karališkąja Prūsijos durpynų valdyba Dinkiuose, jiems nuomoti sklypeliai pelkės rytiniame pakraštyje. Nuo 1888 m. durpynų valdyba pradėjo nuomoti didesnius plotus; šeši nuomininkų sklypai įsikūrė prie Rugulių kanalo ir dar keturiolika – šiaurrytiniame pelkės pakraštyje. 1892 m. sausio 22 d. Žemės ūkio, valstybinių dvarų ir miškų ministerija nutarė kolonizuoti Aukštumalos pelkę. 1893 m. iš pelkės gauta 6660 markių pajamų (iš jų už dirbamos žemės sklypelių nuomą – 4960 markių).[19]

Nuo 1900 m. Aukštumalos pelkės administravimą iš Norkaičių miškų urėdijos perėmė Karališkoji generalinė komisija Karaliaučiuje, ėmusi energingai apgyvendinti pelkę. Kultūrinimo darbams buvo pasitelkti bausmės laiką baigiantys kaliniai iš Graudenzo ir Wartenburgo pataisos namų. Jiems Aukštumaloje buvo pastatytas darbininkų barakas, noriai dirbę kaliniai būdavo apmokami, aprūpinami rūkomuoju tabaku ir kitais reikalingais dalykais.[20]

Didžioji pelkininkų sodyba Žalgirių kaime – aukštesnis medinis gyvenamasis namas, išlikę sausinimo grioviai. M. Purvino nuotrauka. 1995 m.

Būdingas pelkininkų gyvenamasis namas (nedidelis medinis pastatas su vietoje gamintų betoninių čerpių stogu) Žalgirių kaime. M. Purvino nuotrauka. 1995 m.

Pelkyną valdė pelkių prievaizdas. Nuo 1900 m šias pareigas ėjo Krauzė, vėliau Schröderis, 1923 m. išvykęs į Tilžę. Vėliau prievaizdu dirbo Wilhelmas (Vilius) Endrikaitis[21], 1938 m. perėjęs dirbti į Dinkių miškų valdybą. Jį pakeitė Wilhelmas Scheppatis (Šepaitis) iš Bundulų kaimo.[22]

1905 m. Aukštumalos kaime gyveno 229 žmonės (iš jų 100 vyrų), tarp jų 140 kalbėjo lietuviškai. Kaime buvo 41 gyvenamasis pastatas su 43 būstais (tik viename iš jų gyveno viengungis). Kaimas valdė 462,5 ha žemės, už ją mokėjo lengvatinį žemės mokestį – tik po 2,73 markės už hektarą (kitur – iki 20 markių už hektarą).[23]

1905 m. Aukštumalos pelkės kolonijoje gyveno 58 žmonės (iš jų 29 vyrai), tarp jų 15 lietuviškai kalbėjusių evangelikų. Kolonijoje buvo 10 gyvenamųjų pastatų su 10 būstų. Kolonija valdė 2816,6 ha žemės, už ją mokėjo lengvatinį žemės mokestį – vos po 0,42 markės už hektarą.[24]

Labai dideli nurodytų žemės valdų svyravimai laikui bėgant, matyt, priklausė nuo įvairių administracinių pertvarkymų. Valstybinės žemės plotai kolonijai (gal iš dalies ir kaimui) būdavo tik nuomojami, gal atskirais metais išnuomojant ir didesnį ar mažesnį durpyno (naudoto šienavimui, uogavimui ar kt.) plotą. Matyt, daug stabilesnis buvo dirbamos žemės plotas – durpyno sklypus žemdirbystei buvo galima naudoti tik palaipsniui, prieš tai juos reikėdavo kruopščiai sukultūrinti.

1912 metais išleistoje Šilokarčemos (Šilutės) apskrities adresų knygoje[25] buvo užfiksuotos dvi Aukštumalos gyvenvietės. Pelkės šiaurinėje dalyje gyvavo

Sakučių paštui priklausęs Aukštumalos kaimas, o pietinėje dalyje – Aukštumalos Pelkė (Aukštumalos kolonija), aptarnaujama Šilutės pašto. Fragmentiški adresų knygos duomenys atspindi tradicinio gyvenimo ypatybes.

Tuomet Aukštumalos kaime iš 244 tuomet gyvenusiųjų buvo užfiksuoti 56 gyventojai, iš jų 36 mažažemiai, 11 senolių (savarankiškai jau neūkininkavusių), 4 darbininkai, 2 bežemiai, 1 našlė, 1 siuvėjas ir 1 mokytojas. Absoliučią gyventojų dalį sudarė lietuvininkai – tai rodo užfiksuotos pavardės: Ašmanas (Aschmann), Baubkus, Enzelaitis (Enseleit), Grigolaitis (Grigoleit), Grigužys (Griguszies), Jokaitis (Jokait, Jokeit), Jakumaitis (Jakumeit), Kavolis (Kavohl) ir kitos. Nemažą dalį kitų žmonių sudarė mišrių šeimų palikuonys – kai kada tai liudijo jų vardai. Pavyzdžiui, užrašytasis mažažemio Weiraucho vardas buvo Jons.

Būdingi pelkininkų mediniai ūkiniai pastatai su nendrėmis dengtais stogais: tvartelis (kairėje) ir daržinė (dešinėje). Žalgirių kaimas. M. Purvino nuotrauka. 1995 m.

Aukštumalos kolonijoje iš 121 tuomet gyvenusiojo buvo užfiksuota 30 gyventojų, iš jų 22 kolonistai, 1 rentos gavėjas, 1 rentininkas, 1 darbininkė, 1 tarnaitė, 1 medžioklės pagalbininkas, 1 pelkių prievaizdas, 1 pievų tvarkytojas, 1 vietinis neturtėlis. Ten taip pat užfiksuota lietuviškų pavardžių: Kleinaitis (Kleinat), Matijošius (Mateoschus), Matulis (Matull), Žemaitaitis (Szameitat) ir kiti. Kolonija buvo pavaldi valstybės iždo institucijoms.

Kai kurias pelkininkų kolonijų gyvavimo ypatybes atskleidžia išlikę pavieniai 1921 m. dokumentai. Po Pirmojo pasaulinio karo pagal Versalio taikos sutartį nuo 1920 m. pradžios Klaipėdos kraštą atskyrus nuo Vokietijos 1921 m. vasarą Rytprūsių administracija ėmė reikšti finansines pretenzijas dėl buvusių investicijų į Aukštumalos bei Rupkalvių pelkes, skaičiuoti pelkininkų skolas, iš pelkininkų kolonijų gautus, bet Rytprūsių (Vokietijos) finansinėms institucijoms neperduotus mokesčius. Pavyzdžiui, buvo nurodyta, kad Didžiosios Aukštumalos nuomininkas Johannas Simmatis (Simaitis) dar nebuvo sumokėjęs 1918 m. mokesčių už sklypo pelkininkų kolonijoje (kolonato) ir pievų nuomą – iš viso 186,00 markių.[26]

Iš tų fragmentiškų dokumentų matyti, kad pelkininkų kolonijos kaip didelis valstybinis ūkis iki Pirmojo pasaulinio karo buvo kruopščiai kontroliuojamos, apskaitomos visos išlaidos bei pajamos, fiksuojami skolininkai bei jų įsiskolinimo dydis. Tą tvarką stengtasi išlaikyti ir vėlesnių politinių permainų laikais.

1925 m. Aukštumalos pelkininkų kolonija (Aukštumalas) atskirai nebefiksuota. Tuomet vykusio Klaipėdos krašto gyventojų surašymo metu buvo aprašytas Aukštumalos pelkės valstybinis dvaras, apėmęs Aukštumalą, Jociškius, Kiliškius, Senuosius ir Naujuosius Rugulius. Ten buvo įsteigtas valsčius, veikė mokykla. Dvaras valdė 4881 ha žemės, minėtose gyvenvietėse gyveno 766 žmonės.[27]

Sovietinės okupacijos dešimtmečiais Aukštumalos gyvenvietės buvo suniokotos: 1992 m. autorius pietrytinėje jos dalyje rado 2 sodybų liekanas, o šiaurinėje dalyje – tik vieną sodybą.

Žalgiriai (Bismarcko kolonija)

1835 m. vienas Atmatos žvejų kaimo gyventojas iš valdžios pigiai išsinuomojo Rupkalvių pelkės pakraštį ir ten augino bulves.[28] Nuo 1835 m. gretimi kaimai iš valstybės institucijų Rupkalvių pelkėje pradėjo nuomotis pavienius sklypelius. Nuo 1849 m. sudariusieji 10 metų nuomos sutartis galėjo statytis lūšneles išsinuomotuose sklypeliuose (valdžia, siekusi neturtėliams suteikti galimybę įsikurti pelkynuose, to nedraudė). 1861 m. statybos pelkėje pradėtos reguliuoti.[29]

1861 m. ten įkurta pelkininkų kolonija, iš pradžių augusi labai lėtai. 1865 m. ten gyveno tik 29 nuomininkai. Kolonijos plėtrą stabdė kelių stygius – pirmieji kolonistai buvo beveik atkirsti nuo pasaulio.[30] 1865 metais parengtas finansų ministro nutarimas dėl pelkės įvaldymo valstybės iždo lėšomis, dėl nuomininkų kolonijos įsteigimo.[31]

1872 m. greta nutiesus plentą Šilutė – Rusnė kolonija (1874 m. pavadinta Kolonie Bismarck) pradėjo sparčiai plėstis, užvaldydama suplanuotą plotą.[32] Seniau apgyvendinti ploteliai vėliau buvo įjungti į planingą visos pelkės masyvo naudojimo projektą. Pelkę išraižė stačiakampių kelių tinklas, buvo nutiestos šešios pagrindinės gatvės – žvyrkeliai. 1874–1877 m. vyko sparčiausia Bismarcko kolonijos

plėtra, joje apsigyveno daug lietuvių kolonistų. Nuomoti 1–2 (kartais 3–4) ha ploto sklypai. Buvo palikta 91 ha medynų malkoms ruošti. Pelkės vidinėje dalyje įrengtos gerai patręštos kultūrinės pievos.[33]

Nuo 1874 m. Bismarcko kolonijoje buvo statomi mediniai tradicinės išvaizdos trobesiai, nutiestos pagrindinės gatvės. 2 ha ploto sklypai nuomoti 18 metų laikotarpiui (pirmuosius trejus metus kolonistą atleisdavo nuo mokesčių, vėliau jis mokėdavo 10 markių už hektarą metinę nuomą). Įdirbtiems sklypams nuoma didinta iki 24–30 markių už hektarą. Kolonistų gyvuliams buvo parengtos 3 valstybinės ganyklos, už naudojimąsi jomis per metus mokėdavo 1,5 markės už karvę (kiekvienam kolonistui leista laikyti tik po vieną melžiamą karvę) ir 1,2 markės už veršiuką. Kolonistai daugiausia augino bulves. Tinkamai įdirbti ir patręšti durpyno sklypeliai tiko rugiams, miežiams bei avižoms auginti. 75 nuošimčius kolonistų sudarė lietuvininkai. Iš pradžių buvo atvykę ir prastos reputacijos žmonių, vėliau įsitvirtino sąžiningi ir darbštūs kolonistai. Buvo pastatyta dviklasė ir triklasė mokyklos, rengtasi statyti bažnyčią. Gyventojus vargino kasmetiniai potvyniai ir šaktarpis (neišbrendamas laikotarpis rudens pabaigoje ir pavasario pradžioje). Kolonija administruota kaip valstybinis dvaras, jai vadovavo durpyno prievaizdas (vok. Moorvogt). Jo rezidencija buvo įkurta gretimame Rupkalvių kaime. Iki XX a. pradžios pelkyną ir koloniją administravo Dinkių miškų urėdija, nuo 1901 m. balandžio 1 d. – Generalinė komisija Karaliaučiuje per Specialiąją komisiją Šilokarčemoje (Šilutėje).[34]

Pirmoji (vadinta „A“) mokykla kolonijoje buvo įsteigta 1878 m., 1879 ir 1897 m. ji dar plėsta (gausėjant mokyklinio amžiaus vaikų). Antroji („B“) mokykla buvo įsteigta 1886 m., išplėsta 1889 m.[35]

1885 m. viena Bismarcko (Rupkalvių pelkės) kolonijos dalis priklausė Verdainės, kita – Rusnės parapijai, Rupkalvių valsčiui. Kolonijoje tuomet gyveno 1375 žmonės (tarp jų 632 vyrai ir 743 moterys), iš jų 63 katalikai ir 5 kitų krikščioniškų konfesijų išpažinėjai. Kolonijoje buvo 308 gyvenamieji pastatai su 334 būstais. Valdyta 1833 ha žemės (iš jų 375 ha dirbamos žemės, 144 ha pievų, 95 ha medynų). Už žemę mokėtas lengvatinis žemės mokestis (už dirbamą – po 1,17 markės už hektarą, už pievas – 5,22, už medynus – 1,39).[36]

1891 m. jau buvo sukultūrinta 709 ha žemės (iš jų 309 ha apsodinti bulvėmis). Iš 468 nuomininkų surinkta 18 332 markės nuompinigių. Stovėjo 345 gyvenamieji namai su 386 būstais (kai kurie namai buvo keliabučiai). Tarp 1470 gyventojų buvo 45 prekybininkai bei amatininkai, 105 užsiėmė įvairia gamyba. Daug kas apylinkėse samdėsi padieniais darbininkais (ypač Rusnėje). 1 ha ploto sklypus naudojo 178 nuomininkai, 2 ha – 129, 3 ha – 68, daugiau nei 3-4 ha – 93. 288 vaikai lankė 2 mokyklas, kur darbavosi 4 mokytojai. 1892 m. Žemės ūkio, valstybinių dvarų ir miškų ministerija nutarė Bismarcko nuomininkų koloniją pertvarkyti į savininkų koloniją, kad nuomininkai padengtų pelkyno žemių sukultūrinimo išlaidas ir butų sukurta reikiama bendruomenė.[37] 1895 m. ten gyveno 1584 žmonės, o XX a. pradžioje – apie 1800.[38]

Administracijos rūpesčiu spartintas kultūrinių pievų įrengimas, imti atkūrinėti nuo didžiųjų potvynių nukentėję pelkyno ir kolonijos pakraščiai. Kolonija toliau plėtėsi. 1900 m. Bismarcko kolonijoje gyveno 1711 žmonių (anot A. Füllhaasės, 1900 m. gruodžio mėn. 1 d. Bismarcke buvo 1684 gyventojai[39]). Buvo sukultūrinta 650 ha dirbamos žemės, 200 ha pievų. Laikyti 152 arkliai, 533 galvijai, daugiau nei 2000 kiaulių, 1215 avių. Į koloniją ateidavo gyventi nemaža bežemių samdinių iš aplinkinių kaimų, ten tapdavusių savarankiškais mažažemiais ūkininkais.[40]

Sovietinės okupacijos dešimtmečiais Žalgirių kaimo kapinės buvo visiškai suniokotos – buvę antkapiniai paminklai bei kiti kapinių įrangos elementai pagrobti ar sudaužyti, kapai iškasinėti. M. Purvino nuotrauka. 1999 m.

1905 m. Bismarcko (Rupkalvių pelkės) kolonijoje gyveno 1691 žmogus (iš jų 781 vyras), tarp jų 1607 evangelikai (1087 iš jų kalbėjo lietuviškai), 74 katalikai (43 iš jų kalbėjo lietuviškai), 10 kitų krikščioniškų konfesijų išpažinėjų. Kolonijoje buvo 357 gyvenamieji pastatai su 405 būstais (14 iš jų gyveno viengungiai). Valdyta 1830,5 ha žemės, už ją mokant lengvatinį žemės mokestį – tik po 1,01 markės už hektarą.[41]

Šie duomenys liudija, kad didžiąją kolonijos gyventojų dalį sudarė lietuvininkai bei atvykėliai iš Didžiosios Lietuvos (prie jų dar pridėtini gausūs mišrių šeimų palikuonys ar lietuviškai nebekalbėję lietuviškos kilmės žmonės).

1912 m. Bismarcko kolonijoje (priklausiusioje valstybės iždo institucijoms) buvo užfiksuota daugybė lietuvininkų pavardžių: Abromaitis (Abromeit), Adomaitis (Adomeit), Albužys (Albuszies), Anužys (Annuszies), Aušra (Auschra), Baltutis (Baltuties) ir daugelis kitų. Absoliuti dauguma kolonijos gyventojų buvo apibūdinti kaip laikinieji nuomininkai (vokiškai Zeitpächter). Kaip atskira gyventojų kategorija užrašytos nuomininkų našlės. Būta senolių bei rentininkų, darbininkų ir laivininkų. Gyveno mokytojas, užeigos namų laikytojas, tarnaitė, diakonisė, laiškanešys Augustas Preikšas (Preigschas), žandarmerijos vachmistras Banaitis (Bannat). Tuomet kolonijoje iš viso gyveno 1559 žmonės.[42]

Iki Pirmojo pasaulinio karo daug jaunuolių iš Bismarcko kolonijos išvykdavo uždarbiauti į Vakarus – dirbti fabrikuose bei kasyklose. Išvykus kolonistui vyrui uždarbiauti (ar jam mirus) nuomotas sklypas likdavo žmonos ar kitų šeimos narių žinioje.[43]

Greta kolonijos veikė valstybiniai medžioklės namai (pelkynuose gyveno apie 100 briedžių). Gretimose ganyklose už 2 markių mokestį nuo birželio iki rugsėjo mėnesio ganytos karvės (jų buvo apie 270). Pakraštyje likusiame miškelyje veikė medelynas, sporto aikštynas (kur atvykdavo varžytis ir Šilutės sporto draugijų komandos). Prie trijų senų ąžuolų kasmet būdavo rengiamos vadinamosios misijų šventės, skirtos paminėti į tolimus kraštus išvykusius krikščionybės misionierius.[44]

1925 m. Bismarcko pelkininkų kolonija aprašyta kaip Žalgirių valstybinis dvaras, kur veikė Žalgirių valsčius su savo įstaigomis bei mokykla. Tuometinis dvaras valdė 1892 ha žemės, jame gyveno 1466 žmonės.[45]

Po Pirmojo pasaulinio karo ir po 1923 m. (Klaipėdos kraštui prisijungus prie Lietuvos Respublikos) pelkininkų kolonijos patyrė nemaža ūkinių bei finansinių sunkumų, toliau nebebuvo plečiamos. Kolonistai papildomai uždarbiavo plukdydami sielius upėmis, dirbdami Rusnės įmonėse. Dalis jų uždarbiavo apylinkėse kaip laikini ūkininkų samdiniai (ypač derliaus nuėmimo metu), kasė durpes, tiesė bei remontavo kelius. Sukultūrintuose kolonistų sklypeliuose pradėta intensyviau auginti daržoves, braškes ir gėles. 1935 m. Šilutėje pastatyta spirito varykla, nes kasmet buvo užauginama daug bulvių. Dalis kolonistų savarankiškai sukultūrino papildomus 2 margų ploto sklypelius. Pelkininkų kolonijose gausėjo norinčiųjų privatizuoti savuosius sklypus, vietoje kolonijų sukurti savarankiškas kaimų bendruomenes, kurios (o ne administracija) dengtų vietines išlaidas taisant kelius, išlaikant valdytojus ir kita. 1937 m. Klaipėdos krašto direktorija pradėjo ruoštis pelkininkų kolonijų sklypus parduoti nuosavybės teisėmis. 1939 m. kovo mėnesį kraštą užėmus nacistinei Vokietijai, pelkininkų kolonijos iki 1944 m. nebebuvo reformuojamos. Iki 1938 m. pelkių prievaizdu dirbo Buntinas, vėliau – Bendžius.[46]

Sovietinės okupacijos dešimtmečiais Žalgiriai buvo suniokoti. Daugybė medinių pastatų buvo nuardyta malkoms. 1995 metais autorius užfiksavo tik kelias senas sodybas bei jų liekanas – nuo 1944 m. buvo sunaikinta apie 97 nuošimčiai kolonijos sodybų bei pastatų, vandališkai nusiaubtos kapinės (iškasami palaidojimai), nugriauti buvę visuomeniniai pastatai (mokyklos ir kita).

Pelkininkų bei jų gyvenviečių likimas po 1944 m.

Beveik visi Šilutės apylinkės pelkininkai 1944 m. rudenį artėjant frontui pasitraukė į Vakarus. Pasilikusieji bei sugrįžusieji iš evakuacijos patyrė sovietinių okupantų represijas bei naujosios santvarkos priespaudą. Po 1957 m. atsiradus galimybei daugelis jų išvyko į Vokietiją. Ten buvo paskelbta nemaža vertingų atsiminimų apie savitą pelkininkų gyvenimą.[47]

Pelkininkų kaimai ir kolonijos, kaip visai neatitikę sovietinės žemės ūkio koncepcijos ir nebegalėję egzistuoti naujoje santvarkoje, buvo pasmerkti sunaikinimui. Jų negausias liekanas autorius užfiksavo 1992–1999 m.

Išvados

1. Pelkininkų kaimai Šilutės apylinkėse gyvavo jau XVIII a., pelkininkų kolonijos pradėtos kurti XIX a. pradžioje. Šios kolonijos ypač sparčiai plėtėsi XIX a. pabaigoje (pavyzdžiui, Bismarcko kolonijoje tada gyveno apie 1800 kolonistų).

2. Sparti pelkininkų kolonijų plėtra siejosi su baudžiavos panaikinimu krašte (1807 m.), Prūsijos valdžios siekiais pagausinti smulkiųjų savininkų socialinį sluoksnį, taip spręsti socialines problemas, gauti daugiau pajamų iš platesnio mokesčių mokėtojų rato.

3. Sudėtingos gyvenimo sąlygos pelkininkus suformavo kaip savitą (ir iki šiol mažai tyrinėtą) Mažosios Lietuvos agrarinės kultūros grupę, kurios socialinėje terpėje klostėsi specifiniai darbo įgūdžiai, gyvensena, lokaliniai papročiai, savos tradicijos.

4. Sunkus daugelio žmonių darbas, tuometinės krašto administracijos globėjiška politika (minimalizuojant mokesčius, skatinant privačią veiklą) per kelis dešimtmečius leido sukurti tuomet gana efektyvų ūkininkavimo modelį, daliai buvusių bežemių padėjusį prasigyventi. Toks privačios nuosavybės smulkaus ūkio modelis visiškai neatitiko sovietinės žemės ūkio koncepcijos, todėl po 1944 m. pelkininkų kolonijos buvo pasmerktos sunaikinimui.

5. Apžvelgtos pelkininkų gyvenvietės (Vabalai, Aukštumala, Bismarcko kolonija – Žalgiriai) pasižymėjo savitais raidos bruožais, vystėsi skirtingai, priklausomai nuo vietos sąlygų bei krašto administracijos planų.

6. Po 1944 m. beveik visai likviduotų pelkininkų savita liaudies kultūra galėtų būti tiriama analizuojant gausius rankraštinius bei publikuotus atsiminimus, publikacijas gausioje ano meto periodikoje, išeivijoje išleistuose spaudiniuose.

NUORODOS:

1. Purvinas M. Būdingi tradicinės architektūros pavyzdžiai Nemuno deltos regioniniame parke. - Kaunas, 1999. - P.144.
2. Purvinas M., Purvinienė M. Mažosios Lietuvos kaimų ypatybės (istorinė apžvalga) // Statyba ir architektūra. - 1999, Nr.1, p. 34-36; Purvinas M., Purvinienė M. Ethnische und historische Züge der Dörfer und Gehöfte Kleilitauens // Ländliche Architektur als Bauerbe. TUSNAD/99. Cluj-N. - 1999. - S.80-83; Purvinas M. Kaimas // Mažosios Lietuvos enciklopedija (MLE). T. I. - Vilnius, 2000. - P. 685-686; Purvinas M. Kolonijos // MLE. T.II. - Vilnius, 2003. - P. 257-258; Purvinas M. Žemaitijos ir Klaipėdos krašto senųjų kaimų struktūra // Liaudies kultūra. - 2005, Nr. 5, p. 31-39.
3. Sembritzky J., Bittens A. Geschichte des Kreises Heydekrug. - Memel, 1920. - S. 51.
4. Goldbeck J. F. Vollständige Topographie des Königreichs Preussens. I Theil. Topographie von Ostpreußen. - Königsberg und Leipzig, 1785. - S. 59.
5. Füllhaase A. Geschichtliche Heimatkunde des Kreises Heydekrug... - Heydekrug, 1904. - S. 94.
6. Der Regierungsbezirk Gumbinnen. - Gumbinnen, 1818. - S. 27.
7. Ambrassat A. Die Provinz Ostpreußen. - Königsberg, 1912. - S. 179–180.
8. Kühnast. Nachrichten über Grundbesitz, Bevölkerung und öffentliche Abgaben der Ortschaften in Litauen. - Gumbinnen, 1863. - S. 17.
9. Füllhaase A. - S. 111.
10. Die Gemeinde und Gutsbezirke das Preussischen Staates und ihre Bevölkerung. I. Die Provinz Preussen. - Berlin, 1874. - S. 188–189.
11. Gemeindelexikon für das Königreich Preußen. I. Provinz Ostpreußen. - Berlin, 1888. - S. 210–211.
12. Gemeindelexikon für das Königreich Preußen. H. I. Gemeindelexikon für die Provinz Ostpreußen. - Berlin, 1907. - S. 94–95.
13. Adreßbuch fur den Kreis Heydekrug. - Tilsit, 1912. - S. 150–151.
14. Klaipėdos krašto apgyventų vietų sąrašas. - Klaipėda, 1926. - P. 60–61.
15. Ambrassat A., S. 179–181.
16. Kühnast, S. 29.
17. Die Gemeinde..., S. 182–183.
18. Gemeindelexikon... 1888, S. 204–205.
19. Sembritzky J., Bittens A., S. 257–258.
20. Buttkereit W. Der Kreis Heydekrug. - Flensburg – Mürwik, 1976. - S. 39–41.
21. MLE, I t., p. 358.
22. Buttkereit W., S. 39–41.
23. Gemeindelexikon... 1907, S. 88–89.
24. Gemeindelexikon... 1907, S. 94–95.
25. Adreßbuch... 1912, S. 8–9.
26. LCVA. F. 1636, Ap. 1, B. 64.
27. Klaipėdos krašto... , p. 6–7.
28. Ambrassat A., S. 78.
29. Sembritzky J., Bittens A., S. 258–260.
30. Ambrassat A., S. 178.
31. Buttkereit W., S. 37–39.
32. Ambrassat A., S. 178.
33. Sembritzky J., Bittens A., S. 258–260.
34. Ambrassat A., S. 179.
35. Füllhaase A., S. 111.
36. Gemeindelexikon... 1888, S. 212–213.
37. Sembritzky J., Bittens A., S. 258–260.
38. Ambrassat A., S. 178.
39. Füllhaase A., S. 155.
40. Sembritzky J., Bittens A., S. 258–260.
41. Gemeindelexikon... 1907, S. 94–95.
42. Adreßbuch... 1912, S. 15–19.
43. Buttkereit W., S. 37–39.
44. Reichenbach G. Die Moorkolonie Bismarck //Memeler Dampfboot. - 2001, Nr.6, S. 88–89.
45. Klaipėdos krašto... , p. 64–65.
46. Buttkereit W., S. 41–42.
47. Pavyzdžiui, Hoop M. Wo Jons und Erdme lebten // Memelland Kalender. - Oldenburg, 1956. - S. 23–26.

Marsh People's (Pelkininkai) Villages and Colonies in Šilutė District: Features of Traditional Lifestyle and Settlement Development

Martynas PURVINAS

The specific history of Lithuania Minor (North East Prussia) and the natural conditions of the Nemunas Delta (the abundance of marshes and damp areas) caused the formation of a separate agrarian group, the marsh people. Their population increased after the abolition of serfdom in 1807, when the local government promoted the appropriation of the marsh land, thus creating a social class of relatively poor independent farmers with little land. During the 2nd half of the 19th century marsh people's colonies – densely populated areas with set networks of roads and ditches – were designed. The population of the largest, Bismarck Colony, was 1800 inhabitants.

Marsh people in Šilutė District grew potatoes and vegetables in farmed peat-bogs and used specific farming methods. Later they kept pigs. To farm damp areas they used specific equipment and means of transport. Life in extreme conditions (dampness, floods) caused their particular lifestyle.

Up to WWII the marsh people's life in villages and colonies was relatively stable and their farming effective. As of the end of 1944 most marsh people left for the West. During Soviet times their settlements and colonies were liquidated as the peculiarities of their lifestyle did not comply with Soviet standards.

Like the rest of the cultural heritage of Lithuania Minor, after 1944, the marsh people as a distinct agrarian group was hardly researched in Lithuania for political-ideological reasons. The region was condemned to obliteration.

Martynas Purvinas identified the remains of marsh people's villages in Šilutė District in 1992–1999. In this article he presents the information he collected on peculiarities of marsh people's lifestyle, their living environment and the development of their settlements in the past.

Kauno technologijos universiteto, Architektūros ir statybos institutas, Tunelio g. 60, Kaunas, el.p. asi@asi

Gauta 2006 05 20, įteikta spaudai 2006 10 10

Psichotropiniai augalai lietuvių tradicijoje

Dalia SENVAITYTĖ

Straipsnio objektas – psichiką veikiantys augalai lietuvių tradicijoje. Daugiausia dėmesio skiriama augalams, dažnai vadintiems durnažolėmis. Tikslas – pristatyti vadinamąsias durnažoles: nurodyti, kokias savybes jos turi, trumpai apžvelgti, kaip šie augalai buvo traktuojami, naudojami. Tipologinis aprašomasis metodas. Išvados: durnažolėmis vadintos keturios skirtingos augalų rūšys, visos – turinčios realių psichiką veikiančių savybių; įvairiuose kraštuose (taip pat ir Lietuvoje) jų naudojimas neretai sietas su magine praktika, kurios ištakos glūdi, tikėtina, šamanistinėje tradicijoje.

Visose kultūrose buvo (ir yra) žinomi tam tikri augalai, turintys specifinių savybių. Dauguma jų vartoti tradicinėje medicinoje. Žinoti ir psichotropiniai augalai – nuodingi, vienaip ar kitaip veikiantys žmogaus psichiką, sukeliantys įvairius regėjimus. Jie naudoti įvairių kultūrų maginėse apeigose. Tokie augalai „žadino“ dvasinius patyrimus, buvo svarbūs įvairių religinių ritualų metu. Šių augalų naudojimas ritualuose buvo griežtai reglamentuotas (1). L. Barre spėjo, kad psichiką veikiantys augalai naudoti dar mezolito ar netgi paleolito laikų kultuose (2).

Be abejo, ne visi žmonės gerai mokėjo skirti augalus, tam tikras jų savybes, todėl asmenys, kurie tai sugebėjo, neretai laikyti ypatingais, apie jų veiklą sklido įvairūs pasakojimai, – kad tų žmonių rankose augalai įgaudavo maginių galių, kad patys augalai buvo panaudojami maginiams tikslams. Įvairiose šalyse nemažai studijų skirta nagrinėti „raganų“ naudotoms specialioms maginėms priemonėms, tarp jų ir tam tikriems augalams, kurie turi specifinių, visų pirma narkotinių savybių. Su maginiais augalais, jų paruošimu susijusios paslaptys buvo griežtai saugomos. Tik XIX a. mokslininkai nustatė kai kurių šių augalų veikliąsias medžiagas, moksliškai pagrindė medicininį jų panaudojimą.

Burtininkų, raganų maginiai veiksmai, panaudojant tam tikrus augalus, ištakomis greičiausiai siejasi su senąja šamanistine praktika, kurios metu šamanai, apimti ypatingos transo būsenos, bendravo su anapusiniu pasauliu. Šiai būsenai pasiekti buvo naudojamos įvairios priemonės, tarp jų ir narkotinė intoksikacija. Jai sukelti naudoti ir įvairūs šventi augalai, turintys psichotropinį poveikį, sukeliantys vizijas, haliucinacijas (3).

Matyt, tam tikri augalai analogiškai naudoti ir senuosiuose lietuvių ir kitų baltų kultuose. Šamanų žinias apie specifinį tam tikrų medžiagų poveikį žmogaus psichikai perėmė įvairūs vadinamieji burtininkai, žolininkai, raganos, raganiai. Jie geriau nei kiti žmonės mokėjo iš augalų pasigaminti tokias priemones, kurios veiktų tiksliai kaip yra reikalinga. Kaip ir visur Europoje, lietuvių tradicinėje maginėje praktikoje, matyt, labiausiai buvo paplitę įvairūs augalų nuovirai ir tepalai, kuriais buvo įsitrinamos kūno dalys (kaklas, pažastys, genitalijos), lengviausiai absorbuojančios paruoštą mišinį. Matyt, naudoti ir smilkalai.

Šaltiniuose paliudyta, kad Lietuvoje buvo žmonių, kurie gerai išmanė tam tikrų augalų specifines savybes, mokėjo jomis pasinaudoti.

Pavyzdžiui, M. Pretorijus XVII a. pabaigoje „Prūsijos įdomybėse“ aprašė žolininkus – pranašautojus iš žolių (4; 274–275). Jie esą vartoja tam tikras žoles, su kuriomis išdarinėja keistus dalykus. Kartą vienas vyras iš Ragainės parodė M. Pretorijui žolę juodu stiebeliu, apskritais garbanotais dantytais lapeliais ir pasakė, jog gali ja per trumpą laiką ką tik virusį vandenį ne tik atvėsinti, bet ir smarkiai atšaldyti bei paversti ledu. Esą tą dalyką ir pademonstravo (5). Taip pat viena moterėlė M. Pretorijui kartą davė žolelę, kurios viršūnė atrodė apvali ir susiformavusi panašiai kaip saulė. Šią žolelę moteris įkišo į didelę puodynę su saldžiu pienu, o po dviejų dienų iš jo pasidarė daug grietinėlės (keturiskart daugiau nei įprastai), tiek, kiek siekė įkišta į pieną žolelė (6; 274–275).

Kartą vienas žemaitis „Prūsijos įdomybių“ autoriui sakė, kad yra žolių, kurios gali žmogų apnuodyti; kurios jas palietusį žmogų gali padaryti bepročiu; žolių, sulaikančių vietoje gyvatę, galinčių kankinti žmogų, kad prisipažintų padaręs nusikaltimą; galinčių taip žmogų prajuokinti, kad šis mirtinai užsijuoktų, jeigu tų žolių neatimtum; žolių, kurių pavartojus galima esą pamatyti patį velnią; žolių, kuriomis per sausrą galima sukelti lietų; žolių, galinčių padaryti nematomą tą, kas jas nešiojasi; žolių, kurios, padėtos po pagalve, sukeliančios baisias vizijas sapnuose; žolių, kuriomis esą galima gintis nuo ugnies; žolių, gebančių užlaikyti jūros bangas; žolių, kuriomis esą galima užburti žmogų meilėje (6).

Dar akivaizdesnis M. Pretorijaus liudijimas apie tai, kad jo laikų burtininkės ir „raganos“ vartojo psichiką veikiančius augalus, norėdamos susikurti skrydžio iliuziją: „*Tai pat yra tikra, apie šių laikų burtininkes ir raganas, kurios vykdamos į kokią nors iš savo tariamų sueigų (kūnu ten nevyksta), lieka namie lovoje arba ant šiaudų tartum apžavėtos. Tuo tarpu jų dvasios velnio ten nugabenamos; būdamas visų galų meistras, jis suteikia joms kūnišką pavidalą ir tuos dalykus taip stipriai vaizduotėn įkala, jog jos gali prisiekti, kad ir kūnu yra ten buvusios, ir tai, ką ten matė, gali atpasakoti*“ (6; 24). Kad tai nėra savitikslė apeiga, liudytų šio aprašo kontekstas: Prūsijos

istorikas pateikia šį pasakojimą greta dar jo laikais pasitaikiusių burtininkų apibūdinimo. Tie „burtininkai“ ar „burtininkės“, norėdami sužinoti dievų valią ir gauti iš jų pranašiškus ženklus, griebdavosi tam tikrų specialių veiksmų.

J. Tumas-Vaižgantas „Kalbamuosiuose žmonėse” teigė, kad nuodus, daugiausia žoles, savo tikslams naudoja antro laipsnio žavėtojai (7; 89–30). Tokių esą dar XX a. pradžioje buvo apsčiai pasilikusių iš senovės, nors naujų nebebuvo girdima atsirandant. Jie dažniausiai buvo vadinami *nuodininkais* ir *žolėtojais*. Jie kenkia sąmoningai, patys, pasak Vaižganto, nemokėtų išduoti savo paslapties. Įgiję aukščiausio, trečio laipsnio galybę, žavėtojai dar tebegyvendami esą tampa pusdvasiais, velnuvais, raganiais, raganomis, kurie artimai bendrauja su pikčiais, su jais džiaugias ir linksminas, su jais paleistuvauja ir jau turi beveik tokių pat privalumų kaip dvasios, ne žmonės. Sueis kada vienon krūvon keletas raganų ir sako: *„Jokime svetimon karalystėn žirniautų*“. Ir, apžergusios rąstus, tą akimirką nulekia kur tik įsigeisdamos. Pasiversdamos juodvarniais ar kovarniais, juodais debesimis lakioja su biesais, nusileisdami į miegamąsias vietas, į kupliąsias epušes ar liepas kaip Kalvių (Kamajų parapijoje).

Raganų „skraidymas“ gerai paliudytas ir tautosakoje. Sakmėse teigiama, kad Joninių naktį raganos renka rugių žiedus, verda iš jų košę – ja pasitepa pažastis, apsižergia šluotą (pagaikštį / piestą) ir skrenda į Šatrijos kalną (Kijevą / į raganų susirinkimą) (8; 211). Per Kūčias / Užgavėnes / vakarėlio metu bernas išgirsta merginas tariantis joti ant avilių žirniauti (8; 217). Šeimininkės pavyzdžiu sekdamas bernas pasitepa akis – nuskrenda paskui raganas (8; 221).

Kai kurių augalų specifišką poveikį psichikai neretai žinojo ne tik „raganos“, bet ir daugelis žmonių, nes tai buvo plačiai paplitę augalai, augantys dažnoje sodyboje. Šiuo straipsniu norima pristatyti populiarius, lietuvių tradicijoje žinotus psichiką veikiančius augalus. Tam tikri augalai buvo vadinami durnažolėmis (tai liudija, kad žinotas jų psichotropinis poveikis). Lietuvių kalbos žodyne nurodomos 4 tokių augalų rūšys (9; 904): juodoji drignė, paprastoji durnaropė, nelaboji svidrė ir šunvyšnė beladona.

Durnažolės

Juodoji drignė – bulvinių šeimos lipnus plaukuotas nuodingas nemalonaus kvapo žolinis augalas, turintis alkaloido hiosciamino (10).

Ji – klasikinis Vakarų Europos „raganų“ augalas, vienas iš geriausiai žinomų „skraidymo“ pagalbininkių. Drignės naudotos Europos kraštuose magijai ir kitiems tikslams, pavyzdžiui, germanų kraštuose lietaus iššaukimo ritualuose. Graikų orakulai įkvėpdavo drignės dūmų pranašaudami ateitį. Drignė Europoje kadaise buvo ir vienas iš komponentų, dedamų į alų (11).

Juodoji drignė neretai naudota įvairių kraštų liaudies medicinoje. Perdozavus drignių, galima apsinuodyti. Drigne apsinuodijusį žmogų apima haliucinacijos, jis kliedi, išsiplečia akių vyzdžiai, pasireiškia pasyvios psichozės požymiai (10). Drignės paveiktieji kalbasi su savimi ar su nematomais žmonėmis, dažnai atlieka automatinius gestus (pavyzdžiui, pašo savo drabužius). Dažnai pasireiškia paranojinės tendencijos, pavydas, įtarinėjimai. Kai kada vaidenasi sienomis ropinėjantys vabzdžiai, kažkas, esantis už durų, norintis pakenkti... Nuo drignių neretai apima erotinė manija, žmonės nesivaržydami ima kalbėti nešvankybes, nori nusirenginėti, visiems demonstruoti savo genitalijas, ima perdėtai domėtis šlapinimusi ir tuštinimusi. Galicijoje šis augalas buvo vadinamas „užmaršties žole“ (*herba dos ouvidos)*, nes kartais, ją pavartojus, buvo nebeatsimenama, kas nutiko (2). Drignės, jų sėklų dūmai neretai sukelia ir skrydžio pojūtį (12; 52).

Kaip ypatingų savybių turintis augalas juodoji drignė žinota ir lietuvių tradicijoje. Populiarus priežodis „*Laksto (kvailioja) kaip drignių prisiėdęs*“ (13; 180) nusako gerai žinotą psichotropinį drignių poveikį. Priežodžio „*Kvailioja lyg drignių prisiėdęs*“ Lietuvoje yra užrašytas 81 variantas (14; 595). Kartais šiame priežodyje „drignės“ pakeičiamos „durnaropėmis“. Priežodžio „*Ar drignių apsiėdei*?” yra žinomi 6 variantai; patarlės „*Kai pasigeria – tartum drignių priėdęs, o kai pagiriomis – nei šalto vandens nesumaišo*“ – 6 variantai.

Drignių poveikis matyti ir iš kitų lietuvių kalbos žodžių ar metaforų, susijusių su drignėmis (15; 161): *drigniuoti* – lakstyti, išdykauti, kvailioti; *drignes sėti* – išdykauti; *kaip drignių apsiėdęs* (apsivalgęs, užrijęs) – pakvaišęs (pvz., „*Ko lakstai kaip drignių apsiėdęs*?“, „*Ką čia paistai kaip drignių užrijęs*?“). *Drignius* lietuvių kalboje reiškia nenuoramą, išdykėlį, arba velnią, nelabąjį (žem.). „*Drignė*“ vartojamas ir kaip keiksmažodis (13; 130).

„Drigne“ vadinamas ir tam tikras optinis reiškinys – šviesus ratas apie saulę ar mėnulį, šiems šviečiant pro plonus debesis (13; 130). Tai iš dalies siejasi ir su haliucinacijas keliančiu drignių poveikiu. Kartais drigne buvo pavadinama ir vaivorykštė (16). Pati drignė dar buvo vadinama *miegažole* arba tiesiog *drigniažole* (17; 90).

Juodoji drignė dažnai naudota lietuvių liaudies medicinoje. Jos lapų ekstraktu buvo slopinami spazmai, gydomos kai kurios virškinamojo trakto ir kvėpavimo takų ligos. Drignėmis buvo varomos kirmėlės iš organizmo. Drignės nuoviru prausdavo ar jo duodavo išgerti nuo priemečio bei mėšlungio (18; 185).

Lietuvių „raganos“ juodąją drignę, matyt, naudojo ir „skraidymo tepalams“ gaminti – jais pasitepus, galėjo būti patiriama skrydžio vizija (19). Galimas dalykas, kad senovėje ši skrydžio iliuzija buvo kuriama tam tikrų konkrečių ritualų metu. Sakmėse, kaip minėta, nurodoma, kad pasitepusios tam tikru tepalu raganos skrenda į susirinkimus ant kalnų (20; 44). Kažkada egzistavusią moterų susibūrimų ant kalnelių tradiciją galbūt liudytų ir tam tikrų vietovardžių pavadinimai. Lietuvoje žinoma maždaug 160 kalnų, vadinamų Mergų, Panų, Bobų, Nuotakų kalnais. Tarp šių kalnų greičiausiai yra alkakalnių (21; 45). Kartais padavimuose pasakoja, kad merginos ir moterys į šias vietas rinkdavosi pasilinksminimų ar kitomis progomis (21; 46).

Šunvyšnė

Šunvyšnė – bulvinių šeimos daugiametis žolinis augalas (10; 15) (kaip ir drignė). Kai kada ji dar vadinama velnio vyšnia ar kirne (9; 848). Šie augalai nuo seno auga Europoje ir dalyje Azijos. Jų krūmeliai iki pusantro metro aukščio, uogos būna tamsiai raudonos, primena tikras vyšnias. Į vyšnias šunvyšnės esą panašios ir skoniu (22).

Šunvyšnė – vertingas tradicinis vaistinis augalas, turintis daug alkaloidų, labai nuodingo atropino, skopolamino bei hiosciamino. Nuodingiausi yra augalo lapai ir uogos. Šunvyšne apsinuodijusiam žmogui kyla haliucinacijos (dažniausiai – skrydžio vizijos), išsiplečia akių vyzdžiai, padažnėja pulsas, užeina kliedėjimo, juoko priepuoliai, nesugebama nusišlapinti ir kt. Augalas ar jo sultys žmogaus organizmą gali veikti netgi per odą. Poveikis labai greitas, pasireiškia nepraėjus nė pusei valandos. Net mažiausia tirpalo koncentracija iškart išplečia akių vyzdžius (22).

Įvairių kraštų liaudies medicinoje *atropa belladona* buvo vartojama kaip narkozės priemonė atliekant chirurgines operacijas, taip pat astmai ir kitoms ligoms gydyti (23; 25–26). Yra liudijimų, kad senovės romėnai bei škotai, šiuo augalu apnuodiję maisto atsargas, apsvaigindavo priešus (34; 153–157). Senovės graikai šunvyšnėmis stiprindavo vyno poveikį. Manoma, kad šio augalo ruošiniai buvo vartojami ir bakchanalijose (22).

Šunvyšnės buvo vienas iš populiariausių haliucinogenų, kuriuos Vakarų Europos šamanai vartojo iki pat vėlyvųjų viduramžių, kol Katalikų Bažnyčia šių augalų vartojimą prilygino raganavimui ir uždraudė. „Raganos“ iš fermentuotų šunvyšnės uogų bei kitų augalo dalių gaminosi „skraidymo tepalą“. Jį įsitrynus į odą (kaktos, rankų linkių ir genitalijų srityse), buvo patiriama skrydžio iliuzija (22). Analogišką „skraidymo tepalą“ greičiausiai gaminosi ir lietuvių „raganos“.

Atropa belladona semantika lietuvių tradicijoje iškyla ir Kirniui skirtų apeigų kontekste, tai leidžia jas susieti su aitvarais (25; 8). Augalo sukeliamas „velnio apsėdimas“ galbūt palygintinas su aitvaro „apsėdimu“ – kaltūnu, kuris gali įsimesti ne tik į plaukus, bet ir į žmogaus vidų bei sukelti įvairius organizmo negalavimus.

Šunvyšnei labai artima **mandragora** (*Atropa mandragora*), lietuvių kalboje dar vadinama *kaukeliu*. Šis augalo pavadinimas glaudžiai siejasi taip pat su minėta Kirnio ir aitvaro semantika.

Durnaropė

Durnaropė, gerai žinomas nuodingas augalas, turintis alkaloido daturino bei atropino, priklauso tai pačiai bulvinių augalų šeimai kaip ir drignė bei šunvyšnė (10; 199). Pasaulyje žinoma apie 20 durnaropių rūšių. Lietuvoje auga paprastoji durnaropė.

Liaudies medicinoje naudoti durnaropės lapai. Jais buvo gydomas hemorojus, ilgai negyjančios žaizdos, egzema, rožė (10; 199). Didesnės durnaropių dozės veikia kaip narkotikas. Jų sukeliamas psichinis poveikis labai panašus į šunvyšnių (26). Apsinuodijus durnarope 82 procentais atsiranda haliucinacijos: dažniausiai paprasti natūralių spalvų, kartais ropojančių vabzdžių vaizdiniai. Simptomai pasireiškia praėjus pusvalandžiui ar valandai parūkius durnaropių lapų ar išgėrus jų arbatos, 1–4 valandoms – apsinuodijus augalu ar jo sėklomis: džiūsta burna, išsiplečia vyzdžiai. Simptomai trunka dažniausiai 24–48 valandas. Apsinuodijus durnaropėmis, kai kada netenkama balso, skauda galvą. Didelės dozės neretai skatina ir seksualinį aktyvumą.

Gerai žinotą psichotropinį durnaropių poveikį liudija ir priežodžiai. Minėtame *„laksto kaip drignių prisiėdęs“*, žodis „drignės“ dažnai pakeičiamos „durnaropės“. Žinotas ir migdomasis durnaropių poveikis.

Nelaboji svidrė

Durnažole nurodoma esanti ir nelaboji svidrė. Ji – nuodingas varpinių šeimos augalas, 30-80 cm. aukščio laukų piktžolė. Kitos svidrių rūšys nėra nuodingos. Lietuvoje labai paplitusi dirvinė svidrė (*Lolium remotum*), dažna linuose. Viena svidrių rūšis – gausiažiedė svidrė (*Lolium multiflorum*) yra ne tik nepavojinga, bet netgi vertinga pašarinė žolė (10; 510).

Svidrė durnažole pavadinama ir dėl to, kad ji – piktžolė. Visos piktžolės kartais vadinamos velniažolėmis ar pasiutžolėmis (17; 298). Tačiau įvairių kraštų rašytiniuose šaltiniuose galima rasti ir informacijos apie specifinį „maginį“ *lolium temulentum* panaudojimą.

Nelaboji svidrė – mažiau žinomas „raganų“ augalas, tačiau blogą reputaciją turi nuo senų laikų. Apsinuodijimas nelabąja svidre gali sukelti rankų drebėjimą, vyzdžių išsiplėtimą, regos sutrikimus, ūžimą ausyse, veido paraudonavimą, galvos skausmą, deginimą burnoje, pykinimą, mieguistumą, kvėpavimo sutrikimą, nereguliarų pulsą, atminties praradimą, paralyžių (27).

Galimas dalykas, kad būtent nelabosios svidrės panaudojimą lietuvių tradicijoje liudija lietuvių sakmės, kuriose pasakojama, kad raganos Joninių naktį renka rugių žiedus, verda iš jų košę – ja pasitepa pažastis, apsižergia šluotą ir tada

Juodoji drignė

Šunvyšnė

Mandragora

Durnaropė

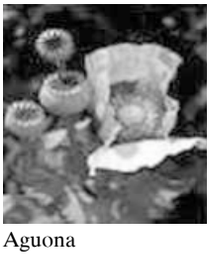

Nelaboji svidrė

Skalsė

Kūkalis

Kanapė

Aguona

Mauda

Ugniažolė

Raudonoji musmirė

skrenda (8; 211). Su nelabosiomis svidrėmis šiuos tepalus galbūt leistų sieti tai, jog jie apibūdinami kaip rugių žiedų košė. Tačiau „skraidymo tepalas“ iš rugių nepagaminamas, o iš rugiuose augančių svidrių grūdų pagaminta „košė“ tam tikrų psichiką veikiančių savybių, be abejo, turi.

Antra vertus, ši „rugių žiedų“ košė galėjo būti gaminama ir ne iš nelabųjų svidrių, o iš **skalsių** (*Claviceps purpurea*) – parazitinio rugių varpų grybo, kuris turi nuodingų alkaloidinių medžiagų, stipriai veikiančių nervų sistemą (28). Skalses lietuviai dar vadina skalsagrūžiais, baltagrūdėmis, smalkomis, varnagrūdžiais, ragutėmis (17; 369).

Šie parazitiniai varpų grybai nuo seno žinomi kaip psichotropiniai augalai. Priklausomai nuo suvartoto kiekio, skalsės sukeldavo organizmo karštį, traukulius, haliucinacijas, gangreną, retkarčiais – mirtį (29). Neretai skalsės naudotos ir liaudies medicinoje, visų pirma migreniniams galvos skausmams gydyti.

Neatmestina galimybė, kad specifiniam tepalui gaminti galėjo būti naudojami ir keli komponentai (tarp jų – *Lolium temulentum* bei skalsės). 1718–1719 m. Vilniaus jėzuitų akademinės kolegijos pastoracinės veiklos dienoraštyje nurodoma, kad „kerėtojos“ vasarą renka ir tarp javų gausiai augančio **kūkalio** (*aut. past*. – raugės (*agrostemma*) – gvazdikinių šeimos javų piktžolės) sėklas, jomis, tardamos įvairius burtažodžius ar darydamos burtaženklius, gydo žaizdas ir nuo įvairių ligų, gelbsti nuo gyvačių įgėlimo, spėja ateitį ir kt. (30; 209).

Kiti psichiką veikiantys augalai

Be aptartų durnažolių, lietuvių tradicijoje buvo žinomi ir kiti augalai, vienaip ar kitaip susiję su „magine“ praktika, turintys psichiką veikiančių savybių.

Lietuvoje kalendorinių švenčių metu vartotos kanapės ir aguonos – augalai, kurie taip pat turi gerai žinomą psichotropinį poveikį.

Kanapė (*Cannabis*) – populiarus kultūrinis augalas, iš kurio stiebų gaunamas pluoštas, o iš sėklų spaudžiamas aliejus, gaminami maisto patiekalai (pvz., kanapienė – grūstų kanapių grūdų košė, kanappienis – grūstų kanapių grūdų pienas).

Lietuvoje paplitusi sėjamoji kanapė (*Cannabis sativa*), vietomis auga ir šiukšlynų kanapė (*Cannabis ruderalis*). Kanapė sukelia skirtingas sąmonės būsenas (nelygu suvartotas kiekis). Jos poveikis pasireiškia klausos ir regos haliucinacijomis, smarkiai padidėjusiu emociniu jautrumu. Tiesa, lietuviškų kanapių haliucinogeninis poveikis minimalus, daug didesnį turi marihuana, indiškosios kanapės (*Cannabis indica*), iš kurių išgaunamas hašišas.

Aguona (*Papaver somniferum*) – labai populiarus žolinis daržo ir laukų augalas, kurio sėklos naudotos įvairiems patiekalams gaminti (pvz., pyragams su aguonomis kepti ar vadinamajam trintų aguonų pienui gaminti).

Europos šalyse aguonos naudotos kaip afrodiziakas meilės gėralui bei įvairiems nuovirams gaminti (31; 52). Dėl daugelio jose esančių alkaloidų (ypač morfino, opijaus) vartojant didelėmis dozėmis aguonos veikia kaip haliucinogenas. Smarkiau apsvaigina opijus, esantis iš vaisiaus lašančiame latekse. Tačiau Lietuvoje augančių aguonų psichotropinis poveikis labai menkas, palyginti su opijinių aguonų veislių, auginamų šiltesnio ir sausesnio klimato kraštuose, poveikiu.

Be šių gerai žinomų augalų, specifiškai naudoti ir įvairūs kiti. Pavyzdžiui, mauda, ugniažolė, tam tikrų rūšių kerpės, musmirės...

M. Pretorijus nurodė, kad burtininkai, be kita ko, turi tokią žolę *maudą*; jeigu jiems kas nusideda, tai jie tik žiūri, kaip jam tos žolės įmaišyti į gėrimą; kam tos žolės užduoda, tas turi mirti, jokie vaistai nebeišgelbės (6; 328).

Mauda (*Conium*) – tai skėtinių šeimos nuodingas žolinis augalas, turintis alkaloidų konijino, konidrino. Mauda paplitusi Europoje, Azijoje, Afrikoje. Lietuvoje auga dėmėtoji mauda (*Conium maculatum*). Jos stiebas iki dviejų metrų aukščio, šakotas, tuščiaviduris, apačioje raudonai dėmėtas. Lapai triskart plunksniški. Žiedai smulkūs, balti, susitelkę sudėtiniais skėčiais. Augalas nemalonaus kvapo (10; 326). Išgėrus maudos viralo svaigsta galva, vėliau paralyžiuojamos kojos, galiausiai – kvėpavimo takai. Senovės Graikijoje mauda nuodydavo nusikaltėlius. 399 m. pr. Kr., panaudojus maudą, buvo nunuodytas Sokratas (32). Yra duomenų, kad mauda naudota ir vyrų impotencijai sukelti (11).

Lietuvių liaudies medicinoje gerai žinoma ir didžioji ugniažolė (*Chelidonium majus*) – nuodinga žolė, turinti alkaloidų (pagrindinis iš jų – chelidoninas), galinčių sukelti kvėpavimo centro paralyžių bei vėmimą. Ji naudota ir gydant karpas, miežius, egzemas, nuospaudas... Ugniažolė dar vadinta akių žole, gajute, karpažole, kaukapiene (33; 75).

Įvairių kraštų šamanai, burtininkai pasitelkdavo ir **raudonąją musmirę** (*Amanita muscaria*). Kai kada ji sieta ir su senovės indų ritualinio gėrimo Somos gamyba (34; 66–67). Šį augalą, neretai sumaišytą su šlapimu, kulto reikmėms esą naudodavo Sibiro šamanai.

Žinoma lietuvių sakmių, kuriose minima, kad per Jonines raganos renka nuo akmenų **kerpes** (8; 233). Greičiausiai rinktos tam tikros kerpės, kurios galėjo turėti tam tikrą specifinį poveikį. Galimas dalykas,

kad rinktos islandinės kerpenos (*Certaria islandica*), lietuviškai vadintos badėmis, braidomis, džiūsnomis, gegužėmis, motėmis, pometės kerpėmis, raganėmis, ragėmis, raguotėmis ir kt. (34; 43–44). Kaip nuodingi, psichiką veikiantys augalai, Lietuvoje žinoti **žalčialunkiai, vilkauogės** ir kt.

Išvados

1. Lietuvoje buvo žinoma nemažai augalų, turinčių psichotropinį poveikį. Jų panaudojimas sietas su burtininkų, žolininkų, raganų veikla, kurios ištakos sietinos su senaisiais šamanistiniais kultais.
2. 4 žolinių augalų rūšys lietuviškai vadintos durnažolėmis. Tai juodoji drignė, šunvyšnė, durnaropė ir nelaboji svidrė. Šie augalai nuodingi, veikia žmogaus psichiką. Jie naudoti tiek liaudies medicinoje, tiek norint sukelti specifines sąmonės būsenas. Aptartųjų durnažolių panaudojimas maginėje praktikoje buvo paplitęs daugelyje šalių.
3. Be vadinamųjų durnažolių, lietuvių tradicijoje buvo naudojami ir kiti psichotropiniai augalai – mauda, kanapės, aguonos, raudonosios musmirės ir kiti.

NUORODOS:

1. Winkelman M. Psychointegration: the psysiological effects of entheogens // Entheos. -2003, 2(1).
2. www.lila.info/document-view.phtml?document_id=31
3. Populiariausi pasaulyje augaliniai haliucinogenai, sukeliantys euforiją buvo (ir yra) alkaloidas meskalinas (gaunamas iš kai kurių kaktusų rūšių), psilocibinas (gaunamas iš Meksikoje augančių grybų Psilocybe mexicana) ir hašišas (marihuana, gaunamas iš indiškųjų kanapių).
4. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. - T. III. - Vilnius, 2003.
5. Čia galima prisiminti dar IX a. Vulfstano liudijimą, kad aisčiai sugeba net per vasaros karščius išlaikyti pašarvotą mirusįjį iki pusės metų.
6. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. - T. III. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. Panašių tam tikrų žolių naudojimo atvejų galima rasti paliudytų lietuvių tautosakoje, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje užrašytuose tikėjimuose.
7. Lietuvių mitologija. - T. II. - Vilnius: Mintis, 1997.
8. Kerbelytė B. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas. - Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. - T. III. - 2002.
9. Lietuvių kalbos žodynas. - T. II. - Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1969.
10. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. - T. III. - Vilnius: Mokslas, 1978.
11. www.alchemy-works.com/herb_henbane.html
12. Ispanijos raganų tepalai, nuovirai ir smilkalai // Liaudies kultūra. – 2001, nr. 3.
13. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. - Vilnius: Mintis, 1972.
14. Lietuvių patarlės ir priežodžiai. - T. I. - Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla, 2000.
15. Paulauskas J. Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas. - Kaunas: Šviesa, 1977.
16. LTR 4759/433, LTR 1484/112 ir kt.
17. Lyberis A. Sinonimų žodynas. - Vilnius: Mokslas, 1980.
18. Lietuvių enciklopedija. - Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1955.
19. Apie tam tikrus tepalus, kuriais prieš skrisdamos pasitepa raganos, neretai kalbama lietuvių sakmėse.
20. Kartais nurodoma, kad skrendama į susirinkimus ant Šatrijos kalno. Šatrijos kalnų Lietuvoje žinoma 22 vietovėse Vakarų ir Vidurio Lietuvoje. Žr. Vaitkevičius V. Alkai: Baltų šventviečių studija. - Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003.
21. Vaitkevičius V. Alkai: Baltų šventviečių studija. - Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003. - V. Vaitkevičius spėja, kad kai kurie šiais pavadinimais vadinti kalnai yra susiję su tam tikromis merginų (moterų) bendrijų apeigomis (pvz., buvo pažymima merginų fiziologinė branda).
22. http://www.siu.edu/~ebl/leaflets/atropa.htm
23. Schauenberg P. Guide to medical plants. - London. 1977.
24. Heiser C. B. Nightshades: the paradocxical plants. - San Franscisco, 1969.
25. Senvaitytė D. Mitologinės Kirnio interpretacijos // Liaudies kultūra. - 2002, nr. 6.
26. ibiblio.org/herbmed/eclectic/kings/datura.html
27. www.homeoint.org/seror/patho1900/lolium.htm
28. Būtent moksliškai tiriant skalsių poveikį atrasti LSD. Iš skalsių pagaminti preparatai turi seksualumą skatinantį poveikį.
29. www.botgard.ucla.edu/html/botanytextbooks/economicbotany/Claviceps
30. Lebedys J. Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime. - Vilnius: Mokslas, 1976.
31. Ispanijos raganų tepalai, nuovirai ir smilkalai // Liaudies kultūra. - 2001, nr. 3.
32. http://en.wikipedia.org/wiki/Conium
33. Augalai ir kosmetika. - Vilnius: Mokslas, 1987.
34. Puhvel J. Lyginamoji mitologija. - Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

Psychotropic Plants in the Lithuanian Tradition

Dalia SENVAITYTĖ

Hallucinogenic and psychedelic plants have played an important role in the therapeutic and religious practices of many societies including Lithuania. Their use was associated with sorcerers, herbalists and witches, whose activity is related to ancient shamanistic cults.

The article focuses on four types of popular psychotropic plants called *durnažolės* (fool herbs) in Lithuanian. These plants are: *Hyoscyamus Niger* (Black Henbane), *Datura stramonium* (Thorn-apple or Jimson-weed), *Atroppa Belladona* (Deadly Nightshade) and *Lolium temulentum* (Darnel). These are poisonous plants that have a psychedelic effect. They were used for both medical reasons and in order to generate altered states of mind. The use of aforementioned *durnažolės* is characteristic of magical practices in many countries.

Next to the so called *durnažolės* such psychotropic plants were used in Lithuania as *Conium maculatum* (Hemlock), *Claviceps purpurea* (Ergot, Mad grain, Drunhem rye), *Amanita muscaria* (Fly-agarics) and others.

Vytauto Didžiojo universitetas, Donelaičio g. 52, Kaunas, el. p. senvaityte@hmfvdu.lt

Gauta 2006 01 12, įteikta spaudai 2006 10 10

Straipsnio autorius Jinseok Seo yra baltistiką studijuojantis korėjietis. Šiuo metu jis – Tartu universiteto doktorantas, rašantis daktaro disertaciją „Sielvarto motyvas baltų ir Korėjos folklore“. Vienerius metus Jinseok Seo studijavo ir Vilniaus universitete, tobulino lietuvių kalbos žinias, domėjosi lietuvių tautosaka ir mitologija. Tyrinėtojo pažintis su lietuvių folkloru ir tradicine kultūra neapsiribojo akademinėmis studijomis – jis tapo ir lietuvių folkloro ansamblio dalyviu, vienas pats keliavo po Lietuvą kalbindamas liaudies menininkus, fiksuodamas jų darbus ir pasaulėjautą. 2005 m. išleista straipsnio autoriaus išverstų „Gražiausių Korėjos pasakų“ rinktinė (Gražiausios Korėjos pasakos / Iš korėjiečių kalbos vertė Dzinseokas Seo; [iliustracijų autorė Eunok Kim Kang. - Vilnius: Mintis, 2005, 254 p.), o Pietų Korėjoje pasirodė jo parengtas pirmasis „Lietuvių kalbos vadovėlis”.

Jinseok Seo jau yra tapęs Baltijos kraštus ir Pietų Korėją siejančiu asmeniu. Jis nepamainomas palydovas ir gidas po Baltijos šalis keliaujantiems svečiams iš Korėjos, taip pat Korėjos laikraščio *Oh My News* Baltijos šalių korespondentas, rengia naujienas apie Baltijos šalis Pietų Korėjos radijo laidoms.

Han motyvas Korėjos dainose ir lietuvių dainų liūdesys

Jinseok SEO

Straipsnio objektas – han *motyvas korėjiečių liaudies dainose ir lietuvių liaudies dainų liūdesys. Tikslas – aptarti ir palyginti liūdesio nuotaiką korėjiečių ir lietuvių liaudies dainose, nustatyti bendrą jų priežastį. Lyginamasis metodas. Išvados straipsnio pabaigoje.*

1. Įvadas. Liūdesio motyvas lietuvių ir korėjiečių dainose – neatmenamos senovės įtaka ar paprastas atsitiktinumas?

Liaudies kūryba yra be galo svarbus tautinės literatūros raidos etapas. Jau pirmykščiai žmonės sugebėjo save išreikšti šokiais bei dainomis, legendose ir mituose yra išlikę motyvų iš seniausių laikų. Tad sakytinė tradicija yra labai svarbi senosios išminties bei pasaulėjautos liudytoja dabarties žmonėms. Tautosaką formuoja istorinės aplinkybės – tautos ir valstybės istorija atsispindi žodinėje tradicijoje, veikia jos turinį ir nuotaiką, antra vertus, tautosaka yra grindžiama tautinė kultūra.

Tautosakoje atsispindi bendruomenės socialinės vertybės, papročiai bei įpročiai, tautosakos radimosi metu veikiantys kaip bendruomenės teisė. Šios rūšies tekstai išliko ilgiausiai. Su bendruomenės papročiais bei interesais nesusiję žanrai ilgam neišlieka, nebent jie būtų sąmoningai diegiami valstybės ir tautos auklėjimui ar naujos kultūros pristatymui.

Žodinė tradicija gali būti tyrinėjama ir iš sociologinės perspektyvos. Pasak R. Finnegan, sociologus gali dominti mene atpažįstami visuomenės papročiai, nes tiek mene, tiek papročiuose atsispindi žmonių vaizduotė.[1]

Lietuviai (ir latviai) garsėja kaip dainingos tautos. Į pasaulio kultūros vertybių sąrašą įtrauktos Dainų šventės, dar XIX a. lietuvių dainos pakerėjo Vakarų Europos poetus ir mokslininkus. Klausantis pirmą kartą, lietuvių dainos gali nuskambėti labai paprastai ir nuobodžiai, bet jų literatūrinė raiška ir stilius yra labai aukšto lygio. Dainų kūrėjai buvo labai talentingi arba lietuvių dainos atspindi subtilų lietuvių skonį.

Studijuodamas lietuvių bei latvių liaudies dainas įsitikinau, kad lietuvių ir korėjiečių dainos turi nepaprastai daug bendrumo. Skirtingų tautų sakytinės tradicijos panašumas nestebina, kadangi dainas kūrė paprasti žmonės, valstiečiai, ne profesionalūs literatai. Nors žmonių charakteriai ir gyvenimo būdas yra skirtingi, pagrindiniai jausmai ir reagavimas į supantį pasaulį atrodo beveik vienodi. Žmonės juokiasi, jeigu malonu, prieš kamerą šypsosi ir niekada šio aparato nematę aborigenai.

Vis dėlto bendra dainų nuotaika gali skirtis. Yra tautų, kurių dainose daug džiaugsmo – garbinama gamta ir gyvenimo grožybės, kitų tautų dainose vyrauja religinės nuotaikos, ne individualūs išgyvenimai, dar kitur mėgstama dainuoti gana liūdnas dainas. Linksmų, liūdnų ir religinių dainų gali turėti kiekviena tauta, bet viena nuotaika dėl objektyvių istorinių priežasčių gali vyrauti. Tad tyrinėdami dainų nuotaiką galime sužinoti apie konkrečios tautos istoriją.

Šio straipsnio tikslas aptarti ir palyginti liūdesio nuotaiką, kuri labai ryški tiek lietuvių, tiek korėjiečių dainose, ir nustatyti bendrą jos priežastį. Norėčiau patyrinėti, kodėl liūdesys, iki šiol laikytas Korėjos dainų savitumu,

toks ryškus ir lietuvių dainose. Lietuvius ir korėjiečius skiria toks didelis atstumas, jog šis bendrumas negali būti abipusės įtakos pasekmė, bet panašios istorinės raidos aplinkybės gali sieti tautas, tarp kurių beveik nebuvo istorinių ir geografinių ryšių. Jeigu mums pavyks atrasti tokių bendrumų tarp lietuvių ir korėjiečių, tai bus stipresnis pamatas draugiškiems santykiams nei ekonominiai ar verslo ryšiai.

2. Liūdesys lietuvių ir korėjiečių dainose

2.1. Užsienio mokslininkai apie lietuvių dainų bruožus

Klausinėdamas lietuvių nuomonių apie dainų liūdnumą, pastebėjau, jog dauguma tai neigia. Ir per televiziją transliuojamoje laidoje, skirtoje liaudies kūrybai, dainų su liūdna melodija ar turiniu skambėjo mažai, priešingai, vyravo linksmos dainos. Tad daryti išvadą, kad visos lietuvių dainos yra vienodai liūdnos, būtų netikslu. Vis dėlto lietuvių ir užsienio tyrinėtojai dažniausiai apibendrina lietuvių dainas kaip liūdnas bei graudžias. Tyrinėtojų dėmesį patraukė lietuvių vestuvinės dainos. Vestuvės – reikšmingas įvykis, tad vestuvių dainos sudaro vieną iš pagrindinių dainų žanrų visose tautose. Lietuvių vestuvių dainose atsispindi ir lietuvių pasaulėjauta.

XIX a. lenkų autorius Kraševskis pastebi, kad lietuvių dainose meilės jausmas yra reiškiamas kitaip nei slavų tautose. Vestuvių dainose vyriauja liūdna ir sielvartinga nuotaika, liūdnos ateities nuojauta, o ne meilės ar laimės išpažinimas:

„Meilė neturi vardo (turi, bet dainose jo nenaudoja), tampa šventa ir neišreikšta paslaptimi, kurios pavadinimo, perpildančio širdį, neišdrįsta įvardinti. Aistringa meilė, kurią slavai, ypač lenkai išreiškia žodžiais ‘mylėti meile’ neturi atskiro pavadinimo lietuvių kalboje. Visos meilės čia susilieja į vieną, pagrindinę meilę per exellentium, nesvajoja išsiskirti iš kitų; drovisi atvirai išsipasakoti. Vestuvių dainose daugiau yra ilgesio negu džiaugsmo, kažko žavingai liūdno, ateities gailesčio, rytojaus baimės. Niekur nėra dainose liepsningų vaizdų, sužadėtinių grožybių, o dažniau matyti ašaromis pasrūvusios“.[2] Vis dėlto Kraševskiui svarbiausias yra lietuvių dainų saikingumas.

Tyrinėtojai pastebi ir kitas lietuvių vestuvinių dainų ypatybes: „Jų metamorfozė yra visada skausminga ir galutinė. Aš nežinau nė vienos vestuvių dainos, garbstančios ištekėjusios moters padėtį. Visada pabrėžiamas džiugios jaunystės praradimas. Iš tiesų, kai kurių dainų vaizdais, rodos, teigiama, kad santuoka yra panaši į mirtį – ir nuotakai, ir jos šeimai“.[3]

Kitur rašoma: „Lietuvių vestuvinėse dainose apdainuojamas merginos nelaimingumas svetimuose namuose, liūdesys dėl anytos ir neretai nemielo vyro. Linksmų dienų ir švelnios motinos meilės išgyvenimai virsta fatališko nuolankumo tonu. Nelaimingas gyvenimas yra nuspėjamas jau savo tėvo namuose.“ (Marijos Gimbutienės įvadas).[4]

Didžioji lietuvių dainų dalis buvo sukurta valstiečių kilmės moterų ir merginų, ir jose atsispindi individualūs jausmai – kasdienio gyvenimo džiaugsmas ir liūdesys. Lietuvių dainose nėra išsakyto troškimo priklausyti aukštesniam socialiniam sluoksniui, atvirkščiai, pabrėžiamas sunkus gyvenimas ir būsimas tragiškas likimas.[5]

Netvirtinu, kad lietuvių dainos tik liūdnos. Lietuviai apdainuodavo kasdienybę bei gamtą, dainavo per įvairias šventes, todėl dainose atsispindi įvairūs išgyvenimai. Bet dainų turinys, juo perteikiamas pasaulėvaizdis suteikia lietuvių dainoms ypatingą spalvą. Galima pastebėti lietuvių dainų savitumą ir lyginant su artimiausių kaimynų – latvių dainomis. Lietuvių dainos paprastai detaliai nevaizduoja realaus gyvenimo, jos labai linkusios į jausmų pasaulį ir tuo yra turtingesnės už latvių dainos.[6]

2.2. Korėjiečių dainų ypatybės

Korėjiečių dainose atsispindi jų liūdna ir skurdi istorija, tad užsieniečiams labai sunku suvokti šias dainas. Korėjos plotas daugiau negu tris kartus didesnis nei Lietuvos, ją sudaro kalnų regionas, lygumų regionas ir regionas prie jūros. Įvairių Korėjos regionų dainos smarkiai skiriasi – jose atsispindi ir skirtingos gamtinės sąlygos. Korėjiečių dainos buvo sukurtos vieno socialinio sluoksnio – tai valstiečių dainos, ir moterų, kaip tradicijos saugotojų, vaidmuo labai ryškus. Dainose atsispindi korėjiečių gyvenimas – tai iki šiol vertingas ano laiko žmonių gyvenimo ir pasaulėjautos pažinimo šaltinis. Nemaža dainų apie gamtos grožį ir gyvenimo džiaugsmą, o šalia jų – daug tokių, kuriose skundžiamasi sunkiu likimu – sunkiu darbu, nelaimingu moters gyvenimu vyro šeimoje.

Hong Nanpa, vienas iš pirmųjų vakarietiškos stilistikos Korėjos kompozitorių, apibūdino Korėjos liaudies dainų melodijas kaip monotoniškas ir liūdnas, taigi netinkamas šiuolaikinei muzikai. Šiaip jau jo veikla vertinama skirtingai, karštai kritikuojami jo projaponiški veiksmai Japonijos kolonizacijos metu, teigiama, kad jis neturėjo profesionalaus supratimo apie korėjiečių liaudies muziką, tačiau būtent jis parodo korėjiečių dainų skirtingumą nuo Vakarų dainų.

Vienas iš žodžių, apibūdinančių korėjiečių dainų nuotaiką, yra *han. Han* yra vienas iš svarbiausių meninių motyvų Korėjoje, ir sakoma, kad jis būdingas tik korėjiečiams. Be galo sunku išversti korėjietišką *han* vienu žodžiu, jis suprantamas kaip liūdesys, skausmas ir kantrybė sykiu. Korėjiečių–anglų kalbos žodyne[7] teigiama, jog *han* yra įvairių negatyvių jausmų ar tam tikros dvasinės būsenos apibūdinimas. Tai apgailestavimas, depresija, nesėkmės, liūdesio, dvasinės skriaudos ir prisirišimo išgyvenimas, širdyje neišspręstas arba neišgydytas. Kaip matome, *han* sąvoka kitose kalbose neturi vieno tikslaus atitikmens. *Han* yra daugiau nei psichologinė būsena. Korėjoje tikima, kad vėlės net po mirties vaikšto vaiduokliais žemėje, negalėdamos patekti dangun, jeigu turi savyje „neatrištą“ *han*

(korėjiečių posakis „*atrišti han*“ reiškia *išgydyti*), taigi *han* daro įtaką ir pomirtinei sielos būsenai.

Han padarė didelę įtaką korėjiečių kultūrai. Pastebima, jog nėra tradicinio meno kūrinio, kuriame šio motyvo nebūtų. *Han* daro nemažą įtaką ir šiuolaikiniam menui – filmams, literatūrai.

Han yra kilęs iš korėjiečių folkloro, ypač iš dainų. Dainos buvo priemonė išreikšti savo gyvenimą, kupiną *han*, jose atsiskleidžia korėjiečių pasaulėjauta, atsispindi tragiškas gyvenimas, dvasinis skausmas, pesimistinės nuotaikos. Ši dvasinė būsena dažnai atpažįstama darbo bei pasilinksminimo dainose. Bet geriausiai *han* motyvą išreiškia moterų dainos – jose apdainuojama sunki moters dalia po vestuvių, vyrauja graudi atsisveikinimo su savo šeima nuotaika: *pussesere mano pussesere / koks gyvenimas vyro šeimoje / negaliu aptarti žodžiu / raudoną prijuostę kaip raudoną pipirą / naudoju šluostyti savo ašaroms.* Ši nuotaika Korėjos dainas labai ryškiai skiria nuo kaimyninių kraštų – Kinijos ir Japonijos dainų.

2.3. Lietuvių sielvartas ir korėjiečių *han*

Lietuvių dainų nuotaiką galima nusakyti žodžiu ‘*sielvartas*’. Jo reikšmė labai artima korėjiečių žodžiui *han*. „Sinonimų žodyne“ sielvarto sinonimai yra du: r*ūpestis* ir *liūdesys*, bet jų reikšmė nėra tapati.[8] Šių dviejų žodžių santykis gali būti suprastas kaip priežastis ir rezultatas. Žodis *sielvartas* turi abi reikšmes. Pagal Lietuvių-anglų kalbų žodyną, *sielvartą* paaiškinantys anglų kalbos žodžiai yra *grief, sorrow, heartbreak* ir *woe*. *Grief* ir *sorrow* – labiau susiję su liūdesiu, o *heartbreak* apibrėžia dvasinę būseną.[9] Kitaip sakant, *sielvartas* yra rūpesčių ir liūdesio sukelta dvasinė būsena.

Han nėra grynas korėjiečių kalbos daiktavardis, tai – sino-korėjietiškas žodis, kilęs iš kinų kalbos ženklo 恨. Šis ženklas sudarytas iš dviejų dalių. Kairė dalis reiškia širdį arba sielą, o dešinė dalis reiškia susikaupimą vienoje vietoje. Kitaip sakant, rodo tokią būseną, kai širdis (arba siela) sustingsta ar sukreši kaip kraujas, negalintis laisvai tekėti. Čia širdį reikia suprasti ne siaurąja prasme, o platesne, apimančia sielą ir dvasią. Analizuojant žodį *sielvartas*, galima atrasti panašią reikšmę. Čia siela yra žmogaus individualumo ir jo dvasinių veiksmų substancinis pagrindas, suprantamas kaip pagrindinis dalykas, skiriantis žmogų nuo gyvulio. Tai žmogaus dvasinis pradas. Antroji žodžio dalis *vartas* kilusi iš veiksmažodžio *verstis* ir reiškia staigų pasikeitimą. Šitie du žodžiai nusako dvasinį neramumą, susirūpinimą. Taigi semantiniu požiūriu du žodžiai – *han* ir *sielvartas* – turi daug bendrų reikšmių.

Antra vertus, sielvartas reiškia tik dvasinį neramumą, o *han* apima ir mentalinį, ir dvasinį matmenį. Kaip minėta, Korėjoje *han* gali lemti vėlės likimą po žmogaus mirties, sakoma, kad vėlė, turinti dar neišgydytą *han,* negali pakilti į dangų. Lietuvių sielvartas tokios reikšmės neturi.

2.4. *Han* ir sielvartas lietuvių ir korėjiečių dainose

Korėjoje ir Lietuvoje šie žodžiai dainose tiesiogiai neįvardijami. Dainininkas dažniau nusako savo padėtį įvairiais metaforiniais būdais ir simboliais nei žodžiu *han* arba sielvartas.

Lengviau suprasti *han* iš pavyzdžių nei iš apibūdinimų. Šiame skyriuje norėčiau pateikti dainų fragmentų ir parodyti, kokiais vaizdais *han* išreiškiamas. Neįmanoma aprėpti visų Korėjos ir Lietuvos regionų dainų, todėl aptarsiu tik dainas apie pačius artimiausius žmonėms objektus.

Lietuvos žemę sudaro lygumos ir miškai. 70 % Korėjos žemių yra kalnai, bet jie nėra labai aukšti, ne aukštesni kaip 1000 m virš jūros lygio. Tad normalu, kad Lietuvoje yra daug dainų, susijusių su mišku, laukais, o Korėjoje apdainuojami kalnai. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad šios dainos nepanašios, tačiau tarp jų galima surasti ir bendrumo.

Populiariausia Korėjoje *Arirang* daina. *Arirang* daina geriausiai išreiškia korėjiečių jausmus ir nuotaiką, tad ji dainuojama visur, kur jie gyvena, taip pat ir Šiaurės Korėjoje. Pavadinimas *Arirang* yra kilęs iš žodžio *Ariran,* dažnai naudojamo priedainyje. Jo reikšmė nėra gerai žinoma, bet dažniausiai taip nusakomas gana aukštas, bet pereinamas kalnas, nors Korėjoje nėra kalno, vadinto būtent *Arirang* vardu. Pačios populiariausios *Arirang* dainos turinys yra toks:

Arirang Arirang Arario/ Arirang gogero nomoganda
(Aš pereinu Arirang kalną.)
Mano mylimajam tuoj pat paskaus kojas, / jeigu jis
iškeliauja palikdamas mane.
Arirang Arirang Arario / Aš pereinu Arirang kalną.
Kiek žvaigždžių aukštame ir giedrame danguje, / tiek
rūpesčių mūsų gyvenime.

Tai daina apie žmogų, veikiausiai moterį, išsiskyrusią su savo mylimuoju ir besiskundžiančią savo gyvenimo sunkumu. Pirmojoje dalyje moteris liūdi, nedrįsdama prašyti, kad mylimasis jos nepaliktų, bet vildamasi, kad jis sugrįš. Dainininkės nedrįsimas prabilti apie meilę primintų Kraševskio minėtą lietuvių dainų santūrumą. Antra dainos dalis yra apie širdyje sukauptus rūpesčius, kurių daug kaip žvaigždžių danguje. Neaišku, iš kur ir kokie tai rūpesčiai, tačiau puikiai pavaizduotas sielvarto dydis.

Kalnai vaizduojami ir kitoje *Arirang* dainoje, dainuojamoje Čollabukdo provincijoje Korėjos pietuose, vadinamoje *Dzindo Arirang* (Dzindo yra šiai provincijai priklausančios salos pavadinimas). Tai viena iš pačių populiariausių ir korėjiečių mėgstamiausių *Arirang* dainų. Ji labai ilga, ir kiekvienas dainininkas gali išdainuoti savo tekstą apie savo jausmus. Neaišku, koks buvo pirminis jos variantas, bet dainos melodija ir priedainio žodžiai yra fiksuoti. Čia užrašytas tekstas yra pastovioji, būtina dainos dalis, o toliau galima kurti savo variantą.

Priedainis:
Ari arirang Ssri ssrirang / Arariga natne (čia visur Arirang)
Arirang um um / Arariga natne (čia visur Arirang).
Kokie kalnai čia Mun-gyeong-se-ze
jų kelių visuose kampuose aš ašaroju
Priedainis:
Ar tos laukinės žąsys išskrenda savo valia
Ar mano mylimasis palieka mane savo valia

Mun-gyeong-se-ze kalnai – tai nelabai aukšti kalnai Korėjos pietuose, dabar labai populiari turistinė vieta, kur korėjiečiai atvyksta su šeimomis maloniai praleisti laiką. Anksčiau čia buvo svarbūs keliai. Kodėl keliautojai dainavo taip graudžiai, o ne šlovino gamtos grožybes? Galime pastebėti panašumų su lietuvių liaudies dainomis apie gamtą. Platūs laukai ir tankūs miškai, kurie tęsiasi per Lietuvą kaip jūra, tapo lietuvių mėgstama dainų tema, jų vaizdavimas dainose yra labai panašus į kalnų vaizdavimą korėjiečių liaudies dainose.

Augino tėvelis tris mus kaip vieną / išleido į šalį mane tik vieną //
tris dienas tris naktis keleliu ėjau / ketvirtą naktelę girioj nakvojau //
išgirdau girdėjau girioj balselį /mislijau, kad šaukia mane močiutė //
Nešaukia nelaukia mane močiutė / tik gailiai kukuoja girioj gegutė.

Ši daina užrašyta Žemaitijoje, bet dainuojama visoje Lietuvoje. Tai daina apie jaunuolį, kuris pasiliko vienas svetimoj šaly. Šioje dainoje miškas nėra liūdesio priežastis, bet, kaip ir kalnai korėjiečių dainose, vieta, kur dainininkas išlieja savo liūdesį, ir miškas šį liūdesį stiprina.

Už ežero ugnis dega
krinta byra kibirkštėlė
kaip našlaitės ašarėlės
tai kukuoja gegužėlė
tai ramina našlaitę
sunku giriai be gegutės
kaip našlaitei be tėvelių
sunku vyšniai be šakelių
kaip našlaitei be brolelių

Šioje dainoje miškas taip pat glaudžiai susietas su valstiečio gyvenimu, jis teikia ramybę ir paguodą. Miške gyvenantys paukščiai yra lyginami su žmonėmis, tai labai būdinga lietuvių tautosakai. Lietuvių dainų apie mišką niūrumas išryškėja ir lyginant jas su panašios tematikos lenkų arba čekų dainomis.

Be miškų, lietuvių dainose liūdesį išreikšti padeda ir laukų bei žemės motyvai. Dainose žemei priekaištaujama dėl tėvų ar mylimųjų praradimo:

Šienelį grėbiau
ir gailiai verkiau
ant grėblytėlio
pasiremdama
– oi žeme žeme
žemele sieroji
paėmei tėvą ir motinėlę
Paėmei tėvą ir motinėlę
Paimk ir mane vargo mergelę
žemelė tarė tardama barė
per jauna būsi žemelėj pūti

Lietuvių dainose žemė yra stipriai susijusi su mirties motyvu, lietuviai žemę dažnai spalvina juodai arba „sierai“, o ne dainuoja apie jos grožybes. Galima manyti, jog tai atspindi vyraujančią jauseną. J. Ūsaitytės teigimu, juodos žemės įvaizdžio ištakos mitinėje pasaulėjautoje, kur juoda spalva asocijuojasi su tamsa, chaosu, žeme, vandeniu, ji būdinga vaisingumą užtikrinančioms dievybėms. Išblėsus mitinei įvaizdžio motyvacijai, tautosakoje išryškėjo jo estetinės funkcijos. Žemės juodumas tapo negatyvios būsenos išraiska. Šalia pastovių, tradicinių spalvinių žemės epitetų yra ir vertinamųjų – šalta, kieta. Iš esmės kitokia žemės epiteto tradicija latvių senosiose dainose. Čia žemė dažniau apibūdinama ne pagal spalvą, o kokybiniu vertinamuoju epitetu (gera, bloga, šlapia, šilo, linų).[10]

Ne tik dainose apie žemę, bet ir dainose apie laukus išgyvenamas liūdesys.

Į laukus kreipiamasi ir norint palengvinti savo darbą.

Pabėk bareli x2
skersai laukelį

Kad tu nebėgsi x2
mes pavarysim

Plieno dalgelėm x2
Baltom rankelėm

Kirto rugelį x2
iš pašaknėlių

Emė sesutės x2
iš pradalgėlių

Čia darbo sunkumas yra siejamas su laukų barelio ilgumu. Dainininkas veltui ragina laukus „bėgti“ – taip laukai greičiau nesibaigs. Kitame pavyzdyje laukų paveikslas dar stipriau susietas su dainininko padėtimi.

Vai, pjaukit mergos x 2
ir jaunos marčios
Kur mergos pjovė x 2
barelis bėgo
Kur marčios pjovė x 2
barelis stovėjo.

Ši daina parodo skirtumą tarp neištekėjusios merginos ir marčios, kuri skundžiasi savo darbo sunkumu.

Taigi lietuvių ir korėjiečių liaudies dainas sieja įsijautimas į supantį pasaulį. Savos nuotaikos išreiškimas yra svarbesnis už gamtos vaizdų ir grožybių apdainavimą.

3. Liūdesio priežastys

3.1. Ekonominė, istorinė ir politinė situacija

Ir lietuviai, ir korėjiečiai patyrė nuolatinę kaimynų agresiją, dalyvavo beprasmiuose karuose, ne kartą buvo praradę nepriklausomybę.

Korėja – maža pusiasalio valstybėlė, apsupta didžiulių imperijų – Rusijos, Kinijos, Japonijos ir Amerikos, per savo 5000 metų istoriją daug kentėjo. Po Korėjos karo jos žemė buvo padalyta, tad iki šiol dar daug korėjiečių liūdi dėl išsiskyrimo su savo šeima. Sunku aprašyti korėjiečių patirtą vargą siekiant prikelti Korėją po karo. Tai buvo neturtingiausias kraštas pasaulyje. Žinant istoriją, liūdesio motyvas dainose nėra labai keistas. Bet ne vien istorinės, ekonominės sąlygos jį nulėmė. Šiuo metu Pietų Korėja yra viena iš 10 ekonomiškai daugiausia pasiekusių kraštų pasaulyje, o *han* motyvas dažnas ir šiuolaikinėje kultūroje.

Daugiau kaip 70 % žmonių pasaulyje gyvena kur kas nepalankesnėmis sąlygomis, bet ne visų tautų dainos yra panašaus pobūdžio. Nėra daug liūdesio ir Lietuvos kaimynų – lenkų, čekų dainose, nors jie patyrė gana panašią istoriją.

3.2. Tradicinės religijos įtaka

Lietuva yra krikščioniška šalis. Dauguma lietuvių yra katalikai, gražios bažnyčios puošia Vilniaus senamiestį. Bet Lietuvoje stipri ir senosios – ikikrikščioniškosios religijos įtaka dabartinei kultūrai. Lietuviai didžiuojasi, kad Lietuva buvo pakrikštyta vėliausiai Europoje (išskyrus kelias Pietų Europos šalis). Taigi Lietuvos kultūroje sumišę daugybė skirtingo amžiaus ir kilmės elementų.

Korėjos padėtis labai panaši. Korėjoje yra tiek visokių religijų, kad ji buvo vadinama universaline religijų parduotuve. Korėjoje nėra vienos nacionalinės tikybos, gyvuoja budizmas, krikščionybė (katalikybė, protestantizmas), konfucionizmas ir nedaug islamo. Prieš Korėjai atsiveriant Vakarams, budizmas ir konfucionizmas buvo vyraujančios religijos, įsitvirtinę apie III amžių po Kristaus ir padarę didžiausią įtaką Korėjos kultūrai. Pagrindinė budizmo sutrų kalba buvo sanskritas, tad ir jo poveikis Korėjoje yra juntamas. Krikščionybė teturi 100 metų istoriją, bet čia stovi 5 didžiausios pasaulio bažnyčios, Korėja garsėja misionierių skaičiumi. Trijų religijų įtaka Korėjos visuomenei yra beveik vienoda. Be to, dabartinę kultūrą veikia ir tradicinės religijos – šamanizmas bei animizmas. Tradicinėje religijoje labai svarbūs šamanai, kurie tarpininkauja tarp dievų ir žmonių, yra išlikusi daugiadievystė.

Han sąvoka yra kilusi iš Korėjos šamanizmo. Viena iš svarbiausių šamanizmo idėjų – atsidavimas likimo valiai. Gyvenimas yra antgamtinės jėgos nulemtas dar prieš gimimą, dėl to negalima jo pakeisti savo valia. Šis požiūris į gyvenimą korėjietiškai vadinamas *Palza.* Toks determinizmas pasirodo ir lietuvių folklore, jo pavyzdys lietuvių mitologijoje – deivė Laima, kuri lemia gimstančio kūdikio likimą.

Korėjiečių folklorui didelę įtaką padarė ir šamanų dainuojama daina *muga.* Tai gana ilga daina su europietiškus epus primenančiu siužetu apie kiekvieno šamano dievą arba kitus korėjiečių tradicinės religijos dievus. Jų istorijos paremtos senąja mitologija. Šamanų dainose dievai patiria daug sunkumų – neturtą, pažeminimus, o vėliau yra išaukštinami.

Ilgainiui šamanų *muga* prarado savo herojišką charakterį, būdingą senovės mitams, ir tapo daina, atspindinčia paprastų žmonių gyvenimą. *Mugoje* pasirodintys dievai yra žmogiški ir draugiški kaip kaimynai, o ne išdidūs ar kilnūs didvyriai, atitolę nuo paprastų žmonių. *Mugos* atlikėjai šamanai irgi yra iš žemesnio visuomenės sluoksnio, jie būdavo atstumtaisiais, jiems tekdavo gyventi labai skurdžiai.[11]

Tarp lietuvių ir korėjiečių pasaulėžiūrų yra ir daugiau panašumų. Ryškus pavyzdis yra Korėjos *teguk* sąvoka ir lietuvių *darna*. *Teguk* simbolizuoja korėjiečių mąstysenos ypatumus – ji reiškia, kad du priešingi dalykai – gėris ir blogis, grožis ir bjaurumas – harmoningai egzistuoja visą laiką. Šis simbolis yra pavaizduotas ir Pietų Korėjos vėliavoje.

Lietuvių ir korėjiečių dainos *darnos* sampratą dar perteikia šiuolaikiniams žmonėms. Joms būdinga gamtos ir žmogaus harmonija, iš senosios mitologijos kilusi gyvenimo determinizmo samprata, susitaikymas su pralaimėjimu – visa tai labai retai sutinkama kitoje Europos dalyje.

Pvz.:

Žalioj girioj, lygioj lankoj
ten stovėjo ąžuolėlis
po ąžuolėliu aukso krėslas
tame krėsle motinėlė
sėdėdama gailiai verkė
ir sūnelį graudžiai barė
– o sūneli, dobilėli
ko pavirtai ąžuolėliu
o žirgelis šiauriu vėju?
o balnelis akmenėliu?
kančiukėlis žilvitėliu?
tu pats jaunas ąžuolėliu?

Ši daina primena ir lietuvių pasaką „Eglė žalčių karalienė“.

3.3. Šeimos santykių įtaka

Lietuvoje ir Korėjoje šeimos ryšiams skiriama tradiciškai daug dėmesio.

Lietuvių prisirišimo prie šeimos įrodymas yra su giminyste susijusios terminijos sudėtingumas. Lietuvoje po santuokos partnerio tėvai vadinami skirtingais žodžiais,

pavyzdžiui, vyro tėvai – šešuras, anyta, o žmonos tėvai – uošvis, uošvė. Sudėtingas ir svaininės giminystės žodynas. Kitaip yra Lenkijoje, čia partnerio tėvus įvardijantis žodynas nėra gausus, tik *teść* arba *teśćiowa*, nepaisant, vyro ar žmonos tai tėvai, kur kas paprastesnis ir partnerio brolio ar sesers įvardijimas. Analogiškų pavyzdžių nėra ir anglų ar vokiečių kalbose. Žodynas išsivysto proporcingai vienos ar kitos srities svarbai gyvenime. Lietuvių mąstysenoje giminystės saitai užima labai svarbią vietą.

Konfucionistinis Korėjos šeimyninių santykių žodynas dar sudėtingesnis negu Lietuvoje. Čia to paties statuso asmens įvardijimas keičiasi po jo arba jos santuokos ir pagal lytį. Pavyzdžui, dėdienę reiškiantys žodžiai yra du: *imo* – motinos sesuo, *gomo* – tėvo sesuo. Lietuviai čia išsiverčia vienu žodžiu. Tėvo jaunesnysis brolis yra vadinamas *samčon*, bet, jam vedus, reikia vadinti jį *mažuoju tėvu*. Pasaulyje sunku atrasti atitikmenų tokiam sudėtingam giminystės žodynui. Korėjoje ypatingą dėmesį žmonių tarpusavio santykiams lėmė konfucionizmas.

Ir Korėjoje, ir Lietuvoje šeimos išsiskyrimas – išvykimas į karą ar išėjimas į naują šeimą – svarbi dainų tema. Apie lietuvių šeimynų santykių apdainavimą rašė Kraševskis: „Stiprus prisirišimas prie tėvų, brolių ir seserų yra nuolat gyvas kiekvienoje dainoje, ir tai įrodo, kokie stiprūs buvo saitai, sieję su buvusiais tėvais arba šeima.

Ar gyvi, ar negyvi, istorija apie tėvus visą laiką grįžta prie kaimo dainuotojų burnos, ir net našlaičių vaikai skundžiasi tuo, kad negalėjo eiti paskui tėvą, atsisveikindami su ašaromis. Tai yra labai ypatingas elementas palyginti su kitomis tautomis.“[12]

Tai būdinga ir korėjiečių dainoms. Dauguma korėjiečių dainų yra apie tai, kaip ištekėjusios moterys ilgisi namų arba apie dėl įvairių priežasčių prarandamą šeimą. Tai liūdnos ir sielvartingos temos. Pavyzdžiui, daina, užrašyta *Kyoung-sang-buk-do* provincijoje (Pietų Korėjos vakarų-pietų rajonas):

Sukakus vieneriems metams, mamytė numirė.
Sukakus dvejiems metams, tėvelis numirė.
Sukakus trejiems metams, senelė numirė.
Sukakus ketveriems metams, senelis numirė.
Pradėjau gyventi pas dėdę
ir sukakus triskart penki – penkiolikai metų
ištekėjau,
o mano vyras numirė.
Kaip linksma kaip man gera,
Kaip aš galėčiau nesilinksminti.
.....
Koks skurdus mano likimas,
Nežinau, ką man daryti,
Eisiu prie mamytės kapo,
Lipu į kalną sunkiai,
Jau žiūriu į mamytės kapą,
Gailiai raudu,
Ko tu atėjai,
Netaria nė vieno žodelio,
Šiaip sau keliauju į kitą pusę,
Einu prie tėvelio kapo,
Gailiai raudu,
Ko tu čia atėjai,
Mano tėvelis neklausia.

Lietuvių prisirišimas prie šeimos panašus į korėjiečių, bet sunki ištekėjusios moters dalia lietuvių dainose reiškiama savita ir ypatinga nuotaika.

Pareinu rytą anksti
Šalta rasa braidžiojęs,
Aš atrandu mergytę svirnužej beverkiant.

Ei, ko verki, mergyte,
Ei, ko verki, jaunoji,
Ar tu čionai nerimsti, ar neramūs namužiai?

Kad ir čionai aš rimčiau,
Kad ir ramūs namužiai,
Leisk mane, bernužyti, mamužės aplankyt.

Per kur eisi, mergyte,
Per kur eisi, jaunoji,
Uždygo rožės kelią ir rūtytės takelį.

Rožytes aš palenksiu,
Rožytes aš paminsiu,
Tai eisiu, tai lankysiu savo seną mamužę.

Savo namų besiilginčios moters tema labai svarbi Lietuvoje, ir tokių dainų nepaprastai daug. Nuo cituotosios korėjiečių dainos ši skiriasi tuo, kad joje nėra mirties motyvo, bet dialogu ir monologu labai gražiai išreikšti moters išgyvenimai.

3.4. Dainų reikšmė

Kaip jau minėjau, lietuvių ir korėjiečių dainos buvo kurtos valstiečių, jomis išreiškusių savo nuotaikas ir išgyvenimus. Dainos fukcionavo kaip literatūrinės raiškos priemonė. Korėjoje ir Lietuvoje literatūrinė kalba ilgai skyrėsi nuo šnekamosios valstiečių kalbos, ir daina buvo beveik vienintelė valstiečių kūrybinės raiškos priemonė.

Lietuvoje iki XIX amžiaus vyravo lenkų, lotynų arba rusų kalba parašyti kūriniai. Po XIX a. lietuvių tautinio atgimimo judėjimo ir lietuviškosios kūrybos bangos amžiaus pabaigoje lietuviški rašmenys buvo uždrausti, ir tai trukdė lietuvių literatūros raidai. Todėl valstiečiams dainos reiškė daugiau negu grožinė literatūra.

Korėjos atvejis irgi labai panašus. Korėjiečių kalbos alfabetas *hangul,* kurį karalius Didysis Sedzongas išrado 1443 metais, buvo naudojamas nuo XV amžiaus, o oficiali literatūrinė kalba buvo kinų. Korėjiečių raidynas grožinei kūrybai pradėtas naudoti nelabai seniai. Dauguma literatūros kūrinių buvo parašyti kinų ženklais, visiškai skirtingais

nuo korėjiečių kalbos sistemos, todėl rašytinė literatūra nedarė didesnės įtakos valstiečiams.

Dėl šių priežasčių korėjiečiai ir lietuviai apdainavo ne tik išorinį pasaulio grožį ir pagrindinius gyvenimo įvykius – vestuves, laidotuves, šventes, dainomis jie reiškė ir savo mintis bei nuotaikas.

4. Išvada – jie išdainavo ne vien tik liūdesį

Liūdesio išgyvenimas ir jo raiška galėtų atrodyti per menkas tyrinėjimo objektas, bet liūdesys yra vienas iš pagrindinių žmogaus jausmų, kaip ir džiaugsmas, pyktis, ir jie visi turi derėti. Kaip aukščiau minėjau, tautos sakytinė tradicija yra stipriai susijusi su ano meto bendruomenės papročiais ir įpročiais, tad dainose atsispindi ir visuomenės struktūra, ir per šimtmečius susiformavęs tautos mentalitetas.

Lietuvių dainose glūdi visi pagrindiniai žmogiški išgyvenimai, ypač ryškiai, talentingai perteiktas liūdesys. Bet svarbiausias dalykas yra tai, kad lietuviams dainos nebuvo vien priemonė savo jausmams išreikšti. Dainos sujungė visą lietuvių tautą, galima kalbėti apie jų įtaką Lietuvos istorijai ir visuomenei. Vokiečių mokslininkas Höpkeris taip įvertino lietuvių dainas: „Ypač krinta į akis ir ši tauta domina tuo, kad tokiomis nepalankiomis sąlygomis ji yra išlaikiusi tokį nuostabų dvasios taurumą. Jei, kaip liudija istorija, pavergimas, kokį yra patyrusi ši tauta, dažniausiai veda tik į dvasinį bukumą, kilnių jausmų išsigimimą, žiaurumą, gašlumą, klastingumą ir nuolaidumą prispaudėjams, tai čia susiduriame su labai keistu reiškiniu; ši tauta dar linksmai tebedainuoja, ir šis dainavimas – kadangi jis tik gėrio ir grožio šlovinimui skiriamas – niekada neprasiveržia pykčiu bei plūdimais, net ir tada, kai jis išreiškia ... vergovės dejones.“[13]

Lietuvos istorija sutampa su Europos karų istorija, o jos naujausioji istorija – tai kovų ir pergalės prieš didelę imperiją, Sovietų Sąjungą, istorija. Šios kovos vyko ramiai ir taikiai, be teroro ar smurto. Lietuva ir kitos Baltijos valstybės atgavo nepriklausomybę „Dainuojančiąja revoliucija”. Tai buvo šviesos signalas, pranešantis apie šaltojo karo, palikusio ryškų pėdsaką pasaulio istorijoje, pabaigą. Tokia taikinga istorija buvo įmanoma tik dėl to, kad lietuviai turėjo nuostabų sugebėjimą pakeisti tragediją į grožybę, kaip minėjo Höpkeris, ir tai yra dainų įnašas.

Lietuviai nedainavo dainų tik iš liūdesio. Kaip menininkai sukuria gražią keramiką iš molio, į kurį paprasti žmonės nekreipia demesio, lietuviai sugebėjo sukurti gražių kūrinių iš liūdesio patirties, kuri virstų begaliniu pesimizmu ir depresija kitose tautose.

Pietų Korėjos menas, išreiškiantis originalią korėjiečių patirtį, daro poveikį visai Azijai, tad ir lietuvių pasaulėjautos raiška kultūroje galėtų turėti pasisekimą Europoje ir pasaulyje.

NUORODOS:

1. Finnegan R. Oral Poetry. Its Nature, Signicance and Social Context. - Indiana, 1992. - P. 32.
2. Kraševski J.I. Dajny: Piesńi litewskie. - Vilnius, 1919. - P. 27.
3. Peacock K. A Garland of Rue. - Ottawa,1971. - P. 3
4. Landsbergis A., Mills C. - New York: Green Linden, 1962. - P. 13
5. Balys J. Lithuanian Narrative Folksongs. A treasury of Lithuanian Folklore. - Vilnius-Chicago, 1954. - P. 7.
6. Balsys R. Mažosios Lietuvos žvejų dainos: ypatumai ir santykiai su lietuvių bei latvių liaudies dainų tradicijomis. - Vilnius, 2001. - P. 23.
7. Sisa Elite Korean-English dictionary. - YBM Sisa: Anglų kalbos žodyno leidykla.
8. Lyberis A. Sinominų žodynas. - Vilnius, 2002.
9. Naujasis lietuvių-anglų kalbų žodynas. - Vilnius: Žodynas, 2002.
10. Ūsaitytė J. Žemės įvaizdis lietuvių folklore. - Vilnius, 2003. – P. 15.
11. Dzo Dong-il. Oralinės literatūros įvadas. - Seulas, 1980. - P. 43. – Korėjiečių k.
12. Kraszewski J.I. Dajny: Pieśńi litewskie. - Vilnius, 1919. - P. 29.
13. Cit. iš: Jonynas A. Kalba ir žmonės. Liudvikas Rėza. Tautosakininkas. - Vilnius, 1988.- P. 64.

The *han* Motif in Korean Songs and the Sadness of Lithuanian Songs

Jinseok SEO

Having compared Lithuanian and Korean traditional songs, Jinseok Seo unexpectedly discovered that in spite of the absence of any geographical or cultural relations between the two countries, the songs had one feature in common, the *han* motif in Korean folk songs and the sadness of Lithuanian folk songs. In other languages the concept of *han* cannot be expressed in one word. In Korean traditional songs it comprises grief, sorrow, sadness and patience, whereas sadness and longing are characteristic of Lithuanian traditional songs. The author believes that these features are the result of a similar history shared by both nations.

Tartu University, Ülikooli 16,
50090 Tartu, Estonia,
el.p. seok_pl@yahoo.com

Gauta 2005 06 10, įteikta spaudai 2006 10 10

Lietuvos juostilė, arba Anglijos kraštovaizdžio linija Lietuvoje

Gintaris PORUTIS

Vienas žinomiausių Anglijos kraštovaizdžio tyrinėtojų Alfredas Watkinsas 1921 m. pastebėjo, kad senovės kultūros paminklai išdėstyti tiesiomis linijomis, kurių ilgis siekia iki kelių dešimčių kilometrų (1). Tai piliakalniai, įvairūs akmenų statiniai, kapinynai, šventovės ir pan. Šiuos senovės žmonių sukurtus objektus, išdėstytus tiesia linija, pagal Britanijoje susiklosčiusią tradiciją vadinsime *žymimaisiais taškais* – (angl. *mark points*).

Tokiai tiesiai linijai pavadinti A. Watkinsas sukūrė žodį *Ley*. Šis terminas buvo priimtas tyrinėtojų ir naudojamas mokslinėje literatūroje. Kadangi aprašomą reiškinį pastebėjau ir Lietuvoje, nusprendžiau pasiūlyti lietuvišką terminą *juostilė*, kurį ir vartosiu šiame tekste. Sinoniminis *juostilės* atitikmuo galėtų būti žodis *ilgijuostė*.

Dauguma atrastų *juostilių* yra Britų salose. Todėl dažnai tai pristatoma kaip vien Britanijai ar net vien tik Anglijai būdingas reiškinys, jis dažnai vadinamas Anglijos kraštovaizdžio linijomis (2). Šiuo metu kai kurios *juostilės* atrastos ir už Britų salų ribų. Paprastai pirmoji šalyje pastebėta tokia tiesė pavadinama šalies vardu. Taip įvardytos Ispanijos, Belgijos ir kitos *juostilės*. Todėl, pagal susiklosčiusią tradiciją, aprašydamas Lietuvoje surastą reiškinį, siūlau jį vadinti *Lietuvos juostile*.

Sąsajos tarp kai kurių Anglijos ir Lietuvos senovės kultūros paminklų

Tyrinėtoją, brėžiantį ploną liniją per topografiniame žemėlapyje pažymėtus žymimuosius taškus, turėtų nustebinti senovės topografų tikslumas. Apžiūrint vietovę juostilė ne visose vietose yra lengvai pastebima (žr. 3 pav.). Tam tikras jos dalis galima apžvelgti nuo toje vietoje esančios pakilumos, nors jas ten esant patikimai įrodyti galima tik turint tikslius vietovės žemėlapius. Tikslius todėl, kad senovės topografai iš tiesų buvo preciziškai tikslūs – tiek, kiek tai pasiekti leido jų turimos priemonės.

Šitaip išdėstydami šventovių ir kitų visuomenei reikšmingų objektų vietas, senovės žmonės tikriausiai siekė tam tikrų tikslų. A.Watkinsas (1) manė, kad juostilės yra seni keliai, kurie praeidavo pro visuomeniškai reikšmingas vietas. Dirbtinių kalniukų (piliakalnių, pilkapių) viršūnėse galėjo būti kūrenamos ugnys, juostilėse pasitaikantys nedideli ežeriukai, jo nuomone, galėjo atspindėti šviesą nuo ugnies kalno viršūnėje ir taip keliautojams padėti orientuotis naktį. A. Watkinsas, pagrįsdamas teikiamą hipotezę (1), rėmėsi juostilių vietose Britanijoje pasitaikančiais vietovardžiais *Cole, Dod* ir kitais, kurie, jo nuomone, reiškė ugnies kūrentoją, juostilės žymėtoją, matininką.

Britanijos juostilės kerta kelius ir kryžkeles. Buvusių kelių požymiai juostilėje gali būti pastebėti iš augalijos spalvos, išvaizdos, rūšinės augalų sudėties. Tai geriausiai matyti pavasario vegetacijos metu, apie tai rašė ir A. Watkinsas (1). Tai matoma ir Lietuvos juostilėje. Tikėtina, kad didžioji dalis atrastų juostilių yra buvę senoviniai prekybos, susisiekimo, ritualinių eisenų keliai.

Kai kurių juostilių kryptys sutampa su reikšmingomis dangaus šviesulių tekėjimo ir laidos kryptimis horizonte. Lietuvos juostilė yra astronomiškai orientuota (žr. skyrių „Astronominė juostilės kryptis“). Tai rodo, kad senovės Lietuvos gyventojai, kaip ir senovės britai, buvo išprusę astronomai.

Ne paslaptis, kad tarp archeologų ilgai vyravo nuomonė, jog senovės europiečiai gyveno tik kuklų, prasimaitinimui skirtą gyvenimą ir, būdami laukiniai medžiotojai, negalėjo būti astronomijos žinovais ir statyti kultūros paminklų, kuriuose būtų panaudojamos astronominės žinios. Toks pasaulėvaizdis neleido deramai įvertinti archeoastronomų (N. Lockyerio ir kitų) atrastų faktų: senovės paminklų išdėstymo vietos liudija jų statytojus naudojus astronomines žinias. Tai suprantama, nes archeologai nebuvo astronomai ir neišmanė astronomijos, o astronomai nesunkiai atpažindavo priešistorinių kolegų darbus. Ginčai baigėsi po kasinėjimų Niugrendžo šventykloje Airijoje, statytoje prieš 5300 m. Kalno viduryje ten buvo rastas kambarys ir ilgas į jį įeinantis koridorius. Niugrendžo statytojai tiksliai žinojo, koks turėtų būti koridoriaus pakėlimo kampas ir kryptis, kad saulės šviesa pakliūtų į kalno vidurį. Šitas atradimas tam tikra prasme „įteisino“ ir juostilių tyrinėtojų darbus. Juostilėse taip pat yra pastebėta astronominė orientacija.

Dabar panagrinėsime tuos objektus, kurie žymi juostiles. Jie gali būti randami ir Anglijoje, kur tas reiškinys geriau žinomas, ir Lietuvoje. Viena iš tokių statinių rūšių –akmenys Lietuvoje, vadinami akmenimis pervirtėliais

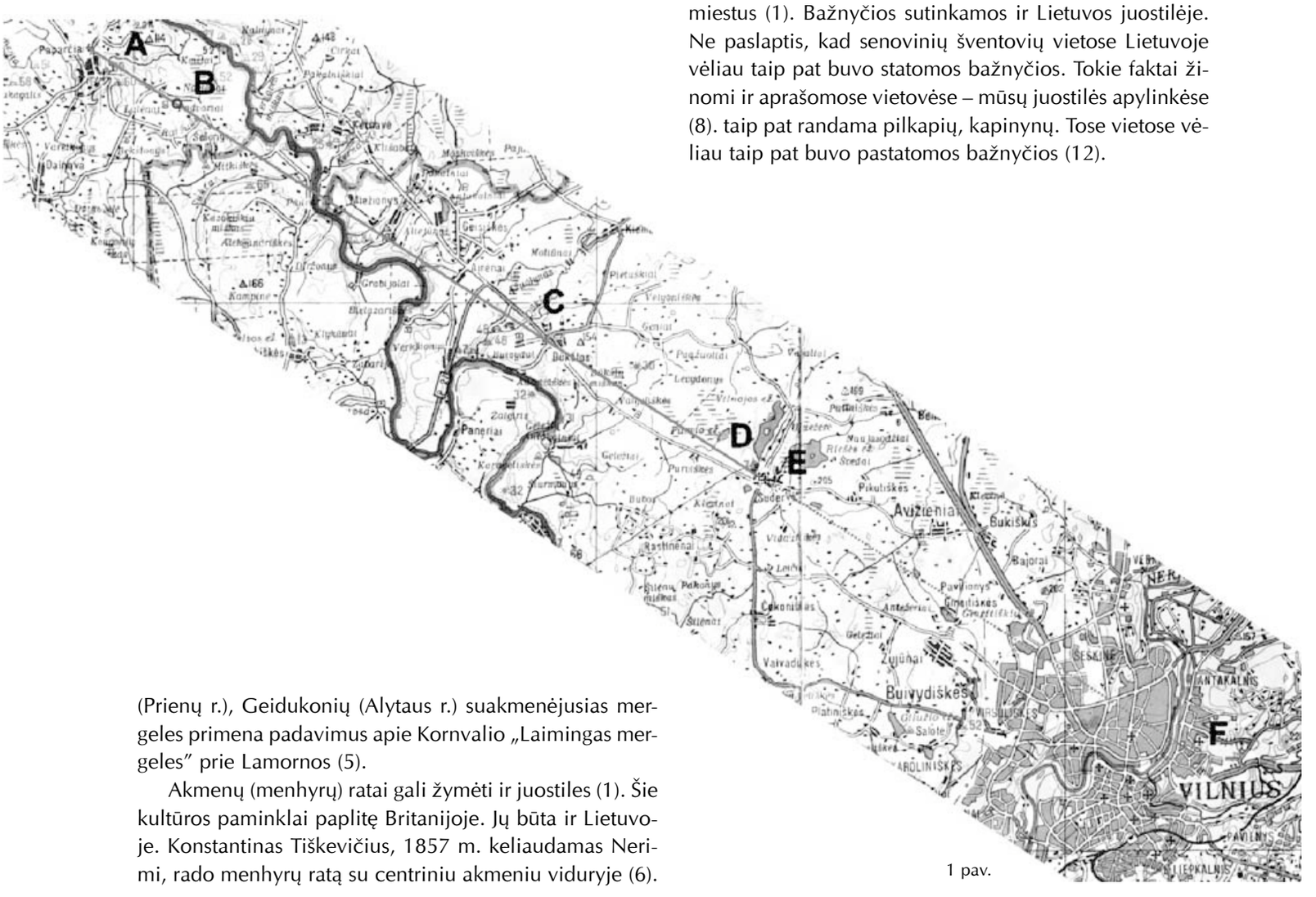
arba stovinčiais akmenimis. Jie taip vadinami (daugiausia Dzūkijoje) dėl padavimų apie akmenimis pavirtusius žmones, daiktus, gyvūnus. Tai pailgos formos akmenys, pastatyti vertikaliai ant paruošto grindinio. Tarptautinis jų pavadinimas – menhyrai. Tai bretonų kalbos žodis, reiškiantis ilgą akmenį (3). *Men* – akmuo, *hir* – ilgas. Lietuvoje buvo maždaug 80–200 menhyrų. Didesnė jų dalis sunaikinta ankstyvaisiais viduramžiais ir statant kolūkių pastatus. Įvairiose Lietuvos vietose dar yra išlikę apie 10 menhyrų. Lietuvos menhyrai paprastai neviršija žmogaus ūgio, o Britanijoje jie siekia nuo žmogaus ūgio iki 4–5 metrų aukščio. Liukonyse (Širvintų r.) yra menhyrų pora, vadinama suakmenėjusiais žmonėmis, o Kornvalyje, 0,25 mylios į vakarus nuo Lower drift miestelio, taip pat yra panaši menhyrų pora (paminklo kodas SW437283), vadinama seserimis (4).

Lygindami Lietuvos ir Anglijos (galbūt ir visos Europos) padavimus apie tokius akmenis rasime panašių siužetų. Tai pasakojimai apie suakmenėjusias moteris, merginas, nuotakas. Pavyzdžiui, padavimai apie Intuponių (Prienų r.), Geidukonių (Alytaus r.) suakmenėjusias mergeles primena padavimus apie Kornvalio „Laimingas mergeles" prie Lamornos (5).

Akmenų (menhyrų) ratai gali žymėti ir juostiles (1). Šie kultūros paminklai paplitę Britanijoje. Jų būta ir Lietuvoje. Konstantinas Tiškevičius, 1857 m. keliaudamas Nerimi, rado menhyrų ratą su centriniu akmeniu viduryje (6). Paminklo vietą galima atsekti pagal knygoje pateiktą atstumų lentelę. Ji pagal upės tėkmę yra 12 varstų žemiau Žodiškio. Tyrinėtojas rašė, kad toje vietoje Neris daro staigų posūkį į kairę ir todėl upėje atsiranda Ašmenėlio (Ošmianec) rėva. Šis orientyras gali padėti aplankyti nustatytą vietą net ir dabar. K. Tiškevičiaus nurodytasis akmenų ratas labai panašus į akmenų ratą Kornvalyje Boscawenun (paminklo kodas SW434351), kuris yra 1,5 mylios į šiaurės vakarus nuo Madrono (4). Angliškojo akmenų rato viduryje yra pasviręs akmuo – toks, kaip ir prie Neries.

Dar viena paminklų grupė – dubenėtieji akmenys. Jie aptinkami ne tik Lietuvoje ir Britanijoje, bet ir kitose šalyse. Archeologai tokių akmenų aplinkoje yra aptikę senovinio kulto vietas (7). Šie paminklai Britanijoje datuojami maždaug 1500–3500 m. prieš Kristų (4).

Plačiai žinoma, kad krikščionybė Europoje perėmė senovinio kulto vietas. Vėlesniais laikais pastatytos bažnyčios atsidūrė prieš tai suplanuotose juostilėse. Pavyzdžiui, San-Michaelio juostilėje Kornvalyje, taip pat juostilėse, kurios kerta labai senus Oksfordo, Herefordšyro ir kitus miestus (1). Bažnyčios sutinkamos ir Lietuvos juostilėje. Ne paslaptis, kad senovinių šventovių vietose Lietuvoje vėliau taip pat buvo statomos bažnyčios. Tokie faktai žinomi ir aprašomose vietovėse – mūsų juostilės apylinkėse (8). taip pat randama pilkapių, kapinynų. Tose vietose vėliau taip pat buvo pastatomos bažnyčios (12).

1 pav.

Lietuvos juostilės kelias

Skaitant Lietuvos juostilės aprašymą patartina naudotis 1, 2, 3 pav.

1 pav. pavaizduotas juostilės kelias. Linija tiksliai praeina per bažnyčių bokštus, kurie žemėlapyje pažymėti ženklu +. Siekiant parodyti paminklo pastatymo vietos preciziškumą žemėlapio dalys (1 pav.) aplink taškus A, C, D (bažnyčių bokštus) yra padidintos ir pavaizduotos 2 pav. Atstumus tarp atskirų juostilę žyminčių taškų sužinosime iš schemos, pateiktos 3 pav.

Lietuvos juostilės šiaurės vakarų taškas – Paparčių bažnyčia (A) – yra prie Paparčių miestelio. Kitas kraštinis taškas – kalniukas (F), esantis šalia Saulės kapinių rytinėje Neries upės terasoje. Juostilė jungia 6 objektus, iš jų 3 – dabar egzistuojančios bažnyčios. Didžioji juostilės kelio dalis, išskyrus vietas, kuriose kertami upių slėniai, praeina beveik lygiu žemės paviršiumi. Šios vietos galėjo turėti atvirą horizontą, „priešistoriniais“ laikais tinkamą stebėti šviesulius. Atkarpoje Paparčiai–Dūkštos aukštis virš jūros lygio yra 100–120 m., atkarpoje Dūkštos–Sudervė – 120–140 m. (duomenys apie aukščius virš jūros lygio paimti iš buvusios TSRS armijos generalinio štabo žemėlapio (puslapis N–35-38-B)). Aprašomą juostilę Lietuvoje pastebėjome 1995 m. Detalesni tyrinėjimai ir matavimai vyko 1997–2003 m. Nuo 1998 m. atsirado galimybė naudoti palydovinės navigacijos prietaisą GPS ir patikrinti turėtus topografinius duomenis, surasti ir apžiūrėti nutolusias nuo žymimųjų taškų juostilės atkarpas.

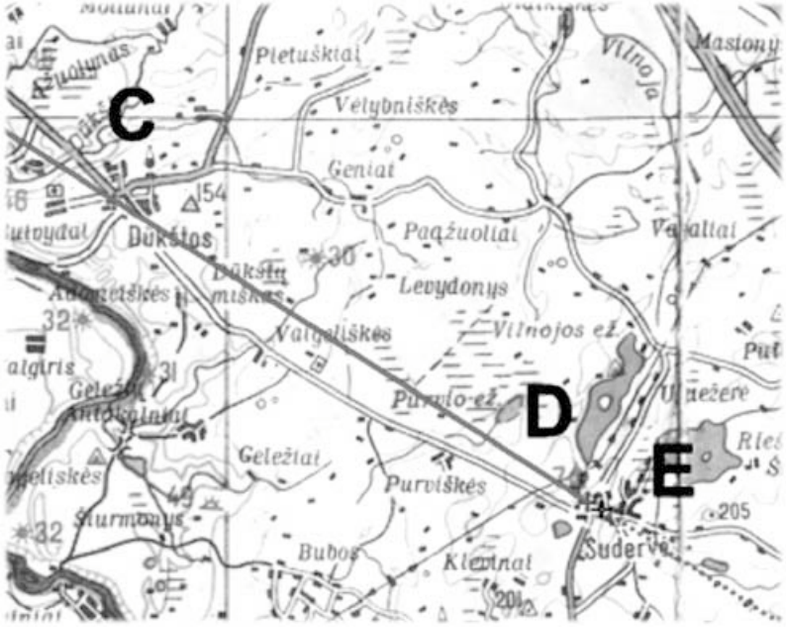
Astronominė juostilės kryptis

Visuomeniškai reikšmingų įvykių laikas (pagrindinių švenčių, metų laikų pradžios ir kt.) senovėje būdavo nustatomas stebint dangaus šviesulių patekėjimo ir laidos kryptis, kurios būdavo atitinkamai suplanuotai pažymėtos įvairiais statiniais (1). Tokiais statiniais galėjo būti mūsų tiriamos juostilės žymimieji taškai.

Jau minėta, kad visos juostilės dalys, išskyrus tas, kuriomis yra kertami upių slėniai, eina iš esmės lygiu žemės paviršiumi. Aukštis virš jūros lygio šiose vietose yra vidutiniškai 120 m. Todėl matematinio ir tikrojo horizonto skirtumai yra nedideli ir neviršija paklaidos, kuri susidaro dėl astronominių įvykių datos „migracijos“ kalendoriuje.

2 pav.

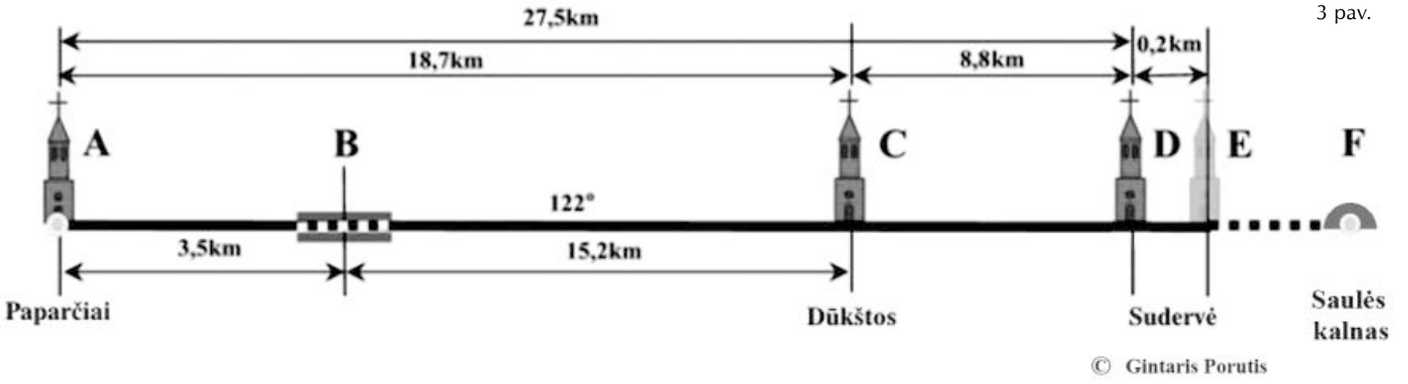
Aprašomos juostilės kryptys yra 122–302 laipsniai (atidedant nuo šiaurės). Pasinaudoję Saulės patekėjimo krypčių nustatymo programa sužinojome, kad šioje vietoje Saulės tekėjimo kryptis su juostilės kryptimi sutampa sausio 25–29 d. ir lapkričio 13–16 d., o laidos – rugpjūčio 3–7 ir gegužės 5–9 d. Astronominė metų laikų pradžios, kaip ir kitų astronominių įvykių, data dėl dabar naudojamo kalendoriaus ypatybių gali „migruoti“ keletą dienų.

Taigi kokie visuomeniškai reikšmingi įvykiai tuo metu galėjo vykti?

Pastebėjome šventes, kurios buvo švenčiamos kalendoriniame viduryje tarp: 1) astronominių žiemos ir pavasario pradžių – pusiaužiemis; 2) astronominių pavasario ir vasaros pradžių – Jurginės; 3) astronominių vasaros ir rudens pradžių – prapjovos; 4) astronominių rudens ir žiemos pradžių – ?

Šių švenčių atskaitos laiką lėmė pati gamta. Nuo mūsų protėvių valios ir planų nepriklausantys geokosminiai faktoriai „kvietė ir vijo“ metų laikus.

3 pav.

1. Pusiaužiemis: liaudiškuose kalendoriuose (9) sausio gale rasime išskirtas datas –pusiaužiemį, krikštus arba barsuko (dar vadinamą lokio) dieną, kada „lokys verčiasi ant kito šono“ (10). Pagal tos dienos orus spėjami tolesni žiemos orai. Tas faktas, beje, galėtų būti laikomas nuoroda į senovėje plačiai vykusią šventę, kurios tradicija prasitęsė ir vėlesniais laikais. Keltų apgyventoje Europoje maždaug tuo laiku vykdavo kalendorinė šventė, žyminti žiemos vidurį.

2. Jurginės: dabartinis jų šventimas balandžio 25 d. lyg ir ankstokas laikas pirmajam gyvulių išvarymui į laukus, nes ne kiekvienais metais pievos per Jurgines jau sužėlusios – pastebi A. Vyšniauskaitė (9) ir šį neatitikimą paaiškina senojo ir naujojo stiliaus kalendorių skirtumais, nes „kai kurios liaudies kalendoriaus praktikos, tikėjimai ir darbų pradžios atraminiai taškai labiau paaiškės prisiminus, jog mūsų seneliai ir proseneliai, palikę mums savo mąstysenos, savo buities ir praktinės patirties pėdsakus papročiuose, gyveno pagal ‘senąjį stilių’.“ Dabartinio kalendoriaus Jurginės patenka į gegužės pradžią, taigi 12 dienų vėliau. Senojo stiliaus kalendorius Lietuvoje galutinai buvo panaikintas tik XX a. pradžioje – istoriškai žvelgiant tai įvyko dar gana neseniai.

3. Prapjovos: „Nuo senų pirmykštės žemdirbystės laikų prapjovos laikytos labai svarbiu žingsniu pradedant rugiapjūtę. Pirmykštis žmogus, kuris pelnydavo derlių labai sunkiai, šiam momentui ruošdavosi rimtai, savotiškai nusiteikdavo ir atlikdavo tam tikras apeigas bei magiškus veiksmus, ir tai turėjo, jo nuomone, ne tik padėti sėkmingai nuimti derlių, bet ir laiduoti būsimųjų metų gerą derlių,“ – rašė Pranė Dundulienė (10).

4. Šioje eilėje lieka ketvirtoji šventė, kurios kol kas negalime tiksliai įvardyti, bet manome, kad ji neabejotinai egzistavo. Tai vidurinis taškas tarp astronominės rudens ir žiemos pradžios.

Lietuvoje (maždaug Vilniaus platumoje) kryptis 122–302 laipsniai yra reikšminga, nes joje Saulė pateka arba leidžiasi per paminėtas tris kertines šventes, kurios yra susietos su gamtos ir žemės darbų ciklais. Todėl manome, kad ši kryptis juostilei pažymėti yra pasirinkta apgalvotai. Saulės patekėjimai juostilėje per pusiaužiemį vyksta pietrytine juostilės kryptimi. Kraštinis tos krypties juostilės taškas – išraiškingas kalniukas (F) šalia kapinių, turinčių keistoką vardą „Saulės kapinės“. Veikiausiai šis vardas, kaip įprasta Lietuvoje, kilo iš šios vietos vietovardžio. Saulės laida juostilėje per Jurgines ir prapjovas vyksta šiaurės vakarine juostilės kryptimi.

Sekmadienį prieš rugpjūčio 6 d. Paparčių bažnyčioje yra švenčiami Marijos Snieginės atlaidai. Kadangi ši šventė gali „kilnotis“ tik kelias dienas, tai šios šventės laikas dažnai sutampa su kasmetiniu Saulės pasirodymu juostilėje jos laidos metu. Galima taip pat įtarti, kad šie atlaidai vyksta tradiciniu kokios nors senesnės šventės laiku.

Prosenovinės ritualinės kelionės?

Kaip galimybę pabandykime įsivaizduoti maldininkus, kurie ritualinėje kelionėje, atliekamoje kalendorinės šventės metu, nuosekliai aplanko šventoves, išdėstytas juostilėje. Žinoma, žygio metu jie gali pamatyti dar vieną šventenybę – juostilės kryptimi didingai virš horizonto pasirodančią Saulę. Dėl Saulės spindulių refrakcijos atmosferoje, netoli horizonto, jos matomas diskas tampa didesnis ir patogus stebėti. Sumažėja šviesulio spindesys, todėl stebėtojas mažiau akinamas. Mūsų protėviai garbino gamtos objektus, dabar tai niekam nekelia abejonių. Jei ta kryptimi yra kalniukas, jis gali būti vadinamas Saulės vardu (kaip ir visa aplinkinė vietovė).

Jono Balio knygoje (11) pateiktoje tautosakinėje informacijoje apie šventę mus dominančiu laiku rasime šį tą įdomaus. „Kryžavose dienose eina visi, seni ir maži, procesijoje giedodami per laukus nuo kryžiaus į kryžių. Kryžiai turi būti visuose... laukuose...“ (Vajasiškis). „Būdavo, pradeda nuo pirmadienio ir iki trečiadienio vaikščioja po kryžius giedodami, kiekvieną kryželį aplankydami. Didžiausias pulkas žmonių vaikščiodavo po kryžiais... (Baisogala, užrašė V. Žaromskis 1937 m.). Kryžiavomis

53S-29PA
63T-9682
63T-9330
63T--18
Paparčių bažnyčia
Ilgiuostės kelias (azimutas 122 laipsniai)

4 pav.

dienomis yra laikomos pirmadienis, antradienis ir trečiadienis prieš Šeštines. Tai kilnojama šventė, kuri ne kiekvienais metais sutampa su gegužės mėnesį juostilėje vykstančiu astronominiu įvykiu. Šeši žymimieji objektai šios juostilės kryptį pažymi patikimai, todėl manome, kad ši šventė yra senovinės tradicijos – numatytu laiku atlikti kelionę per keletą šventyklų – atšvaitai. Ir šioji juostilė parodo vieną šios apeigos datų. Tai, matyt, vykdavo dar prieš tai, kai šioji šventė tapo kilnojama ir susieta su šv. Velykų šventė (kilnojamų Šeštinių, Devintinių laikas nustatomas pagal Velykas).

Yra ir kitų įrodymų, kad juostilės aplinkoje vykusios ritualinės eisenos. Net iki XX a. bažnytinės procesijos lankė apeiginį Mitkiškių akmenį (12) prie Sukros upelio. Šis archeologinis paminklas yra maždaug už 200 m. nuo šalia praeinančios mūsų aprašytos juostilės. Šalia buvo pastatytas kryžius, kuris ten yra ir dabar. Visa tai tik pastiprina manymą, kad kulto paminklai juostilės aplinkoje iš tiesų buvo lankomi. Be abejo, galėjo būti einama ir kuria nors kita juostile, ne tik šitąja. Laukagalyje, prie Paparčių, yra ir kita paminklų pora, kuri pažymi iš esmės tą pačią kryptį. Detaliau apie tai rašome šio straipsnio priede.

Sveikas protas sako, kad šventės, susietos su gamtos ir žemdirbystės ciklų pradžiomis, dėl Mėnulio kalendoriaus įtakos tik labai nedaug galėjo būti kilnojamos. Ar tai galėjo būti daroma? Kilnojamų švenčių laiko nustatymas yra paremtas Mėnulio – Saulės kalendoriumi. Pavyzdžiui, Velykos – tai pirmasis sekmadienis po pavasario lygiadienio esant Mėnulio pilnačiai. Taigi jos gali būti tarp kovo 19 ir balandžio 23 d. Šventei migruojant vieno mėnesio tarpsniu (taip neišvengiamai atsitinka naudojant Mėnulio – Saulės kalendorių) būtų prarandama atitiktis tarp žemės darbų turinio ir metų laiko veikiamų gamtinių oro sąlygų. Todėl manome, kad darbams ir jų pradžios apeigoms numatyti buvo stebimas Saulės judėjimas ir taip nustatytos šventės nebuvo kilnojamos.

Priedas

Šiuo metu mums žinomi istorijos paminklai juostilę žyminčiuose taškuose ir jos aplinkoje

Žymimasis taškas A: Paparčių bažnyčia

Bažnyčia stovi už miestelio, 1 km į šiaurę nuo istorinio miestelio centro, šalia kapinių. Kaip ir kitos juostilėje esančios bažnyčios, šioji turi istoriją, liudijančią, kad jos aplinkoje anksčiau yra buvęs kulto centras.

Paskutinės Paparčių bažnyčios statyba buvo baigta 1916 m. Pastatymo vieta buvo pasirinkta prie jau prieš tai ten buvusių senovinių kapinių. Pažymėtina, kad netolimoje apylinkėje yra daug senovės kulto paminklų. Apie tai (8) rašoma: „Daugiausia įvairių archeologijos paminklų telkiasi apie Paparčius ir Laukagalį“. Laukagalyje esama dar vienos paminklų grupės, kuri žymi tą pačią kryptį kaip ir juostilė. Tai Laukagalio mitologinis akmuo, vadinamas Didžiuoju aukuru, ir akmuo su pėdos žymėmis. Kryptis tarp šių dviejų mitologinių akmenų yra 306–126 laipsniai – labai artima mūsų aprašomos juostilės kryptčiai. Vieno iš jų – akmens su pėda – vieta dėl sąlygiškai nedidelio akmens dydžio ir galimybės jį kilnoti galėjo būti specialiai parinkta arba jau toje kryptyje buvęs akmuo pažymėtas pėdos ženklu. Atstumas tarp paminėtų akmenų – 1360 m. Kadangi ši kryptis skirtingose paminklų grupėse pasikartoja du kartus, galime manyti, kad šios vietovės žmonėms kryptis (122÷126) ir (306–302) buvo reikšminga. Būtent šiose kryptyse vykstantys astronominiai įvykiai galėjo žymėti senas tradicines šventes, kurios buvo švenčiamos šiose apylinkėse. Ši tema apžvelgta skyriuje „Astronominė juostilės kryptis“.

Pažvelgę į aerofotonuotrauką (4 pav.), matome, kad Paparčių bažnyčia tarsi iššokusi iš įprastos vietos ir yra už miestelio ribos, nepatogioje vietoje, neįprastai toli nuo centrinės gyvenvietės dalies. Bet tik būdama ten ji gali pažymėti juostilę, dėl to labai nenutoldama nuo miestelio ir patogaus kelio. Šioje vietoje bažnyčia pastatyta, kaip minėjome, siejant jos vietą su anksčiau buvusiomis kapinėmis, kuriose turėtų būti ankstesnis juostilę žymintis objektas. Apie šias apylinkes rašoma: „Dalis senkapių sunaikinta, dalis lokalizuota dar nesenų kaimo kapinaičių vietoje“ (8). Senkapiai taip pat žymi juostiles, nes jų vietą žmogus gali parinkti. Bažnyčia nebuvo pastatyta kitoje kapinių pusėje (rytinėje), patogesnėje vietoje, arčiau kelio. Ten ji negalėtų būti juostilėje, nes ši kelio juostą kerta už kapinių ribų. Manome, kad tam tikra tradicija ar liaudies žinijos metodas lėmė tokios vietos pasirinkimą.

Žymimasis taškas B

Žymės pievoje. Pastebimos augalų vegetacijos laikotarpiu pavasarį. Gal tai buvusio kelio žymės? Keliai buvo pirmoji hipotezė, kuria Alfredas Watkinsas (1) bandė paaiškinti juostilių prigimtį. Todėl žymimaisiais taškais laikomos ir kelių liekanos, esami keliai, einantys per juostilę jos kryptimi, ir kelių sankryžos. Taip pat augalijos pakitimai, kurių galima priežastis sietina ir su buvusiu keliu.

Žymimasis taškas C: Dūkštų bažnyčia

Juostilė eina per bažnyčią, pastatytą ant kalvos, nedidelio Dūkštų miestelio (Vilniaus r.) vakarinėje pusėje. Vladislavas Sirokomlė knygoje (13), išleistoje 1860 m., aprašė dabartinės bažnyčios statybą ir paminėjo senąją

bažnyčią, pastatytą 1647 m., kurios medinės dalys bei mūras buvo aptrupėjęs ir „kurią reikėjo atstatyti“. Pasak V. Sirokomlės, naujoji bažnyčia atstatyta toje pačioje vietoje 1855 m. Keliaudamas Nerimi etnologas, archeologas ir geografas Konstantinas Tiškevičius 1857 m. aplankė Dūkštas. Monografijoje (6) jis aprašė ten tirtus archeologinius paminklus. Artimoji aplinka pasižymi didesne archeologijos paminklų sutelktimi: tai piliakalniai, pilkapiai, žymėtieji akmenys. Ypač žinomas akmuo su „runų ženklais“ yra maždaug 600 m. nutolęs nuo aprašomos juostilės (7). Tai patvirtina prielaidą, kad apylinkėje galėjo būti religinio kulto centras, kurį kirto čia aprašoma juostilė.

Žymimieji taškai D, E: Sudervės bažnyčios. Žymimasis taškas F: Saulės kapinių kalnas

Dabartinė Sudervės bažnyčia (D) pastatyta 1812 m. (14) miestelio viduryje ant kalvos. Šalia bažnyčios yra kapinės. Senoji Sudervės bažnyčia (E) 1822 m. buvo išardyta ir tuo pat metu pašventinta naujoji (D). Buvusi senosios bažnyčios vieta (E) nuo naujosios (D) yra nutolusi 210 m. juostilės kryptimi. Architektūrinis šventovės (D) stilius primena Vilniaus Katedrą. Sudervės bažnyčioje yra akmuo su įduba, kuri pritaikyta indui, skirtam laikyti šventą vandenį. Medžiaga ir forma jis primena archeologinį dubenuotąjį akmenį. Šis indas galėjo būti padarytas apdorojus dubenuotąjį akmenį. Įdomu tai, kad akmenyje yra iškalta 1726 m. data, liudijanti, kad šis akmuo yra senesnis už bažnyčią. Dubenuotieji akmenys yra žinomi įvairiose Lietuvos vietose. Jie yra išlikę ir netoli nuo aprašomos vietovės. Tai Mikulionių akmuo, kuris yra už 12 km į šiaurės rytus. Paduobužio akmuo yra 1 km į pietus nuo Molėtų miestelio. Apie Paduobužio akmenį yra išlikęs padavimas, kad tai buvęs būtent bažnyčios akmuo, skirtas šventam vandeniui laikyti; bažnyčia sudegusi, likęs tik šis akmuo. Mitinis akmens vardas yra „Molėtų bažnyčia“. 1972 m. abiejų akmenų aplinka kasinėta Istorijos instituto archeologų ekspedicijos (7). Buvusiose dubenuotųjų akmenų stovėjimo vietose rastos senovės kulto žymės. Šiuo metu šie akmenys iš pirminių vietų yra perkelti.

V. Sirokomlė (13) 1860 m. nagrinėjo vietovardžio Sudervė kilmę. Jo nuomone, šis žodis reiškia dervuotą degią, kuris senovėje galėjo būti naudojamas apeigose.

Aprašomi faktai leidžia daryti prielaidą, kad senovės žmonės tą vietą buvo pasirinkę šventovei, o vėliau ji buvo perimta krikščioniško kulto ir ten buvo statomos bažnyčios. Pirmosios šventovės vieta galėjo būti pasirinkta dėl joje praeinančios ar numatytos sukurti juostilės, orientuotos į dangaus šviesulių patekėjimo kryptį horizonte.

Toliau einant juostilės kryptimi į pietryčius už 17,6 km pasiektume kapines, vadinamas „Saulės kapinėmis“. Juostilė kerta šalia esantį kalną (F).

Išvados

1. Dydžiu, žymimaisiais taškais ir astronomine orientacija Lietuvoje pastebėta juostilė yra panaši į Britų salose ir Vakarų Europoje žinomas juostiles.

2. Šiam retam ir Lietuvoje unikaliam kultūros paveldo paminklui reikalinga atitinkama vyriausybinių ir nevyriausybinių institucijų globa siekiant jį išsaugoti kaip skirtingose vietose išdėstytų kultūros paminklų grupę.

3. Lietuvos juostilės atradimas atveria kelius tolesniems etnokosmologiniams, archeoastronominiams, archeologiniams, archyviniams, geografiniams ir kitokiems šio reiškinio tyrinėjimams Lietuvoje.

NUORODOS:

1. Watkins A. The old straight track. - London, 1974. - P.16, 63, 78, 93, 193.
2. Westwood J. Paslaptingos vietovės. - Vilnius, 1998. - P. 128.
3. Gilbert M. Menhirs et dolmens dans le Nord – Est de la Bretane. - 1964. - P. 12.
4. Weatherhill C. Cornovia Ancient sites of Cornwall & Scilly - Penzance Cornwall. - 1989. - P. 7, 92,102.
5. Cooke I. Journey to the stones. - Penzance, 1987. - P. 142.
6. Tiškevičius K. Neris ir jos krantai. - Vilnius, 1992. - P. 137, 237.
7. Urbanavičius V. Senovės lietuvių spėjamų kulto vietų kasinėjimo ataskaita 1971 ir 1972 metais. Kultūros paveldo centro archyvas. Fondo nr.7, aprašo nr.1, vien. Nr.152. - P. 51, 57.
8. Paparčių ir Žaslių apylinkės. – Kaišiadorys: Lietuvos kraštotyros draugija, 1997. - P. 45, 48, 240.
9. Vyšniauskaitė A. Pratarmė. Žiemos išlydėjimas – Užgavėnės // Lietuvių kalendorinės šventės. - Vilnius, 1990. - P. 6, 31.
10. Dundulienė P. Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos. - Vilnius, 1990. - P. 83, 195.
11. Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės. - Vilnius, 1993. - P. 187-190.
12. Tarasenka P. Alko akmenys Trakų apskrityje // Kultūra. - 1923, Nr.1, p. 27–29.
13. Sirokomlė V. Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą. - Vilnius, 1989. - P.126, 131.
14. Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva. I t. II d. - Vilnius, 1997. - P. 333.

BETWEEN THE THOUGHTS

Lithuanian *Juostilė* (Ley) or the Line of the English Landscape in Lithuania

Gintaris PORUTIS

Gintaris Porutis discovered a Ley (he called it *juostilė* in Lithuanian) connecting 6 objects, three of which are functioning churches, in Lithuania, near Vilnius. The line stretches precisely over the church towers, a hill situated next to the Saulės cemetery on the Eastern terrace of the river Neris, and others. Porutis relates the existence of the Ley with old Lithuanian beliefs and archeoastronomical observations.

Vidurio Lietuvos pravoslavų cerkvių dailė

Viktoras VITKUS

Architektė Algė Jankevičienė pažymi, kad cerkvės Lietuvoje mažai tyrinėtos. Tyrinėjimus apsunkina ikonografinės, istorinės ir kitos medžiagos stoka. Panaši situacija buvo 2000 m. atliekant Jurbarko cerkvės polichrominius tyrimus. Mažai žinių ir apie Lietuvos cerkvių taikomosios bei vaizduojamosios dailės kūrinius.

Gaminių kokybė

1899-02-20 aukštieji Rusijos cerkvės hierarchai svarstė ikonų, neatitinkančių kanonų, platinimo klausimą. Buvo pažymėta, kad prekiaujama nepriimtinose vietose (indų, geležies gaminių, žaislų, baldų parduotuvėse, net skudurų supirktuvėse). Prekiauta ikonomis, kurios jau buvo naudotos, o tai reiškia, kad jos buvo ir šventintos.

Dvasininkai teigė, kad Rusijoje prekiaujama net ikonomis su Romos katalikų šventųjų atvaizdais. Buvo nutarta leisti prekiauti ikonomis tik vienuolynuose ir specialiose parduotuvėse. Vietiniai šventikai privalėjo kontroliuoti prekybą. 1900-05-30 caro nurodymą pasirašė sekretorius Lukjanovas. „Lietuvos jeparchijos žinios“ spausdino taikomosios ir vaizduojamosios dailės meistrų dirbtuvių ir parduotuvių adresus. Daugiausia tuo užsiėmė Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos gyventojai.

Varpų liejimu vertėsi I. K. ir K. Doržinskiai, A. Vlodkovskis, A. D. Samginas. Auksavimo darbus atliko M. Dubakinas, V. Songailo ir O. Gedgaudas. Ikonostasus gamino S. S. Sokolovas ir V. Songailo. Cerkvės liturginių reikmenų parduotuvę turėjo V. M. Folominas. Šiame sąraše buvo tik vienas rusų kilmės vilniškis G. A. Molokinas. Jis tapė paveikslus religine tematika, atliko ikonostasų remonto, įrangos, ornamentavimo darbus, rengė brėžinius ir projektus. Savo gaminių reklamoje jis skelbė: „Visus aukščiau paminėtus užsakymus iš žydų nepriimu.“

Kelmės r. Užvenčio ap. Šaukėnų cerkvė. 1993 m. A. Remeikio nuotrauka.

Vertybių apskaita

1915 m. Lietuvos pravoslavų Dvasinės konsistorijos archyvas buvo išgabentas į Rusiją, ir visos pastangos jį atgauti baigėsi nesėkmingai. Grąžintas tik Jonavos cerkvės archyvas.

1990-04-22–23 Kelmės rajone lankėsi TSRS kultūros ministerijos dailėtyrininkai, jie kartu su tuometinės Mokslinės metodinės tarybos dailėtyrininke A. Aruliene apžiūrėjo tris rajono cerkves ir nustatė, aprašė, nufotografavo dailės kūrinius, kurie turėjo būti saugomi. Tuomet Leonovkos cerkvėje buvo inventorizuota 80, Kolainių cerkvėje 67 objektai. Iki tol šių objektų apskaitos Kelmės rajone nebuvo. Nedžiugino apskaita ir kiti rajonai.

Raseinių pravoslavų kapinių cerkvė

Cerkvė turėjo tris varpus. Pirmasis svėrė 191,40 kg, buvo pagamintas lenko Piarskio dirbtuvėse 1784 m., antrasis – 163,8 kg., buvo pagamintas Piotro Radzinskio-Franckevičiaus 1781 m. Trečiasis varpas pagamintas 1760 m. ir svėręs daugiau nei 65 kg. Autorius nežinomas. Cerkvės interjerą puošė dviejų aukštų (eilių) ikonostasas su 19 ikonų. Didžiausioji iš jų buvo 112,15x44,5 cm apimties. Šešiolika ikonų tapyta ant lentų, trys – ant drobių. Žvakides ir kitus religinės apyvokos daiktus gamino Aleksandras Šulginas. Įdomu tai, kad 1845-10-15 laiške dvasiškiui Joakimui Petrovičiui jis prašo atsiųsti net du vyrus, kad šie paimtų dvi pagamintas žvakides.

Raseinių šv. Trejybės cerkvė (1870 m.)

Cerkvės bokštų kryžių eskizus nupiešė architektas Dmitrijevas, o 1864-10-03 juos pagamino Nikiforas Safronovičius. Dalį bažnytinės vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūrinių cerkvė įsigijo iš Sankt-Peterburgo bažnytinės dailės draugijos. Girša Eliaševičius montavo

ikonostasą, kuris buvo pagamintas Kaune. Techninę priežiūrą atliko Kauno gubernijos inžinierius Galinevičius. Darbų vertinimo aktą pasirašė gubernijos architektas Edmundas fon Mikvicas.

1895 m. naujai atliktas ikonostaso ir kryžių auksavimas. Ikonostasas buvo perdažytas aliejiniais dažais. 1897 m. šventikas kreipėsi į Sankt-Peterburgo I. P. Sidorovskio ir kompanijos bažnytinės tapybos dirbtuvę dėl nuolaidų liturginiams gaminiams, tačiau 1897-04-14 gavo neigiamą atsakymą. 1897-04-04 Maskvos fabrikantas Sergejus Semionovičius Miškovas pasiūlė įsigyti apeiginius rūbus su 94 prabos sidabro apdaila ir kryžiumi. Pirmojo komplekto kaina – 45 rubliai, antrojo – 55 rubliai.

1926-03-22 Raseinių cerkvės dvasininkas Simeonas Onufrienko iš Lietuvos stačiatikių jeparchijos tarybos gavo raštą Nr. 110 apie varpų išvežimą. Jame kalbama, kad 1926-03-10 buvo nagrinėtas Vidaus reikalų ministerijos raštas Nr. 3435, kuriame prašoma pateikti informaciją apie kiekį ir svorį varpų, išvežtų evakuacijos metu. Akivaizdu, kad ten kalbama apie 1915 m. įvykius, kai rusų tautybės gyventojai su pabėgėlių srautu pasitraukė į Rusijos gilumą. Kartu išvyko ir nemažai dvasiškių. S. Onufrienko buvo įpareigotas apklausti pavaldžius dvasiškius, jiems buvo išsiųsti specialūs blankai. Nepavyko aptikti nė vieno Raseinių cerkvės dokumento, inventoriaus ar korespondencijos nuo 1915 iki 1919 m., todėl S. Onufrienko's atsakymas nežinomas.

Raseinių cerkvėje buvo saugomi Kauno gubernijos pravoslavų maldos namų archyvų antrieji egzemplioriai. Dėl netinkamos priežiūros ar kitų priežasčių beveik visi jie buvo sunaikinti ar sunyko.

Tytuvėnų cerkvė (1874 m.)

1892 m. Kauno gubernatorius kreipėsi į caro Aleksandro III kabinetą dėl Tytuvėnų cerkvės įrangos skurdumo. Buvo išskirta visas komplektas sidabrinių su auksavimu indų, sidabrinis kryžius, šventiko ir djakono rūbai. Po metų šios cerkvės inventorius buvo neblogesnis nei kitų Kauno gubernijos maldos namų. Šventikas Gubinas iš savo gimtinės Počupo kaimo (Kalugos gubernija) parsigabeno 3 masyvias sidabrines žvakides, skirtas statyti po ikonomis, 7 šakų sidabro žvakidę, dvipusę ikoną su auksuota kaltine apdaila. Vienoje pusėje buvo užrašyta „Kazanės Dievo Motina“, kitoje – „Nerukotvornij Lik Spasitėlia“. Be šių vertybių, cerkvė dar įsigijo daugiau nei 30 daiktų (žvakidės, lampados, analojai, evangelijos, rūbai, indai ir kt.).

Kelmės r., Šaukėnų ap. Leonovkos (Livanovkos) pravoslavų cerkvės pakabinamas šviestuvas. 1993. R. Vaitkaus nuotrauka.

Kelmės r., Šaukėnų ap. Leonovkos (Livanovkos) cerkvės ikonostasas. 1993 m. R. Vaitkaus nuotrauka.

1900 m. šventikas Gubinas kreipėsi į buvusį žemietį Matvejų Statnovą, prašydamas paaukoti liturginių rūbų komplektą, aukų stalelį su užtiesalais. 1901 m. šventiko prašymu tas pats M. Statnovas Tytuvėnų cerkvei išsiuntė turtingai dekoruotą užtiesalą, anuomet įkainotą 375 rubliais. Be jo, buvo atsiųsta kitų daiktų už 110 rublių. 1902 m. M. Statnovas vėl atsiuntė įvairių vertybių už 260 rublių.

Tarp Tytuvėnų cerkvės aukotojų buvo ir Kelmės valsčiaus raštininkas Zalcbergas. Jis paaukojo daiktų už 257 rublius.

Per aštuonerius darbo Tytuvėnų cerkvėje metus Gubinas įsigijo įvairių taikomosios ir vaizduojamosios dailės objektų daugiau kaip už 3000 rublių.

Kauno Kristaus prisikėlimo cerkvė (1862 m.)

1898 m. cerkvėje praplatintas ikonostasas, įrengtas antras aukštas su drožyba, auksuoti vartai. Po naujai pagamintu liturginiu staleliu padarytas pamatas. Cerkvės remontas pradėtas 1897 m. rugpjūtį, baigtas 1898 m. lapkritį. Įsigytas sidabrinis kryžius ir skrynia.

Kitos cerkvės

Apie kitas Vidurio Lietuvos cerkves aptinkama labai mažai informacijos, dažnai ji būna standartinė. Rašoma, kad Kauno soborui bei jam priklausančiai šv. Mykolo bažnyčiai, statytai Vytauto laikais (1400 m.), vėliau (1850 m.) caro Nikolajaus nurodymu surusintai, 1866 m. iš dominikonų bažnyčios tapusiai cerkve, bei Birštono cerkvei (1879 m.) inventoriaus užteko. Panašus įrašas yra ir Tauragės cerkvės inventoriuje.

Daugiau informacijos apie cerkvėse esančias knygas, nors ir šiuo atveju būta vienodų įrašų. Minima, kad Kauno sobore bei šv. Mykolo cerkvėje knygų yra pagal poreikį. Kauno šv. Andrejaus cerkvėje (1871 m.) liturginių knygų po vieną egzempliorių įsigyta 1899 m.. Toje pačioje cerkvėje išliko ir ankstesnės sentikių knygos.

Kėdainių cerkvės (1861 m.) K. Pobedinskio bibliotekoje buvo 106 pavadinimų knygų. Šv. Sinodo cenzūruota 197 tomai 81 pavadinimo knygų.

Jurbarko cerkvėje (1865 m.) dėl lėšų stokos knygų bibliotekoje buvo labai mažai.

Vagystės ir jų padariniai

1991-09-04 dailėtyrininkas A. Indriulaitis paprašė Kelmės rajono valstybinės kultūros paveldo inspektorės J. Valterienės, padedant apylinkių taryboms, pasirūpinti, kad Kolainių ir Livanovkos (Leonovkos) cerkvėse būtų užtikrinta vertybių apsauga (durų užraktai, langų grotos ir kt.).

1993-04-06 Kelmės rajono policijos komisariatui pranešta, kad Šaukėnų apylinkės Livanovkos cerkvėje dingo trys ikonos: „Šv. Georgijus“, „Šv. Michailas“, „Kristaus prisikėlimas“.

1993 m. Kelmės rajono cerkvėse fiksuota ištisa vagysčių banga. 1993-04-25 Kelmės rajono policijos komisaras A. Razminas patikslino, kad pavogta: evangelijos knyga, trys ikonos, du kryžiai. 1993-06-09 iš tos pačios cerkvės pavogta du metalo liejiniai su šv. Nikolajaus ir kryžiaus bei apaštalo atvaizdais, taip pat septynios ikonos.

1993-07-09 Kelmės rajono Užvenčio apylinkės Kolainių kaime pastebėta, kad iš sentikių cerkvės pavogtos šešios ikonos. 1993-08-26 vagys vėl grįžo į Livanovką ir pavogė dar dvi ikonas.

Komisaras A. Razminas rašte pabrėžė, kad tai, kas pavogta, yra labai vertingi religinio meno kūriniai. Viena iš vagysčių priežasčių yra ta, kad patalpos, iš kurių buvo grobstomi šie labai vertingi religinio meno kūriniai, nesaugomos sargų, nėra signalizacijos, techniniu požiūriu menkai apsaugotos nuo plėšikų.

1993-06-11 Livanovkos cerkvėje atlikta inventorizacija, nustatyta, kad tų metų gegužės–birželio mėnesiais dėl vagysčių dingo 17 meno vertybių. Ne kartą Kultūros paminklų inspekcijos Tauragės apygarda kreipėsi į Kelmės rajono tarybą ir valdybą dėl Šlyžiškės, Livanovkos

Указъ ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА, САМОДЕРЖЦА ВСЕРОССІЙСКАГО, изъ Святѣйшаго Правительствующаго Синода

Преосвященному Ювеналію, Архіепископу Литовскому и Виленскому, Святодухова Виленскаго Монастыря Священно-Архимандриту.

По указу ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА, Святѣйшій Правительствующій Синодъ **СЛУШАЛИ**: представленіе Преосвященнаго Тверскаго, отъ 20 февраля 1899 года за № 1638, по вопросу о распространеніи въ народѣ иконъ, неправильно написанныхъ и по справкѣ **ПРИКАЗАЛИ**: Преосвященный Тверскій доноситъ, что,-какъ усматривается изъ отчетнаго рапорта благочиннаго 1-го Вышневолоцкаго Округа Протоіерея Петра Алексѣева о состояніи церквей и причтовъ сего Округа,-производимая въ городѣ Вышнемъ Волочкѣ торговля святыми иконами носитъ характеръ, не соотвѣтствующій предмету оной и оскорбительный для религіознаго чувства православныхъ христіанъ: торгуютъ иконами „въ желѣзныхъ лавкахъ и въ игрушечныхъ, въ посудныхъ и даже мебельныхъ лавкахъ, скупающихъ ветхое старье,“— при чемъ въ послѣднихъ бываютъ нерѣдко иконы, даже бывшія въ употребленіи, слѣдовательно освященныя,—а также и на базарахъ, куда ихъ доставляютъ на возахъ, какъ дрова; въ числѣ иконъ встрѣчаются писанныя на простой бумагѣ, на кускахъ досокъ и просто на щепкахъ, съ намалеванными безобразно ликами и руками святыхъ. Кромѣ того въ предѣлахъ Тверской губерніи, какъ и на Югѣ Россіи, продаются изображенія римско-католическихъ святыхъ, которыя, какъ написанныя яркими красками и нерѣдко художественно, во множествѣ раскупаются православными, не только для домовъ, но и для церквей. Встрѣчаются нерѣдко въ продажѣ также изображенія святыхъ, написанныя въ неприличномъ видѣ, каррикатурно, какъ наприм., изображеніе святителей въ современныхъ орденахъ, съ держимыми въ рукахъ свитками, на которыхъ вмѣсто священныхъ изображеній помѣщены рекламы о литографіяхъ, мастерскихъ и проч. Обсудивъ настоящее представленіе Преосвященнаго Тверскаго, Святѣйшій Синодъ находитъ: 1.) что указанныя въ семъ представленіи нежелательныя явленія наблюдаемыя въ торговлѣ иконами, происходятъ въ нарушеніе ст. 95 т. XIV уст. о прод. и пресѣч. прест. изд. 1890 г., въ силу коей „ни въ церквахъ, ни въ продажѣ“ не должно быть „иконъ, неискусно писанныхъ, и тѣмъ болѣе писанныхъ въ странномъ и соблазнительномъ видѣ,“ а „гдѣ таковыя усмотрѣны будутъ, духовныя лица, при содѣйствіи мѣстной полиціи, немедленно оныя отбираютъ,“ и 2) что въ видахъ облегченія способа пріобрѣтенія за деньги иконъ искуснаго письма, Святѣйшимъ Синодомъ (циркулярнымъ указомъ отъ 21 декабря 1892 года № 9) уже было возложено на архипастырскую благопопечительность Преосвященныхъ позаботиться объ открытіи при монастыряхъ, братскихъ лавкахъ и свѣчныхъ складахъ помѣщеній для продажи иконъ, а также книгъ и листковъ духовнаго содержанія. Вслѣдствіе сего и, съ одной стороны, принимая во вниманіе, что вышеуказанныя нарушенія постановленій, касающихся торговли иконами, могутъ оказаться не только въ Тверской епархіи а и въ другихъ мѣстахъ Россіи, при недостаточномъ наблюденіи за таковою торговлею, а съ другой стороны признавая особенно полезнымъ, въ видахъ сокращенія и постепеннаго изъятія изъ употребленія среди православнаго населенія иконъ неправильнаго письма, содѣйствіе со стороны духовныхъ лицъ и учрежденій къ облегченію православнымъ пріобрѣтенія по доступной цѣнѣ благолѣпныхъ иконъ, Святѣйшій Синодъ опредѣляетъ: поручить епархіальнымъ Преосвященнымъ: а) озаботиться объ открытіи продажи иконъ православнаго письма, какъ при братскихъ лавкахъ и свѣчныхъ складахъ, такъ равно и при приходскихъ церквахъ, гдѣ, по мѣстнымъ условіямъ, не встрѣчается къ сему особыхъ какихъ либо препятствій и неудобствъ, и б) *предписать приходскому духовенству имѣть въ предѣлахъ своихъ приходовъ по возможности тщательное наблюденіе за торговлею иконами, производимою частными лицами, и въ случаяхъ обнаруженія въ сей торговлѣ нарушенія существующихъ постановленій, принимать противъ сего указанныя въ законѣ мѣры.* Мая 30 дня 1900 года Подлинный подписалъ Оберъ-Секретарь П. Секретарь П. Лукьяновъ.

Съ подлиннымъ вѣрно:

Столоначальникъ

Caro įsakas, pasirašytas sekretoriaus P. Lukjanovo.

ОТЪ ФАБРИКАНТА

СЕРГѢЯ СЕМЕНОВИЧА МѢШКОВА.

Fabrikanto S. S. Miškovo dovanojimo aktas.

ir Kolainių maldos namų apsaugos užtikrinimo. Kolainių cerkvės prižiūrėtojas pastebėjo, kad, prisidengę „tikrintojų“ bei „muziejininkų“ vardais, po maldos namus važinėja aferistai ir vagys.

Iki 1993 m. rugsėjo Livanovkos cerkvė buvo apvogta 4 kartus. Kelmės rajono valdyba į tai reaguoja keistokai, teigdama, kad:

„1. (...) istorijos ir kultūros paminklų apsaugą turi užtikrinti apylinkių, kurių teritorijose yra šie paminklai, viršaičiai. Taigi rajono valdyba neatsako už šių paminklų saugumą.

2. Be to, paaiškiname, kad Livanovkos ir Kolainių cerkvės buvo ir yra vietinių sentikių religinių bendruomenių žinioje, šių cerkvių apsauga privalėjo rūpintis minėtos religinės bendruomenės“.

Į tokią vagysčių gausą bei klerkų abejingumą reagavo visuomenė. 1994 m. buvo gautas skundas, kurį pasirašė Šiaulių dramos teatro aktorė O Dautartaitė, Šiaulių šv. Ignoto bažnyčios rektorius St. Kazėnas, Lietuvos krikščionių demokratų partijos Šiaulių m. skyriaus pirmininkas V. Filipavičius, Lietuvos aukštųjų mokyklų studentai ir Kolainių kaimo gyventojai (iš viso 158 parašai).

Kelmės savivaldybės neveiklumu piktinosi ir kitų religinių bendruomenių nariai. 1995-02-15 Kelmės rajono Šlyžiškių sentikių maldos namų prižiūrėtojas Viktoras Konašovas informavo Kultūros paveldo inspekciją, kad parapiječiai nori atsiimti cerkvėje esantį turtą (ikonas, kryžius, knygas, liejybos gaminius ir kt.), kurį kadaise buvo aukoję ar dovanoję. Pretenzijas atsiimti vertybes pareiškė ir tolimi jau mirusių aukotojų giminės. Toks masiškas religinių apyvokos daiktų bei dailės kūrinių atsiėmimas galėjo sužlugdyti maldos namuose vykstančias apeigas.

Įsimintinais 1993 m. buvo apiplėštos ir kitos Lietuvos cerkvės. 1993-04-14 iš Raseinių cerkvės buvo išvogtos ikonos ir kiti taikomosios dailės bei istorinę vertę turintys objektai, tačiau baudžiamoji byla 1993-05-26, nenustačius kaltų asmenų, buvo sustabdyta.

NUORODOS:

1. Литовския епаріальныя вѣдомости: 1891−01−06 №. 38, 1891−12-15 № 50; 1898-01-04 № 1; 1899-04-25 № 17; 1902-01-13 № 2; 1902-04-19 № 15; 1902-04-28 № 17; 1904-02-22 № 7.
2. Raseinių šv. Trejybės cerkvės 1890–1930 m. archyvas.
3. Вѣдомость о церкви Таурагенской таможенной св. Виленски мучеников Антонія, Іоанна и Евстафия м. Таурогенна Россіенскаго уіьзда, Ковенской губерниіи за 1900 годь.
4. Вѣдомость о церкви Ковенской градской Свято-Андреевской церкви и ея причь за 1905, 1908 г.
5. Вѣдомость о церкви Богорадицкой-Казанской, находящейся в м. Цитовяна ь Россіенскаго уьезда Ковенской губерніи за 1903 годь.
6. Вѣдомость о церкви Свято-Преображенсой мьстечка Кедайнь Ковенской губерніи за 1905, 1908, 1910 г.
7. Вѣдомость Юрбургской Преображенской церкви, Россіенскаго уьезда, Ковенской губерніи, Ковенкаго благочинія за 1905, 1908 г.
8. Вѣдомость о церкви Ковенской Соборной Александро-Невской за 1905, 1906 г.
9. Вѣдомость о церкви Приходской Воскресенія Христова, находящейся в губернском г. Ковнь за 1905, 1908 г.
10. Galaunė P. Lietuvos turtų likimas // Krantai. - Vilnius, 1989, vasaris.
11. LR KPI Tauragės apygardos 1991–1995 m. archyvas.
12. Gurevičius A. Savotiškas žudiko „humanizmas“ – užmušė, kad auka nesikankintų // Lietuvos rytas, 1993-07-13.
13. Vitkus V. Raseinių cerkvės // Naujas rytas. - 1993-08-25.
14. Jankevičienė A. Cerkvės – netyrinėtas Lietuvos istorizmo architektūros tipas // Kultūros barai. - 1994, Nr. 4.
15. Vitkus V. Raseinių cerkvės // Naujas rytas, 1996-12-07, Nr. 95 (7228).
16. KVAD Tauragės teritorinio padalinio 2000 m. archyvas.
17. Laukaitytė R. Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918–1940 m.: kova dėl cerkvių // Lituanistica. - 2001, Nr. 2.

REGIONAL CULTURE

Russian Orthodox Church Painting in Central Lithuania

Viktoras VITKUS

Monument preservation specialist, Viktoras Vitkus, reports on the state of the properties to be protected in Russian Orthodox churches in central Lithuania using the data found in archives and other sources. At the moment, the churches are seriously dilapidated. A series of thefts from the churches and the consequences of these uncontrolled actions are discussed in the article.

Jan Nicolaas Bremmer gimė 1944 m. Olandijoje, 1970 m. baigė klasikos studijas Amsterdamo universitete, įvairiose aukštosiose mokyklose dėstė klasikines kalbas ir antikos istoriją bei religiją, o nuo 1990 m. yra Groningeno universiteto Religijos mokslų ir lyginamosios religijotyros profesorius, Teologijos ir religijos mokslų fakulteto dekanas.

1979 m. Amsterdamo universitete Janas Bremmeris apgynė daktaro disertaciją tema „Ankstyvoji graikų sielos samprata“. Pirmykštėje sielos sampratoje jis išskyrė du sandus: „laisvąją sielą“, neturinčią jokių psichikos požymių, o pasireiškiančią tik anapus kūno, kaip kad sapnuose ar po mirties, ir „kūniškąją sielą“, kurios dėka žmogus yra gyvas ir turi sąmonę. Į vieną sielą šiodvi sampratos, autoriaus nuomone, susiliejusios tik vėlesnėse žmonijos raidos pakopose.

Minėtos disertacijos pagrindu Janas Bremmeris parašė knygą *The Early Greek Concept of the Soul*, iš kurios skyrelį apie senovės graikų vėlės sampratą siūlome mūsų skaitytojui. Lietuvių žodžiu *vėlė* – neturinčiu anglų kalboje atitikmens, bet čia itin tinkančiu – bus verčiama originalo sąvoka *the soul of the dead*, pažodžiui „mirusiojo siela”.

Senovės graikų „vėlės“ samprata

Jan BREMMER

Mirusiojo siela, arba vėlė, pastaruoju metu nebuvo sulaukusi tokio sistemiško dėmesio kaip gyvojo siela. Didžiosiose monografijose apie tikėjimus siela Šiaurės Amerikoje bei Okeanijoje jai skirti tik keli trumpi skyreliai,[1] o Ivaras Paulsonas, Arbmano mokinys, ketinęs ištirti šį klausimą sistemingai, tokiu mastu, kaip kad jo didžioji studija apie gyvojo sielą Šiaurės Eurazijoje, pasimirė taip ir nespėjęs savo sumanymo įgyvendinti. Jis paskelbė tik keletą preliminarių straipsnių, kurie šiaip jau duoda užuominų, kaip jis ketino tęsti vėlės tyrimus.[2] Nustatęs sielos kompleksą sudarančius elementus, atitinkančius vakarietiškuosius vaizdinius apie sielą, išliekančią ir atstovaujančią individui po mirties, jis parodė, kad daugeliu atvejų ta pati gyvojo laisvoji siela po mirties kaip tik ir tampa vėle.[3] Pora pavyzdžių: Altajaus mordviai laisvąją sielą vadina žodžiu *ört*. Kadangi mirusiojo siela irgi vadinama *ört*, galima daryti išvadą, kad vėlės idėja kilo būtent iš gyvojo sielos. Tarp Japonijos ainų pirminė ego siela *ramat* išsirutuliojo į antrinę laisvąją sielą, kuri kartu yra vėlė, irgi vadinama *ramat*.

Paulsono tyrimo metodas turi savų trūkumų. Jo nuostata labai priklausoma nuo vakarietiškosios sielos sampratos, nes įprastą Vakaruose tikėjimą sielą po mirties atstovaujant individui jis priėmė už visuotinį. Tačiau esama tautų, kurių įsitikinimu, arba išlieka pats kūnas, arba mirusieji virsta gyvūnais, dvasiomis ar atgijusiais negyvėliais. Kai kur ir žodžiai vėlei pavadinti visiškai skiriasi nuo žodžių gyvojo sielai.[4] Paulsonas, be to, sąmoningai vengia aptarti vėlės sąsajas su lavonu, taip galų gale išsisukdamas nuo tikrojo vėlės sampratos turinio analizės. Kadangi visuomenę, šiaip ar taip, sudaro gyvi kūnai, tai panašu, kad vaizdiniai apie negyvą kūną, lavoną, galėjo vienaip ar kitaip paveikti ir vėlės sampratą.[5]

Kiti tyrinėtojai, kaip kad Nilssonas, buvo įsitikinę tikėjimą siela esant galima paaiškinti nagrinėjant laidojimo apeigas.[6] Apeigos ir papročiai išties gali atspindėti atitinkamas sampratas, tačiau samprata, kitados atitikusi apeigas, gali pakisti arba užsimiršti. Skirtingose kultūrose panašios apeigos atspindi skirtingas sampratas. Apeigos gali būti atliekamos vien todėl, kad jos laikomos tradicija, nepriklausomai nuo to, išliko ar ne ankstesnė jas paaiškinusi samprata. Pagaliau tautos užkariautojos gali perimti apeigas iš ankstesnių vietos gyventojų, neperimdamos jų tikėjimų. Kalbėti apie tikėjimus remiantis vien laidojimo apeigomis tad reikia labai atsargiai, ir tai daryti, regis, būtų patikima tik tuomet, kai šios apeigos yra išlikę kartu savo paaiškinimais. Šie paaiškinimai nebūtinai turi būti teisingi, tačiau jie bent nurodytų esamą tikėjimą. Kita vertus, kad ir kokie norėtume būti atsargūs, laidojimo apeigų išleisti iš akiračio niekaip negalima, nes jau 1907 m. Robertas Hertzas parodė, jog Indonezijoje ir daug kur kitur laidojimo apeigos laikytos būtent pagalbine priemone sielai pereiti iš gyvųjų pasaulio į mirusiųjų pasaulį.[7]

Atsižvelgdami į šias preliminarias mintis, toliau detaliau panagrinėsime ankstyvąsias graikų pažiūras į vėlę. Iš visų anksčiau aptartų gyvojo sielos elementų su vėle tapatinama būtent laisvoji siela *psychē*. Vėlė nebuvo laikoma dvejopa ar daugeriopa ir neturėjo kokių nors psichikos požymių, kaip kad *thymos*, *noos* ar *menos*, ir gyvojo sielos sampratų susiliejimas į vieną neturėjo nieko bendra su vėlės sampratos raida. *Psychē* palieka kūną mirties akimirką ir pradeda gyventi savo pomirtinį gyvenimą. Nors šiaip jau po mirties velionį žymi ne tik *psychē*, bet ir *eidōlon*, arba šešėlis. Kartais velionis pomirtiniame gyvenime įsivaizduojamas ir tiesiog su kūnu, taip pat esama duomenų, siejančių mirusįjį su gyvate.

Graikams buvo svarbūs veikiau fiziniai sielos požymiai nei psichiniai. *Eidōlon* apibūdinimai verčia manyti, kad graikai tikėjo vėlę turėjus gyvo žmogaus išvaizdą. Fizinius vėlių veiksmus jie įsivaizdavo dvejopai: arba kad vėlės juda ir kalba visai kaip gyvieji, arba kad vėlė nei juda, nei kalba, o tik plazda ir cypia.

Graikų laidojimo apeigos funkcionavo kaip sielos pérėjimo ritualas iš gyvųjų pasaulio į pomirtinį gyvenimą. Sieloms tų, kurie nebuvo visaverčiai visuomenės nariai, kaip nusikaltėlių, vaikų bei paauglių, buvo atliekamos dalinės laidojimo apeigos, ir manyta, kad jie į mirusiųjų pasaulį pereina nevisiškai. Vis dėlto duomenų, kad mirusieji už visuomenės ribų pasiliktų žemėje ir vaidentųsi aplink gyvuosius, kaip matysime, nedaug.

Siela mirties akimirką

Iš visų sielos elementų tik viena *psychē* tęsia individo būtį po mirties. Ir iš visų sielos elementų būtent *psychē*, kaip buvo parodyta, labiausiai atitinka Arbmano laisvosios sielos apibrėžimą. Tai verčia manyti, kad graikams, kaip ir daugeliui kitų tautų, gyvojo laisvoji siela reiškė tą pat, ką vėlė. Tik vėlei nebuvo priskiriamos psichinės ypatybės, siejamos su ego, arba gyvojo, siela.

Pas Homerą, žmogui mirus, jo *psychē* palieka kūną ir nebesugrįžta. Kai Hiperenoras buvo mirtinai sužeistas, jo *psychē* greitai „išskrido iš kūno“ („Iliada“ XIV.518).[8] Patroklo (XVI.856), Hektoro (XXII.362) ir Elpenoro („Odisėja“ X.560 bei XI.65) atvejais Homeras priduria, jog *psychē* iškeliavo į Hadą. Visais šiais atvejais *psychē* palieka kūną pati. Tik Andromachės alpulio atveju sakoma, kad ji savo *psychē* iškvėpė („Iliada“ XXII.467). Diomedui nukovus Pandarą, jo *psychē* ir *menos* buvo „paleisti“ ar „išjungti“ (V.296). Panašu, kad šis „paleidimas“ ar „išjungimas“, būdingesnis *menos*'ui (žr. toliau), buvo pritaikytas ir *psychē*'i.

Aprašant pačią mirties akimirką, *aiōn* epuose neminimas niekuomet, nors mirtis su *aiōn* netektimi turi būti glaudžiai susijusi, nes ji juk ir suprantama kaip *aiōn* pasitraukimas („Iliada“ V.685; „Odisėja“ VII.224) arba praradimas („Iliada“ XXII.58). Achilas nuogąstauja, kad kirmėlės suterš žuvusio Patroklo kūną, „kai jo *aiōn* tapo nukautas“ (XIX.27).

Mirties akimirką individas taip pat praranda savo *thymos*. Tai gali būti aprašoma įvairiai. Kai Dioras buvo mirtinai sužeistas, „vietoj sukniubo jisai ir… *thymos*'o kvapą išleido“ („Iliada“ XIII.653–654). Kartais *thymos* pasitraukia pats. Ajaksas sužeidė Sarpedono kovos draugą Epiklą, kuris „nelyginant naras puolė nuo bokšto viršaus, ir *thymos* jo kaulus apleido“ (XII.386). Kartais sakoma, kad *thymos* iš kūno atimamas. Diomedas užmušė Fenopo sūnus ir iš abiejų „atėmė *thymos*“ (V.155). Paskui jis nukovė Aksilą su tarnu ir vėl iš abiejų atėmė *thymos* (VI.17).

Kas nutinka *thymos*'ui pasitraukus iš kūno, lieka visai neaišku. Priešingai nei *psychē*, jis niekuomet neina į Hadą, su kuriuo tesusiejamas vienąsyk. Nestoras leidžia Pelėjui išsakyti norą, kad „*thymos* greičiau jam atimtų ir leistų nužengti į Hadą“ („Iliada“ VII.131), tačiau šis pageidavimas atrodo tesąs retorinis ir neatspindi įprasto tikėjimo.[9] Pagaliau svarbu pastebėti, kad ką nors nužudžius ar tik išreiškus ketinimą nužudyti, dažniau minimas kūną paliekantis *thymos* nei *psychē*. Tai paremia ankstesnę mūsų išvadą apie gyvojo *psychē*'s vaidmenį ir vietą: kalbant apie paprastą gyvą žmogų, *psychē* retai kada turima omeny.[10]

Šiandien rūpinamasi, ar mirties akimirką žmogus yra savam prote, ar ne, o štai Homero mirties aprašymuose *noos* nepaminėtas nėsyk. Poetas visuomet apibūdina mirtį kaip *psychē*'s, *thymos*'o ar *menos*'o pasitraukimą. Kadangi *noos* ne taip glaudžiai susijęs su kūnu kaip kitos „sielos“, ypač *thymos* bei *menos*, tai ir nenuostabu.

Mirtis natūraliai padaro galą *menos*'o veiklai, bet, priešingai nei *psychē* bei *thymos*, *menos* niekuomet neminimas paliekant kūną. Jį paprastai sakoma esant „išjungtą“ ar „iškinkytą“ – metafora, susmunkantį žuvusįjį palyginanti su susmukusiais po išsekinusio šuoliavimo žirgais (veiksmažodis *lyō* ypač vartojamas kalbant apie žirgų iškinkymą, jaučių išjungimą iš jungo ir pan.). Pandarui iškritus iš ratų, žirgai pasibaidė jo spindinčių šarvų, ir *psychē* bei *menos* iš jo „išsikinkė“ („Iliada“ V.296). Tą pačią ištarą Homeras pavartoja ir aprašydamas Eniopėjo (VIII.123) bei Archeoptolemo (VIII.315) galą.

Ego galios mažiau įdomios. Išskyrus tuos atvejus, kai aiškiai kalbama apie kūniškąsias galias, tepamini-

mas *ētor*, mažiausiai kūniška iš visų ego galių. Achilas palieka Asteropają gulėti ant smėlio, iš jo „*ētor* atėmęs“ („Iliada“ XXI.201). Ta pati ištara pavartojama mirus Hektorui (XXIV.50), kai Achilas valkioja jį ratais aplink Patroklo kapą.

Nenuostabu, kad po mirties nieko nebepasakoma apie kūniškąją sielą. Ji išnyksta kaip tik todėl, kad yra kūniška. Nors už Graikijos ribų kartais nutinka ir taip, kad kūniškoji siela po mirties išlieka. Tose tautose, kurių tikėjimas siela griežtai dualistinis, kūniškoji siela niekuomet nereiškia tikrosios žmogaus asmenybės, o, pavyzdžiui, pavirsta vaiduokliu.

Velionio pasireiškimai žmogaus ir gyvūno pavidalais

Kaip matėme, *psychē* išreiškia velionio tapatybę; mirusieji pomirtiniame gyvenime išties dažnai vadinti *psychai* („Odisėja“ XI.84, 90 ir kt.).[11] Kita vertus, *psychē* nėra nei vienintelis vėlės pavadinimas, nei pati mirtis apibūdinama vien tik per kūną paliekančią *psychē*. Homeras individą kartais tapatina su kūnu, o mirusiuosius prilygina šešėliams. Tuo atveju vėlei nusakyti vartojamas žodis *eidōlon*. Taip pat esama duomenų, rodančių, jog graikai tikėjo vėlę galint įsikūnyti gyvatėje.

Agamemnonui nukovus Antenoro sūnus Ifidamantą ir Kooną, jiedu „išėjo į Hado valstybę“ („Iliada“ XI.263). Taigi čia ne *psychē*, o patys asmenys sakomi išėję pas Hadą. Panašią idėją, galimas daiktas, mena tie atvejai, kai mirusieji apibūdinami kaip „be*menos*ės mirusiųjų galvos“ („Odisėja“ X.521; XI.29, 49), nes galva kartais veikia kaip *pars pro toto*.

Nors pas Homerą retas, šis reiškinys nėra neįprastas kitur. Hultkranzas rašė: „Įvairūs indėnų iš skirtingų Amerikos dalių posakiai liudija, jog sielos tapatybė mirusiajam nėra tokia jau akivaizdi ir savaime suprantama: sakoma, kad išlieka asmuo, o jeigu ir esama užuominų į kokį nors sielos vaidmenį pereinant į kitą būtį, tai nuomonės dėl to neretai yra labai skirtingos, sumišusios bei prieštaringos“.[12] Kai kuriose Okeanijos srityse irgi ne laisvoji siela virsta vėle, o *homo totus*.[13] Dėl turimų duomenų iš Homero laikų stygiaus tvirtos išvados padaryti neįmanoma, bet panašu, kad ir tuomet tokio tikėjimo pėdsakų dar būta.[14]

„Šešėliu“ mirusįjį vadina nemažai tautų. Šiaip ar taip, Homeras velionį tik palygino su šešėliu. Pasakiusi Odisėjui Teiresiją buvus vienintelį, Hade tebeturėjusį *noos*, Kirkė pridūrė: „kiti gi [t.y. kiti mirusieji Hade] skraido kaip šešėliai“ („Odisėja“ X.495).[15] Ir kai Odisėjas pamėgino apkabinti mirusiųjų pasaulyje savo motiną, ši nupleveno šalin „kaip koks šešėlis ar sapnas“ (XI.207t).

Santykis tarp vėlės ir šešėlio šiaip jau iki šiol yra reikalingas sistemingo aptarimo, paremto plačia antropologine medžiaga.[16] Hultkrantzas pastebėjo, jog kai kur teigiama būtent fizinį šešėlį po mirties virstant vaiduokliu, tačiau tokia tapatybė nėra taisyklė. Daugeliu tų atvejų, kai velionis įsivaizduojamas kaip šešėlis, nėra jokio tęstinumo tarp gyvo žmogaus šešėlio ir mirusiojo „šmėklos“, taigi terminas „šešėlis“ tėra metafora. Šiuos Hultkrantzo pastebėjimus visiškai paremia (kad ir kokie nepakankami) Homero duomenys.[17]

Kartais pavartojamas žodis *eidōlon*.[18] Patroklas skundžiasi Achilui, kad „pavargusių žemėj *eidōla*“ neleidža jam įeiti pro Hado vartus („Iliada“ XXIII.72; „Odisėja“ XI.476; XXIV.14). Savo apsilankymo Hade metu Odisėjas kalbėjosi su savo draugo Elpenoro *eidōlon*'u (XI.83). Ir po kruvinos jaunikių baigties žynys Teoklimenas regėjo rūmų priemenę pilną *eidōla* (XX.355).

Eidōlon reikšmė paaiškėja iš dviejų vietų. Apolonas, nugabenęs Enėją į šventyklą užgydyti žaizdų po kovos su Diomedu, „*eidōlon* vyriškio, visai panašaus į Enėją, paleido“ („Iliada“ V.450). Atėnė pasiuntė Penelopei *eidōlon*'ą, kurį padarė kaip „gyvą Ifitimę“ („Odisėja“ IV.796). Iš čia darosi aišku, kad *eidōlon* – tai esybė, turinti žmogaus pavidalą. Tai tampa itin aišku Achilo atveju, kai jį sapne aplanko Patroklo *psychē*. Patroklui nueinant, Achilas bando jį apkabinti, tačiau Patroklo *psychē* pasitraukia Achilo taip ir nepaliesta. Tuomet jis ir supranta, jog tai tebuvo jo *psychē* ir *eidōlon*, nors ir „į jį panėšėjo be galo” („Iliada“ XXIII.104–107). Žodis *eidōlon* tad pirmiausia pabrėžia tai, kad mirusieji senovėms graikams atrodė visai tokie pat kaip gyvieji. Nors štai Demokritas šiuo žodžiu jau vadino būtent antgamtinės išvaizdos šmėklą.[19]

Homeras niekuomet nepavadina terminu *eidōlon* gyvojo sielos.[20] Vienintelis gyvajam jį taiko Pindaras (fragmente 131 b), tačiau kadangi pats fragmentas priklauso raudai, tai ir Pindarui čia, suprantama, rūpi mirusiojo likimas. Todėl nenuostabu, kad ir kalbėdamas apie sielą apskritai jis pavartoja būtent žodį *eidōlon*, pirmąsyk juo pavadindamas tą asmens dalį, kuri išlieka po mirties, „nes ji vienintelė yra atėjusi iš dievų“, o paskui – tą pat sielos dalį, kaip ji pasireiškia tebesant gyvam. Dieviškoji *eidōlon* kilmė ir bus davusi Pindarui dingstį paaiškinti gyvojo sielos tęstinumą – jei tik jis neišvedė šios savo idėjos iš doktrinos apie sielos transmigraciją.[21]

Manyta, jog mirusysis kartais įgauna gyvūno pavidalą, ir pirmaisiais šio [XX] amžiaus dešimtmečiais būta gyvo susidomėjimo tokiomis teriomorfinėmis apraiškomis, atvedusio prie to, kad visus gyvūnus (dažniau

nei pagrįstai) imta tapatinti su vėlėmis. Tatai buvo didis Nilssono nuopelnas, kad jis radikaliai atmetė visus šiuos tapatinimus, nes iš esmės nė vienas iš jų nebuvo pagrįstas įtikinamais duomenimis, kalbant apie vėlę. Vienintelis gyvūnas, kurį Nilssonas paliko, buvo gyvatė, o būtent gyvatė vienbalsiai gali būti laikoma vėlės gyvūnu ir senovės Graikijoje. Kaip vėlės gyvūnas, ji buvo itin glaudžiai susijusi su kapais, ir pirmiausia su herojų kapais.[22] Ši gyvatės funkcija išsirutuliojo iš jos kaip namų sergėtojos padėties, nors patys graikai kartais teigė gyvate pavirstant tiesiog lavono stuburo smegenis.[23] Namų globėjos funkciją gyvatė, ko gero, atliko jau neolite. Tokia ji laikyta dideliuose Šiaurės bei Pietų Europos plotuose dar šio [XX] amžiaus pradžioje.[24]

Klasikinis gyvatės kaip mirusiojo sielos aptarimas mūsų negali tenkinti, nes terminas „siela“ paprastai vartojamas neatsižvelgiant į *psychē*'s kaip vėlės santykį su gyvate. Jei velioniui požeminiame pasaulyje įprasta laikyti atstovaujant *psychē*, tai kokią padėtį tuomet užima gyvatė? Ar gal tam tikru metu laikyta žmogų po mirties egzistuojant dvejopai?

Vienintelis tokios dvejopos egzistencijos pavyzdys yra Heraklis, kurio *eidōlon*'ą Odisėjas regėjo požeminiame pasaulyje, nors jis pats tuo metu gyveno tarp nemirtingųjų dievų („Odisėja“ XI.602–604). Kita vertus, ši vieta atrodo kaip vėlyva konstrukcija, atlikta siekiant paaiškinti skirtingas tradicijas apie Heraklį, todėl vargu ar gali būti laikoma originalaus tikėjimo apie sielą išraiška, kaip kad pastebėjo Hultkranzas:

„Visuomet manoma, kad velionis mirusiųjų pasaulyje tęsia mirusiojo gyvenimą ir sąmonę… Tas pats asmuo tad, pagal pirmines pažiūras, negali vienu ir tuo pat metu būti dviejose skirtingose mirusiųjų šalyse (turiu omeny, žinoma, vienų ir tų pačių žmonių pažiūras). Naiviu tikėjimu, šmėkla, pasiliekanti prie kapo ar kitoje vietoje netoli gyvųjų, laikoma adekvačiu paties mirusiojo apsireiškimu, juoba kad velionį kartais tikima sugrįžtant pas gyvuosius. Tačiau jei pamėginsime ryšį tarp vėlės ir vaiduoklio-šmėklos paryškinti, pastaroji pasirodys tesanti iškreiptas šalutinis produktas, tik tolimas išėjusio asmens aidas, anaiptol ne tikrasis jo ego, ne jis pats. Maždaug tą patį galima pasakyti ir apie kitus mirusiojo pavidalus: priklausomai nuo refleksijos laipsnio bei aiškių asociacijų su kuria nors iš gyvojo sielų jie suvokiami kaip daugiau ar mažiau tapatūs jo atitikmenys“.[25]

Deja, mūsų šaltiniai nėra labai informatyvūs apie mirusiųjų kultą, todėl mes paprasčiausiai nežinome, ką archajinio periodo graikai galvojo ir išvis ar galvojo apie gyvatės ryšį su vėle ir lavonu, nors, pagal naivų tikėjimą, gyvatė laikoma būtent pačiu velioniu.

Aristotelis („Gyvūnų istorija“ 551a) pažymi, kad žodis *psychē* taip pat reiškia „peteliškę”. Keista, bet atrodo, kad tai vienintelis žinomas žodis, kuriuo graikai vadino peteliškę. Tai faktas, į kurį Nilssonas nepakankamai atsižvelgė. Vadinasi, ši žodžio reikšmė bus buvusi senesnė nei kad jos pirmasis paminėjimas. Deja, jokių kitų užuominų apie galimą ryšį tarp peteliškės ir sielos ar vėlės nėra. Minojiniais laikais, nors duomenų tam ir stinga, peteliškė, regis, irgi jau buvo kažkaip susijusi su mirusiaisiais, tačiau tai, žinoma, neįrodo peteliškę buvus tapatinamą su vėle mūsų nagrinėjamu laikotarpiu.[26] Nors tokios galimybės, šiaip ar taip, negalima ir atmesti.

Ryšys tarp vėlės ir lavono

Hultkrantzas pažymi: „Mirdamas asmuo pereina į naują būties formą, ir šiam perėjimui nereikalinga jokia sielos idėja, nes naujoje būtyje toliau gyvena pats asmuo“.[27] Hultkrantzas teisus tik iš dalies, bent jau graikų duomenų atžvilgiu. Tokią išvadą tikrai galima padaryti iš „Odisėjos“ vienuoliktosios giesmės „Numirėlių šalis“, kurioje Heraklis (XI.601–627) ir Orionas (XI.572–575) vaizduojami tęsiantys savo žemišką veiklą, tačiau esama ir kitų pavyzdžių, kuriuos ne taip lengva paaiškinti, sekant Hultkrantzu. Antai mirusieji pas Homerą negali nei įprastu būdu kalbėti, nei įprastu būdu judėti. Kaip tad šias ypatybes suderinti su Hultkrantzo apibrėžimu velionį esant tiesiog buvusiojo gyvo žmogaus vaizdinį atmintyje? Čia Hultkrantzo analizė darosi nepakankama, nes jis nenustato veiksnių, sudarančių mirusiojo vaizdinį atmintyje, ir neatsižvelgia į skirtumą tarp prisiminimų apie gyvąjį ir prisiminimų apie mirusįjį. Prisiminimus apie mirusįjį veikia ne tik tai, pavyzdžiui, kaip jis kalbėjo, judėjo ir juokėsi tebebūdamas gyvas, bet ir tai, kaip jis atrodė miręs, kai nebekalbėjo, nebejudėjo ir nebesijuokė. Panašu, jog senųjų graikų velionio vaizdinys bus susidaręs iš abiejų rūšių prisiminimų.

Didžiulė pačios mirties akimirkos reikšmė darosi akivaizdi iš mirusiųjų aprašymų, kuriuose jie vaizduojami su žaizdomis, patirtomis prieš mirštant. Homeras karius prie Hado slenksčio aprašo tebedėvinčius savo kruvinus šarvus („Odisėja“ XI.41). Panašių aprašymų galima aptikti ir po Homero: Aischilas vaizduoja Klitemnestros *eidōlon*'ą rodant savo mirtinas žaizdas („Eumenidas“ 103), o Platonas šią idėją nuodugniai išaiškina ir išplėtoja, pridurdamas vėlę tebeturint visus savo buvusio gyvenimo randus.[28] Tą pačią temą aptinkame ant vazų, kur mirusieji nuolat vaizduojami su savo žaizdomis, o kartais netgi sutvarstyti.[29] Tarp romėnų žaizdotų vėlių aprašymai įgyja itin didelį populiarumą.[30]

Didelė lavono, *sōma*, reikšmė vėlės įvaizdžiui irgi akivaizdi iš aprašymų.[31] Vėlės neturėjo psichikos ypatybių, kaip kad gyvųjų sielos. Kadangi *thymos* palikdavo žmogų mirties akimirką, suprantama, kad niekuomet nesame girdėję apie mirusįjį su *thymos*. Neturi mirusieji nei *noos* („Odisėja“ X.494–495), nei *menos* – jie net pavadinami „be*menos*ėmis galvomis“ (X.493–495, 521, 536).[32] Vienintelė išimtis – Teiresijas (X.493–496). Kaip kad neseniai buvo įtikinamai parodyta, būdamas žynys, jis nepriklausė paprastų gyvųjų bendruomenei, todėl galiausiai atsidūrė ir už paprastų mirusiųjų bendruomenės ribų.[33] Vėlės neturi ne tik „sielos“, kaip organo, susijusio su vidiniu gyvenimu, bet ir kai kurių kitų ypatybių bei savybių. Jos negali aiškiai kalbėti.[34] Patroklo vėlė Achilą palieka cypdama („Iliada“ XXIII.101). Panašius garsus leidžia Hermio į aną pasaulį vedama vėlių palyda, kaip tik dėl to prilyginama šikšnosparniams („Odisėja“ XXIV.5–9). Pitagoras esą regėjęs Hesiodą „pririštą prie bronzos stulpo ir inkščiantį“ (Diogenas Laertijas VIII.21). Sofoklis vėlėms priskiria kiek kitokius garsus: „Dūgzdamas artėja mirusiųjų spiečius“.[35] Šiuos apgailėtinus garsus vėlės leidžia būtent todėl, kad negali kalbėti. Mirtis iš tikrųjų, Hesiodo žodžiais, „atima balsą“ („Skydas“ 131), o Teognis sako gulėdamas po žeme būsiąs kaip „bežadis akmuo“ (569). Ši nebylių mirusiųjų tema nuolat sutinkama vėlesnėje poezijoje, o romėnai savo vėles irgi pavadina „tylinčiomis“ arba „nebyliomis“.[36]

Kitaip mirusieji ir juda. Mirties akimirką žmogus nebejuda išvis, kol gyvas – juda įprastai, o vėlės apibūdinamos kaip turinčios judėjimo perteklių – jos „skraido“ („Odisėja“ X.495). Taigi šiuo atžvilgiu gyva būtybė užima tarpinę padėtį tarp lavono ir vėlės.

Pagaliau gali kilti klausimas, ar vėlės archajiniais laikais juokėsi. Paplitęs yra tikėjimas, kad mirusieji nesijuokia, o ano pasaulio lankytojams bei tiems, kam tenka sutikti mirusiųjų šmėklas, juoktis nevalia.[37] Juokas tebėra antropologiniu bei istoriniu atžvilgiu didžiai neištirtas dalykas, nors neseniai tyrinėtojai pastebėjo juoko reikšmę grupinio identiteto susidarymui, taip pat jo ryšį su kūno kontrolės laipsniu tam tikroje grupėje ar kultūroje.[38] Pastaruoju atžvilgiu būtų įdomu žvilgtelėti ir į senąjį pasaulį, nes tai, jog tokie asketai kaip Pitagoras (Diogenas Laertijas VIII.20) bei krikščionių vienuoliai išvis nesijuokė, nebent sporadiškai, labai dera prie britų antropologės Mary Douglas išvadų mažose grupėse su aukštu kūno kontrolės laipsniu juoką, taigi kūnišką atsipalaidavimą, susiduriant su dideliais sunkumais.[39]

Kita vertus, folklorininkai jau seniai pastebėjo, jog daugelyje tautų juokas yra gyvybės ženklas, o nesijuokimas priklauso toms laiko ir erdvės sritims, kur esama gyvybės stygiaus.[40] Šis pastebėjimas ypač svarbus interpretuojant ritualinį juoką. Pavyzdžiui, romėnų Luperkalijų metu dviems jaunuoliams kaktas pirma palytėdavo kruvinu peiliu – matyt, taip išreiškiant simbolinį nužudymą, – paskui nuvalydavo su piene sumirkyta vilna, o galiausiai jie turėjo juoktis. Perėjimas nuo mirties prie juoko verčia manyti, kad šiuo atveju juokas išties buvo gyvybės ženklas ir, galimas daiktas, reiškė inkorporavimą į bendruomenę, nes Luperkalijos, regis, bus išsirutulioję iš senovinių brandos ritualų.[41] Kitas ritualinio juoko atvejis žinomas Vakarų Europoje, kur Velykų sekmadienis buvo skirtas visokio plauko pokštams bei linksmybėms, vadinamoms *risus paschalis*. Juokas čia siejamas su Jėzaus prisikėlimu iš mirusiųjų, nors atsigavimo vaidmenį jis atlieka ir po Gavėnios susikaupimo.[42]

Graikijoje duomenų apie nesijuokimą žinoma tik iš vėlesnio nei senieji laikai laikotarpio. Pasakojama, kad tie, kas kreipėsi į Trofonijaus orakulą Labadėjoje, savo apsilankymo metu visiškai prarasdavo galią juoktis. Praradimas buvo aiškinamas, bent jau pagal Pausaniją (IX.39.13), įspūdingu patyrimu, ištikdavusiu lankytoją, tačiau orakulas buvo susijęs su įėjimu į Požemių pasaulį, ir lankytojai būdavo išnešami iš orakulo olos kojomis į priekį, kaip numirėliai.[43] Kadangi nepanašu, jog nesijuokimas būtų atsiradęs naujai arba perimtas iš kitų kultūrų, tikėtina hipotezė, kad jis buvo žinomas ir senaisiais laikais.

Taigi vėlės įvaizdžiai buvo stipriai veikiami prisiminimų apie lavoną. Tačiau minėtos neigiamos ypatybės, kaip kad *noos*'o ar balso neturėjimas, vėlei buvo priskiriamos ne visuomet ir ne visos vienu metu. Tikrovėje mirusiojo, su kuriuo buvai pažįstamas, neįmanoma prisiminti tik šitaip. Neišvengiamai iškyla ir prisiminimai apie velionį tokį, koks jis buvo ir ką veikė, būdamas gyvas, kurie irgi atsiliepia jo įvaizdžiui. Dėl to Patroklas miręs pasirodo Achilui kaip tik toks, koks buvo gyvenime. Ir kol jis turi su Achilu ryšį, jis kalba kaip paprastas mirtingasis. Cypdamas jis tik pradingsta, ryšiui nutrūkus.

Ilgainiui ryškūs velionio prisiminimai išblanksta, todėl suprantama, kad asmeniški jo bruožai tolydžio užleidžia vietą bendresnei idėjai apie mirusįjį kaip gyvojo priešingybę.[44] Literatūroje, tiek žodinėje, tiek rašytinėje, asmeniško ryšio tarp gyvojo ir mirusiojo esama retai, todėl neigiamos ypatybės ir vyrauja. Nors ir čia jų nesilaikoma nuosekliai, ir štai Achilas („Odisėja” XI.467–540) su Ajaksu (XI.542–567) elgiasi taip, tarsi tebebūtų gyvi.

Versta iš: Bremmer J. The Early Greek Concept of the Soul. – Princeton University Press, 1987. - P. 70–89.
Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

NUORODOS:

1. Hultkrantz Å. Conceptions of the soul among North American Indians. - Stockholm, 1953. - P. 464–480; Fisher H. Studien über Seelenvorstellungen in Ozeanien. - Munich, 1965. - P. 279–298.
2. Paulson I. Seelenvorstellungen und Totenglaube // Ethnos, 25 - 1960, p. 85–118 ir Seelenvorstellungen und Totenglaube der permischen und wolga-finnischen Völker // Numen, 11. - 1964, p. 212–242.
3. Panašiai Hultkrantz Å. Min. veik. - P. 469; Fisher H. Min. veik. - P. 280. Rohde irgi siejo laisvąją gyvojo sielą su mirusiojo siela, tačiau tokį ryšį neigė Otto, o jo nuomonę palaikė Nilssonas, žr. Otto W. F. Die Manen oder von den Urformen des Totenglaubens. - Berlin, 1923. - P. 40; Nilsson M. P. Geschichte der griechischen Religion, 1. - Munich, 1967. - P. 192.
4. Šį skirtumą pabrėžia Fisher H. Min. veik. - P. 297t. [Lietuvių kalboje irgi: *vėlė* žymi „mirusiojo sielą“, o *siela* – iš esmės būtent „gyvojo sielą“. – Vert. past.]
5. Doktrina apie sielos transmigraciją yra palyginti vėlyva ir spekuliatyvi, senajai graikų religijai nebūdinga, todėl ji čia ir nebus aptariama. Kita vertus, negaliu nesutikti su Burkertu, jog ši doktrina mena gyvas būtybes, tiek žmones, tiek gyvūnus, turint individualų ir tvarų „kažką“, kas išlaiko savo tapatybę nepriklausomai nuo kūno. Kūnas gali suirti, o tas „kažkas“ išlieka. Tokio „kažko“, graikų vadinto *psychē*, egzistavimas, mano galva, tampa gerokai suprantamesnis remiantis maniške *psychē*'s, kaip graikiškosios laisvosios sielos, interpretacija nei kad ją laikant paprasčiausiai kvėpavimo ar gyvybės principu. Žr. Burkert W. Griechische Religion der archaischen und klasischen Europe. - Stuttgart, 1977. - P. 446; taip pat žr. Hopf C. Antike Seelenwanderungsvorstellungen. - Dissertation, University of Leipzig, 1934; Stettner W. Die Seelenwanderung bei Griechen und Römern. - Stuttgart and Berlin, 1934; Long H. S. A Study of the Doctrine of Metempsychosis in Greece from Pythagoras to Plato. - Dissertation, Princeton University, 1948; Burkert W. Lore and science in Ancient Pythagoreanism. - Cambridge, 1972. - P. 120–136; Burkert W. Griechische Religion… - P. 443–447; Barnes J. The Presocratic Philosophers, 1. - London, 1979. - P. 100–120.
6. Nilsson M. P. Min. veik. - P. 174; plg. Schnaufer A. Frügriechischer Totenglaube. - Hildesheim and New York, 1970. - P. 34–57.
7. Hertz R. Death and the Right Hand. - London, 1960. - P. 27–86, 117–154. Hertzas buvo vienas iš daugelio tų Durkheimo ratelio narių, kurie neišliko gyvi per Pirmąjį pasaulinį karą, žr. Durkheim E. Notice sur Robert Hertz // L'Annuaire des anciens él?ves de l'Ecole Normale Supérieure. - 1916, p. 116–120; E. E. Evans-Pritchardo įžangą // Hertz R. Min. veik. - P. 9–24; taip pat A History of Anthropological Thought. - New York, 1981. - P. 170–183.
8. [Kur tik buvo įmanoma, vertėjo stengtasi laikytis lietuviškųjų „Iliados“ bei „Odisėjos“ leidimų: Homeras. Iliada / Red. A. Dambrauskas. - Vilnius, 1962; Homeras. Odisėja / Red. A. Dambrauskas. - Vilnius, 1964. Nors įmanoma buvo toli gražu ne visur. – Vert. past.]
9. Onians R. B. The Origins of European Thought. - Cambridge, 1954. - P. 93; Verdenius W. J. Archaische Denkpatronen 3 // Lampas, 5. - 1972, p. 116, past. 23; Snell B. Die Entdeckung des Geistes. - Göttingen, 1974. - P. 21. Šie autoriai išvis laiko tai vėlyva poetine kontaminacija.
10. Tai tampa visai akivaizdu iš *thymos* ir *psychē* paminėjimų dažnių Homero epuose santykio, kuris yra 9,3:1. Ir toks santykis netgi yra perdėtas psychės naudai vien dėl itin didelio jos dažnumo „Odisėjos“ XI bei XXIV dalyse.
11. Todėl išties labai keista, kad viename papiruso fragmente („Kiolno papirusas“ 3.125), matyt, priklausiusiame Aischilo „Psichagogams“, mirusiųjų *psychai* pavadinti *apsychai*, taigi „ne-gyvi“ ar „tie, kas be gyvybės“.
12. Hultkrantz Å. Min. veik. - P. 465.
13. Fisher H. Min. veik. - P. 280.
14. Otto W. F. Min. veik. - P. 33.
15. Onians R. B. Min. veik. - P. 95 ir Leeuw G., van der. Phänomenologie der Religion. – Tübingen, 1956. - P. 325. Šie autoriai mirusįjį tapatina su šešėliu. Tokiu atveju išeitų, kad Teiresijas šešėliu (*skia*) nebuvo.
16. Dėl šešėlio žr.: Rochholz E. L. Deutscher Glaube und Brauch im Spiegel der heidnischen Vorzeit, 1. – Berlin, 1867. - P. 59–130; Negelein J., von. Bild, Spiegel und Schatten im Volksglauben // Archiv für Religionswissenschaft, 5. - 1902, p. 1–37; Pradel F. Der Schatten im Volksglauben // Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde, 6, Nr. 12. - 1904, p. 1–41; Frazer J. G. Taboo and the Perils of the Soul. - London, 1911. - P. 77–100; Bieler L. Schatten // Handwörterbuch der deutschen Aberglaube, 9. - Berlin, 1938–1941. - P. 126–142; George B. Zu den altägyptischen Vorstellungen vom Schatten als Seele. - Bonn, 1970; Horst P. W., van der. Der Schatten im hellenistischen Volksglauben // Studies in Hellenistic Religions. - Leiden, 1979. - P. 27–36.
17. Hultkrantz Å. Min. veik. - P. 305.
18. Otto W. F. Min. veik. - P. 34; Nilsson M. P. Min. veik. - P. 195.
19. Demokritas B 166; žr.: Bicknell P. J. Democritus' Theory of Precognition // Revue des études grecques, 82. - 1969, p. 318–326; Burkert W. Illinois Classical Studies, 2. - Munich, 1961. - P. 17.
20. Priešingai nei teigė Bickel E. Homerischer Seelenglaube. - Berlin, 1925. - P. 315t ir Regenbogen O. Kleine Schriften. - Munich, 1961. - P. 17.
21. Burkert W. Griechische Religion… - P. 446.
22. Nilsson M. P. Min. veik. - P. 197–199 (čia ir vėlyvieji kapų reljefai, kuriuose gyvatė ir mirusysis dažnai pavaiz-

duoti kartu); taip pat žr. Küster E. Die Schlange in der griechischen Kunst und Religion // Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten. - Giessen, 1913, XIII, Nr. 2; Mitropolu E. Horse's Heads and Snakes in Banquet Reliefs and their Meaning. - Athens, 1976. - P. 83–145; Mitropolu E. Deities and Heroes in the Form of Snakes. - Athens, 1977.

23. Nilsson M. P. Min. veik. - P. 198. Apie stuburo smegenis žr. Ovidijaus „Metamorfozes" XV.389, Plinijaus „Gamtos istoriją" X.56.86, Plutarcho „Kleomeną" 39, Eliano „Apie gyvūnų prigimtį" I.51, Origeno „Prieš Celsą" IV.57, Servijaus „Enėjus" V.95.
24. Maringer J. Die Schlange in Kunst und Kult der vorgeschichtlichen Menschen // Anthropos, 72. - 1977, p. 881–920; Nilsson M. P. Greek Folk Religion. - New York, 1961. - P. 67–72; Honko L. Ormkult // Kulturhistorisk leksikon for Nordisk Middelalder, 13. - Copenhagen, 1968, p. 8–10; Rusu V. Un chapitre de la mythologie Roumaine: "le serpent de maison" // Revue des langues romanes, 82. - 1977, p. 257–267. - Įdomu pažymėti, kad nors naminėms gyvatėms dažniausiai atnašauta pienas, pieno gyvatės šiaip jau nemėgsta, žr. La Barre W. They shall take up serpents. - New York, 1969. - P. 94t.
25. Hultkrantz Å. Min. veik. - P. 473.
26. Dietrich B. C. The Origins of Greek Religion. - Berlin, New York, 1974. - P. 119–122; Gwynn Griffiths J. The Divine Tribunal. - Swansea, 1975. - P. 15t.
27. Hultkrantz Å. Min. veik. - P. 464.
28. Platono „Gorgijas" 524–525; žr. Dodds E. R. Plato, Gorgias. - Oxford, 1959. - P. 379.
29. Chamay J. Des défunts portant bandages // Bulletin Antieke Beschaving, 52–53. - 1977–1978, p. 247–251.
30. Vergilijaus „Eneida" II.270–279, VI.446, 450, 494; Tibulas I.10.37, II.6.38–40; Propertijus IV.7.7; Ovidijaus „Metamorfozės" X.49; Statijaus *Silvae* II.1.154–156; Silijus Italikas XII.547–550; Apulėjaus „Metamorfozės" VIII.8.
31. Iki šiol ginčijamasi, ar *sōma* gali reikšti ir „gyvą kūną", žr.: Herter H. Kleine Schriften. - Munich, 1975. - P. 91–105; Slings S. R. // Zeitschrift für Paryrologie und Epigraphik, 18. - 1975, p. 170; West M. L. Hesiod, Works and Days. - Oxford, 1978. - P. 295; Renehan R. The Meaning of σωμα in Homer: a Study in Methodology // California Studies in Classical Antiquity, 12. - 1980, p. 269–281.
32. Jau Aristofano laikais ištara buvo laikoma neaiškia: Aristofanas, fragmentas 222 pagal Edmondsą. Žr. Bernand A. Inscriptions métriques de l'Egypte gréco-romaine. - Paris, 1969. - Nr. 18.8, kur mirusysis pavadintas *dusmenēs*; žr. Wilhelm A. // Wiener Studien, 56. - 1938, p. 58t.
33. Gual C. G. Tiresias o el advino como mediador // Emerita, 43. - 1975, p. 107–132; Brisson L. Le mythe de Tirésias. - Leiden, 1976.
34. Apie vėlių kalbą žr.: Wagenvoort H. Inspiratie door bijen in de droom // Mededelingen der Koninklijke Nederlandse akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, 29 / 8. - Amsterdam, 1966, p. 86–88.
35. Sofoklis, fragmentas 879 pagal Radtą.
36. Vergilijaus „Eneida" VI.265; Ovidijaus *Fasti* II.609, V.422; žr. Bologna C. Il linguaggio del silenzio // Studi Storico-Religiosi, 2. - 1978, p. 305–342.
37. Mannhardt W. Mythologische Forschungen. - Strassburg, 1884. - P. 99t; Handwörterbuch der deutschen Aberglaube, 5. - 1932–1933, p. 874; Ranke K. Indogermanische Totenverehrung. - Helsinki, 1951. - P. 284t; Puchner W. Brauchtumserscheinungen im griechischen Jahreslauf. - Vienna, 1977. - P. 71.
38. Blaicher G. Über das Lachen im englischen Mittelalter // Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, 44. - 1970, p. 508–529; Thomas K. The Place of Laughter in Tudor and Stuart England // Times Literary Supplement, 21. - 1977, January. Žr. Versnel H. S. Destruction, *Devotio* and Despair in a Situation of Anomy: the Mourning for Germanicus in Triple Perspective // Perennitas: Studi in onore di angelo Brelich / Ed. G. Piccaluga. - Rome, 1980. - P. 541–618, kur teigiamas juoko ryšys su pokštais bei šmaikštavimo santykiais, tačiau tokio ryšio cituojama literatūra neparemia, o pastarųjų laikų tyrinėjimai jį jau atvirai atmeta, žr. Douglas M. Implicit Meanings. - London and Boston, 1975. - P. 92t; Johnson R. Jokes, Theories, anthropology // Semiotica, 22. - 1978, p. 309–334.
39. Douglas M. Min. veik. - P. 85; Steidle B. Das Lachen im alten Mönchtum // Benediktinische Monatsschrift, 20. - 1938, p. 271–280.
40. Propp V. J. Edipo alla luce del folclore. - Turin, 1975. - P. 41–81; taip pat žr. Reinach S. Cultes, mythes et religions, 4. - Paris, 1912. - P. 109–129; Fehrle E. Das Lachen im Glauben der Völker // Zetschrift für Volkskunde, 2. - 1930, p. 1–5; Richardson N. J. The Homeric Hymn to Demeter. - Oxford, 1974. - P. 217; Nola A. M., di. Anttopologia religiosa. - Florence, 1974. - P. 15–90.
41. Plutarcho „Romulas" 21. Dėl iniciacinės Luperkalijų interpretacijos žr. Alföldi A. Die Struktur des voretruskischen Römerstaates. - Heidelberg, 1974. - P. 86–106; Neraudeau J.-P. La jeunesse dans la littérature et les institutions de la Rome républicaine. - Paris, 1979. - P. 200–215. Juoką kaip gyvybės atsinaujinimą taip pat interpretavo Mannhardt W. Mythologishce Forschungen, p. 99t.
42. Seniausias Velykų juoko aptarimas – tai Bazelio reformatoriaus Oecolampadijaus *De risu paschali, Oecolampadii, ad V. Capitonem theologum epistola apologetica*. - Basel, 1548. Toliau žr. Fluck H. Der risus paschalis // Archiv für Religionswissenschaft, 31. – 1934, p. 188–212; Wendland V. Ostermärchen und Ostergelächter. - Bern und Frankfurt, 1980.
43. Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie / Ed. W. H. Roscher, 5. - Leipzig, 1916–1924. - P. 1272; žr. Samter E. Volkskunde im altsprachlichen Unterricht. - Berlin, 1923. - P. 120–124; Paoli U. E. Die Geschichte der Neaira. - Bern, 1953. - P. 39–48.
44. Žr. Vernant J.-P. Mythe et pensée chez les Grecs, 2. - Paris, 1981. - P. 65–78.

Korėjos mitai

Korėjos, vadintos Rytų saulėtekio kraštu, istorija tęsiasi jau 5000 metų. Po siaubingo 1950 m. karo ir krašto padalijimo į dvi valstybes, Korėja visą dėmesį buvo sutelkusi į ekonomikos vystymą ir neturėjo galimybių pasirūpinti platesne savo kultūrinių tradicijų sklaida pasaulyje, todėl jos kultūra Europoje mažiau žinoma nei Japonijos bei Kinijos. Iš tiesų Korėja yra pasakų ir mitų kraštas. Kiekvienas miestas, sodžius, per jį tekanti upė, už upės dunksantis kalnas turi savo mitą ar pasaką, dažniausiai aiškinančią jų kilmę.

Šiuo metu Korėja užima vis didesnę dalį pasaulio rinkos, ir susidomėjimas ja Europoje vis auga. Norint geriau šį kraštą pažinti ir suprasti, svarbu žinoti ir jo istoriją. Mitai, tyrinėtojų teigimu, yra struktūros, grindžiančios tautos mąstyseną, todėl jų vertė ir reikšmė nekelia abejonių, ir susidomėjimas jais vis auga.

Korėjos mitai nėra vien istorijos apie dievus, gyvenančius kitame pasaulyje, toli nuo žmonijos. Juose dievai nusileidžia į žemę, harmoningai gyvena su žmonėmis ir įkuria kraštą – tai pasikartojanti mitinio pasakojimo struktūra. Puikiu jos pavyzdžiu galėtų būti pats populiariausias Korėjoje mitas apie Danguną, pirmąjį korėjiečių tautos karalių.

Dauguma Vakarų mitų pasakoja apie pasaulį, į kurį paprasti žmonės negali patekti, o Korėjos mituose dievai kvėpuoja ir veikia šiame pasaulyje, drauge su žmonėmis. Juos kankina tie patys rūpesčiai bei skausmai kaip ir žmones.

Be mitų, pasakojančių apie dievų nusileidimą į žemę ir bendros istorijos pradžią, yra pasakojimų apie namų dievus, kurie gyvena šalia žmonių, kambaryje ar virtuvėje, šulinyje ar kalne, ir rūpinasi žmonių reikalais – sveikata, ligomis, laime etc.

Korėjos mituose atsispindi visuomenės sąranga ir pasaulėžiūra. Dėl konfucionizmo, kuris grindė Korėjos filosofinę savivoką, bendruomenėje ypač svarbūs buvo šeimos ryšiai. Tad korėjiečių mitai, aiškinantys giminių pavardžių kilmę, tikrai unikalūs ir retai kitur pasaulyje aptinkami. Tuo tarpu labai įdomus dievo gimimo iš kiaušinio motyvas yra gana populiarus visame pasaulyje, tad sieja Korėjos mitus su pasaulio mitais.

Korėjos mitų kūrimo istorija dar nėra pasibaigusi.

Įvairias istorijas apie dievus dar perteikia šamanai, iki šiol aktyviai veikiantys Korėjoje. Šamanai, korėjietiškai *mudang*, užima nepaprastai svarbią vietą liaudies tikėjimuose. Jie jungia dangų ir žemę ir yra laikomi asmenimis, kurie perduoda dievo žodį žmonėms. Daug ginčijamasi dėl jų veiklos teisėtumo, bet negalima paneigti jų įtakos Korėjos kultūrai – mitai dar kartą perdirbami, pagražinami ir iš naujo perteikiami jų lūpomis.

Galima manyti, kad panašią funkciją kaip Korėjos šamanai Lietuvoje senovėje atliko vaidilos, perduodami mitus ir istorijas apie Lietuvos senuosius dievus kitoms kartoms, net uždraudus senąjį tikėjimą.

Lietuvių senąją religiją ir korėjiečių mitus galėtų sieti darnos samprata. Azijoje tai – Tai-ji, pagal šią sampratą pasaulis ir kosmosas juda, harmoningai susiedamas įvairius kontrastus. Tai-ji simbolis yra ir Korėjos vėliavoje.

Korėjos mitai nėra istorijos apie užkariavimą arba pergalę, tai istorijos apie harmoniją ir kontrastų dermę. Mūsų mituose dievai, žmonės, žvėrys egzistuoja drauge ir gyvena darniai. Apie tai ir Dan-guno mito pagrindinis motyvas – dievas nusileidžia, kad „pagausintu žmonių gerovę".

Jinseok SEO

Dan-guno mitas

Tai mitas apie pirmosios Korėjos valstybės – Go-dzoson (senosios Dzo-son) – įkūrėją (2333 m. pr. Kr.) ir pirmąjį korėjiečių tautos karalių. Nuo viduramžių, kai Korėja vėl buvo suvienyta, Dan-gunas pradėtas garbinti kaip visos korėjiečių tautos pradininkas.

Įvairiuose metraščiuose ir istorinėse knygose – Il Yono „Sam-guk-sa-gi" (Trijų karalijų padavimas), Yi Seung-Hyu „Dze-uang-un-gi" (rimuoti metraščiai apie Korėjos ir Kinijos karalius). Guon Ramo „Eung-dze-ši-dzu" (Eung-dze eilėraščių nurodos), „Dong-guk-jo-dzi-seung-ram" (Korėjos geografija), taip pat „Se-dzong-šil-lok-dzi-ri-zi" (Geografijos dalis iš Sedzong karaliaus metraščių) – yra išlikę kelios Dan-guno mito versijos. Dze-uang-un-gi metraštyje pasakojama, jog Dievo sūnus Huan-ung davęs savo anūkei vaistų, padėjusių jai tapti moterimi, ir ši, susituokusi su Dansu dievu, pagimdė Dan-guną. Čia skelbiamas kitas, Sam-guk-yu-sa metraštyje užrašytas mito tekstas. Manoma, kad jis autentiškesnis.

Pagal Ui-so, karalius Dan-gunas pavadino savo kraštą Dzosonu, o sostinę Asadala prieš 2000 metų, Yo valdymo laikais.[1]

Ir metraštyje Gogi parašyta, kad kadaise Huan-ino sūnus Huan-ung panoro valdyti žmonijos pasaulį. Tėvas suprato sūnaus troškimą, pažvelgė žemyn ir pamanė, kad verta pasirūpinti šia žeme, pagausinti žmonių gerovę, tad išsiuntė sūnų į pasaulį su trimis šventais ženklais. Šis su 3000 išminčių nusileido ant Tebeko kalno viršūnės ties Pasaulio medžiu – nuo tada tą vietą vadina Šin-ši (Dievo miestas), o Huan-ungą – karaliumi iš dangaus. Su Pung-bek (Vėjo dievu), Usa (Lietaus dievu), Unsa (Sniego dievu) jis pasirūpino trimis šimtais šešiasdešimčia žmonių reikalų: derliumi, gyvenimu, sveikata, dora. Tuo metu urve gyvenę tigras su meška paprašė šventojo Huan-ungo, kad paverstų juos žmonėmis. Šventasis, duodamas 20 česnakų ir saują metelių, tarė:

– Tapsite žmonėmis, jeigu išgyvensite 100 dienų maitindamiesi tik jais ir nematydami saulės šviesos.

Meškai pavyko tapti moterimi jau po 21 dienos, bet tigrui pritrūko kantrybės. Ung-njo, kuria tapo meška, neturėjo sutuoktinio ir po Pasaulio medžiu ėmė melsti sūnaus. Huan-ung pats tapo vyru ir ją vedė, ir moteris pagimdė Dan-guną, būsimąjį karalių.

Praėjus 50 Yo karaliavimo Kinijoje metų**,** Dan-gunas išsirinko savo sostinę – Pyong-yang ir įkūrė Dzo-sono karalystę, vėliau perkėlė sostinę į Asaldalą, kurį dar vadina Gung-hyul-san arba Geum-mi-dalu. Jis valdė kraštą 1500 metų. Kai Kinijos karalius Dzu-ho norėjo išsiųsti Kizą[2] į Korėją, Dan-gunas tuoj persikelė į Zang-dang-gyong, bet vėliau sugrįžo atgal į Asadalą. Po to jis tapo kalno dievu, o tada jam buvo 1908 metai.

Žumongo mitas

Šis mitas yra apie Žumongą, Gogurjo karalystės įkūrėją. Bujo tauta turėjo savo dievą Dong-myong. Manoma, kad Žumongui įkūrus Gogurjo, tapusį didžiausia Šiaurės rytų Azijos karalyste, žmonės sukūrė apie jį naują mitą iš įvairių Bujo tautos mitų apie Dong-myong variantų. Šis tekstas taip pat išlikęs įvairiuose korėjiečių ir kinų metraščiuose.

Dangaus dievas leido sūnui Hemosu nusileisti į Bujo karalystės senąją sostinę pasilinksminti. Jam besileidžiant penkių drakonų traukiamomis vežėčiomis su mergelių ant baltų gulbių palyda, dangų dengė spalvoti debesys ir tarp jų skambėjo muzika. Keliolika dienų praleidęs Ungsim kalne, jis nusileido su varno plunksnų karūna ir spalvom žėrinčiu kardu prie šono. Rytais jis mokėsi tvarkyti krašto reikalus**,** o vakarais kilo į dangų, dėl to žmonės jį vadino Dangaus karaliumi.

Šiaurinėje sostinės pusėje tekančios upės karalius Habekas turėjo tris dukteris, vyriausioji buvo vardu Juhua, antroji – Huon-hua, trečioji – Ui-hua. Kai jos linksminosi prie Ung-sim ežero, atrodė gražios ir skaisčios kaip dangaus nimfos. Hemosu, jas pamatęs, tarė, jog vieną iš jų vesiąs, ir ši pagimdysianti jam sūnų. Vos pamačiusios karalių, merginos pasislėpė vandenyje. Karaliui patarė:

– Pastatykite namelį, pakvieskite jas į vidų ir uždarykite duris joms įėjus.

Karalius paklausė šio patarimo, botagu nubrėžė ant žemės liniją, ir tuojau stojos gražus varinis namelis. Jo viduje pastatė tris kėdes ir padėjo vyno. Merginos, įėjusios į namelį, vyną išgėrė. Sulaukęs, kol jos apsvaigo, pasirodė karalius – dvi merginos greitai pabėgo, ir jis pagavo tik vieną – vyriausiąją Juhuą.

Supykęs Habekas paklausė Hemosu per savo pasiuntinius:

– Kas tu esi, ir kodėl sulaikei mano dukterį?

Karalius atsakė:

– Aš – Dangaus karaliaus sūnus. Noriu tavo dukterį vesti.

Habekas dar kartą paklausė per pasiuntinius:

– Jeigu, būdamas Dievo karaliaus sūnum, tu nori mano dukters, tai turėsi atvykti į mano namus su piršliu. Didžiai nemandagu sugauti mano dukterį tokiu būdu.

Karalius susigėdo savo neapmąstyto poelgio, ketino išlaisvinti merginą ir po kurio laiko vykti pas Habeką, bet mergina karalių spėjo pamilti ir grįžti namo nenorėjo. Ji tarė:

– Mes galime nuvykti į Habeko kraštą, jeigu tik turėsime penkių drakonų traukiamas vežėčias O-rjong-go**.**

Karalius kreipėsi į dangų, ir penkių drakonų traukiamos vežėčios nusileido ant žemės. Karaliui ir merginai įsėdus, greitai pakilo debesys bei vėjas ir nunešė juos į Habeko rūmus. Habekas mielai priėmė svečią, pasodino ir tarė:

– Visame pasaulyje yra vedybų tvarka, kodėl tu nesilaikei papročių ir padarei gėdą mūsų šeimai? Kaip tu gali patvirtinti, kad esi Dievo sūnus?

Karalius atsakė:

– Išmėgink mane.

Tuoj Habekas pavirto karpiu ir panėrė į sodo tvenkinį, o karalius pavirto ūdra ir karpį sugavo. Habekas pabėgo pavirtęs elniu, o karalius ji persekiojo virtęs vilku. Habekas dar pabandė pabėgti virtęs fazanu, bet karalius užstojo jam kelią pavirtęs šakalu. Habekas patikėjo, kad jis tikrai Dievo sūnus, ir suruošė vestuvių puotą. Išsigandęs, kad karalius nebenorės jo dukters, vaišino jį gausiais gėrimais, o apsvaigusį kartu su dukterimi įsodino į odinį palankiną ir išsiuntė į žemę drakonų vežėčiomis. Prieš vežėčioms išnyrant iš vandens, karalius išsiblaivė ir, paėmęs merginos auksinį plaukų segtuką, juo perdūrė odinį palankiną, per šią skylę išlindo ir vienas pakilo į dangų.

Habekas labai įpykęs pašaukė savo dukterį:

– Neklausydama mano pamokymo, tu mūsų šeimai užtraukei didelę gėdą.

Liepė žmonėms ištempti dukters lūpas iki trijų pėdų ir ištrėmė ją su dviem tarnais gyventi Ubalsu ežere.

Vieną sykį žvejys atėjo pas karalių Gum-ua ir tarė:

– Pastaruoju metu kažkas vagia mūsų žuvis, bet nežinome, žmogus tai ar žvėris.

Karalius įsakė žvejui ištraukti šį padarą tinklu, bet tinklas sutrūko. Padirbo naują metalo tinklą, dar kartą traukė ir pagavo merginą, sėdinčią ant akmens. Ji negalėjo kalbėti, nes jos lūpos buvo per ilgos, ir tik tris kartus jas sutrumpinus, prakalbo. Sužinojęs, kad tai Dievo sūnaus Hemosu žmona, karalius leido jai gyventi vienuose rūmuose. Ji tapo nėščia nuo saulės spindulio ir kitais metais pagimdė Žumongą, kurio balsas buvo labai stiprus ir garsus**,** o kūnas didelis ir nuostabus kaip karžygio.

Kai Juhua gimdė Žumongą, ji pagimdė ir didelį kiaušinį dešinėj pažasty. Karaliui Gum-ua nebuvo malonu žiūrėti į šį keistą kiaušinį ir jis tarė:

– Nėra geras ženklas, kai žmogus pagimdo kiaušinį.

Ir išmetė jį į žirgų stonią, bet žirgai nenorėjo paminti jo po kojų. Paliko tankiam miške, bet žvėrys jį saugojo. Net apsiniaukus, saulės spindulys krito ant kiaušinio ir galų gale karalius grąžino jį motinai ir leido auginti.

Pagaliau kiaušinis suskilo ir gimė berniukas, kuris pradėjo kalbėti nė mėnesio nesulaukęs.

Kartą Žumongas pasakė motinai, kad negali užmigti, nes akis kandančios musės, ir paprašė padaryti jam lanką ir strėlę. Motinai iš nendrių padarius lanką ir strėlę, Žumongas sėdėjo ant verpstuko ir šaudė muses. Visos jo strėlės pataikė. Bujo krašte gerai šaudantį žmogų vadino Žumongu.

Jam suaugus, gabumų atsiskleidė dar daugiau. Gumua karalius turėjo dar septynis karalaičius, ir jie visada medžiojo su Žumongu. Kartą karalaičiai ir jų tarnai pagavo tik vieną elnią, o Žumongui pasisekė sumedžioti daugiau. Vienas karalaitis labai pavydėjo, pririšo Žumongą prie medžio, pasiėmė jo elnią ir patraukė namo. Žumongas medį išrovė ir grįžo namo su medžiu ant nugaros. Vyriausiasis karalaitis Deso tarė tėvui:

– Žumongas turi dievišką galią ir jo žvilgsnis neaprastas. Jeigu mes ko nors nesumanysim, bus mūsų šeimoje nelaimė.

Karalius paliepė Žumongui rūpintis žirgais, kad galėtų įsitikinti tuo, ką girdėjo. Nusiminęs Žumongas tarė motinai:

– Aš, būdamas Dievo vaikaitis, rūpinuosi tik svetimais žirgais. Gal man verčiau mirti. Norėčiau vykti į pietus ir įkurti naują karalystę, bet dėl tavęs negaliu šios vietos palikti.

Motina atsakė.

– Ir aš dėl to nuolatos graužiuosi. Kiek žinau, besiruošiančiam ilgon kelionėn reikia gero žirgo. Aš tau jį išrinksiu.

Motina nusivedė sūnų į žirgų stonią ir kartą sumušė į žemę botagu. Išsigandę žirgai ėmė bėgti, o vienas bėris peršoko labai aukštą tvorą. Žumongas suprato, jog tai geras žirgas, persmeigė jo liežuvį adata, ir šis, nieko ėst negalėdamas, sulyso. Karalius, atėjęs apžiūrėti žirgų, labai džiaugėsi, kad visi gerai prišerti, ir atidavė Žumongui tą menkiausiąjį. Tuomet Žumongas išėmė adatą iš žirgo liežuvio ir šėrė jį geriau nei kitus.

Žumongas su draugais Oji, Mari, Hyeop-bu pabėgo iš Bujo į pietus ir atsirado prie Gesasu upės. Bet neturėjo valties per ją persikelti. Bijodamas, kad tuoj pasivys kareiviai, Žumongas iškėlė savo botagą į dangų ir sušuko:

– Aš – Dangaus dievo vaikaitis ir Habeko anūkas. Aš čia atsiradau bėgdamas nuo Bujo kareivių. Dangaus dievai ir žemės dievai, pasigailėkite manęs ir pastatykite man tiltą!

Ir sumušė per vandenį lanku – pakilo į paviršių žuvys bei vėžliai ir pastatė tiltą, kuriuo Žumongo būrys persikėlė į kitą krantą**.** Netrukus pasirodė kareiviai, žuvų ir vėžlių tiltas pradingo, ir visi ant jo buvę paskendo.

Kai Žumongui atėjo metas išsiskirti su motina, ši tarė:

– Dėl manęs nesijaudink.

Taip sakydama, davė jam miežių grūdų. Atsisveikinant Žumongui taip suspaudė širdį, kad pamiršo tuos grūdus pasiimti. Kai ilsėjosi po medžiu, atlėkė pora balandėlių. „Esu tikras, kad tai mano motina atsiuntė miežio grūdus", – pamanė Žumongas. Jis pašovė balandėles strėlėmis ir atvėręs kaklus išsiėmė miežių grūdus. Po to balandėles apšlakstė vandeniu, jos atgijo ir išlėkė. Žumongas, sėdėdamas toje pačioje vietoje, pasiskelbė esąs karalius, išsirinko ministrus bei vasalus ir paskelbė Gogurjo karalystės įkūrimą.

Birju karalystės karalius Song Yang medžiodamas jojo pro šalį, pamatė šį nepaprastą karalių ir paklausė:

– Aš gyvenu prie jūros ir niekada nemačiau tokio karžygio kaip tamsta, bet man labai malonu su tamsta susipažinti šiandien. Iš kur ir kas esi?

Karalius Žumongas atsakė:

– Esu Dangaus dievo vaikaitis ir šio krašto karalius. Ar galėčiau paklausti, kokios karališkos šeimos Jūs palikuonis?

Song Yang atsakė:

– Aš esu šventųjų palikuonis, mūsų šeimoj gimė jau daug karalių, bet dabar mano kraštas per mažas padalyti. Tamstos karalystė yra naujesnė nei mano, kaip manai, ar tapsi mano krašto duoklininku ir man duoklę mokėsi?

Karalius atsakė:

– Aš priklausau dievo šeimai, o jūs, pats nebūdamas dievo palikuonis, užsispyręs tvirtinate esąs karalius.

Jeigu jūs nesutiksite man paklusti, tada Dievas jus nužudys.

Song Yang suabejojo Žumongo žodžiais ir pasiūlė patikrinti jo sugebėjimus:

– Surenkime šaudymo varžybas.

Jis nupiešė elnią, šovė į jį iš šimto žingsnių, bet nepataikė. Karalius liepė dar toliau padėti nefrito kamuolį ir į jį pataikė, o strėlė sudaužė kamuolį kaip molio čerpę. Song Yang labai nustebo.

Po to įvykio karalius tarė:

– Mano kraštas ką tik įkurtas, ir neturiu karališkojo būgno bei rago, todėl Birju karalystės pasiuntinys su manim elgiasi nenuolankiai. Tikriausiai jis manęs negerbia.

Jo vasalas Bubunno stojo prieš karalių ir tarė:

– Aš nueisiu į Birju karalystę ir pavogsiu valstybinį būgną.

Karalius dar paklausė:

– Kaip tu atrasi paslėptą daiktą?

– Tai dangaus duotas daiktas, todėl neįmanoma jo nerasti. Kas galėjo patikėti, kad būsite čia karalius, kai taip skurdžiai gyvenot Bujo krašte? Jūs būsite išgelbėtas nuo visokių pavojų ir apie Jus išgirs visos tautos. Visa tai Dangaus Dievo sutvarkyta, tad kas gali būti mums neįmanoma?

Tuoj Bubunno su dviem palydovais nuėjo į Birju karalytę ir atnešė ragą bei būgną.

Birju karalius išsiuntė pasiuntinius jų ieškoti, o Žumongas, bijodamas, kad pavogto rago bei būgno neatrastų, nuspalvino juos tamsiai, ir atrodė jie kaip seni. Todėl Song Yang negalėjo reikalauti daiktų grąžinti, ir nieko nepešęs turėjo grįžti į savo karalystę.

Karalius išjojo į vakarus medžioti ir sugavo baltą elnią. Surišo jį aukštyn kojomis ir tarė:

– Aš tavęs neišlaisvinsiu, jeigu nepadarysi, kad Birju karalystėje kiltų potvynis. Jeigu dar nori gyventi, tai pats paprašyk dangaus malonės.

Tuomet elnias ėmė gailiai raudoti, ir jo balsas pasiekė dangų. Lietus lyjo septynias dienas, ir nuo jo sugriuvo Song Yang miestas. Karalius numetė į vandenį ilgą virvę ir visi žmonės, už jos laikydamiesi, išsigelbėjo. Žumongui sumušus per vandenį botagu, vanduo nuslūgo. Birželio mėnesį Song Yang karaliui pasidavė.

Liepos mėnesį juodi debesys uždengė kalnų viršūnes ir žmonės negalėjo jų matyti, tik girdėjo, tarsi milijonai žmonių kirstų medžius ir darbuotųsi. Karalius tarė:

– Dangus stato man rūmus.

Po septynių dienų debesys ir rūkas išsisklaidė, ir pasirodė graži tvirtovė bei puikūs rūmai. Karalius nusilenkė dangui ir ten apsigyveno.

Rugsėjo mėnesį jis pakilo į dangų ir niekada nebegrįžo atgal. Jam buvo 40 metų. Vyriausias karalaitis su jo nefrito botagu surengė laidotuves.

Karalaitis Yuri

Vyriausiasis karalaitis Yuri nuo mažens buvo apdovanotas ypatingais sugebėjimais. Dar vaikas žaisdamas jis medžiodavo paukščius mažučiu lankeliu. Kartą jo strėlė pervėrė ąsotį, kurį kaimynė nešėsi ant pečių. Toji moteris labai supyko ir barėsi:

– Tas benkartas prakiurdė mano ąsotį!

Yuriui buvo gėda, ir jis užkimšo ąsočio skylę molio kulka. Grįžęs namo paklausė motinos, kur jo tėvas. Motina, norėdama pajuokauti su dar mažu sūneliu, atsakė, kad tėvo jis neturi. Tada Yuri pradėjo raudoti:

– Jeigu aš neturiu tėvo, kaipgi galėsiu kitiems žmonėms į akis pažiūrėti?

Ir pabandė nusižudyti. Labai nustebusi moteris jį sudraudė ir tarė:

– Aš tik pajuokavau. Tavo tėvas – Dangaus dievo vaikaitis ir Habeko anūkas, ir jis nenorėjo likti tik Bujo karalystės pavaldiniu, tad pabėgo į pietus, o ten įkūrė karalystę. Gal nuvyktum su juo susitikti?

– Tėvas – tautos karalius, o sūnus – tik kitos karalystės pavaldinys? Man tai taip pat didžiulė gėda, nors aš ir nesu apdovanotas ypatingais gabumais.

Motina atsakė:

– Tavo tėvas išvykdamas paslėpė vieną daiktą pušyje ant septynių kalnų ir ant akmens su septyniomis viršūnėmis. O man paliko žinią, jog tas, kas šį daiktą suras, bus jo sūnus.

Tuoj Yuri pradėjo paieškas, bet visos pastangos buvo bergždžios, ir nuvargęs jis turėjo grįžti namo. Yuri išgirdo iš namo stulpo sklindantį liūdną garsą. Tas stulpas buvo padarytas iš pušies ir stovėjo ant akmens, kuris turėjo septynis kampus. Yuri suprato, kad septyni kalnai ir septynios viršūnės reiškia septynis akmens kampus, o pušis ant akmens – tai stulpas. Stulpe atrado skylę, o joje – perlaužto kardo dalį. Tai jį labai pradžiugino. Pavasarį Yuri pabėgo į Gogurjo karalystę ir parodė šią kardo dalį karaliui. Šis atnešė antrąją dalį. Jas suglaudus, kraujas tekėjo, o galiausiai abi dalys suaugo į vieną kardą.

Karalius tarė Yuriui:

– Kaip galėtum įrodyti, kad esi tikrasis mano sūnus?

Yuri sėdo ant ieties, pakilo į dangų ir pasiekė saulę. Tai buvo nuostabus reginys. Karalius labai apsidžiaugė ir pavadino jį vyriausiuoju karalaičiu.

Bak Hyok-go-se mitas

Tai mitas apie Bak Hyok-go-se, kuris įkūrė Šillos karalystę. Jis tapo pirmuoju Šillos karaliumi, išrinktu šešių žemių valdovų. Jo oficialus titulas yra Go-so-gan – šį žodį vėliau pakeitė žodis „karalius", o jo žmona buvo Aryong.

Šillos įkūrėjo, Bak pavardės Gyeong-dzu šakos pradininko[3] karaliaus Bak Hyok-go-se gyvenimas yra labai nuosekliai aprašytas – nuo gimimo, brendimo metų iki karūnavimo, vedybų ir mirties. Šis mitas yra užrašytas metraščiuose „Sam-guk-yu-sa" (Trijų karalijų padavimas) ir „Sam-guk-sa-gi" (Trijų karalijų kronika).[4]

Zin-hano žemėje buvo šeši kaimai. Pirmasis – Al-čon Yang-san kaimas, kurio pietinėje dalyje dabar stovi Damom šventykla. Jo vyriausiasis buvo Al-pyong. Jis nusileido į Pjo-am kalną ir tapo Yi pavardės Gup-ryang šakos pradininku.

Antrasis yra Dolsan Goho kaimas. Jo vyriausiasis valdovas yra Soboldori, kuris nusileido į Hyong-san, bet tapo Zong pavardės Sarjang šakos pradininku. Dabar šis rajonas vadinamas Nam-san, o šiam rajonui priklauso kaimų Gu-rjang-bol, Madung, Odo, Buk-hoedok pietinės dalys.

Trečiasis – tai Musan Desu kaimas. Jo valdovas Gurjema nusileido į Isan, kuris dar yra vadinamas Zom-rjang arba Mo-rjang. Jis tapo Son pavardės pradininku. Šį rajoną dabar vadina Zang-bok, jam priklauso Bak-gok kaimo vakarinė dalis.

Ketvirtasis – tai Čui-san Dzin-dzi kaimas. Jo valdovas Zibekho nusileido į Huasaną ir tapo Čoj pavardės Bonpi šakos pradininku. Dabar šį rajoną vadina Tong-son, ir šiam rajonui priklauso Sipa kaimo pietrytinė dalis. Iš šio Bonppi yra kilęs Či-uon[5] ir prieš Mitan šventyklą, ties Huang-rjong šventykla,[6] yra dar likę jo namų pamatai. Tikriausiai ten yra Čoj šeimos gyvenvietė.

Penktasis – Gumsan Gari kaimas. Jo valdovas Dzita nusileido į Mjong-hual kalną ir yra Be pavardės Han-gi šakos pradininku. Šį kaimą dabar vadina Gadok, šiam rajonui priklauso ir So-dzi-ne-a kaimo rytinė dalis.

Šeštasis – tai Mjong-hual kalno Goja kaimas. Valdovas Hodzin nusileido į Gumgang kalną ir tapo Sol pavardės Supbi šakos pradininku. Dabar kaimas vadinamas Imčon, jam priklauso Muričon, Ing-gu, Mjočon, Guolgok kaimų šiaurrytinės dalys.

Sprendžiant iš šių žinių, visų šešių kaimų valdytojai nusileido iš dangaus. 19-ais metais po Norje karaliaus[7] karūnavimo pirmą kartą buvo pakeisti šešių kaimų pavadinimai ir iš jų kilo šešios pavardės. Šiuo metu[8] manoma, kad Dzung-hung kaimą vadindavo motina, Dzangbok kaimą – tėvu, Ga-dok kaimą dukterim ir Imčon kaimą – sūnumi, bet tikslesnių žinių nėra išlikę.

69-aisiais metais prieš Kristų, kovo 1 dieną šeši valdovai susirinko ant Alčon kalno ir, sukvietę visus jaunuolius, taip kalbėjo:

– Mes neturime karaliaus, kuris galėtų mus visus valdyti, todėl visos tautos yra tokios pasileidusios ir nesutramdomos. Suraskime kokį dorą žmogų ir paskelbkime jį karaliumi, kad suvienytų karalystę ir pastatytų sostinę.

Tuomet visi palypėjo į aukštesnę vietą ir pažiūrėjo į pietus – keistas spindulys tarsi žaibas tęsėsi iki žemės ir baigėsi prie šulinio, vadinamo Nadzong ties Yangsan, o ten panarinęs galvą klūpojo baltas žirgas. Apieškoję tą vietą, jie surado violetinės spalvos kiaušinį, o žirgas, žmones pamatęs, pakilo į dangų skardžiai žvengdamas. Kiaušinį praskėlę, atrado berniuką, atrodžiusį tvarkingai ir dailiai. Jis buvo nuostabus ir keistas. Nuprausus kūdikį Dongčon upėje, jo kūnas spindėjo, paukščiai ir žvėrys šoko, žemė sudrebėjo, o saulė ir mėnuo nušvito.

Todėl jį pavadino Hyok-go-se ir suteikė karaliaus titulą. Visa tauta jį gyrė, sakydama:

– Karalius nusileido iš dangaus, privalome jam surasti skaisčią karalienę.

Tą dieną Saryang kaimo Aryong šulinyje pasirodė drakonas, kuris buvo panašus į vištą, ir iš kairiosios pažasties pagimdė mergaitę. Jos veidas buvo nepaprastai gražus, o lūpos panašios į vištos snapą. Žmonės nunešė ją į upę už Uol-song pilies ir nuprausė, tuomet snapas nukrito. Nuo to laiko šią upę vadina Balčon.[9]

Žmonės pastatė pilį Namsan kalno vakariniame šlaite ir ten prabangiai augino abu vaikus. Berniukas gimė iš kiaušinio, kuris priminė moliūgą, todėl davė jam pavardę Bak,[10] o merginai vardą skyrė pagal šulinio, kur ji gimė, pavadinimą. Kai abiems sukako po 13 metų, 57-aisiais metais prieš Kristų, vaikinas tapo karaliumi, o mergina karaliene. Karalystė buvo pavadinta Sorabol arba Sobol, o kiti ją vadino Sara arba Saro. Dar vadino ir Gjerim karalyste pagal Gjerim[11] miške buvusį šulinį, prie kurio gimė karalius, kadangi vištа-drakonas yra labai palankus ženklas. Kituose šaltiniuose parašyta, kad kai Talhe karaliaus valdymo metais gimė Kim Al-ci,[12] miške giedojo gaidys, todėl karalystės pavadinimą pakeitė į Gjerim, o dar vėliau nusprendė karalystę pavadinti Šilla.

61-aisiais valdymo metais Bak Hyok-go-se pakilo į dangų, o po kurio laiko jo kūno dalys nukrito į žemę, tada mirė ir karalienė. Karalystės gyventojai norėjo palaidoti visas dalis kartu, bet didelis žaltis, šliauždamas iš paskos, juos sudraudė. Todėl laidojo kiekvieną dalį, ir buvo supilti penki kapai. Juos dar vadina Žalčio kapais, ir dabar jie yra už Dam-om šventyklos. Vyriausiasis karalaitis Namhe tapo antruoju karaliumi po savo tėvo.

Kim Suro mitas

Tai mitas apie Kim Suro, Gaya karalystės įkūrėją. Kaip ir Bak Hyokgose mite, jo mįslingas gimimas, augimas, karūnavimas ir vedybos yra labai smulkiai aprašyti. Šis mitas yra įrašytas į Trijų karalijų padavimo Ga-rak-guk-ki

skyrių (Gaya karalystės istoriją), šiek tiek informacijos yra išlikę ir kituose jo skyriuose.

Po dangaus ir žemės sukūrimo, ten, kur dabar yra Korėja, dar nebuvo karalystės, karaliaus ir vasalų. O buvo 7 valdovai, vadinami ganu: Ado ganas, Jodo ganas, Pido ganas, Odo ganas, Jusu ganas, Jučon ganas, Očon ganas ir Šin-gui ganas, ir jie valdė šimtą namų, 75 000 gyventojų. Dauguma jų gyveno kalnuose ir laukuose, gėrė vandenį iš šulinio ir mokėjo arti žemę.

42 m. po Kristaus, kovo maudymosi šventės dieną, jie išgirdo keistą garsą, sklindantį iš Gudzi kalno[13] Šiaurėje, ir pajuto mįslingą jėgą, tad susirinko ten pora šimtų žmonių. Girdėjosi žmogaus balsas, bet jis prakalbo, nerodydamas savo veido:

– Kas čia yra?

Devyni ganai atsakė:

– Čia mes esame, viešpatie.

Balsas dar klausė:

– Kur dabar esu?

Ganai atsakė:

– Tai Gudzi kalnas.

Balsas dar pasakė:

– Dangus man įsakė čia įkurti karalystę ir tapti karaliumi. Aš čia nusileidau jam paklūsdamas**.** Kaskite žemę kalno viršūnėje, o kasdami šitaip dainuokite ir šokite: „Vėžly, vėžly, iškišk savo galvytę, jeigu neiškiši, tave sugausime, iškepsime ir suvalgysime.” Ta daina reikš, kad priimate karalių su džiaugsmu, dainuodami ir šokdami.

Devyni ganai jo paklausė, dainavo ir šoko besidžiaugdami. Po kurio laiko jie pažiūrėjo į dangų ir pamatė violetinę virvę, nusileidžiančią iki žemės. Toj vietoj, kur virvė baigėsi, jie surado aukso dėžę, apvyniotą raudonu apsiaustu, o jos viduje – šešis auksinius kiaušinius, kurie buvo apvalūs kaip saulė. Visi labai nustebo ir džiaugdamiesi šimtą kartų drauge nusilenkė. Sudėję kiaušinius atgal, grįžo pas Ado ganą ir padėję juos ant stalo paliko.

Ryte žmonės vėl susirinko ir dėžę atidarė – šeši kiaušiniai pavirto berniukais, ir jie buvo nepaprastai gražūs. Pasodino juos ant stalo, ir pradėjo nusilenkdami girti. Berniukai augo greitai ir vos po keliolikos dienų jie jau buvo užaugę dideli ir nuostabūs tarsi Kinijos karaliai ir karžygiai.

15-ąją mėnesio dieną jie tapo karaliais. Vieną pavadino Suro arba Surung – tai reiškia, kad jis pirmasis pasirodė pasaulyje. Jo karalystė buvo didžioji Garak, viena iš šešių Gayos karalysčių. Kiti penki vaikinai tapo kitų Gayos karalysčių valdovais. Jų ribos rytuose buvo Huang-san kalnas, pietvakariuose – Čang-he, šiaurės vakaruose buvo Dziri kalnas, šiaurės rytuose – Gaya kalnas, o pietų riba buvo žemės pakraštys**.** Suro paliepė pastatyti laikinus rūmus, bet jie buvo tokie kuklūs, kad net nenupjovė stogo šiaudų, o laiptus pastatė tik trijų pėdžių aukščio.

Kitais metais sausio mėnesį karalius pasakė norįs išrinkti vietą sostinei. Jis nuėjo į Šindap-pjong, laikinųjų rūmų pietinėje pusėje, ir ten apžiūrėjęs kalnus bei upę tarė vasalams:

– Nors ši žemė labai atšiauri, bet čia galėtų apsigyventi šešiolika Budos mokinių. Vienas gimdo tris, ir trys gimdo dar septynis, taigi tinka gyventi net septynetui šventųjų. Esu įsitikinęs, kad būtų idealu čia pradėti istoriją. Toks pasirinkimas bus geras ir ateičiai.

Jis išrinko vietą tvirtovei, aplink kurią buvo 1 500 žingsnių, jos bokštams, ginklų ir grūdų sandėliams ir sugrįžo į laikinuosius rūmus. Surinko vyrus, darbininkus ir amatininkus iš viso krašto ir sausio 20 dieną pradėjo statyti, o kovo dešimtąją pabaigė. Gyvenamuosius rūmus statė tik tuomet, kai laukuose nebuvo darbo, tad rugsėjo mėnesį pradėjo, o pabaigė kitų metų vasarį. Palankią dieną persikėlė į naująją pilį ir stropiai užsiėmė krašto reikalais ir valdymu.

Uanhua karalystės Hamdal karaliaus žmona tapo nėščia ir pagimdė kiaušinį, kuris virto žmogumi. Jo vardas buvo Talhe, ir atėjo jis į Garak jūros pakrantę, o jo ūgis buvo trys pėdos ir galva – dar viena pėda. Maloniu veidu atėjo jis į karaliaus rūmus ir tarė:

– Aš atėjau užimti tavo karališkojo sosto.

Karalius atsakė:

– Dangus man paliepė čia tapti karaliumi, norėdamas, kad sustiprinčiau šią žemę, pasaulio centrą, ir mano tautos gyvenimas būtų geresnis**.** Aš negaliu atiduoti tau savo sosto, priešindamasis dangaus valiai, ir negaliu tau patikėt savo tautos ir žemės.

Talhe pasakė:

– Tada kausimės pasitelkę magiją.

Karalius sutiko.

Per akimirksnį Talhe pavirto šakalu, o karalius ereliu. O Talhei pavirtus žvirbliu, karalius pavirto šakalu. Viskas nutiko labai greitai, greičiau už mirksnį. Talhei atgavus savo pavidalą, karalius irgi taip padarė.

Talhe parklupo prieš karalių ir tarė:

– Kovos metu aš buvau tik šakalas prieš erelį ir žvirblis prieš šakalą, o jūs manęs nenužudėte, tokia didelė Jūsų dorybė. Man gėda, kad norėjau užimti Jūsų sostą.

Po to atsisveikino ir išėjo. Talhe atėjo prie In-gjo uosto ir išvyko kinų laivų kryptimi. Karalius, išsigandęs, kad Talhe prieš jį nesukiltų, surinko 500 karo laivų ir jį vijosi. Talhe pabėgo už Šillos ribų, ir karo laivai sugrįžo. Ši istorija skirtingai aprašoma įvairiose Šillos kronikose.

48 metais po Kristaus susirinko devyni ganai ir tarė karaliui:

– Jūs jau seniai nusileidote iš dangaus, bet dar neradote tinkamos karalienės. Labai prašytume, kad išrink-

tumėte iš mūsų kaimų gražiausią merginą ir vestumėte.

Karalius atsakė:

– Aš nusileidau dangaus valia, ir moterį į porą aš išsirinksiu dangaus liepimu, tad dėl to nesijaudinkite.

Kartą karalius paliepė Jučon ganui nuplaukti maža valtele su geru arkliu į Mang-san salą ir ten laukti, o Šingui ganui nuvykti į Sung-žom kalno viršūnę. Tuomet iš pietvakarių pusės į šaurę atplaukė vienas laivas su raudona bure ir raudona vėliava. Jučon gan saloje iškėlė žibintą ir skubiai parplaukė į žemę. Šin-gui gan, tai pamatęs, atbėgo pranešti į rūmus. Karalius labai apsidžiaugė ir paliepė devyniems ganams gražiai išpuoštais laivais pasitikti svečius ir pakviesti į rūmus, o karalienė tarė:

– Aš jus matau pirmą kartą, tad kaipgi galėčiau eiti į nepažįstamą vietą?

Jučon gan grįžo į rūmus ir persakė karalienės žodžius. Karalius sutiko, ir pats su Jučonu nusileido į kalno papėdę, 60 žingsnių į pietvakarinę pusę, iš palapinių pastatė ten rūmus ir ėmė laukt karalienės. Ši pririšo laivą už kalno, Bjolpo uoste, pailsėjo ant aukštos kalvos, persirengė ir pasiuntė karaliui dovanų. Su karaliene iš tolimosios šalies atvykusių tarnų vardai buvo Šinbo ir Dzo-guang, o jų žmonos buvo Modzong ir Morjang. Iš viso su vergais jų buvo dvidešimt, ir neapsakomo grožio buvo jų atvežtos dovanos – siuvinėtas šilkas, drabužiai, brangakmeniai, nefritas, papuošalai.

Karalienė atėjo pas karalių, ir karalius, ją pasveikinęs, vedėsi į palapines. Iš paskos juos atlydėję vasalai ir kiti palydovai ties palapinėmis nusilenkė ir atsitraukė. Tuomet karalius paliepė vienam pareigūnui pakviesti karalienę lydėjusius svečius į kambarius ir tarė:

– Tegu kiekvienas žmogus pasiilsi atskiram kambaryje, ir pasirūpinkite, kad vergai pasiilsėtų keturiese arba penkiese viename kambaryje.

Jie vaišino svečius patiekalais, kurių šie dar nebuvo ragavę, ir davė jiems brangias antklodes, o kariams paliepė saugoti dovanas – drabužius, odas ir brangakmenius. Tik tuomet karalius galėjo pasilikti su karaliene dviese, ir karalienė tyliai kalbėjo:

– Aš esu Ayodha[14] karalystės karalaitė, pavarde Ho, o vardas Huang-ok. Man 16 metų. Kai dar buvau tėvynėje, gegužės mėnesį tėvai man pasakė: „Mes vakar sapnavome tą patį sapną ir regėjome Dangaus dievą, kuris sakė, kad Garak karalysčių didysis valdovas Kim Suro yra dangaus išrinktas ir pasodintas į sostą, be galo šventas ir galingas, bet, pernelyg užsiėmęs karalystės kūrimu, jis nesuspėjo rasti tinkamos žmonos. Tad paliepė mums išsiųsti savo dukterį jam į porą ir, dar nepabaigęs savo žodžių, pakilo į dangų. Net atsibudus jo žodžiai dar skamba mūsų ausyse. Tad ruoškis ir vyk į tą kraštą.“ Po to aš dar nuplaukiau į tolimąjį kraštą, ieškodama šventųjų vaisių, dar nuvykau į dangų paimti šventojo persiko, kuris užauga tik kartą per tris tūkstančius metų. Ir tik tuomet buvau pasiruošusi pamatyti Jūsų gražųjį veidą.

Karalius pasakė:

– Aš nuo gimimo turėjau stebuklingą nuojautą ir jau iš anksto žinojau, kad pas mane atvyksi, todėl neklausiau vasalų patarimo vesti kokią kitą moterį. Man be galo malonu, kad tokia dora mergina kaip tu pati mane susiradai.

Tada praleido dvi naktis ir vieną dieną kartu. Po to grąžino laivus, kuriais ji atplaukė, atgalios, įdavęs parsivežti į tėvynę po 10 maišų ryžų ir 30 rišulių odos kiekvienam irklininkui bei palydovui.

Rugpjūčio mėnesį sugrįžo į savo rūmus. Karalius jojo ant vieno žirgo su žmona, ir kiti vasalai parjojo su savo žmonomis. Jie parsivežė su savimi visas dovanas iš svetur, o sugrįžo į rūmus per pačius pietus. Karalienė išsirinko sau vidurinįjį kambarį, o ją atlydėję tarnai ir šeimos pasidalijo laisvuosius kambarius. Kaip įsakyta karaliaus, ir vergams buvo įrengti kambariai pagal žmonių skaičių, ir visi buvo labai prabangiai pavaišinti. Atvežtus brangius daiktus saugojo sandėlyje ir jie buvo karalienės žinioje.

Kartą karalius pasakė vasalams:

– Devyni ganai yra visų krašto pareigūnų valdovai, bet jų titulai skamba labai prastai ir nėra tinkami jų padėčiai. Jeigu kas svetimas išgirs, tikrai išjuoks mūsų kraštą.

Tad jis pakeitė Ado vardą į A-gung, Jodo į Johe, Pido į Pidzang, Odo į Osang, Jusu į Jugong, Jučon į Judok, Šinčon į Šindo, Očon į Onung, ir paliko Šin-gui vardą, bet pakeitė jo reikšmę.[15] Dar jis pakeitė visą valdymą ir perėmė naują tvarką iš Kinijos, nes buvo sumanyta atsisakyti senųjų papročių ir įvesdinti naujuosius.

Taip Kim Suro valdė kraštą, sutvarkė valstybės reikalus ir mylėjo liaudį kaip savo vaikus. Jo įsakymai nebuvo rūstūs, bet galingi, jo valdymas nebuvo griežtas, bet veiksmingas. Ir karalienė padėjo karaliui, kaip mėnuo saulei, Yinas Yangui, ir dorybe ji prilygo garsiausioms kitų kraštų karalienėms.

Sok Talhe mitas

Šillos karalystėje po Bak Hyokgose karaliumi tapo Namhe, vėliau karaliavo jo sūnus Juri ir žentas Talhe. Talhe mite tik užsimenama apie jo gimimą, bet tiksliai aprašytos vedybos, karūnavimas ir tapimas dievu. Šis mitas užrašytas „Trijų karalių padavime“ ir „Trijų karalių kronikoje“.

Į Garak karalystės jūrą atplaukė laivas. Šio krašto karalius Suro norėjo jį nuoširdžiai priimti – su pavaldiniais, skambant būgnams, bet laivas iškart išplaukė ir atsirado Asinpo uoste Šillos Rytų pusėje, Hasodzičon

kaime. Tuo metu uoste darbavosi viena senelė vardu Adzinyson, ji buvo Bak Hyokgose karaliui dirbančio žvejo motina. Ji tarė:

– Čia nėra jokios uolos. Tad kodėl gi suskrido ir čerškia šarkos?

Adzinyson sėdo į savo valtį ir nuplaukė pažiūrėti, kas gi ten yra. Šarkos buvo susirinkusios virš kažkokio laivo, o jo viduje buvo didelė dėžė. Ji parplukdė šią dėžę į pakrantės mišką ir pasimeldė dangui, nes nesuprato, gerai tai, ar blogai. Po valandėlės ji dėžę atidarė ir atrado joje gražų berniuką, sėdintį tarp daugybės brangakmenių ir apsuptą tarnų. Senelė juos gerai pavalgydino, ir po 7 dienų berniukas pasakė:

– Aš esu iš Jong-song krašto.[16] Mūsų krašte buvo 28 jūros karaliai, ir juos visus pagimdė moterys. Vos sulaukę penkerių arba šešerių metų jie tapo karaliais ir mokė tautą bei tvarkė krašto reikalus. Buvo 8 Songolai,[17] ir jie visi tapo aukštais valdžios pareigūnais. Mano tėvas Hamdalpa paėmė sau į žmonas karalaitę iš Dzoknjo krašto ir ilgai neturėjo sūnaus. Tuomet ėmė melstis, kad sulauktų palikuonių, ir po septynerių metų žmona pagimdė didelį kiaušinį. Karalius pareigūnams tarė: „Tai labai blogas ženklas, niekada šiame pasaulyje žmogus negimdė kiaušinio." Liepė pagaminti dėžę, įdėjo mane į jos vidų su brangakmeniais ir tarnais ir paleido laivą, linkėdamas, kad įkurdinčiau šalį ir namus ten, kur nublokš mane likimas. Staiga pasirodė raudonas drakonas, kuris lydėjo mane ir saugojo laivą. Taip čia ir atsiradau.

Taip pasakęs, berniukas paėmė lazdą ir su dviem tarnais įkopė į Toham kalną. Čia iškasė uoloje urvą ir praleido jame 7 dienas, žūrėdamas, ar palanki ši vieta gyvenimui. Dar atrado vieną kalno viršūnę, apvalią kaip jaunas mėnulis, kuri labai tiko sostinės įkūrimui. Talhe nusileido ir pasiteiravęs sužinojo, kad toje vietoje buvę namai priklausė Ho-gong-ui. Tuomet jis sugalvojo apgaulę – slapta šalia namų užkasė skeltuvą ir anglies, o kitos dienos rytą atėjęs pasakė, kad šie namai priklausė jo protėviams. Ho-gong nesutiko ir nuvedė jį pas miesto valdytoją. Valdytojas paklausė, kaip jis galėtų įrodyti, esą tai protėvių namai. Berniukas atsakė, kad jo protėviai buvo kalviai, jiems išvykus į kitą kaimą, čia atsikraustė svetimi žmonės, o viskas paaiškės iškasus žemę. Jie padarė taip, kaip berniukas pasakė, ir tikrai atrado skeltuvą ir anglies. Taip vaikui pavyko įgyti namus. Kai karalius Namhe sužinojo apie jo išmintingumą, leido vesti savo vyriausiąją dukterį, kuri dabar yra ponia Ani.

Vieną kartą eidamas iš Rytų kalno,[18] jis liepė tarnui Begy atnešti vandens. Pakeliui Begy sumanė pirma pats vandens paragauti, bet prie jo burnos prilipo rago taurė ir niekaip negalėjo jos atplėšti. Talhe labai dėl to barėsi, ir kai Begy prisiekė daugiau niekada pirmas neragausiąs, taurė nukrito. Daugiau Begy nebedrįso jo apgaudinėti. Ir dabar Rytų kalne yra šulinys, vadinamas Jonedzong, ten ir nutiko šis įvykis.

57 m. po Kristaus, Norje karaliui mirus, karaliumi tapo Talhe. Jis gavo pavardę Sok, kuri reiškia – tas, kuris užėmė kito žmogaus namus, sakydamas, jog jie savi. O kiti sako, kad pavardė yra susijusi su šarkomis, kurių dėka senelė atidarė dėžę. Praėjus po karūnavimo 23 metams, Talhe buvo palaidotas Sočongu kalne. Po to dievas įsakė žmonėms perlaidoti savo kaulus. Jo dideli kaulai sušoko į vieną. Žmonės sumalė kaulus į dulkes, padarė iš jų karaliaus figūrą ir padėjo rūmuose. Dievas dar kartą liepė palaidoti savo kaulus Rytų kalne, tad jie taip ir padarė.

Iš korėjiečių kalbos vertė Jinseok SEO

NUORODOS:

1. Legendinis Kinijos karalius, laikomas vienu geriausių karalių Kinijos istorijoje.
2. Pagal istorinius liudijimus, Kizas yra Kinijos išminčius. Kai jo karalytė buvo užgrobta kito karaliaus, Kizas pabėgo į Korėją ir įkūrė dar vieną karalystę Korėjos pusiasalyje – taip rašoma metraštyje Sam-guk-yu-sa, iš kurio paimtas šis mito tekstas. Bet šiuo metu daug ginčijamasi dėl informacijos originalumo ir tikslumo. Įvairiuose kinų metraščiuose yra išlikusi skirtinga informacija apie Kizą, ir dažnai ji visai nedera su senąja Dzosono istorija. Dabar manoma, kad ji buvo dirbtinai įterpta dėl žmonių, kurie garbino Kiniją (kaip europiečiai garbindavo Graikijos ir Romos istoriją). Buvo laikai, kai visi norėjo kildinti savo karalystes iš didesnių imperijų, susisieti su jų istorija, plg. Palemono legendą Lietuvoje.
3. Korėjoje viena pavardė turi daug „šakų". Gyeong-dzu Bak reiškia Bak pavardės atšaką, kuri kilusi iš Gyeong-dzu miesto, Šillos karalystės sostinės.
4. Šis tekstas yra iš *Trijų karalijų padavimo, Giji* skyriaus antrosios dalies.
5. Čoj Či-uon yra Šillos karalystės garsus mokslininkas ir politikas.
6. Legendinė šventykla, pastatyta Šillos karalystės periodu.
7. Šillos karalystės III karalius.
8. Trijų karalijų padavimas buvo parašytas vienuolio Il Yono, 1206–1289 metais, tad metai, minimi šiame tekste, skaičiuojami nuo knygos rašymo laiko.
9. Upė, kur snapas nukrito.
10. Korejiečių kalba moliūgas yra bak.
11. Reiškia vištos/gaidžio mišką.
12. Šillos XIII karalius.
13. Kalnas, kuris atrodė taip, lyg 10 vėžlių tupėtų.
14. Senoji karalystė, kuri buvo centrinėje Indijoje.
15. Ankščiau jo vardas reiškė jo dievišką dvasią, o naujas variantas reiškia brangusis vasalas.
16. Tiesiogiai verčiant į lietuvių kalbą, tai drakonų pilies kraštas.
17. Aukščiausia bajorų klasė Šillos karalystėje.
18. Tai kitas Toham kalno pavadinimas. Tuomet Šilloje buvo penki šventieji kalnai, o Toham kalnas buvo pavadintas Rytų kalnu, kadangi jis buvo Rytų pusėje.

Gintarui Beresnevičiui
1961-07-08 – 2006-08-05

Begeyte, begeyte, pecolle!

Su Gintaru susipažinau du kartus.

Kaip susipažinau pirmą kartą, neprisimenu. Bet tiems laikams tai natūralu – natūralu ir tiesiogine, ir šiek tiek perkeltine prasme, turint galvoje (ir ne tik galvoje) „natūralų“ obuolių vyną, tuomet vadintą *obolju* (rusiškai – „apipilsiu“). Itin ryškiai prisimenu tik vieną susitikimą. Buvau tuomet VU Matematikos fakulteto kažkurio iš aukštesniųjų kursų studentas, gal trečio, ketvirto, o gal penkto, taigi buvo maždaug 1981–1983 metų žiema, žiemos sesija. Išlaikėmė kažkokį egzaminą ir kartu su Eugenijumi Ališanka, grupės draugu, nusileidome į senamiestį, ryžtingai nusiteikę nieku gyvu tokios progos nepraleisti. Taip sutapo, kad Gintaras, mokęsis VU Istorijos fakultete vienu kursu žemiau (tuomet jis dar buvo metais už mus jaunesnis), tądien irgi išlaikė kažkokį egzaminą ir taip pat buvo nusiteikęs tokia proga žūtbūt pasinaudoti. Susitikome ar tik ne buvusiame „Bistro“ ant dabartinių Universiteto ir Dominikonų gatvių kampo, o jei ir ne ten, tai vis tiek netrukus ten atsidūrėme, portfelius tarp knygų prisikišę *obolju*. Neseniai kažkokioje televizijos laidoje girdėjau Darių Kuolį kalbant apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suvokimą ir išgyvenimą XIX a. Lietuvoje, jos reikšmę to meto kultūrai ir pasaulėjautai. Visai pažodžiui nepamenu, bet apie tuometinius Vilniaus universiteto studentus jis, ir pakylėta gaida, pasakė: „Jiems tai buvo apčiuopiama realybė – jie juk tuose griuvėsiuose vyną gerdavo!“ Kai kas kalba apie nutrūkusias senąsias Lietuvos tradicijas, bet aš manau, kad tikros, prigimtos tradicijos ne taip jau lengvai nutrūksta – net dirbtinai pertrauktos jos tik tvylo šešėly ir laukia progos prasiveržti. Anuomet mes gana intensyviai tęsėme spontaniškai atgimusią XIX a. studentų tradiciją, ir tas vakaras buvo ne išimtis. Artimiausi griuvėsiai laukė čia pat, kitapus Dominikonų gatvės. Užlipome į kelintą ten aukštą ir, pasiirdami šmaikščiais samprotavimais, paleidome mintis vyno srove miglotų romantiškų tolių link. Tiksliai nepamenu, kuriam iš mūsų pirmam (ar tik ne Gintarui?) šovė į galvą reikalus atlikti pro langą, po kuriuo ramiai sau ėjo dabartinė Žydų gatvė (oficialiai pareiškiu, kad gatvių pavadinimai tuomet buvo kiti ir, tiesą sakant, mums visai nerūpėjo). Turbūt tai ir buvo ta lemtinga klaida, dėl kurios netrukus išgirdome iš apačios grėsmingai artėjant žingsnius. Vos spėjo kažkuris iš mūsų (ar tik ne Gintaras?) kyštelėti į „diplomatą“ paskutinį nepraimtą butelį *obolju*, kai iš romantizmo miglų tapome išvilkti į akinančią prožektorių šviesą (XIX a. tokių tikrai nebuvo!). Pamenu, paklausiau milicininkų, kaip jie čia mus surado, juk mes nei triukšmaujam, nei ką? Atsakė: „Praeiviai skundėsi“. Aišku. „Paleiskit, mes daugiau taip nedarysim“ ir pan. Nepadėjo. Taigi buvome sukišti į „voronoką“ ir neilgai trukus atsidūrėme milicijos skyriuje šalia anuometinio „Aušros“ kino teatro, bendrame „laukiamajame“ tarp tų, kurie šiaip mums būtų kėlę didesnę grėsmę net už miliciją (tuomet gyvenome tarp milicijos ir „urlos“ tarsi tarp kūjo ir priekalo, nukalusio mumyse labai savitą žmogaus teisių sampratą, tebegaliojančią, deja, iki šiol). O mes juk visi trys buvome po egzaminų, todėl su kostiumais, baltiniais, „šlipsais“ ir portfeliais, puspilniais mokslo knygų. Todėl ilgai nesitarę išsitraukėme kas kokią ir ėmėmės garsiai kuo įmantriau postringauti, demonstratyviai rodydami šioje įstaigoje atsidūrę tik per klaidą ir atsitiktinai. „Puankarė pasiskirstymas…“, – blevyzgojom mes su Eugenijumi. „Ekhartas, Ekhartas…“, – neatsiliko Gintaras. Beje, apie Meisterį Eckhartą pirmąsyk sužinojau būtent iš Gintaro, nors gal ir ne tą patį vakarą (regis, kitąsyk, „Žemaičiuose“). Tai štai. Nežinia, ar mūsų taktika padėjo, ar jie ir taip tokius kartais paleisdavo, bet mus paleido. Pirma pasikvietė po vieną į kabinetą tokia rūsti moteris, kažkokio aukštesnio laipsnio (niekuomet taip ir neišmokau antpečių), užsirašė duomenis, išbarė, pasakė, kad šįsyk dar nepraneš, ir išvarė: „Dinkit, velniai, iš čia, ir kad daugiau jūsų nematyčiau!“ O jei būtų „pranešusi“, galėjome iškart atsidurti tarybinėje „antpečių mokykloje“, nė diplomų nesulaukę, ir viskas būtų susiklostę visai kitaip. Bet kada viskas galėjo susiklostyti kitaip, bet kurią gyvenimo akimirką. Nors gal vis dėlto svarbiau, ne kaip susiklosto, o kaip į tai žiūri, kaip žiūri į tai, kas klostosi prieš

akis šią nuolatinę akimirką. Kartais pasaulis gali pasirodyti kaip koks sapnas ar filmas, kuris visai tavęs neliečia. Ne tik išorinis pasaulis, bet ir vidinis, su visais tavo giliausiais išgyvenimais, skausmais ir nuoširdžiausiomis ašaromis, su visomis būsenomis, visais apsvaigimais ir užsimiršimais. Dar ką tik, regis, visa tai buvai tu, gyvut gyvutėlis, iš šiltos mėsos ir tvinksinčio, gerokai „pastiprinto“ kraujo, o čia, žiūrėk, jau atsidūrei anapus ir nebedalyvauji niekame, kame ką tik visas dalyvavai, tik stebi viską įdėmiai, bet šaltai, lyg pro neperšaunamą stiklą. Lyg iš kitur, iš šalia, iš aukščiau. Lyg nujausdamas arba gerai prisimindamas, kaip tai yra. Ir kol prisimeni, kol žinai, tada niekas nebaisu. Visiškai niekas. O kai niekas nebaisu, tai anksčiau ar vėliau, vienaip ar kitaip filmas, žiūrėk, prasisuka, situacija praeina, išsiriša, pasileidžia, ir vėl viskas pasrūva nauja gyvybės srove. Išėję į lauką sutartinai įsukome į pirmą tarpuvartę, atsikimšom išsaugotą *obolju*, o toliau jau neprisimenu…

Antrą kartą su Gintaru susipažinau 1990 metais, išėjus jo „Dausoms“. Kadangi ir pats jau buvau nuo matematikos gerokai nutolęs, ir nors gal ne visai ten pat, bet šiaip jau į tą pačią pusę, tai „Dausų“ pasirodymas mane nepaprastai sužavėjo ir kartu labai pastūmėjo: vadinasi, viskas įmanoma, tereikia dirbti… Nes Gintaras buvo pirmas mano kartos ir dargi, apskritai imant, „mano rūšies“ žmogus, žengęs žingsnį šioje srityje, ir tuo jis iš tikrųjų atvėrė duris. Už „Dausas“ aš Gintarui pajutau gilią pagarbą, kurią, pagal galimybes ir sugebėjimus, tuomet pabandžiau atvirai išreikšti pirmuoju savo paties moksliniu, ar bent jau mokslišku, straipsniu „Šventasis gintaras“ (apie gintaro simboliką, 1996 m.), kurį iš visos širdies paskyriau jam. Nuo to laiko esu Gintarui už daug ką dėkingas ir asmeniškai. Būtent jis buvo vienas iš mano „Ryto ratų ritimų“ (2000 m.) krikštatėvių, parašęs knygelei palaikančią recenziją, kurios ištrauką paskui leidėjas net įdėjo ant viršelio. Būtent jis pirmas paskelbė spaudoje recenziją mano „Vėjūkui“ (2004 m.). O aš taip ir neparašiau, nė vienai iš jo paskutiniųjų knygų, nors jis buvo net užsiminęs apie tai „pusiau juokais“, ir tikrai žinau, kad būtų apsidžiaugęs. Dabar galiu sau murmėti kiek tinkamas, kad nemėgstu rašyti recenzijų arba kad dar spėsiu, parašysiu ir t.t. (nekrologų, beje, – irgi, tik jie nesiduoda atidėliojami). Apmaudu. Ne dėl to, kad jam būtų labai jų, tų mano recenzijų, reikėję, o dėl to, kad galėjau jį bent kiek pradžiuginti, bet to nepadariau. Kažkaip labai jau ydingai mums atrodo, kad pradžiuginti žmogų yra nepakankamai svarbu. Štai pabarti, „pastatyti į vietą“, pašiepti ar net iškoneveikti – svarbu nepaprastai! O pagirti, pradžiuginti bent šiek tiek – kažkaip lyg nepadoru, tiesiog ranka nekyla… Ar ne dėl to mūsų jau antras tūkstantmetis vis tolydžio mąžta? Man regis, Gintaras tai gerai jautė ir suvokė, nes pats labai tiksliai pajusdavo tą akimirką, kada žmogui tikrai reikia padėti, ištiesti ranką, neatstumti. Jei tą vieną akimirką žmogus nesugeba ištiesti rankos, visomis kitomis valandomis, dienomis ir metais jo „gerumas“ tėra veikiau savimeilės kurstomas spektaklis, komedija, iš esmės neverta pagarbos nė už surūdijusį skatiką. Gintaras dėl to ir nesistengė atrodyti geras, ir jį pažinusieji gali paliudyti, kaip puikiai jam tai kitąsyk sekėsi! Tačiau buvo.

Rimvydo Stankevičiaus andai paklaustas, ar tiki „pomirtiniu gyvenimu“, Gintaras prisipažino, kad jam nereikia tikėti – jis žinąs („Mūzų malūnas“, 2006-08-19). Skamba pakankamai šmaikščiai, kad priverstų suklusti. Juoba kad perskaitęs šį Rimvydo pokalbį, tą pačią naktį Gintarą sutikau sapne, gyvą ir sveiką. Labai apsidžiaugęs, bet ir didžiai nustebęs net bandžiau paprieštarauti: „Kaipgi tu gali būti toks gyvas ir sveikas – tu gi numirei!“ O jis nieko neatsakė, tik šypsojosi, tiesiog švietė visas. Kitą naktį vėl sutikau Gintarą: šįsyk susėdome greta ir ilgai kalbėjomės apie tai, kaip viskas yra, iš esmės ir iš pagrindų, iš visos širdies – taip, kaip nepasikalbėjome gyvenime. Šiaip man atrodė, kad mes nebuvome labai artimi: kalbėtis, net paprasčiausiai likti dviese mums būdavo nepakeliamai sunku, beveik neįmanoma. Dabar apie tai galvoju kiek kitaip.

Tikram artumui, tiesą sakant, ne taip jau svarbu savijauta, jausmai, kad ir kokie. Veikiau priešingai: visokie jausmai tik apniaukia žvilgsnį, ir nebepastebi, kur ir kas žmogus dabar yra, kas ir kodėl jam dabar neramu, ko ir kodėl trūksta. Kad ir paradoksaliai tai skambėtų, tikram artumui reikia šiokio tokio atstumo, nuotolio, atšalumo, sugebėjimo išnirti iš šito plustančio, tvinksinčio gyvybės srauto ir atsidurti anapus, lyg už neperšaunamo stiklo, kad vienodu atstumu, tarsi kokiam filme, galėtum išvysti ir save, ir kitus. Išvysti aiškiai ir skaidriai, be lūkesčių ir baimės. Bent trumpam nutvieksti žvilgsniu ir išvaryti tuos „velnius“, kurie be paliovos vaiposi ir kraiposi po rimtais, geraširdiškais mūsų veidais.

Ar aš tikiu sapnais? Tiesą sakant, nekeliu sau tokio klausimo – aš juos tiesiog matau, patiriu, išgyvenu, kaip ir visa kita. Kaip ir tuos „atsitiktinius sutapimus“, kuriais lyg kokia žinia kartais prasišviečia pro kasdienybės sapną. Vieną iš tokių sutapimų norint galima rasti 155-ojoje iš J. Balio „Lietuvių mitologinių sakmių“ („Raštai“, IV, p. 183) apie sunkų velnio išvarymą, kuris baigiasi štai kaip:

…Kiek tas kunigas krapijo, kiek maldas skaitė, o velnias tik juokiasi. Kunigas išvažiavo, velnio neišvaręs. Po to Dūmarkas nuvažiavo į Žemaičių Kalvariją ir parvežė kleboną B e r e s n e v i č i ų. Lig tik kunigas įėjo į trobą, velnias jau iš patvorio sušuko: „Dabar jau turbūt reikės kraustytis laukan iš čia, nes kada jis gimė, tai visa pekla sudrebėjo“. Kunigui pakrapijus ir sukalbėjus kelias maldas, velnias išrūko, net didžiausius viesulus keldamas.

Gintaras Beresnevičius toks ir buvo: Lietuvoje po Norberto Vėliaus mirties – vyriausiasis žynys senovės baltų religijos ir mitologijos tyrinėjimų šventykloje, kitaip sakant, klebonas tarp mūsų, kunigų. Taigi *begeyte, begeyte, pecolle!*

Dainius RAZAUSKAS

In memoriam of Gintaras Beresnevičius

Dainius RAZAUSKAS

One of the most prominent Lithuanian scholars in the field of the history of religions and Baltic mythology has left us recently. Having known him personally for over 20 years, in this essay I recall hanging out and knocking down a few with him once a long time ago and confess that I had two dreams just after his passing away. In the dreams he was so happy. We were discussing the essence of life and death so fundamentally and sincerely as we never did while he was alive.

Nauja elektroninė knyga „Kryždirbystė Lietuvoje“

Kryždirbystė Lietuvoje. Paminklai, ikonografija, papročiai, meistrai / *Lietuvos liaudies kultūros centras: sudarė Alė Počiulpaitė. - Vilnius, 2005. - 1 el. kn. - Serija „Gyvoji tradicija“.*

Lietuvos kryždirbystė, kaip unikalus liaudies meno reiškinys, 2001 m. buvo įtraukta į UNESCO žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrų sąrašą. Nuo tada labai pagausėjo leidinių, skirtų vienam kuriam kryždirbystės aspektui aptarti. Tai daugiausia muziejinių rinkinių publikacijos, pristatančios vienos rūšies objektus (kol kas išskirtinis dėmesys skirtas geležinių viršūnių rinkiniams). Tačiau 2005 metais sulaukėme išsamaus leidinio – elektroninės knygos, šį reiškinį pristatančios visapusiškai. Knygą išleido Liaudies kultūros centras, jos sudarytoja ir tekstų autorė – žinoma kryždirbystės tyrinėtoja menotyrininkė Alė Počiulpaitė. Leidinio parengimą ir išleidimą parėmė UNESCO. 2006 m. vasarą išleistas šios knygos angliškas variantas, kuriame išlaikyta tokia pat struktūra (tekstai, iliustracijos, jų išdėstymas) kaip ir lietuviškoje versijoje.

Kryžių statymo tradicija žinoma ir kitose katalikiškose šalyse, tačiau tik Lietuvoje ji pasižymi didele formų įvairove ir originalumu. Šis unikalus reiškinys pasaulyje buvo pripažintas ne tik dėl formų įvairumo, meniškumo ir išraiškingumo, bet ir dėl jo vaidmens žmogaus, šeimos, bendruomenės ir tautos gyvenime bei išlikimo nepalankiais istoriniais laikotarpiais ir tradicinių formų gyvavimo modernioje dabartinėje visuomenėje.

A. Počiulpaitė yra rašiusi, kad kryždirbystė suvokiama kaip kompleksinė pasaulėjautos bei pasaulėvokos išraiška ne tik pačiu statiniu, bet ir visa kuo, kas su tuo statiniu susiję. Tai apima statinio sukūrimo intencijas, lemiančias jo pobūdį bei paskirtį, kūrimo ir statymo procesą, statinio įjungimą į bendruomenės aplinką, jo egzistenciją iki natūralaus sunykimo (A. Počiulpaitė, Lietuvos kryždirbystės fenomenas // *Liaudies kultūra*. - 2001, nr. 5, p. 4–5.). Todėl elek-

troninės knygos „Kryždirbystė Lietuvoje“ tikslas ir yra supažindinti skaitytojus su įvairiapusiais šio reiškinio aspektais, pateikti kuo platesnį šio kultūros reiškinio vaizdą. Čia rasime aprašytus ir nuotraukomis iliustruotus visus tradicinius paminklus: kryžius, stogastulpius, koplytstulpius, koplytėles medžiuose ir ant žemės, krikštus bei naujoviškų formų medinius paminklus. Atskiras skyrius skirtas paminkluose esančioms skulptūrėlėms. Apibūdinamas kryžių paplitimas, pristatomas gyvasis kryždirbystės paveldas ir nemaža šiuolaikinių kryždirbių, aprašomi bei vaizdžiai iliustruojami papročiai bei apeigos.

Leidinio pristatyme rašoma, jog siekta parodyti kuo daugiau ir kuo įvairesnių senosios bei dabartinės kryždirbystės paminklų, kuriuose atsispindi kryždirbystės tradicijos ir raida, atskleisti regioninius kryždirbystės bruožus. Leidinys skirtas etnologams, pedagogams, kultūros darbuotojams, kryždirbiams – visiems, kurių veikla reikalauja šios srities pažinimo.

Leidinį sudaro įžanga ir šeši didesni skyriai, kurie skaidomi į smulkesnius skyrelius, o pastarieji dar į poskyrius. Įžangoje trumpai pristatomos pagrindinės kryždirbystės raidos gairės ir pereinama prie įvairių aspektų aptarimo skyriuose: „Kryžių charakteristika“, „Ikonografija“, „Kryžių paplitimas“, „Gyvasis kryždirbystės paveldas“, „Papročiai, apeigos“, „Kryždirbiai“. Kiekvienas skyrius pradedamas informaciniu tekstu ir iliustruojamas nuotraukomis, sudėtomis į ekspozicinę galeriją, kai kurie skyreliai pailiustruojami ir trumpais filmukais. Kiekviena nuotrauka turi metriką. Leidinyje pateikta apie 500 nuotraukų, dauguma jų atspindi šiandieninę padėtį: išlikusius senuosius paminklus bei naujus statinius. Tik leidinio ikonografijos skyriuje rasime kelių muziejinių eksponatų nuotraukų, kurios padeda pažinti populiariausių skulptūrėlių siužetų vaizdavimo tipus ir ypatybes.

Pirmajame skyriuje „Kryžių charakteristika“ skaitytojai supažindinami su įvairių rūšių paminklais: kryžmiškais kryžiais, stogastulpiais, koplytstulpiais, koplytėlėmis (ant žemės ir medžiuose), krikštais, šiuolaikiniais mediniais paminklais. Kiekvienoje Lietuvos etnografinėje srityje vyravo tam tikras paminklo tipas su tam regionui būdinga puošyba. Regioniškumą siekta išryškinti virtualios ekspozicijos medžiagą suskirstant regionais. Šis principas taikomas kryžmiškiems kryžiams ir koplytstulpiams, o stogastulpių ir koplytėlių nuotraukos sudėtos neskirstant regionais. Tai gal ir pasiteisintų koplytėlių ant žemės skyriuje, kadangi visos nuotraukos yra iš Žemaitijos. Manau, kad vertėjo stogastulpių ir koplytėlių medžiuose nuotraukas suskirstyti regionais, nes peržvelgus visų nuotraukų metrikas, matyti, kad jų yra visose etnografinėse srityse. Štai stogastulpių daugiausia Aukštaitijoje, o tai akivaizdžiai atsispindėtų jau pačioje vaizdų galerijos išklotinėje. Be to, nereikėtų vargti žiūrint visas nuotraukas ir išsirenkant, tarkim, tau rūpinčius suvalkietiškus stogastulpius ar aukštaitiškas koplytėles. Be to, regioninis principas labiau išryškina paminklo konstrukcijos, puošybos ypatumus.

Kaip atskiras kryžių padalinys išskirti dvikryžmiai kryžiai, vadinti šv. Benedikto (arba karavyko) kryžiais, tačiau neužsimenama apie trikryžmius kryžius, kurių Lietuvoje būta. Tokių kryžių įtraukimas tik praturtintų kryžmiškų kryžių skyrių ir visapusiškiau atspindėtų kryžių formų įvairovę. Be to, jei vaizdų galerijoje išskirtas atskiras šv. Benedikto kryžių pogrupis, tai norėtųsi ir tekste rasti jų platesnį aprašymą bei paaiškinimą, kodėl jie taip vadinti, kodėl ir kur buvo statomi. Tiesa, skyriuje „Papročiai, apeigos“ užsiminta, kad maro kapeliuose statyti šv. Benedikto kryžiai. Tačiau šie kryžiai statyti ne tik maro kapeliuose, bet ir kaimo ar miestelio pakraštyje, sodybose, siekiant apsisaugoti nuo maro ir kitų epidemijų. Jie paprastai būdavo aukšti, dažnai statyti kryžkelėse, aukštesnėse vietose, kad matytųsi iš toli, nes žmonės tikėjo, jog keliaudamas maras, pamatęs karavyko kryžių, prie jų kaimo nepriartės.

Labai sveikintinas sumanymas kiekvieną paminklo rūšį pailiustruoti schema, kurioje išvardijamos pagrindinės konstrukcinės paminklo dalys. Tai turėtų padėti paminklosaugininkams, muziejininkams, kraštotyrininkams, aprašantiems paminklus. Ne paslaptis, kad dažnai paminklo dalių terminai aprašuose įvairuoja, kad aprašant objektus dažnai kyla nesklandumų. Dabar, remiantis šiuo leidiniu, bus galima suvienodinti terminiją. Leidinio autorė neapsiriboja tik pagrindinių konstrukcinių dalių išskyrimu, bet pateikia ir atskirų dalių (liemens, stogelio, koplytėlės ir kt.) elementų ir formų pavadinimus. Štai, pavyzdžiui, pateikiami ne tik atskirų kryžmiško kryžiaus konstrukcinių dalių pavadinimai, bet ir šakų užbaigimo variantai: be dekoro, profiliuoti, rutulio, kūgio, piramidės, trilapio formos ir dar pailiustruojami schemoje. Tačiau čia neišvengta painiavos. Štai tekste kryžmiško kryžiaus dalys vadinamos liemeniu, pečiais, viršūne, o klasifikaciniame dalių išvardijime atsiranda nebe kryžiaus pečiai, o kryžiaus šakos.

Šiame skyriuje dar yra skyreliai „Simboliniai elementai kryžiuose“ ir „Puošybos elementai“. Pirmajame aprašyti tokie krikščioniški simboliai kaip lentelė su įrašu INRI, Eucharistijos simboliai, Apvaizdos akis, Kristaus kankinimo įrankiai, monstrancija, kaukolė, angelai, monogramos bei tautinės simbolikos elementai – Gedimino stulpai, Vytis, atsiradę XX a. pirmojoje pusėje ir naudojami šiuolaikinių meistrų dažniausiai paminkluose, skirtuose žuvusiųjų už Lietuvos laisvę, tremtinių atminimui. Antrajame skyrelyje daugiausia dėmesio skiriama polichromijai, kaip pagrindiniam puošybos akcentui bei trumpai aptariami įvairūs raižyti, pjaustinėti, tekinti ornamentai.

Skyriuje „Ikonografija“ supažindinama su kryžiuose ir koplytėlėse buvusių ir esamų skulptūrėlių siužetais. Skyrius gausiai iliustruotas pavyzdžiais iš senųjų išlikusių

paminklų bei dabartinių meistrų kūrybos. Pasitelkiamos ir muziejinių eksponatų nuotraukos, pristatančios senąsias skulptūras. Gana išsamiai aptariami Marijos ir Jėzaus siužetai bei populiariausių šventųjų (Agotos, Antano, Barboros, Florijono, Izidoriaus, Jono Krikštytojo, Jono Nepomuko, Juozapo, Jurgio, Kazimiero, Onos, Pranciškaus, Petro, Roko, Veronikos) atvaizdai. Aptariami ir pasaulietiniai siužetai, atsiradę liaudies dailėje sovietmečiu, kada buvo draudžiama viešai rodyti krikščioniško turinio statulėles. Dabartiniu metu meistrai neatsisako pasaulietinių temų ir kuria istorinių asmenybių, tautosakos, literatūros personažų atvaizdus.

Mediniai kryžiai, koplytstulpiai ir koplytėlės XIX a. – XX a. pradžioje buvo gausiai statomi sodybose, kaimuose ir miesteliuose, kapinėse ir šventoriuose, pakelėse ir kryžkelėse, prie upių, ežerų ar stebuklais pagarsėjusiose vietose. Toks kryžių pasiskirstymas aprašomas skyriuje „Kryžių paplitimas“. Čia pasiskaitysime apie jų statymo intencijas anksčiau ir dabar, vietos parinkimo motyvus, tvarkymą ir priežiūrą. Čia rasime ir paminimus pagrindinius skulptūrėlių siužetus, vyravusius tam tikrose vietose – sodybose, pakelėse, prie vandens ir kt. Kaip ir kiti skyriai, tekstas gausiai iliustruojamas. Be pavienių kryžių, aptariamos ir medinių paminklų sankaupos, t. y. ne mažiau kaip penkių paminklų grupė vienoje vietoje. Išskiriami du tokių sankaupų tipai: savaime susiformavusios ir sukurtos organizuotai. Šio poskyrio vertingiausia dalis –žemėlapiai, kuriuose šios sankaupos pažymėtos. Iš žemėlapių susidarome vaizdą apie šių sankaupų pasiskirstymą Lietuvos teritorijoje.

Skyriuje „Gyvasis kryždirbystės paveldas“ pristatoma išlikę XIX – XX a. pirmosios pusės mediniai paminklai. Tai nepaprastai vertingi autentiškų kryždirbystės tradicijų liudytojai, turintys religinę, apeiginę reikšmę – jie lankomi per religines šventes, puošiami, prižiūrimi, prie jų ateinama sukalbėti maldą, paprašyti Dievo palaimos. Skyriuje aprašoma ir senųjų paminklų būklė, jų remontavimo, taisymo darbai. Čia galime pamatyti ir paminklus, kuriems nebegresia sunykimas – leidinyje jie vadinami „išgelbėtais paminklais“. Tai restauruoti, konservuoti senieji kryžiai ir koplytėlės, jų kopijos. Daug kam bus įdomu palyginti senąjį paminklą su jo kopija – tam tikslui pateikiamos senojo originalaus paminklo ir kopijos fotografijos.

Kryždirbystės paminklų gyvavimą aplinkoje, žmogaus gyvenime atskleidžia skyrius „Papročiai, apeigos“. Kryžiaus atsiradimas tiesiogiai susijęs su statymo intencijomis, kurios buvo labai įvairios: nuo individualių norų, prašymų ir asmens gyvenimo įvykių iki bendruomenės ar tautos istoriją žyminčių datų ir ypatingų įvykių (gamtos nelaimių, epidemijų, karų). Nuo intencijos priklausė paminklo pastatymo vieta – štai laukuose paminklai statyti tikintis derliaus apsaugos, sodybose – prašant palaimos sodybos gyventojams ir kt. Aptariama ir kryžiaus aplinka, simboliniai pagarbos ženklai (žvakės, dėžutės aukoms, vainikai ir kt.). Ritualus pristato filmuota medžiaga. Pamatysime paminklo pašventinimo bei Kryžiaus dienų apeigas, išgirsime ir pamatysime pasakojimą apie sunykusių kryžių sudeginimą.

Paskutiniame skyriuje „Kryždirbiai“ skaitytojai supažindinami su šių meistrų darbo ypatumais (galime pažiūrėti filmuką) bei pristatomi dabartiniai meistrai – pateikiamos 36 meistrų trumpos biografijos su nuotraukomis.

Rašant apie leidinius įprasta paminėti klaidas ir trūkumus. Korektūros klaidų neišvengia turbūt joks leidinys. Ir ši elektroninė knyga ne išimtis: nemažai praleistų raidžių, kai kur vietoj ilgųjų balsių rašomos nosinės.

Elektroninių leidinių didžiausias privalumas – tai įvairiapusės ar bent jau greitesnės paieškos galimybė. Visada iš tokio leidinio tikiesi atlikti paiešką pagal tave dominančius kriterijus. Tačiau ši elektroninė knyga skaitytojui nesuteikia jokios paieškos. Leidinio pagrindas – turinys. Skyrių tekstus ir vaizdus galime pamatyti tik per turinį: iš jau peržiūrėto skyriaus negali iškart patekti į kitą skyrių, o tenka vis grįžti į turinį, kad galėtum pasiekti kitą skyrių. Ką jau kalbėti, jei „įlendi“ į kokį poskyrėlį, tuomet pereiti į kitą skyrių reiks palaipsniui: atgal iš poskyrio į skyrelį, iš skyrelio į skyrių ir tada į turinį. Tikėsime, kad ateityje bus patobulintas šis techninis aspektas. Deja, ir angliškame variante paieškos galimybės tokios pat menkos.

Tačiau nepaisant paminėtų trūkumų, reikia pasidžiaugti pirmąja elektronine knyga, pristatančia šį unikalų liaudies meno reiškinį ne tik Lietuvos skaitytojams, bet ir užsieniečiams, besidomintiems tradicinėmis kultūromis ir jų apraiškomis. Leidinyje medžiaga atrinkta ir išdėstyta labai kruopščiai ir apgalvotai, tekstai parašyti suprantamai, o svarbiausia – informatyviai. Tekstai gausiai iliustruoti puikiomis nuotraukomis, pagyvinti filmuota medžiaga. Manau, kad šis leidinys, kaip ir tikėjosi sudarytoja bei leidėjai, tikrai pasieks visus besidominčiuosius, padės šios srities specialistams jų konkrečiame darbe, taip pat bus puikus informacinis šaltinis šiuolaikiniams meistrams. Tikėsimės, kad ir angliškas leidinio variantas bus sutiktas ir įvertintas palankiai, prisidės prie lietuvių etninės kultūros sklaidos pasaulyje.

Skaidrė URBONIENĖ

ISSUES

New electronic book *Crossmaking in Lithuania*

Skaidrė Urbonienė reviews the new electronic publication *Crossmaking in Lithuania* published in both Lithuanian and English. Lithuanian crossmaking has been added to the list of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity.

Ugnis statomo namo krikštasuolėje

Kuo įsimintinas konkursas „Etninės kultūros šaltiniai. Žmogus ir gyvenamoji aplinka“?

Nijolė MARCINKEVIČIENĖ

Civilizacijos raidos sąlygojamoje urbanizuotoje visuomenėje į savo gyvenamąją patalpą – kambarį, butą, netgi namą – žmogus yra įspraustas tarsi unifikuota besielė būtybė. Išskyrus elementarų buitinį pabuvimą, su savo būstu jis tarsi niekuo daugiau nėra siejamas. Dabartiniam žmogui sunku įsivaizduoti dar palyginti taip neseniai mūsų protėvių, senelių ar tėvų jaustą esminį dvasinį ryšį su gyvenamąja aplinka – sodyba, namais. Kad toks ryšys iš tikrųjų yra buvęs, liudija dar menamų papročių, apeigų, liaudies tikėjimų nuotrupos. Tai mūsų etninė atmintis, niekuo nepakeičiamas kultūros paveldas.

Norėtųsi nors iš dalies sugrąžinti žmogui tikėjimą, kad jo namai – tvirtovė ir šventovė. Kad jis galėtų pasakyti: mano namai – vartai, slenkstis, šulinys, stalas, virš jo – šiaudinis sodas, krikštasuolė, krosnis, skujinė, juodasis kampas… Tai ir sodyba, sodas, laukas, dažnai sutinkami kaimynai. Ir tai, kas toliau: upė, kalnas, miškas, akmuo, kryžius. Tai iš chaoso išplėšta sukultūrinta erdvė, gebanti derminti žmogaus gyvenimą, suteikti ramybę. Išskirtinių istorinių ar religinių, kalendorinių, šeimos, gamtos virsmų švenčių metu įprasti kasdieniai buities objektai, daiktai, atributai sušventinami juos įjungiant į apeigas. Pavyzdžiui, Kūčių duonos apnešimas aplink pirkią, rankšluosčio kabinimas pakūčioj per Velykas, kūdikio perdavimas per langą prieš vežant krikštyti ir kt.

Nesukultūrinta erdvė (kaimo pakraščiai, nedirbamos žemės, krūmynai, vietos, kur palaidoti žuvę nežinomi žmonės) apibūdinama kaip pavojinga, grėsminga piktųjų dvasių veikimo sfera, kitas pasaulis. Ji tradicinei kultūrai pažinti svarbi kaip senosios mitologinės pasaulėžiūros atspindys, jau benykstantis ir reikalaujantis skubaus užrašymo.

Su gyvenamąja aplinka susijusias vertybes, jas „aplipusius“ papročius norėtųsi traktuoti ne tik kaip praeities reliktą, bet ir kaip dabarties aktualiją, kuri padeda žmogui siekti grožio ir dvasios darnos. Antra vertus, gyvenamosios aplinkos senovės aprašai duoda ir praktinę naudą. Taip atkreipiamas dėmesys į tradicinę architektūrą, jos dekoro detales, mažąją architektūrą, kraštovaizdžio paveldą, objektus, susijusius su archajiniais religiniais bei mitologiniais vaizdiniais. Panašių lokalinių vertybių sureikšminimas padidina ir turistų dėmesį aprašomoms vietovėms.

Aplinkos, pastatų, interjero, eksterjero etnografiškumas, išlaikęs (ar sukūręs) užkoduotus simbolius, sinkretinės, tradicinės kultūros ženklus bei turinį, yra nacionalinio kultūros savitumo atskleidimo pagrindas. Ne veltui vis dar „tebeeinant į Europą“ paplitęs posakis – mūsų kitokybė yra mūsų šansas. Tai ir daugybė kitų veiksnių, aplinkybių lėmė apsisprendimą atnaujinti Lietuvos liaudies kultūros centro jau anksčiau rengtą konkursą „Etninės kultūros šaltiniai“ teminei etnografinei, tautosakinei medžiagai rinkti. Paskutiniojo konkurso tema – „Žmogus ir gyvenamoji aplinka“. Kaip ir buvo sumanyta, tęsiant tarpdalykinių tyrinėjimų ciklą „Gimtis. Būtis. Mirtis. Pasaulėžiūros ir pasaulėjautos aspektai“ konkurso baigiamąja dalimi tapo tikslinė konferencija tuo pačiu pavadinimu „Žmogus ir gyvenamoji aplinka“. Kviestiniai konferencijos dalyviai teoriniu tiriamuoju bei taikomuoju lygmeniu apžvelgė žmogaus santykį su jo namais, buities daiktais, tėviške. Tikimės, kad pasibaigęs konkursas ir konferencija kultūros darbuotojams, pedagogams, visiems etnine kultūra besidomintiems žmonėms padėjo bent iš dalies susivokti žmogui artimiausioje aplinkoje, su jos daiktais, dekoru, koloritu ir su tuo susijusiais papročiais, tikėjimais, išlaikyti ir atskleisti amžių užkoduotus simbolius, tradicinės sinkretinės kultūros ženklus, nacionalinio savitumo palaikytojus ir laiduotojus.

Taigi sugrįžkime prie konkursui „Etninės kultūros šaltiniai. Žmogus ir gyvenamoji aplinka“ pristatytų etnografinių aprašų, trumpai apžvelkime jų turinį ir kai kurias juose išryškėjusias tendencijas ir prasmes. Buvo pristatyti 33 darbai. Aktyviausiai konkurse dalyvavo Pakruojo rajono kultūros darbuotojai, nuo jų nedaug atsiliko Kupiškio, Šilalės krašto pažinimo entuziastai. Kiek aktyviau įsijungė Molėtų krašto moksleiviai. Vis dėlto tenka konstatuoti, kad didžiosios Lietuvos dalies rajonų kultūros darbuotojai konkursu nesusigundė. Konkursui pristatyti aprašai labai nevienodo lygio ir apimties. Pavyzdžiui, Reginos Lukminienės Kėdainių apylinkėse surinkta medžiaga vos sutilpo į 284 kompiuterinius puslapius, jos kalbinti pateikėjai įkalbėjo penkiolika garso kasečių, o aprašas apie Noreikonių kaimą (Pakruojo r.) – 7 rankraščio puslapiai. Vieni darbai stebina archajiškomis detalėmis, daiktų semantiškumą, kintančias reikšmes liudijančiais faktais, kiti įdomūs vien tuo, kaip savo krašto bei namų gerbėjas šiek tiek idealizuodamas pasakoja apie praeitį, išnykusius kaimus, gimtuosius namus, kaip moksleiviai per savo dar gana kuklią, kultūriškai menkai parengtą suvokimo prizmę bando apčiuopti

Namas Kunionių (Kėdainių r.) kaime, kuriame gimė pateikėja Elena Ramuckienė. 1919 m.

ir suvokti senojo kaimo dvasią ir kas jiems kaimuose užtiktoje archaikoje įdomu.

Vertinant konkursui pristatytas medžiagas remtasi trimis pagrindiniais kriterijais: 1) kiek aprašuose žmonių gyvenamoji aplinka atsispindi kaip pastovi vienovė, suderinta su įvairiais prasminiais atspalviais. Kiek renkant medžiagą aptikta krašto ypatumus atskleidžiančių detalių, senųjų žodžių, tarmybių; 2) ar pateikėjų pasakojimuose galima atpažinti tuos laikus, kai dar nebuvo padalijimo į ženklų ir daiktų pasaulį, kai visi daiktai buvo ir ženklai, o ženklai – daiktai. Pavyzdžiui, vartai galėjo būti suvokiami ne tik kaip saugas nuo žvėries, svetimo gyvulio, bet ir ženklas – riba tarp savo ir svetimo. Tam tikru laiku vartai kaip ženklas dėl kai kurių apeigų, ritualų atlikimo gali tapti lemiančiu, pranašaujančiu namiškių likimą. Pavyzdžiui, merginos, per Užgavėnes nuvalgytu kaulu padaužiusios į vartus, sužino, ar greitai ir į kurią pusę ištekės. Žarsteklis (kačerga) yra ne tik praktiškas krosnies rykas, – užėjus audros debesiui per ritualą jis tampa priemone ir ženklu, stabdančiu griaunamąjį audros poveikį; 3) kiek dar rusena mitinės sodybos, pastatų, šulinio, vartų, paribių, trobos vidaus kerčių, daiktų prasmės, kaip jos siejasi su namų dvasiomis, vėlėmis. Tam, kad galimi konkurso dalyviai išvengtų sauso aplinkos, daiktų aprašymo, per kultūros ir švietimo institucijas jiems pasiūlyti išsamūs klausimynai, pokalbį su pateikėju nukreipiantys į jo subjektyvų santykį su aplinka, į jį supančių daiktų ženkliškumo akcentavimą. Klausimynas iš dalies sąlygojo sąlyčio su anapusiniu pasauliu (būtent per namų objektus, buities daiktus) fiksaciją, mitologinio podirvio „užkabinimą“.

***

Kėdainių Mikalojaus Daukšos pagrindinės mokyklos kraštotyros būrelio vadovės Vaclovos Sadauskienės iniciatyva moksleivių pagal etnologės Reginos Merkienės anketą „Kūno švara, Skalbimas” surinkta medžiaga. Kalbėdami su pateikėjais, vaikai sužinojo apie jiems negirdėtus skalbimo rykus: *šutintuvus, kubilus, geldas (ušėdkus), brūžes (skalbimo lentas), kultuves, lyginimo kočėlus, brūklius (rumbes), šarmą, muilo virimą ir* pan. Sužinojo, kad nuo kandžių gynėsi *gailiais, tabako, kanapių lapais, o kad drabužiai kvepėtų, į skrynias ar spintas dėdavo beržo, rūtų, mėtų, mirtų šakelių.* Tai neatsiejama nuo artimiausios žmogaus aplinkos. Praktiškas pastebėjimas: *„Kad dantys būtų sveiki ir baltesni, juos valydavo su druskos ir alyvų lapų mišiniu*“. Aptikta ir tikėjimų. Pavyzdžiui: *„Jeigu skalbiant pradėdavo lyti, tai sakydavo, kad mergos bernas nemyli, jei ištekėjusi skalbia – vyras nemyli*“**.** Matyt, šiuo tikėjimu lenkiama prie moteriškos dalios, nes atliekamas moteriškas darbas. Moteriška dalia kadaise labai priklausė nuo vedybinės sėkmės. Nesėkmė asocijuojasi su ašaromis, o ašaros – su lietaus lašais. „Merginos prieš Sekmines trinkdavo vyrams galvas, kad geriau plaukai augtų“ (ko gero, vyrams labiau rūpėjo, kad nenupliktų). Sekminės – augalijos vešėjimo metas. Vienas iš šios šventės simbolių – beržas, kurio vislumas, augumas,

Pateikėjos Elenos Ramuckienės mama su vaikaičiais prie namų darželio. 1954-1957 metai.

šakotumas žmonių vaizduotėje buvo susiejamas su plaukais. Panašumo, perdavimo magijos dėka nematomi beržo impulsai, manyta, teigiamai veikia plaukus. Todėl šventasis Sekminių laikas, jo atributai labai tinkami asociatyviniams veiksmams, nulemiantiems gerąsias plaukų savybes. Vilniaus apylinkėse iki šių dienų tikima, kad per Velykas ar Sekmines atsistojus po svyruokliu beržu geriau augs kasos. Šių apylinkių kaimuose berželiai tebestatomi abipus durų, o išdžiūvusios jų šakelės ir lapai naudojami plaukams plauti. Tokios neįprastos merginų pareigos (trinkti galvą vyrams) paaiškinimas irgi grindžiamas panašumo ir kontaktinės magijos poveikiu – merginų plaukai juk dažniausiai ilgi, todėl gali paskatinti ir vyrų plaukų augimą. Viskas taip natūraliai susieta ir paprasta. Mokiniai, rengdami šį darbą, apklausė ganėtinai jaunus žmones. Dešimtmečiu anksčiau tema „Kūno švara ir skalbimas“ būtų buvusi dar gausesnė, be pasitaikančių tiesmukų aiškinimų.

Pakruojo r. Rozalimo vidurinė mokykla pristatė dvyliktokės Justinos Dikšaitės ir mokytojos Ksinijos Kalvelienės darbą apie nykstantį Valainių kaimą. Šis kaimas įdomus tuo, kad drauge su lietuviais jame gyveno ir sentikių šeimos. Matyt, žodis „nykstantis“ nulėmė, kad kaimo aprašymas kupinas graudulio. Profesionaliai sudaryti kaimo planai, informatyvios senosios ir pačios moksleivės darytos fotografijos. Justina užfiksavo kaimo liekanas. Pavyzdžiui, nugriuvusio namo siena, tušti aviliai apleistame sode, o senosios nuotraukos prisodrintos gyvybės ir informacijos apie pokarinio kaimo gyvenimą, papročius. Šis darbas vertintinas kaip nykstančio, skirtingas etnines tradicijas derinusio kaimo aprašymas, kuriame vykęs tradicinis gyvenimas atskleistas per nostalgišką mūsų laikų moksleivės įspūdį, nuotaiką. Tai geriausias darbas iš visų pateiktų moksleiviškų aprašų.

Molėtų r. Suginčių vidurinės mokyklos moksleivė Aistė Aniukštytė (vadovė Zita Klimanskienė) tiesiog nuoširdžiai pasikalbėjo su 1923 m. gimusia moterimi. To užteko, kad per kadaise buvusio kasdienio gyvenimo buitį atsiskleistų etninei kultūrai būdingos pasaulėjautos blyksniai. Kūčių šienas po stalu būdavo skiriamas pailsėti ateisiantiems avinėliams. Tai užuomina į neseniai šiuose kraštuose nunykusį paprotį per Kalėdas pakiemiais vaikščioti „avinėliais“. (Vyrai, vaikai eidavo per sodybas bliaudami avinėlių balsais. Pasibelsdavo po langu ir šeimininkams atsiliepus pabliaudavo kaip avinėliai ir padainuodavo, pasakydavo linkėjimų). Darbas papildytas daugiau informacijos apie aprašytus reiškinius suteikiančiomis nuotraukomis.

Molėtų gimnazijos moksleivė Jolanta Stankevičiūtė (vadovė Virginija Petrauskienė) atsiuntė kursinį darbą, kurio tema „Kaimo sodybos“. Tai kelių sodybų techniniai aprašai, bet į objektų semantiką nesigilinta. Akcentuojamas tik vienas tikėjimas, kai išnešus iš namų mirusįjį ant stalo dedama duonos ir druskos. Tai aukojimo vėlei liekana baiminantis, kad išeidama ji neišneštų namų skalsos.

Kaltinėnų Aleksandro Stulginskio vidurinės mokyklos (Šilalės r.) aštuntokai aplankė gretimų apylinkių kryžius, koplytėles ir aprašė jų istorijas. Daug nuotraukų, moksleivių piešinių. „Linksmas“ medžiagos apiforminimas.

Kraštotyrininkė, Obelyno (Šilalės r.) pagrindinės mokyklos mokytoja Zuzana Kelpšienė aprašė Varsėdžių kaimą. Vienas tikėjimas tikrai vertas dėmesio: *„Statant gyvenamąjį namą meistras viduryje trobos užkurdavo mažytį lauželį, kad namuose nebūtų parazitų“.* Šiuo atveju siekiama, kad suveiktų apvalomoji ugnies galia.

Kupiškio rajono kultūros darbuotojai, bibliotekininkai konkurse dalyvavo gausiai (matyt, dėl viešosios bibliotekos vadovų raginimų), bet formalokai. Galima būtų pagalvoti, kad tai kraštas, kuriame archajiškesnių papročių, tikėjimų jau neįmanoma aptikti, jei ne Linos Daukšienės konkursui atsiųsta medžiaga. Keli pavyzdžiai apie artimiausios gyvenamosios aplinkos semantiką: *„Nešant pakrikštytą vaiką durys kuo plačiau atidaromos, kad vaiko gyvenimas būtų platus ir slaunas“. „Jei vaikas mirė, tai nešant iš gryčios karstą pirmas išeina tėvas, kad kiti vaikai nemirtų*“. Tai tarsi pareiga pirmam susidurti su aukų tykojančiomis mirties dvasiomis ar vėlėmis, atėjusiomis pasitikti „savojo“. *„Jei Velykų lalaunykai pasišokėdavo aukštyn ir pasiekdavo pirmą balkį pirštais, galėdavo eiti prie antrojo ir* t. t.“. Tokiu veiksmu tarsi atkoduojama svetima erdvė (papasakojo Danutė Šapranauskaitė, g. 1936 m. Naujikų k., Rokiškio r.). Medžiagoje apie darželį aprašytas paprotys, kad tam, jog karvė pasikeltų jaučiuos, kepdavo kepaliuką duonos, į kurio vidurį įdėdavo rūtų. Šį kepaliuką sušerdavo karvei. Rūtos šiuo atveju – meilės simbolis, jos pasitarnauja ūkio gerovei. Apie Pandėlį buvęs paprotys pavalgius Kūčias šiek tiek maisto palikti nakčiai. Įdomiausia, kad maistas buvo pakišamas po šienu ir vėl užklojamas balta staltiese. Tai akivaizdžiai siejasi su vėlių sugrįžimo į savo namus tikėjimais (Zofija Laurinonienė, g. 1929 m. Abelių k., Rokiškio r.). Įdomus pasakojimas apie žalčius. Trumpa ištrauka: *„Pečėliuj, soko, gyvano žaltys. (…) tai girdėjau, kad žaltys buvo apsigyvėnįs pečėliuj. Išlenda, skaitos, iš pečėliaus. Nieko jis žmogui nedoro, bet jis su lėžuvėliu va tėp laižo, loka… Žmogus valgo sriubų ar pienų, tai žaltys kiša lėžuvį laižyt iš bliūdo. Tai taukš, soko, šaukštu par golvų žalčiui, tai tas atsitraukia ir vėl slenka, vėl laižyt…*“. Arba: *„…mano baba sokė, kad seniau unt aukšto masdavo duonos kumpėlį, kai prariekdavo bokanų*“. (…) *„Užlipus palapan raikia pėržegnot, kad nebūt šitų piktų dvosių, arba poterį sakalbat…“* (Ona Totorienė, g. 1926 m. Drūlėnų k., Kupiškio r.). Abu papročiai nusako, kad namo palėpė buvusi ypatinga vieta, kurioje būna apsistoję namų dvasios, jas reikėjo pamaloninti duona ir malda. Tai mitologinius laikus siekiantys tikėjimai. Nuosekliai aprašytos sodybos.

Šilalės rajono savivaldybės kultūros centro kraštotyros specialistė Aldona Gedvilienė aprašė Lembo kaimą (Kvėdarnos seniūnija). Profesionaliai, vaizdžiai apžvelgta kaimo (sodo) ir šiek tiek tolimesnė aplinka. Nepatingėta nuodugniau pasidomėti, todėl atrasti ir maro kapeliai, alkakalniai, ąžuolai, prie kurių kūrenta šventa ugnis, pagoniško kulto laikus menantys akmenys. Papasakota Drungeliškių šventavietės legenda, lemianti tai, kad ir dabar žmonės gydosi šios vietos šaltinio vandeniu.

Nebuvau girdėjusi apie šioje medžiagoje aprašytas piemenų ir naktigonių būdas, skirtas apsisaugoti nuo lietaus ir papramogauti. Jos buvę trijų rūšių. Susipykę piemenys vieni kitų būdas padegdavo. Užsimenama apie bendrą kaimo šienapjūtę. Nubungų (pabaigtuvių) metu merginos pagrobdavo vaikį ir, uždariusios alkieriukyje ar klėtyje, laikydavo tol, kol tas pažadėdavo grėbliui sudėti naujus dantis. Uždaroma būtent „moteriškoje“ teritorijoje, bet išnaudojant vyriškų darbų laiką. Tai dar vienas pailiustravimas, kad Žemaitijos merginos buvo labai iniciatyvios pritaikant tikėjimus, susijusius su draugystės, vedybų prasmėmis. Piemenų būdos, alkieriukas, klėtis minėtų tikėjimų kontekste – ne

Janina Valkauskienė su tautiniais rūbais prie gimtosios sodybos darželio. (Kėdainių r.) 1954 m.

Emilijos Brajinskienės gimtoji Maniežo *ūlyčia* Šeduvoje. 1932 m.

kas kita kaip ženklai, senųjų ritualų liekanos, nusakančios gyvenimiškas vienos ar kitos socialinės grupės nuostatas. Šilalės krašte ilgiau nei kur kitur išsilaikė toks paprotys – baigus trobesio statybą (pabaigtuvės ten vadinamos kazelinėmis) ir norint pagerbti ypač gerą meistrą talkininkai iš medžio pagamindavo kirvį, pjūklą, kaltą ir pan. Užkeldavo juos ant karties vietoj pabaigtuvių vainiko. Tai anų laikų atgarsiai, kai ko nors naujo gaminimą lydintys ritualai buvo svarbiau už gamybos technologijas, medžiagas…Netinkamai pagaminus daiktą, pastačius nepatogų gyventi namą kaltinami ne tiek meistrai, medžiagos, bet netinkamai atlikti sėkmę lemiantys ritualai.

Aprašyti sodybos medžiai. Vaizdingai pasakyta apie sodybą be medžių – *„Stov laukūse kaap bamb*“. Buvęs paprotys ant sodybos medžio kamieno žymėti vaikų ūgį. Tai negalėjo būti tik praktinis žymėjimas, nes medis auga ir iškraipo ūgio duomenis… Dar vienas pastebėjimas, kad miežius tinka sėti, kai *obuolį jau galima per stogą permesti*.

Užrašyta tikėjimų, susijusių su paribio, ežių (prastomis) žolėmis ir su darželio augalais. Pavyzdžiui: *„Dagių, kurie augdavo galulaukėse, pūkų nuovirą duodavo vaikams nuo nemigos. Arba tuos pūkus padeginę kartu su šventintom žolėm aprūkydavo į drobulę susuktą vaiką, kad laumės nuo vaiko pabėgtų, netrukdytų jam miegoti*“. Iš tautosakos žinome, kad dėl fizinių savybių (aštrių dyglių, įkyraus vislumo) dagys laikytas nelabųjų jėgų žole, jis dažnai kaltintas dėl ūkinių nesėkmių. Paplitęs tikėjimas, kad ūkyje atsitikus kokiai bėdai dagys sulenkiamas, prispaudžiamas akmeniu ir pažadamas paleisti tik tada, kai bėda jau pasitraukusi. Pasirodo, į puokštelę kartu su šventintomis žolėmis sudėtas jis sėkmingai baido piktas jėgas, atneša ramybę. Atbaidyti jis gali dėl aštraus dygumo. Gal šis tikėjimas asocijuojasi ir su dagio pūko lengvumu? Sakoma – lengvas kaip pūkas miegas.

Per Vainikus (Devintines) į bažnyčią nešdavosi rūtų šakelę. Ją vėliau namuose laikydavo už šventojo paveikslo. Šia šakele pasmilkindavo numirėlį. Pirmą kartą į laukus išleidžiant karves joms išvirdavo po klecką, į kurį įdėdavo ir pašventintos rūtos šakelę tam, kad karvių niekas nepakerėtų. Tai tikėjimai, susiję su atbaidančiomis rūtos savybėmis. Jie greičiausiai bus nulemti specifinio šio augalo kvapo. Įsimintina šio krašto gyvensenos detalė – per žiemą ant palangės pastatydavo puodą su įsodintomis rūtomis. Jas naudojo ir vaistams, ir vestuvėms.

Buvęs paprotys vynioti naujagimį į ten pat tėvo nusivilktus marškinius tam, kad vaikas mylėtų tėvus, neatitrūktų nuo prigimtinių šaknų. Apie tuos, kuriems nerūpi tėvų papročiai, kurie abejingi tradicijoms, sakoma: *„Tie net vaiko į marškinius nevyniojo*“. Kaip stipriai toks paprotys turėjo būti įsitvirtinęs gimtuvių apeigyne ir kaip šventai tuo tikėta… Marškiniai, dar šilti nuo tėvo kūno, naujai, dar labai pažeidžiamai gyvybei turėjo perduoti jėgų ir apsaugą įžengiant į šio gyvenimo sumaištį.

Užrašyta papročių, susijusių su namų vėlėmis: *„Kūčių vakarą ant palangės statė uždegtą žvakę, kad dūšelės surastų kelią į namus. Jeigu netikėtai savaime atsidaro trobos durys – sakydavo: „Ačiū Dievui, jau dūšelė sugrįžo, surado sau vietą*“. Šiuo trumpu sakiniu pasakoma, kad visai greta, bet metafizinėje erdvėje gali blaškytis mūsų artimieji. Jų ne tik nebijoma, jie laukiami. Su vėlėmis sietinas toks paprotys: šiaudiniuose soduose įtaisydavo žvakutes, kurias uždegdavo per didžiąsias šventes. Aptarta Aldonos Gedvilienės konkursui pateikta medžiaga sutilpo į 17 puslapių, bet ji suteikia daug įdomios, papildomos informacijos. Didžiausia darbo vertė ta, kad sugebėta atskleisti, kaip žmogaus santykis su sodybos, namų erdve reiškiasi dvasinėmis būsenomis ir kaip tai padeda (ar kenkia) kritinėse ar bent išskirtinėse gyvenimo situacijose.

Pakruojo rajono savivaldybės Kultūros skyrius konkursui pateikė 7 etnografinius aprašus. Ona Builienė-Bluzmaitė aprašė gimtąjį Staškaviečių kaimą. Pasakodama apie pirties tradicijas, tikėjimą, kad negalima praustis ilgiau kaip iki 12 val. nakties, pailiustruoja primindama nutikimą, kaip

viena mergina šito draudimo nepaisė. *Tuoj po dvyliktos prisistatė jaunikaitis-kipšas ir atkakliai vedė ją šokti. Mergina gynėsi, kad basa negalinti šokti – jai buvo pristatyti gražiausi bateliai, pasiskundus, kad nedaili suknelė – buvo parūpinta. Mergina atsikalbinėjo, o velniukas pildė jos norus, kol gaidys neužgiedojo…* Kaime buvęs paprotys kaspinais ir rankšluosčiu aprišti kryžių pažymint, kad jis dar nepašventintas. Taip kryžius pagarbinamas, pasveikinamas tarsi lauktas svečias. Asocijuojasi su vestuvių papročiu, kai jaunosios pusė įsega kaspinėlius su žolynėliu į jaunojo pusės svečių atlapus, pabrolius apriša rankšluosčiais. Be kitų tikėjimų, dar sakoma, kad *nėščiajai negalima žengelioti per slenkstį, o kiekvieną kartą reikia atsistoti ant jo, nes kitaip vaikas gali gimti atbulas.* Gražiai aprašytas darželis, kuris šiuose kraštuose tveriamas balesiukų (statinių) tvora. Pasirodo, kad apie darželį daug ką galima pasakyti dainos žodžiais. Pavyzdžiui:

Du jaunikaičiai keleliu jojo,
Prie to darželio abu sustojo.
Abu sustoję tarp savęs kalbėjo,
Tokio darželio dar neregėjo:
Čia ne darželis, o vienas vargas,
Jaunų mergaičių pagulių darbas…

Duodama suprasti, kad dainoje minimų jaunų mergaičių dienos miegas pridarė vedybinių keblumų, nes pagal darželio gražumą buvo sprendžiama ne tik apie merginos darbštumą, bet ir dorovingumą.

Zita Kapučinskienė apie jai artimą aplinką (Naujapamūšio kaimas, Pakruojo r.) irgi parašė ne tik koncentruotai, bet ir vaizdingai bei šiltai. Gerai rašyti sekasi tada, kai tekstą diktuoja autentiška patirtis. Apie mažą sodybą sakoma: *„Griatka, kutiala, žabinėla, daržinėla i šulnels“*. Įdomus pastebėjimas, kad, kol žmonės gyvena sodyboje, sakoma: *„Diliūno gyvenimas“*, o jei sodyba apleista, nykstanti – *„Diliūnienė“*. *Jei kepdama duoną moteriškė nusidegina pirštą, tai nesikeikia, o pasako: „Amžiną atilsį“.* Tai tikėjimo apie vėlių pakūtą namų židinyje liekana. Anksčiau Pamūšio apylinkėse (ir ne tik) moteris, užkūrusi krosnį, persižegnodavo ir pasakydavo: *„Garbė Jėzui Kristui“*. Tai archajiškiausius laikus siekiantis paprotys – ugnis sudvasinama, personifikuojama, su ja elgiamasi labai pagarbiai.

Paprasta, bet miela tradicija ant galinio gryčios lango padėti kryželį, šiuose kraštuose vadinamą *mukela*. Žinant, kad senųjų gryčių galiniai langai būdavo atsukti į ūlyčią, kuria praeidavo ir svetimi, tai suvoktina kaip sakrali priemonė, apsauganti nuo blogos prašaliečio akies, minties, žodžio. Be abejo, kaip kitoje Aukštaitijos dalyje nuo perkūnijos, audrų saugojo lazdyno, beržo, verbos šakelė, taip ir Pakruojo krašte mukelė „saugojo“ bei „baidė“ gamtos stichijas. Kita vertus, mukelė ant galinio gryčios lango lydėjo ir laimino išeinančius, praeinančius, ateinančius.

Magiškų poveikio būdų turi ir visai nesenas laidotuvių paprotys: *„Kol karstą padirbdavo, mirusįjį paguldydavo ant stalo viršaus. Stalo viršų nukeldavo ir padėdavo ant dviejų zuslanų. Kol nebaščikas guli ant lentos, jis padėtas arčiau durų. Įdėjus į karstą, mirusysis jau atsiduria garbingoje gryčios kertėje. Stalas, ant kurio gulėjo numirėlis, paliekamas arčiau durų, ir jį apsėda giedoriai. Sugrįžus iš kapinių, nusiprausus rankas žmonės prieidavo prie stalo, ant kurio padėta mukelė, lėkštelė su stikliuku ir juodas kaspinas. Kiekvienas mukelę pabučiuoja, tada sėda prie tik staltiese uždengto stalo ir kalba poterius už mirusįjį. Po to ant stalo nešami valgiai.“* Atkreiptinas dėmesys į stalo vaidmenį šitame ritualizuotame paprotyje. Tai dar vienas stalo šventumo, jo, kaip šeimos vienytojo, akcentavimas ir po šeimos nario mirties.

Ir dar vienas man negirdėtas pastebėjimas – *į surūgusį*

Pateikėjos J. Balčiūnienės gimtoji gryčia. Pirmas iš dešinės – jos tėvas, prie namo – pirma iš kairės prie gryčios – motina. Apie 1936 m.

alų įmerkus vyšnios šakelę, jis pasidaro nerūgštus, jį galima gerti.

Pakruojietė Liucija Brazdžionienė aprašė Rozalijos Vaitekūnaitės sodybą. Aprašė ne tradiciškai, o atskleisdama nuomininkės (kvaterantės) ir šeimininkės santykį. Labai platus temų ratas, jas trapiu praeities siūleliu sujungia kambario nuomotojos ir šeimininkės būdo nusakymas, jų likimo posūkiai, kasdieniai, paprasti darbai, pasamprotavimai gyvenimiškomis temomis. Pavyzdžiui: *„Kiekvieni namai, sakydavo ji, turi savo laimę. Netgi kiekvienas žmogus turi savo laimę. Kur tik jis, ten ir laimė eina. Subardavo Razytė mus lakstančias visu greičiu pro duris. Duris liepdavo darinėti iš lėto, kad laimė suspėtų kartu ir išeiti, ir sugrįžti. Perspėdavo netrankyti durų, kad laimei pirštų neprivertume…“*. Aprašytoja kasdiene rutina, asmeniniais potyriais sugebėjo nieko perdėm nesureikšmindama, neidealizuodama prisiliesti prie daugybės žmogaus aplinkoje esančių daiktų: *„Prie mūriuko stovėjo šeimininkės lova aukštais galais, kuriuos puošė ištekinti bumbulai. Lova medinė, nedažyta. Lovos apačia – medinis rėmas, išpintas virvėmis, ant jų šienikas, prikimštas šiaudų. Ant čiužinio didelė, pailga pagalvė – pašoninė… Klodavo lovą gal po kokio pusvalandžio. Pirmiausia iškedendavo pašoninę, išpurtindavo ir vėl uždėdavo paklodę, ant jos užklodavo perpus sulenktą antklodę, užklodavo namuose austa kapa. Jų turėjo dvi – juodą su oranžiniais ir su raudonais raštais“.* Darbe esama ir smagių piešinėlių.

Ta pati Liucija Brazdžionienė užrašė senojo Šukonių kaimo gyventojų atsiminimus. Vėlgi kaimo kasdienybė tampa etnografiniu ir meniniu tekstu: *„Baisiausia vieta sodyboje – jauja. Jauja – velnių buveinė. Kažkas matęs ten velnią, per jaujos kertę siena lipantį, kažką velnias kvietęs į jaują pypkėmis mainytis… Janinos Kanišauskienės mama kartą eina pro jaują ir girdi iš ten garsų juoką. Žvilgterėjo pro durų plyšį, kad bernai nusimovę savo šiurkščias naminio audimo kelnes linų mintuvais minkština – leidžia jas per minamosios volus. Vieni mina, kiti juokais leipsta”.* Nuosekliai suręstame tekste kaip reti intarpai sublizga senų ir prasmingų papročių detalės. Pavyzdžiui: *„Mergaitės, eidamos į bažnyčią, nešdavosi ir smulkų žolynėlį. Juos sudžiovindavo, per Velykas pašventindavo, o per Sekmines sudegindavo ir apsmilkindavo karves, kad nesirgtų“*. Arba: *„Ant stalo pakojų susodindavo vaikus ir prisakydavo jiems toliau pakojų nežengti, nes pagaus maumas“.* Stalo pakojai ne tik sutvirtina stalo konstrukcijas, patogu ant jų susidėti kojas, bet jie ir kaip apsauginis ratas saugo nuo mitinių, ne visada palankiai nusiteikusių būtybių.

Iš Suvalkijos atkeliavo trys darbai. Matyti, kad pagrindinis postūmis dalyvauti konkurse – jausmai gimtiems, kažkada paliktiems namams, mylėtiems žmonėms. Prisilaikyti konkurso nuostatų geriausiai pavyko Onai Arminienei (Kazlų Rūdos savivaldybė). Jos pateiktas detalus gimtosios sodybos aprašymas – be perdėto buvusių namų kaip šventovės aukštinimo. Puikios iliustracijos. Prasminis aplinkos daiktų krūvis atskleidžiamas netiesiogiai, tai paaiškėja iš nuoseklaus pasakojimo. Pavyzdžiui, kalbant apie darželio žolynus sakoma: *„Kai augau, buvo mada kiekvienai mergaitei einant į bažnyčią rankose neštis gėlių bukietus, į šukas prismaigstyti rūtų. Vieną kartą grįžtant iš bažnyčios ėjome visas pulkas su gėlėmis. Viena mergina gėlių neturėjo. „Elzbietėle, kodėl tu be bukieto?“ – paklausė viena. „Aš neturiu teisės gėlės į rankas paimti“. Ji neištekėjusi augino sūnų…“* Įdomus krikštynų paprotys stubos duris apkaišyti žolynais. Tai asocijuojasi su kažko brangaus laukimu, panašu ir į Sekminių tikėjimą užkišti už durų staktos berželių laukiant šventos dvasios, kuri namams atneša malonių. Per krikštynas būtent į duris sudaužoma lėkštelė – į duris „įmušamas“ vaiko vardas. Galėtų tai būti ir tam tikra naujo šeimos nario įvesdinimo į

Pateikėjos Onos Totorienės gimtoji gryčia. Apie 1970 m.

namus apeigos liekana. *„Kai namuose kas nors mirdavo, ant visų vagių, kur tik galima kabinti, prikabindavo rankšluosčių“.* Tai labai senas paprotys. Tautosakininkai rankšluostį (kaip simbolį) sieja su kelione, su virsmo situacijomis. Pati pateikėja paprotį per šermenis kabinti rankšluosčius aiškina, kad tokiu laiku namuose renkasi kitų šeimos mirusiųjų vėlės. Jos slepiasi po rankšluosčiais. Vertas dėmesio posakis: *„Pečių dabina dėl svečio, o kerčią dėl ubago. Svečias sėdėdavo kerčioje ir matydavo pečių. Ubagas sėdėdavo prie pečiaus ir matydavo kerčią.“* Tai ne tik posakis, bet ir elgetos kaip kažkada po žemę vaikščiojusio Dievo įvaizdžio atšvaitas. Žinoma, kad Suvalkijoje buvę labai turtingi rugiapjūtės papročiai, todėl suprantama, kad pateikėja prisimena paprotį pabaigtuvių pėdą parnešti į stubą, statyti viduryje aslos ir apie jį šokti tam tikrus ratelius, dainuoti dainas. Tai naujos duonos pagerbimo apeigos.

Iš kito Lietuvos pakraščio – Kretuonių k., Švenčionių r. – atkeliavo labai panašaus pobūdžio, kaip ir suvalkietės Onos Armalienės, prisiminimai apie vaikystės namus. Teksto autorė Genovaitė Terlikovska unikali tuo, kad gyvendama gana toli nuo gimtinės, Vilniuje, sugebėjo išsaugoti ne tik prisiminimus, bet ir autentišką tėvų namų aplinką. Senieji pastatai, namų erdvę tikslingai užpildę daiktai – ne praeities atributai, dekoracijos, bet ir dabar naudojami pagal jų tikrąsias funkcijas. Išryškėja visai kitoks negu kitų autorių, aprašančių senovę, santykis su namais. Vis dar gyvendama (kad ir ne kasdien) etnografinėje aplinkoje, autorė senovinių daiktų nefetišizuoja, juos mato praktiško naudojimo aspektu. Pasakojimo skyriai, artimiausios aplinkos objektai jungiami siužetine ten gyvenusių žmonių darbų, švenčių aprašymo linija. Pavyzdžiui: *„Bobutė sako: „Jau po Jonui – žolynai dabar geriausi. Eisme telėdnykan, ti diedukas ryti šienavo, tai kmynų tu iš pradalgių pritųsysi“. Ji pasiėmė dar kastuvą ir mes iškeliavom. Tuoj už tuino, skersai telednyko, storiausiais pradalgiais tįsojo dar pasipūtusi šviežia pievos žolė iki pat pirties. Prie pirties, po beržais, bobutė paklojo maišą, pasodino Onutę* ir *liepia man saugoti. „Dabok, aš prie šieželkelės prisirinksiu oškanagių, cia yra ir valerijonų – šaknų prisikasiu, ė tu paskui iš pradalgių – vėjapūtinių, kmynų…“ Paskui mes ėjom toliau, už pirties – ažudaržėn ir čia rinkom čiobrelius, o pakrūmėse palei Kolkos balą šepetelkas rovėm. Visus žolynus bobutė padžiovė ant pirkios, tik valerijonus pirkioj, aukštai, kad katinai nepasiektų…“* Kaip per bobutės žoliavimo tradiciją vaizdžiai ir informatyviai nupiešti artimiausios gyvenamosios aplinkos fragmentai! Išlaikoma etninei kultūrai būdinga nuotaika, gimtinės jausena. Aprašymas perskaitomas vienu ypu – kaip geras apsakymas.

Regina Lukoševičienė, dirbanti Dubičių (Varėnos r.) bibliotekoje, paklausinėjo Marijoną Skamarakienę, g. 1932 m. (dargi visai neseną!) ir atsiuntė turiningą medžiagą. Jei dar būtų pakalbėta su pora ir vyresnių žmonių, apie geresnius aprašus nereikėtų nė svajoti. Tiesiog pateiksiu kelis tikėjimus, susijusius su namų aplinka ir daiktų simbolika. Pavyzdžiui:

Namas. *„Nestatė namo ant seno kelio, nes daug žmonių praeita, tarp jų ir blogų…“*

Šulinys. *„Po gimdymo, kol neįvesdinta, moteris neturėjo teisės eit prie šulinio. Jei nėščia moteris semdama vandenį jo nulieja į šulinį – iš vaiko burnytės smirdės. Iš jaunosios pėdos reikia pasemti žemių ir įmesti į išdžiūvusį šulinį – ji neturės vaikų“.*

Vartai. *„Svarbiausi dideli vartai, nes pro juos važiuoja svotai. Per Jurgines kabindavo spyną ant didelių vartų. Per Kūčias bernai nukeldavo didžiuosius vartus ir užremdavo merginų, ant kurių pyko, duris – neištekės. Pirmą kartą nuprausus mergaitę vandenį išpildavo prie vartų stulpo ar ant akmenų, kad būtų stipri. Jei nerimta moteris pradeda rimtai gyvent su kokiu vyru, tai sakoma, kad ji jau nuomentą pakorė ant vartų“*. Kaip paaiškinti tokį pasakymą, nežinau. Nuomentas – netinkamas poelgis.

Kryžius. *„Būdavo statomas su slanksteliu, kad pakabint drobinę prijuostėlę. Kryžius nė kiek nebūdavo be žiurstelio.“* Gerai žinomas tikėjimas apjuosti kryžių apžadų prijuostėlėmis, kurių juosimo prasmė aiškinama kaip moterų, norinčių susilaukti vaikų, auka Tačiau privalomas „slankstelis“, prijuostėlės būtinumas kelia ir kitas šio tikėjimo prasmių versijas.

Durys, stakta. *„Kai vaikas suserga, tai jo ūgis staktoje pažymimas kryželiu. Jei kryželį praauga – viskas gerai. Jei Kūčių vakarą kas nors iš lauko pusės atidarė duris, tai reiškia tų namų merginoms palinkėjo ištekėt. Jei pačios durys atsidarė, tai reiškia, kad sugrįžo tų namų mirusiųjų sielos. Kartais (dažniausiai moterų) sielos sugrįžta į namus ir neišeina. Reikia atidarinėt visas namo duris, pereit per visas duris su degančia verba. Meldžias ir prašo, kad išeitų“.*

Stalas. *Per Kūčias viduryje stalo pastatydavo indą ir įdėdavo po truputį visų patiekalų“.* Tai akivaizdžiausia aukojimo namų dvasioms liekana.

Geroji kertė. *„Buvo joje pritaisyta kampinė lentynėlė, ir per didžiąsias šventes ant jos dėdavo dubenį su valgiais. Per Jurgines ant jos dėjo šventintų kiaušinių, pinigų, kad gyvuliai gerai sektųsi“.* Šie tikėjimai tik paryškina gerojo kampo arba pakūčios svarbą. Tokie tikėjimai atskleidžia aplinkos daiktų simbolinių prasmių lauką, ko labiausiai ir siekta rengiant konkursą *„Žmogus ir gyvenamoji aplinka“.* Išskirtiniame laike įprasti kasdieniniai buities daiktai ir atributai sakralizuojasi, tampa įvairaus bendravimo tarpininkais tarp žmonių, dvasių, dievų.

Elenos Žilinskienės, Tiltų kaimo (Trakų r.) bibliotekininkės, darbas taip pat vertas dėmesio, nes šalia smulkaus buities daiktų praktinių funkcijų, formų, reikšmės aprašymo pateikti ir su jais sietini tikėjimai. Parinksiu ir skaitytojams pristatysiu tik keletą:

Kelias. *„Kaimo merginos, priskynę rūtų, prieš važiavimą į bažnyčią jas paduoda jaunajai. Važiuodama į bažnyčią, ji jomis barsto kelią, kad ir kitos kaimo merginos ištekėtų“.* Šiame paprotyje veikia du (rūtos, kelias) aiškūs, vedybiniuose tikėjimuose paplitę simboliai.

Namas. *„Uždėjus ant akmenų pirmą vainiką, meistras*

būsimos pakūčios vietoje sukuria ugnį. Jeigu ugnis dega lygiai, ramiai – namui vieta tinkama. Jei ugnis tarsi nešiojama, šeimininkui meistras patardavo namą statyti kitoje vietoje. Nepaklausius name gyventi nesisekdavo". Būtent ugnis pranašauja ateitį. Kuriama pakūčioje, kuri, pagal tikėjimus, – švenčiausia ir svarbiausia namų kertė, dažnai įvardijama kaip dvasių buveinė. Atrodytų, kad būtent jos duoda ženklą žmonėms, kaip elgtis.

Pakūčia – krikštasuolė. *„Užkasa priėmėja „vaiko maišelį"*.

Slenkstis. *„Jaunoji, prieš įžengdama į vyro namus, atsistoja prie slenksčio ir verkauja: „Oi bijau, bijau žengti per jovaro slankstelį, / Kad nenukrėstau savo kresno stogelio, / Kad nenukristų nuo glotnios galvelės rūtelių vainikėlis…"* Iš kitos pusės paraginus: *„Ženk, ženk, nebijok",* peržengia slenkstį". Slenksčio kaip ribos *svetima – sava* simbolika aiški. Rauda pasakoma, kad kitoje erdvėje mergina labiausiai nesaugi jaučiasi be savo laisvės, nepriklausomybės ženklo – rūtų vainiko. Be rūtų vainiko ji ne tik įžengia į kitą erdvę, bet ir į kitokį, jau brandžios moters, būvį.

Lova. *„Toje lovoje, kur gulėjo mirusysis, reikia padėti duonos ir druskos, įvyniojus į jo drabužius. Išnešant karstą iš namų reikia tuos drabužius išnešt į lauką ir iškratyti. Duona ir druska iš namų neišeis".* Tai įsiteikimo vėlei auka.

Šeduviškės Emilijos Brajinskienės etnografinis aprašas ypač vertingas. Nuosekliame pasakojime apie žmogų supusią aplinką nerasime tiesmuko dalijimo į daiktus ir ženklus, nors tai ir būdinga šiuolaikinei visuomenei. Tradicinės kultūros erdvėje visi daiktai – ženklai, o ženklai – daiktai, t. y. kiekvienas daiktas naudotas ir pagal savo tiesioginę paskirtį, ir rituališkai. Pavyzdžiui: *„Durys. Nuo blogų akių gydė perpiltu per klemką vandeniu. Suvilgo skudurėlį į tokį paskirtą vandenį, apvalo juo vaikelį ir palieka tą skudurėlį ant supuvusios kelmos".* Pirmoji mintis, kad perplauto vandens stebuklingumą lemia tai, kad durų klemką liečia daugybė rankų. Į ją „suėję" daugybės žmonių rankų gyvybinė jėga. Tai padeda nugalėti piktų jėgų kerus. Supuvęs kelmas, be kita ko, gali būti siejamas su pabaiga – per jį nusibaigs ir kerai, ir negalavimai.

Stalas. *„Reikalui esant supančiodavo stalo kojas, kad vagims būtų supančiotos kojos ir rankos ir jie arklių nepavogtų"*.

Slenkstis. ***„Jei į slenkstį įkalsi uknolį, tai tuose namuose gims pavainikis. Jei kas norėdavo pakenkti šeimynai, tai paslapčia į slenkstį įkaldavo vinį. Apžavėtą vaiką reikia pernešti per devynis slenksčius ir apžavai prapuls".***

Balkis. *„Vėlės įsitaiso tarp beržo šakelių, balkių plyšiuose. Apieravojant už dūšias sakoma*: *„Apiravoj už tas dūšels, katros landžiodamos per beržo šakelas akelių neišsibada". Klėty po balkiu gyvena giltinė*". Kodėl po balkiu?

Daržas. *„Pirmą kartą nuprausus mergaitę vandenį išpildavo darže prie aguonų, kad graži būtų. Jei žiema, tai vandenį tiesiog išpildavo darže, o pavasarį toje vietoje pasėdavo aguonas".* Ar tai siejasi su išskirtiniu šios daržo kultūros žiedo grožiu, ar per jos narkotines savybes likimą bandoma palenkti mergaitės naudai? Tokių „perliukų" Emilijos Brajinskienės gyvenamosios aplinkos aprašuose daugybė. Kiekvienas daiktas pateikiamas kaip mažas langelis į praeitį, kur jie buvę jeigu ne likimo lėmėjais, tai bent gebantys jį pakoreguoti.

Konkursui pateiktai medžiagai ypatingos vertės ir žavesio prideda E. Brajinskienės gyvenimo patirtis, nuojautų galia, stiprus charakteris, savitas požiūris į šį ir aną pasaulį.

Kėdainių krašto muziejus pristatė Reginos Lukminienės surinktą kraštotyrinę medžiagą. Konkurso „Etninės kultūros šaltiniai. Žmogus ir gyvenamoji aplinka" vertinimo komisija pripažino, kad tarp visų pristatytųjų tai ne tik gausiausia, bet ir vertingiausia medžiaga. Tai autentiški atsakymai į daugiau kaip šimtą klausimų apie tai, kas mus supa. Iš pokalbio su pateikėjais atsiskleidžia iš chaoso išplėšta, sukultūrinta gyvenamoji erdvė su smulkiausiomis simbolinėmis daiktų prasmėmis ir pakraščiai, paribiai, kur šeimininkauja jėgos, esančios už žmogaus pažinimo ribų. Vertingiausia aprašų dalis iliustruoja dabar dar gyvenančių žmonių tam kraštui būdingą neįtikėtinai archajinį santykį su namais per tikėjimus, kad mirę saviškiai sunkiai skiriasi su jiems įprasta aplinka, todėl kurį laiką jie būna vienoje ar kitoje namo kertėje. Dažniausiai vėlės aptinkamos šalia krosnies, užkrosnyje ar pačioje krosnyje: „Užkuri sekmadienį anksti rytą pečių – tuose namuose buvo miręs nekrikštytas vaikutis mažas – pamatė tarp malkų, kad klūpi ugnyje susidėjęs rankutes vaikutis". „Buvo kaimynų mirus uošvienė. Reikia duoną kept, žiūri, kad uošvienė po pečiu sėdi…Tin jin tik priešiais padeda kelis pagaliukus, ka ją nekaitint… Ta marti visus metus taip saugo jos duoną kept. Kartą reikia duoną kept, miego užsinorėjo, net silpna pasidarė. Į lovą atsigulė. Uošvienė priėjo, pabučiavo ir sako: „Ačiū, kad tu mane nekankinai"… Trobesių plyšiai irgi tiko kenčiančioms dūšelėms: „Jei pro plyšį švilpia, sakydavo, dūšia kankinas, reikia už ją sukalbėti poterius. Plyšiuose dūšios gyvena"… Panašių vertingų, daugiareikšmių tikėjimų Reginos Lukminienės pastangomis į archyvų lentynas atgulė šimtai.

Nepaminėti darbai nutolę nuo konkurso nuostatų reikalavimų. Vis tiek ačiū visiems dalyvavusiesiems. Esminis konkurso rezultatas tas, kad jis parodė, kiek įdomios ir vertingos medžiagos net ir keičiantis gyvenimo būdui bei vertybėms dar galima užrašyti. Etnografiniai aprašai kasmet įgauna vis didesnę vertę.

CURRENT ETHNIC AFFAIRS

Highlights of the competition *Ethnic Culture Sources. Man and his Living Environment.*

Nijolė MARCINKEVIČIENĖ

Nijolė Marcinkevičienė reviews the best of the material submitted by secondary school students as well as the staff of community culture centres and museums. She also quotes less popular sources.

„Atsiliepk daina“ – aštuntoji lietuvių išeivijos dainų šventė

Regimantas GUDELIS

Klaipėdos „Aukuro“ choras Amerikoje lankėsi antrą kartą. Pirmoji išvyka 2000 m. buvo ilga, nutįsusi nuo Čikagos iki pat Kanados pakraščių – prancūziško Kvebeko, pilna įvairių koncertų ir įspūdžių. Antroji kelionė taip pat įsimintina, bet jos pagrindinis tikslas – lietuvių dainų šventė Čikagoje, vykusi 2006 m. liepos 1–2 dienomis.

Ši dainų šventė išskirtina tuo, kad vyko po 15 metų pertraukos. Mat po septintosios (1991 m.) šventės išeivijos chorai važiuodavo į Pasaulio lietuvių dainų šventes Vilniuje ir pas save jų nesurengė. Per tą laikotarpį pasikeitė kartos, chorų dainininkų sudėtis, į Ameriką plūstelėjo dar viena „naujakurių“ banga. Vis dėlto daug kam Lietuvoje atrodė, kad išeivijos chorinis menas eina saulėlydin. Tačiau aštuntoji dainų šventė paneigė pesimizmą ir pademonstravo naują chorinės gyvybės antplūdį bei išeivijos pasiryžimą tęsti savo protėvių tradicijas.

Aštuntoji lietuvių dainų šventė Čikagoje tapo ypatingu išeivijos visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo įvykiu. Šventės dalyviams sveikinimus atsiuntė JAV prezidentas, Kanados ministras pirmininkas, gubernatoriai ir kiti iškilūs veikėjai. Joje dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus, Lietuvos ambasadorius JAV Vygaudas Ušackas, ambasadorė Kanadoje Sigutė Jakštonytė, iškiliausi lietuvių išeivijos veikėjai.

Valstybei ir kitoms institucijoms remiant į dainų šventę iš Lietuvos nuvyko Vilniaus jėzuitų gimnazijos jaunimo mišrus choras, vadovaujamas Leonido Abario, Klaipėdos miesto savivaldybės mišrus choras „Aukuras“, kurio vadovas Alfonsas Vildžiūnas. Chorai surengė koncertų. Išeivija savo ruožtu pasikvietė vokalinę grupę *Jazz Land*, vadovaujamą Artūro Noviko, kuri koncertavo šventės dainininkams ir svečiams.

Lietuvos liaudies kultūros centras, kaip informavo jo direktorius S. Liausa, tiesiogiai bendravo su šventės rengėjais, teikė metodinę paramą, tarpininkavo kompozitoriams užsakant šventei muziką, rengiant orkestruotes etc.

Aštuntoji dainų šventė išeivijoje sukėlė tiesiog sunkiai suvokiamą mūsų reakciją. Ir tik sužinojęs, jog išeivijos spaudoje pasirodė net apie 80 šventei skirtų straipsnių straipsnelių, pradedi realiai suvokti to įvykio svarbą visai lietuvių bendruomenei. Šventės vaizdajuostę du kartus transliavo ir Lietuvos televizija. Anot laidą mačiusių muzikų ir šiaip pažįstamų, šventė jiems patikusi.

Šio straipsnio tikslas nėra pateikti informacinę šventės medžiagą – ją galima rasti internete. Straipsniu siekiama aptarti šventę bendresniu lietuvių tautinės kultūros aspektu.

Išeivijos chorinio meno versmės

Kad neįpultume į iškilų išeivijos įvykį tarsi ne iš to lauko, pasidairykime kas ten, toli už Atlanto, buvo iki to.

Lietuviškų chorų sąjūdis Amerikoje prasidėjo maždaug tuo pat metu kaip ir Lietuvoje – pačioje XX a. pradžioje. Prie lietuviškų parapijų išeiviai organizavo chorus, tie savo ruožtu mėgo organizuoti bendrus renginius. Antai 1914 m. Čikagoje didžiulis choras su mažu simfoniniu orkestru atliko Č. Sasnausko kantatą „Broliai“, 1916 m. ten pat koncertavo jungtinis 12 chorų masyvas, jis atliko J. Naujalio ir S. Šimkaus dainas; 1918 m. didžiulis choras dainavo nepriklausomos Lietuvos Respublikos susikūrimo garbei; 1939 m. Pasaulinėje parodoje pasirodė net 3000 asmenų choras.

Tarpukario Lietuvoje buvo surengtos trys visuotinės (1924, 1928, 1930 m.) ir kelios miestų bei rajoninės dainų šventės. Ketvirtosios surengti nepavyko: atidėliojo, atidėliojo, kol užgriuvo karas. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui didelė mūsų iškiliosios inteligentijos dalis, taip pat ir muzikai, patraukė į Vakarus. Vokietijoje, Viurzburge, beje, tame pačiame mieste, kur 1845 m. vokiečiai, sekdami šveicarais, surengė pirmąją Vokietijos dainų šventę, karo pabėgėlių stovykloje lietuviai (1946-09-08) suorganizavo savo nedidelę dainų šventę ir padainavo Lietuvoje gerai žinomų Č. Sasnausko, J. Žilevičiaus, J. Štarkos, J. Dambrausko, J. Tallat-Kelpšos ir kitų kompozitorių dainų. Šiaip pirmąja mūsų išeivijos dainų švente laikoma įvykusi 1956 m. Čikagoje. Kitos šventės – 1961, 1966 ir 1971 m. vyko taip pat Čikagoje, 1978 m. Toronte (Kanada), 1983 m. bei 1991 m. vėl Čikagoje. Dainininkų šiose šventėse dainuodavo maždaug 1000–1400, tik septintoje jų sumažėjo iki 700. Kadangi aštuntoje, t.y. 2006 metų šventėje dainininkų skaičius pasiekė arti 1200, galima sakyti, chorų skaičius atsistatė. 1994 m. Pasaulio lietuvių dainų šventėje Vilniuje dalyvavo keli šimtai dainininkų iš JAV, Kanados, Australijos.

Išeivijos dainų šventėse ėmė skambėti nauja, jau už Atlanto sukurta lietuviška muzika. Pirmojoje išeivijos šventėje buvo atlikta apytikriai 12 dainų, sukurtų Amerikoje, ir 7, atsivežtos iš Lietuvos; antrojoje atitinkamai 17 ir 6; trečiojoje 11 ir 8; ketvirtojoje 14 ir 5; penktojoje 17 ir 9; šeštojoje 11 ir 7; septintojoje 14 ir 13. Aštuntojoje santykis pasikeitė: 16 dainų sukurtos ir harmonizuotos Amerikoje, 20 – Lietuvoje.

Pirmųjų švenčių repertuaras buvo diferencijuotas: skirtas „visiems“ ir pajėgiųjų grupei. Tai, galima sakyti, iš Lietuvos ketvirtosios dainų šventės atėjusi metodinė nuostata. Pajėgieji išeivijos chorai dainavo S. Šimkaus „Tu pasakyki man,

saulužėle“, „Vėjo dukra“, „Oželis“, J. Žilevičiaus „Anoj pusėj ežero“, J. Tallat-Kelpšos „Meno daina“, Vl. Jakubėno „Ko žilas ožys bliovė“ ir kt. Iki 1990 m. išeivijos chorai atsiribojo nuo tarybinės lietuviškos muzikos ir dainavo klasiką bei savų kompozitorių dainas. Jas kūrė čia pasitraukę iškiliausi chorvedžiai J. Štarka, B. Budriūnas, A. Mikulskis, kompozitoriai J. Kačinskas, J. Gaidelis, B. Markaitis, Juozas Strolia, J. Žilevičius (atvykęs dar prieš karą), vėliau Faustas Strolia ir kiti. Iš dainų išeivijos tematika išsiskyrė B. Budriūno „O, Nemune“, Vl. Jakubėno „Tremtinių ir išvežtųjų giesmė“, S. Sodeikos „Šiaurės pašvaistė“.

Vis dėlto laikai chorams darėsi vis sunkesni. Apie 1983 m., t.y šeštosios šventės metais, „Muzikos žinių“ redakcinio straipsnio tonas nebuvo linksmas: „Reikia pripažinti, kad chorinių dainų koncertai mūsuose tapo itin reti svečiai. Nevardinant pavardėmis, beliko ant pirštų suskaitomi chorvedžiai, kur ar tai Kanadoje ar kokiam JAV kraštely tebedirbą, o darbo vaisius parodo savose kolonijose ir kartais gastrolėse. Atrodo, tų chorų repertuarai būna sunkiai sulasioti: kai kas jau dešimtmečiais pasenę, kai kas susigraibyta iš dabartinės Lietuvos, kai ką patys chorvedžiai savam reikalui prisitaiko ir pan.“ (1). Kad suprastum buvusio redaktoriaus J. Kreivėno rašytų žodžių dramatizmą, reikia prisiminti ne tik laiką, bet ir pačiam pravažiuoti bent nuo pusės Čikagos į vieną pusę, iki Kanados pakraščio, Kvebeko, aplankyti vieną kitą lietuvišką bendruomenę, kaip tai padarė „Aukuras“ 2000 m. Tuomet suvoksi, kokio reikia pasiryžimo ir pastangų, kokios organizacinės metodikos reikia griebtis, kad galėtum visus lietuvių chorus išmokyti tų pačių dainų, surinkti juos į vieną krūvą ir atlikti šventės programą.

Aštuntoji šventė ypatinga dar vienu požymiu: Dainų švenčių rengimą visiškai į savo rankas perėmė jauna muzikų karta ir sėkmingai įveikė iškilusius uždavinius. Ji sukoordinavo visų chorų veiklą, atnaujino repertuarą savo ir tėvynės dainomis. Pirmą kartą išeivijoje suskambėjo pačios naujausios N. Sinkevičiūtės, L. Abario, V. Miškinio, G. Svilainio, J. Cechanovičiaus, M. Noviko ir kitų dainos.

Šie pasikeitimai liudija, jog kultūrinis ir meninis gyvenimas išeivijoje, iš gyvenimo pasitraukus legendinei Lietuvos kompozitorių, chorvedžių ir dainininkų kartai, nenutrūko, o funkcionuoja toliau, ir netgi atsiveria graži perspektyva.

Nauja šventės situacija siejosi su nauju moto: liūdesį ir ilgesį atspindėjusį – *Leiskit į Tėvynę, leiskit pas savus* pakeitė džiaugsmo gaida – *Atsiliepk daina*.

Šventės leidinio įvadiniame straipsnyje skaitome: „1956 m. vasarą, jau šiapus Atlanto vandenyno, Chicagoje įvyko Pirmoji Išeivijos Lietuvių Dainų šventė, kurios tęstinumą matome ir šioje, taip pat Chicagoje 2006 m. liepos 2 d.“ (2). Vadinasi, ir naujoje situacijoje šventės rengėjai orientuojasi į visos Lietuvos dainų švenčių tradicijas bei jų nuostatas ir skelbiasi esą visaverčiais mūsų tautinės kultūros subjektais.

Šiek tiek apie požiūrį į pačią Dainų šventę.

Formuojant dainų šventes išeivijoje daugiausia pasidarbavo kompozitorius Vladas Jakubėnas – iškiliausias tarpukario Lietuvos muzikos kritikas. Beveik kiekviename savo rašinyje apie šventes, apie rengimąsi joms, repertuarą ar tiesiog recenzuodamas jas, Vl. Jakubėnas nuolat kėlė klausimą – kas gi yra Dainų šventės – ir nenuilsdamas ieškojo, tobulino atsakymą. Pacituosime tik dvi, pačias svarbiausias jo mintis.

Apie šventės dvasinę aurą: „Kai kurių dainų besiklausant, ateina mintis, kad panašios šventės [...] ir klausytojų nereikalingos. Jau pats faktas, kad tokia žymi tautos dalis susibūrė bendran darban, gyvena vienu ritmu, viena harmonija, lyg kvėpuoja vienu kvėpavimu, turi gilios reikšmės. Tai lyg simbolizuota tautinės vienybės misterija“. Toliau: „Ir tokia epinės, gal kiek panteistiškai mitologinės šventės nuotaika turėtų viešpatauti kiekvienoje dainų šventėje. Dainuoja pati tauta, dainuoja kartu ir visa aplinkuma, kurioje ji augo, dirbo, vargo, džiaugėsi“ (1933 metai) (3).

Apie prasmę: „Kas yra dainų šventė? Plataus masto susibūrimas, sakytume, lyg piknikas su jungtiniu choru, atliekančiu visiems žinomas dainas, kurių galima klausyti ir neklausyti – tautinė pareiga vis vien bus atlikta? Ar tai yra tautos chorinės kultūros ir kūrybos išraiška, kurioje jungiasi liaudiški ir aukštesniojo meno elementai? Tada tai yra rimtas muzikinis įvykis, kurio klauso susikaupę tiek rimti muzikai, tiek plačiosios masės“ (4).

Šios Vl. Jakubėno nuostatos yra *pamatinės*. Pas mus dabar Lietuvoje galima išgirsti įvairių, gal tai progai taikytų („Dainų šventė toli gražu ne meninis renginys. [...], bet lietuvių susibūrimas“ etc.) postulatų. Išeivija tuo klausimu nesvyruoja ir seka Vl. Jakubėno nuostata: ji akylai saugo chorų ir dainų šventės tradiciją ir sieja ją su etninės būties menine raiška ir bendruomenės egzistencija kitame kontinente.

Mums sunku spręsti, kokiu mastu šios nuostatos priimtinos jaunosios kartos sąmonei. Tačiau jautrumo chorui matėme ir dainų šventėje: jaunimas nuoširdžiai dainavo koncerte, o antai šventės leidinyje aptinkame tokio pobūdžio pasisakymų: „Choras man padeda geriau išmokti lietuvių kalbą“. Tokį motyvą galime pavadinti socialiniu-pilietiniu, bet įdomu, jog sutinkame dar ir kitą, grynai muzikinį-intonacinį. Kai kurie jaunieji sakosi tėvynės dainose atpažįstantys kažką jiems labai artima. Jeigu taip, tai gal tos dainos nemažai daliai jaunimo lieka intonaciniu-jausminiu etninės tapatybės kodu?

Aštuntosios dainų šventės organizatoriai ir dalyviai

Visa išeivijos tautinė, kultūrinė ir meninė veikla pagrįsta jos pačios asmenine iniciatyva ir energija. Tam ji neturi jokių valstybės finansuojamų įstaigų. Chorų susibūrimo Čikagoje vieta – daugiaaukštis viešbutis Cheratonas (Sheraton Chicago Hotel and Towers) pačiame miesto centre. Čia gražu! Iš 30–34 jo aukštų atsiveria įspūdingi Mičigano pakrantės vaizdai, nakties žibintais žaidžiantys ar saulėtekio nutvieksti dangoraižiai kaimynystėje. Lifte vos ne į kiekvieną galėjai kreiptis lietuviškai – tiek daug jų ten buvo. Ar buvo koks nors „štabas“ su iškaba kaip pas mus, nepasakysime, nes organizacijos mechanizmas sukosi tiksliai kaip laikrodis, tarsi savaime, be žmonių. Šventės koncerto vieta – Čikagos universiteto paviljonas (University of Illinois Chicago Pavilion), didžiulė amfiteatro formos salė. Apie penktadalį pakylos su kėdėmis užėmė dainininkai, likusią dalį publika. Orkestras įsitaisė avanscenos pakraš-

tyje, prie choro. Virš choro prieš publiką – du didžiuliai ekranai. Avanscenoje buvo atliekami šventiniai ritualai.

Oficialūs šventės rengėjai – JAV ir Kanados lietuvių bendruomenės kartu su Šiaurės Amerikos muzikos sąjunga. Šventės rengėjų būrį (organizacinį komitetą) sudarė per 30 žmonių. Komiteto pirmininkas – dr. Audrius Polikaitis, meno vadovė – Rita Čyvaitė-Kliorienė, muzikinių reikalų vykdomasis komitetas – Darius Polikaitis ir Dalia Skrinskaitė-Viskontienė, kitas pareigas turėjo Nijolė Puranaitė-Benotienė, Dainė Jablonskytė, Linas Gylys ir kiti.

Dainų šventėje dirigavo dvi dešimtys dirigentų (jie išvardyti programoje).

Dainavo 52 chorai, dainininkų – maždaug 1200. Dainininkai įvairaus amžiaus: nuo vaikų iki žilagalvių veteranų. Pastarųjų lyg mažiau, vyravo vidutinio amžiaus žmonės.

Vis dėlto kartų kaita išeivijos choriniame mene jaučiasi. Šventėje žilagalviai dainininkai mielai dalijosi mintimis apie ankstesnes šventes, chorų gyvenimą, dirigentus. Mano pašnekovas Albinas Smolinskas iš Lietuvos, Skuodo, traukėsi būdamas gimnazistas, prezidento Valdo Adamkaus bendražygis, Augsburge žaidė jo vadovaujamoje krepšinio komandoje, Čikagoje – ilgaamžis lietuvių operos choristas, Almos Adamkienės fondo direktorius. Leonas Maziliauskas – iš Toronto „Volungės“, pirmose šventėse dalyvavo kaip šokėjas, dabar dainuoja. Jiems neįučia išsprūsta žodžiai „mūsų karta jau išmirė...“, „mes jau išmirę...“ Neilgos frazės žadina asociacijas apie ypatingą, išeivijos etninei kultūrai pamatus padėjusią pokario kartą, kurią jungė, vienijo tautiniai siekiai ir dideli darbai. Tačiau pašnekovai jokio vertybių konflikto su jaunąja karta ir šia švente nejaučia. Smolinskas nerimavo dėl publikos: ne visi bilietai išpirkti. O anksčiau „žmonės vos į salę tilpdavo, pilni pakraščiai stovinčių būdavo“. (Nerimauta gal ir be reikalo – publikos susirinko pakankamai daug.). Dėl tautinių rūbų buvę daug ginčų, nes pusė dainininkų jų neturi. (Visiems teko apsirengti baltai juodai, vyrai dar užsirišo žydrus kaklaryšius.)

Malonus susitikimas – dvi šventės dirigentės pasirodė besančios buvusios mūsų Menų fakultetų studentės Birutė Jašinskienė ir Jūratė Lukminienė. Čia pat Čikagoje vadovauja chorams. Mūsų Menų fakulteto buvusi studentė ir viena ryškesnių šventės figūrų – Nijolė Puranaitė-Benotienė. Ji jau senbuvė – Kanadoje arti dvidešimt metų.

Pagal dydį chorai įvairūs – nuo 50–60 iki 5–7 žmonių. Tarp didelių chorų: Detroito mišrus choras „Aidas“, vad. Rimantas Kasputis; Čikagos Lietuvių operos moterų choras, vad. Jūratė Grabliauskienė; Čikagos Lituanistinės mokyklos choras, vad. Jūratė Grabliauskienė ir Birutė Jašinskienė; Klivlendo mišrus choras „Exultate“, vad. Rita Čyvaitė-Kliorienė; Čikagos „Lietuvos vyčių“ mišrus choras, vad. Faustas Strolia; lietuvių meno ansamblis „Dainava“ (Lemontas), vad. Darius Polikaitis; Los Andželo LB jaunimo ansamblis „Spindulys“, vad. Danguolė Varnienė ir Viktoras Ralys; Los Andželo Šv. Kazimiero lituanistinės mokyklos choras, vad. Auksuolė Jackūnaitė; Palaimintojo Jurgio Matulaičio misijos choras (Lemontas), vad. Jūratė Lukminienė; iš Kanados – Toronto lietuvių choras „Volungė“, vad. Dalia Skrinskaitė-Viskontienė; Toronto Prisikėlimo parapijos jaunimo choras, vad. Anita Pakalniškytė-Puodžiūnienė ir Dalia Skrinskaitė-Viskontienė; Toronto vyrų choras „Aras“, vad. Lilija Turūtaitė ir kt.

Šventėje dalyvavo Meninio šokio teatras (Lemontas), vadovės Estera Lisauskienė ir Sandra Krumhorn, Čikagos tautinių šokių kolektyvas „Suktinis“, vadovai Salomėja ir

Vidmantas Strižigauskai. Programos meninius efektus kūrė 16 žmonių kolektyvas.

Šventės pranešėjai ir meninių apmąstymų skaitytojai – Eglė Laniauskienė ir Arūnas Čiuberkis. Programos dalių meninius apmąstymus parengė N. Puranaitė-Benotienė, į anglų kalbą vertė Dalia Armonienė.

Apie šventę informuoja gražus dainų šventės leidinys *Atsiliepk daina! 8 dainų šventė*. (2). Įvadinį straipsnį „Nuo praeities iki dabarties" parengė Danutė Bindokienė ir dr. Audrius Polikaitis. Leidinys pristato visus rėmėjus, organizacinį komitetą ir chorus, jų nuotraukas, vardinius dainininkų sąrašus, t .y. taip, kaip buvo Lietuvos pirmosios (1924) ir antrosios (1928) dainų švenčių leidiniuose. Po bendro aprašo seka skyreliai „Choristų pasisakymai: prisimenu... jausmai...". Pasisakymai atveria platų choro dainininkų motyvacijos spektrą, veiklos vertinimus. Skyreliai lyg ir taikyti šventės atmosferai atskleisti, tačiau galėtų pasitarnauti ir rimtesniems sociologiniams tyrimams.

Šventės renginiai

Klaipėdos „Aukuro" choras kelis kartus koncertavo kituose miestuose, o šventės išvakarėse Čikagoje – lietuvių bažnyčioje. Vilniaus jėzuitų gimnazijos jaunimo mišrus choras koncertavo per dešimt kartų: giedojo bažnyčiose, surengė koncertų (apie šio choro pasirodymus ir įspūdžius galima pasiskaityti internete). Abiejų chorų pasirodymai, sprendžiant iš publikos, spaudos atsiliepimų bei šiaip pokalbių, tapo svarbia šventės įžanga.

8-osios lietuvių išeivių dainų šventės renginiai

Chorų repeticija: šeštadienis, liepos 1 d., 8 v. r. – 5 v.v. University of Illinois Chicago Pavilion.

Lietuviško meno mugė. Šeštadienis, liepos 1 d., 10 v.r. – 7 v.v.; sekmadienis, liepos 2 d., 10 v. r. – 1 v. p. p .; 5 – 8 v. v. Sheraton Chicago Hotel and Towers Ohio, Mississippi ir Arkansas kambariai.

Susipažinimo vakaronė. Šeštadienis, liepos 1 d., 8 v. v. Park Wet. Pasirodo *Jazz Land* a cappella vokalinė grupė iš Lietuvos.

Šv. Mišios. Sekmadienis, liepos 2 d., 9 v. r. Celebrantas prelatas Edmundas Putrimas. Sheraton Chicago Hotel and Towers. Sheraton Ballroom.

Evangelikų liuteronų pamaldos. Sekmadienis, liepos 2 d., 10 v. r. Tėviškės bažnyčioje 6641 S. Troy, Chicago

Aštuntoji lietuvių dainų šventė. Sekmadienis, liepos 2 d., 2 v. p. p. University of Illinois Chicago Pavilion.

Šventės pokylis. Sekmadienis, liepos 2 d., 7 v. v. Sheraton Chicago Hotel and Towers. Cheraton Ballroom.

8-osios lietuvių išeivių dainų šventės meninė programa

Orkestro fanfaros, maršai, dirigavo Darius Polikaitis. Chorų videoparadas – grojant orkestrui, pristatomi visi šventėje dalyvaujantys chorai. Iš salės gilumos ateina šventės organizatorių ir dirigentų kolona. Savanoriai atneša didelę dainų šventės vėliavą ir, perleidę ją per orkestrą, dainininkų rankas, iškelia virš choro.

Ačiū tau, prigimtie

Į salę žiūrovų taku su nedidele palyda įeina Lietuvos Respublikos Prezidentas V. Adamkus. Audringos ovacijos, visi atsistoja. Prezidentas sako kalbą, įteikia ordiną iškiliajam išeivijos solistui veteranui Braziui.

Amerikos himnas – jungtinis choras, Johno Staffordo Smitho muzika, Francis Scotto Key žodžiai. Diriguoja Rita Čyvaitė-Kliorienė.

Kanados himnas – jungtinis choras, Calixa Lavallee muzika, diriguoja Nijolė Puranaitė–Benotienė

Lietuvos himnas – jungtinis choras, Vinco Kudirkos muzika ir žodžiai, diriguoja Faustas Strolia.

Už Lietuvą, Tėvynę motiną – suaugusiųjų choras, Jono Govėdo muzika, Antano Paulavičiaus žodžiai, diriguoja Dalia Skrinskaitė-Viskontienė.

Lietuva, brangi šalelė – suaugusiųjų choras, Viliaus Storostos-Vydūno muzika ir žodžiai, harmonizuota Vytauto Juozapavičiaus, diriguoja Raimundas Obelis.

Aštuntosios lietuvių dainų šventės oficialus atidarymas

[Apmąstymas. Už Lietuvą, Tėvynę, Motiną, už skaudžią tautos istoriją, už pergales ir šviesią ateitį, už gimtą žodį, dainą, muziką ir šokį, už džiaugsmo ašarą, už tyrą rasą, už vandenų platybes, už melsvą dangaus skliautą, kuriuo dalijamės, kuriuo alsuojam tiek šiapus, tiek anapus vandenynų, kurie sujungia žemę ir mus, visus lietuvius, už viską – atsiliepk daina!]

Atsiliepk daina! – jungtinis choras, Ritos Čyvaitės-Kliorienės muzika, N. Puranaitės- Benotienės žodžiai, diriguoja R. Čyvaitė-Kliorienė.

Nešėm atnešėm labą dienelę

[Apmąstymas. Juostos nuo seno buvo ne tik aprangos dalis, jomis parišdavo lopšį, suvyniodavo kūdikį, jas buvo priimta dovanoti vestuvių, jubiliejų progomis. Jūs, mieli sveteliai, mums atnešėt labą dienelę, gerą dienelę, džiaugsmo dienelę, mes jus sveikiname visais savo balsais ir balseliais, kuriuos piname į margaspalvę devynbalsę dainų juostą, į kurią sudėjome nesuskaičiuojamas repeticijas, dalelę širdies jausmų, ir dainų šventės proga kiekvieną iš jūsų aprišame savo dainų juostomis.]

Gražių dainelių – dainuoja publika, Antano Vanagaičio muzika, Vinco Stonio žodžiai, harmonizuota R. Čyvaitės-Kliorienės, Tado Šileikos orkestruotė.

Saulė teka – moterų ir vaikų chorai, Vytauto Montvilos muzika, Mykolo Karčiausko žodžiai, diriguoja Birutė Jašinskienė.

Augo putins – vaikų choras, lietuvių liaudies daina, R. Čyvaitės-Kliorienės skudučių aranžuotė, diriguoja Birutė Mockienė.

Anoj pusėj Nemunėlio – suaugusiųjų choras, lietuvių liaudies daina, harmonizuota Jono Švedo, diriguoja Jūratė Lukminienė.

Ta ta to – suaugusiųjų choras, Nijolės Sinkevičiūtės muzika ir orkestruotė, Maironio ir liaudies žodžiai, diriguoja Alfonsas Vildžiūnas.

Uždek, motule, žvakelę

[Apmąstymas...]

Žygis į Vilnių – vyrų choras, Kazimiero Viktoro Banaičio muzika, Fausto Kiršos žodžiai, Kazio Daugėlos orkestruotė, diriguoja Rimantas Kasputis.

Treji gaideliai – suaugusiųjų choras, lietuvių liaudies daina, harmonizuota Jono Bendoriaus, Kazio Daugėlos orkestruotė, diriguoja Renata Armalaitė.

Kaip verkiančio smuiko – publika, lietuvių liaudies daina, harmonizuota R. Čyvaitės-Kliorienės, Kazio Daugėlos orkestruotė, diriguoja Darius Polikaitis.

Aras – vyrų choras ir publika, Petro Butkaus muzika, A. Gečo aranžuotė, Viktoro Šimaičio žodžiai, K. Daugėlos orkestruotė, diriguoja Lilija Turūtaitė.

Šiaurės pašvaistė – suaugusiųjų choras, Stepono Sodeikos muzika, Vlado Jakubėno balsuotė ir akompanuotė, Bernardo Brazdžionio žodžiai, Rimanto Giedraičio orkestruotė, diriguoja Gintarė Bukauskienė.

Žemėj Lietuvos – publika, Kęstučio Vasiliausko muzika, R. Čyvaitės-Kliorienės aranžuotė, Sigito Gedos žodžiai, K. Daugėlos orkestruotė, diriguoja Alexandre Stankevičius.

Norėčiau prisijaukinti sakalą gintarinėm akim

[Apmąstymas....]

Poeto svajonė – suaugusiųjų choras, Fausto Strolios muzika, Henriko Nagio žodžiai, Rimo Biliūno orkestruotė, diriguoja Faustas Strolia.

Viešpaties lelija – jaunimo ir vaikų chorai, Gintarės Jautakaitės muzika ir žodžiai, Leonido Abario aranžuotė, R. Giedraičio orkestruotė, diriguoja N. Puranaitė-Benotienė.

Lietuva – dainų šalis – jungtinis choras, Jaroslavo Cechanovičiaus muzika, Leonido Abariaus aranžuotė, Stasio Žlibino žodžiai, R. Giedraičio orkestruotė, diriguoja Ilona Babinskienė.

Pertrauka

Gražūs vaikai pelėdos

[Apmąstymas...]

Tai smagu lauke per lietų – dainų pynė – įžanga, Viktoro Ralio intarpai ir orkestruotė.

Kodėl išskrido gandras? – vaikų choras, Algimanto Antano Kubiliūno muzika, Justino Marcinkevičiaus žodžiai.

Vabaliukų dainelė apie lietų – vaikų choras, Bangos Malakauskienės muzika, Sigito Poškaus žodžiai.

Tigras obely – vaikų choras, Leonido Abario muzika, Valdemaro Kukulo žodžiai.

Vijo lizdą pelėda – vaikų choras, lietuvių liaudies daina, R. Čyvaitės-Kliorienės aranžuotė.

Oi griežle, griežlele – vaikų choras, lietuvių liaudies daina, R. Čyvaitės-Kliorienės aranžuotė.

Briedžiukas – vaikų choras, Aloyzo Žilio muzika, Anzelmo Matučio žodžiai.

Pempel' pempel' – publika, žemaičių liaudies daina, diriguoja Viktoras Ralys.

Vyturys – vaikų choras, Leonido Abario muzika, Prano Raščiaus žodžiai. Prl. R. Giedraičio, diriguoja Birutė Mockienė.

Skanu! – vaikų choras, Kęstučio Daugirdo muzika ir žodžiai, T. Šileikos orkestruotė, akompanuoja K. Daugirdas, diriguoja Darius Polikaitis.

Su tavim aš per pasaulį platų

[Apmąstymas...]

Jaunimo giesmė – jaunimo choras, Juozo Naujalio muzika, Maironio žodžiai, diriguoja Gintarė Bukauskienė.

Alksnio ugnelė – jaunimo choro merginos, Vytauto Miškinio muzika, Janinos Degutytės žodžiai, T. Šileikos orkestruotė, diriguoja Rimantas Kasputis.

Atvažiavo mašinėla – jaunimo choro vyrai, Dariaus Polikaičio muzika, Dariaus Polikaičio orkestruotė, diriguoja Rimantas Kasputis.

Keleiviai – jaunimo choras, Mikalojaus Noviko muzika, Artūro Noviko aranžuotė, Antano Saulyno žodžiai, T. Šileikos orkestruotė, diriguoja Dalia Skrinskaitė-Viskontienė.

Tegu jungia daina vaikus Lietuvos

[Apmąstymas...]

Kur giria žaliuoja – suaugusiųjų choras, Juozo Gudavičiaus muzika, Ksavero Sakalausko– Vanagėlio žodžiai, diriguoja Jūratė Grabliauskienė.

Šokių ir dainų sonetas (III) – suaugusiųjų choras, Fausto Strolios muzika, Anatolijaus Kairio žodžiai, T. Šileikos orkestruotė, diriguoja D. Skrinskaitė-Viskontienė.

Viena šeima, viena tauta – jungtinis choras, R. Čyvaitės-Kliorienės muzika, Nijolės Kersnauskaitės žodžiai, diriguoja Alfonsas Vildžiūnas.

Giesmė naujajai žemei – jungtinis choras, Giedriaus Svilainio muzika ir orkestruotė, Nijolės Kersnauskaitės žodžiai, diriguoja R. Čyvaitė-Kliorienė.

Aštuntosios lietuvių dainų šventės oficialus uždarymas

Dainuokim, dainuokim, dainuokim! – publika, nežinomas kompozitorius, R. Čyvaitės-Kliorienės harmonizacija, T. Šileikos orkestruotė.

Tradicijos aspektai, programos meninė architektonika

Šventinis renginys prasidėjo katalikų ir evangelikų pamaldomis (katalikų – Cheratono viešbučio salėje, evangelikų – Tėviškės bažnyčioje). Šventė – orkestro fanfaromis, chorų ir dirigentų pristatymu, valstybiniais JAV, Kanados ir Lietuvos himnais. Po jų sekė J. Govėdo „Už Lietuvą, Tėvynę, motiną" – Dievo palaimos tautai prašymas, Vydūno tautiška daina, liaudies dainos, klasikinė tautinė lyrika, patriotinės dainos apie Lietuvos partizanus, nūdienos linksmos dainos etc.

Stabtelėkime dėl J. Govėdo ir Vydūno dainų-giesmių prasmingumo, nes tame matome tradicijos tęstinumą. Dievo palaimos tautai prašymas – tam tikra simbolika. Juk ir mūsų parlamentarai bei ministrai savo priesaiką baigia *Telaimina mane Dievas*. (Latvijos himnas prasideda „Dievs, sveti Latviju" – 'Dieve, laimink Latviją').

Šitų kreipinių prasmę galima įvairiai interpretuoti ir nebūtina baimintis dėl šventeiviškumo. Lietuvos kultūra yra krikščioniška kultūra, religija siejama su tautos etniniu identitetu. Kaip su tuo siejasi dainų šventės?

Prieš pirmąją šventę J. Žilevičius ir V. Žadeika 1923 m. nuvyko į Latvijos dainų šventę įdėmiau pasižiūrėti, kaip ji atrodo ir kaip ją rengti Kaune. Pasirodo, latviai savo pirmąją dainų šventę 1873 m. pradėjo nuo *ekumeniško* chorų koncerto Domo katedroje. Ten pagiedoję, evangelikų, katalikų, babtistų ir stačiatikių-pravoslavų chorai žygiavo į miestą, į šventės vietą. Dabartinis vyriausiasis dirigentas prof. R. Vanagas autoriui papasakojo, kad latviai 2003 m. dainų švente grįžo prie savo ištakų ir šventę pradėjo toje pačioje Katedroje, chorai atliko sakralinę muziką ir kartu giedojo naują R. Dubros kūrinį „Te Deum". Pačioje šventėje jungtinis choras, nusileidęs į žiūrovų sektorių, giedojo Liucijos „Mūsu Tėvs debesis" – liet. „Tėve mūsų" (iš oratorijos „Dieve, tavo žemė dega", sukurtos artinantis sovietams 1943 m.). Taip jie darys ir ateityje.

Pirmajai lietuvių dainų šventei chorai parengė tik liaudies dainas, bet prieš šventę atlaikė mišias. Taip mišios tapo lyg ir tradicija ateičiai. Antai Ukmergės 1938 m. dainų šventėje keli chorai giedojo L. Zanglio mišias Pulko aikštėje, dirigavo K. Kaveckas. Be to, Klaipėdos krašto jugtinis choras antrojoje šventėje save pristatė žinoma evangelikų giesme „Pranašai didis", o trečiojoje susigriebė ir katalikai – jie pagiedojo „Dievas, mūsų sergėtojas". Į ketvirtosios dainų šventės repertuarą jau tvirtai buvo įrašytas J. Gruodžio „Tėve mūsų". Deja, šventė neįvyko. Ir dabar Lietuvoje prieš dainų šventę vyksta panašios ritualinės įžangos, bet jos kol kas lyg be stuburo. Dėl ekumeniškumo, faktas lieka faktu: į jubiliejinę 2000 m. giesmių šventę „Kristui gieda Lietuva" Vilniuje katalikai protestantiškų chorų neįsileido... Ir štai, matome: išeivija rodo gražų ekumenizmo pavyzdį – atlaikė ir vienų, ir kitų mišas, pagiedojo J. Govėdą ir Vydūną. Taip dainų šventės turinys gražiai susietas su *aukščiausiąja idėja* bei visą išeiviją *vienijančia ekumenizmo dvasia*.

Dabar apie šventės novaciją, naują prasminį-tekstinį ir emocinį turinį apskritai.

Žvilgtelėkime atgal: ilgus dešimtmečius išeivijos chorų ir dainų švenčių emocinė atmosfera buvo, sakytume, paženklinta liūdesio (*Leiskit į tėvynę*...) ir patriotinių Lietuvos vadavimo motyvų. Šių temų nebūtina komentuoti, nes jos vyravo ir literatūroje, ir poezijoje, ir apskritai išeivijos mąstyme. Bet, atidžiau susipažinus su penktojo–devintojo dešimtmečių išeivijoje sukurta chorine literatūra, iškėlus daugelį jos vertybių, tenka pripažinti, kad bent dainos žanre būta tam tikro minties reiškimo vienpusiškumo. Prisimena ir paskutiniosios Klivlendo M. K. Čiurlionio ansamblio gastrolės (tuo kartu su juo laikinai dirbo klaipėdietis G. Purlys) Lietuvoje 1991 m. Gal dėl to, kad ansamblis dainavo savo tradicinį „išeivišką" repertuarą, gal, kad tai jau buvo paskutiniai šio ansamblio koncertai (po kelionės jis nutraukė savo veiklą), tačiau bendra koncerto nuotaika pasirodė kažkaip slegiančiai niūri. Tokia liūdna gaida, kad net širdį vėrė... O sveikam menui reikia ir giedros!

Vadinasi, šį kartą buvo užsimota įveikti pesimizmą ir visus šventės dalyvius įvesti į džiugesnę emocinę atmosferą. Programoje pesimizmo ir niūrios melancholijos nė kvapo – buvo atminties, apmąstymų, bet jie ėjo kaip prigimties įprasminimas ir įžanga į bendruomenės džiaugsmo šventę.

Jungtinio choro programoje, pagal pavienį dainų išdėstymą žanriniu-stilistiniu požiūriu, nemažas margumynas; po J. Naujalio „Jaunimo giesmės" sekė merginų choro atliekama V. Miškinio „Alksnio ugnelė", po jos – liaudies daina „Atvažiavo mašinėla" (iš tikrųjų tai – „Uodas pirtį kūreno"... tik naujais pusiau miestietiškais žodžiais) etc. Tačiau kai dainos buvo sudėliotos į atskiras temines padalas, margumynas šiek tiek išsilygino. Bendrų (masinių) dainų buvo net keturios („Gražių dainelių daug girdėjau"... „Kaip verkiančio smuiko, girdėjosi aidas"... „Žemėj Lietuvos" ir „Dainuokim, dainuokim, dainuokim!"). Dainavo visi, gerai, kadangi išeivija jas dainuoja seniai. Tik galvoje vėl sukosi valstietiškosios ir miestietiškosios kultūros susiliejimas... Programoje jos, išskyrus „Kaip verkiančio smuiko", teisingai įvardytos kaip originalios kūrybos dainos.

Dėl vedimo metodikos. Dokumente „Dainų švenčių tradicija ir simbolizmas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje" („The tradition of the Songs' festival and its symbolism in Lithuania, Latvia, Estonia"), įteiktame 2003 m. UNESCO komisijai (ir patenkintame) įrašyta, jog po šventės „spontaniškai dainuoja visi susirinkę žmonės". Taip būdavo anksčiau. Po 2003 m. šventės niekas nedainavo, nes vos choras baigė, tuoj prasidėjo fejerverkai. Be to, būdavo dainuojama stichiškai, pačiam chorui užvedus žinomą dainą. Išeivijos gi šventėje bendros dainos buvo įrašytos į programą. Dainavimui vadovaujama taip: choras dainuoja keliais balsais diriguojant dirigentui, o publika prie jo prisijungia. Ekranuose stambiu šriftu buvo rodomas slenkantis dainos tekstas. O palinkėjimas sekančiai šventei būtų labai paprastas: visiems padainuoti bent keletą autentiškų liaudies dainų.

Į pabaigą, kaip ir priimta visose šventėse, dainavo jungtinis choras, o pačioje pabaigoje – minėtą „Dainuokim, dainuokim, dainuokim!" – visa salė. Savaime suprantama, kad programos pasirinkimą diktavo dar ir realios chorų galimybės.

Į ką išeivija šventėje žiūri kitaip nei mes?

Baltijos šalyse ir Lietuvoje dainų šventės vyksta po atviru dangumi. Mūsų išeivija jas rengia salėje. Dėl to susiformavo dvi savitos šventinės elgsenos.

Po pirmosios Pasaulio lietuvių dainų šventės 1994 m. išeivijos „Muzikos žinių" redaktorius S. Sližys nustebo: „Neįprastas reiškinys, kad kai kuriom dainom daugiau plojo

choristai estradoje, negu klausytojai – publika. Gal tai buvo ir todėl, kad publikai teko arti keturių valandų sėdėti po mirguliuojančiais skėčiais, nes reikėjo apsisaugoti nuo saulės...“ (5). Ne, ne dėl saulės! Tai tradiciniai šventės veiksmai. Estijos, Latvijos ir Lietuvos dainų šventėse jungtinis choras ir ploja, ir skanduoja, ąžuolų vainikais padabintus dirigentus aukštai kilnoja...Tai ne koncertinės salės, o lauko šventės kultūra. O ši tradicija atsirado ne iš kur kitur, o iš pačių dainininkų šventės (Sängerfest), kuomet dainininkai dainavo sau ir sau plojo. Atsiradus masinei publikai, šie veiksmai virto unikaliu emocinės būsenos ir masinės publikos skatinimo būdu. Keliolikos tūkstančių publika pati iš savęs, be įtaigesnio impulso iš šono, niekuomet negali ir negalės savaime susitelkti, įveikti varžymosi ir energingai skanduoti, siūbuoti. Jai būtina susilieti su atlikėjais, todėl dainininkai ir imasi aktyvinti publiką. Be to, gigantiškas jungtinis choras tam tikra prasme yra „pats sau“ publika. Šį kartą dėl choro elgsenos Čikagoje F. Strolia priekaištų neturėjo: „Vienu tarpu choristai skandavo „Lietuva, Lietuva“, bet patys sau tai jau neplojo ir nešūkavo „pakartot!“ (6). Iš tikrųjų jungtinis choras buvo santūrus, solidus, kaip ir bet koks choras scenoje per koncertą. Kolektyvinių judėjimų, tūpčiojimo ar dar ko lyg ir nebuvo, nes iš tikrųjų toje situacijoje choras būtų atrodęs neįprastai. Belieka tikėtis, kad mūsų chorai, atvykę į išeivijos dainų šventę, elgsis kaip svečiuose ir agresyviai neįvedinės savo elgsenos standartų, o išeivija pamažu visapusiškiau suvoks mūsų masinių švenčių elgsenos tradiciją.

Išeivijos muzikai suformavo savo dainų švenčių tradiciją ir būtent jų pačių dalia yra tą tradiciją kūrybiškai tobulinti, plėsti. Savo ruožtu, dvi skirtingos dainų šventės tradicijos vienoje tautinė kultūroje – didelis tautos turtas.

Apie repertuaro žanrinę sudėtį

Repertuaras pakankamai įvairus, geras, gal kiek perdaug orkestrinio pritarimo.

Žanro požiūriu šventės repertuaras apėmė: lietuvių klasika (J. Naujalio „Jaunimo giesmė“, J. Gudavičiaus „Kur giria žaliuoja“, K.V. Banaičio „Žygis į Vilnių“, prie jų reikėtų priskirti ir Viliaus Storostos-Vydūno „Lietuva, brangi šalelė“), 8 liaudies dainos, originalios kūrybos dainos vaikams, nauja lietuviška muzika – V. Montvilos, N. Sinkevičiūtės, J. Cechanovičiaus, G. Jautakaitės, A. Kubiliūno, B. Balakauskienės, L. Abario, A. Žilio, V. Miškinio, M. Noviko, G. Svilainio. Išeivijos autorių naujos dainos – R. Čyvaitės-Kliorienės „Atsiliepk daina“, tradicinė „Viena šeima, viena tauta“, pirmą kartą išgirdome D. Polikaičio „Keleiviai“ – kantileniška, įdomaus ritmo, skaidrių sąskambių, atlikti nesudėtinga (dainavo visų chorų vyrai, dirigavo autorius). Puikiausiai tiktų ir Lietuvos dainų šventėms. K. Daugirdo „Skanu“ – smagi estradinė dainelė. Išeivijos muzikos veteranas, Šiaurės Amerikos lietuvių muzikos sąjungos pirmininkas, žurnalo „Muzikos žinios“ redaktorius, idealistas ir optimistas Faustas Strolia, kompozitoriaus Juozo Strolios sūnus, buvo pagerbtas dviem jo dainomis – „Poeto svajonė“ ir „Šokių ir dainų sonetas (III)“. Pirmąją dirigavo jis pats, antrąją – D. Skrinskaitė-Viskontienė.

Naujove iš a cappella repertuaro galėjo būti dainų šventėse niekuomet nedainuota J. Bendoriaus mišriam chorui harmonizuota liaudies daina „Treji gaideliai“. Tačiau jai buvo prirašytas pritarimas ir interpretacijos sumetimais keli posmai padainuoti melodija unisonu vedant dialogą tarp vyrų ir moterų grupių. Kadangi chorai buvo neblogai pasirengę, galbūt ją buvo galima pabandyti a cappella.

Gerai skambėjo ir tiko šventei estradinio-kantileninio pobūdžio J. Cechanovičiaus „Lietuva – dainų šalis“ (ją aranžavo L. Abaris).

Abejonių paliko M. Noviko estradinių dainų popuri „Jaunystės vaivorykštė“, sudaryta iš trijų dainelių. Užteko pirmosios „Gera“. Skaidri, čia tinkanti, be to, išties meistriškai aranžuota kompozitoriaus sūnaus Artūro, buvo skirta jaunimo chorams, dainavo visi. Gal tie popuri, pasipylę Lietuvoje, yra skiriami „prastai“ publikai suaktyvinti, neva pašmaikštauti. Jaunimui tas tinka. Vydūnas gi jau po pirmosios šventės perspėjo į tautos šventę neimti tokių, kurios ten netinka.

Įvairias citatas jungti į krūvą mėgsta ir kompozitorė N. Sinkevičiūtė. Bet šventėje skambėjęs jos „Ta ta to“ paliko gerą įspūdį; kūrinyje jautėsi aiški temų vystymo logika, efektingas finalas „Ant kalno gluosnys“ tema.

Šventės finalui, rašoma leidinyje, „buvo užsakytas chorinis kūrinys, kuriam žodžius parašė Klivlende gyvenanti Nijolė Kersnauskaitė, o muziką sukūrė Giedrius Svilainis iš Vilniaus. (...). „Giesmė naujajai žemei“ – tai vienintelis ir pirmutinis kūrinys lietuvių chorinėje muzikoje, kuris dėkingumu atsisuka į tą žemę, tuos žmones, kurie priglaudė šimtus tūkstančių benamių lietuvių, kaip našlaičių, išvarytų iš savųjų pastogių ir tapo jiems antrais namais“ (2). Toliau komentuojama teksto posmai: pirmasis – apie tai, kur atėjo lietuviai ir kokį dvasinį lobyną atsinešė, antrasis – apie išeivijos kelius „ieškant pastovesnio ir naujo gyvenimo“. Trečiasis „atbaigia išeivio ieškojimą – Amerika – laisvųjų kraštas ir jam suprantamas kiekvieno žmogaus laisvės troškimas. Todėl Amerika ir atsiliepia – „girdžiu aš dainą jūsų vieversių“. Ir sekantys žodžiai jau priklauso Amerikai: „Ir subangavo jūros, ir atliepė kalnai: Jūs kalbat apie laisvę ir skrendat kaip arai“ (2). Savo laisvės ieškojimu išeivis lietuvis tampa vienas su piligrimų žeme – Amerika.

Pripažinkime, poetinis tekstas išies ir raiškus, ir gražiai simbolizuoja naujos lietuvio Amerikoje situacijos bei psichologijos virsmą. Savo simbolika jis net primena visame pasaulyje ir Lietuvoje žinomą R. Thomsono kantatą „Kelionė į Virdžinijos salą“ (R. Thompson. Ode to the Virginian voyage). O muzika šiam tekstui, sukurta šiaip jau talentingo daugelio iškilių chorinės muzikos kūrinių autoriaus vilniečio kompozitoriaus G. Svilainio, paliko blankoką įspūdį; motoru kalantis akompanimentas, sinkopuota ritmika, plakatinio pobūdžio choro intonacijos, priedainis su „užrėkimu“... – visa tai jau gerai pažįstama, tipiška „veiksmo muzika“ jaunimo festivaliams. Neslėpsime, publika šiai finalinei dainai audringai plojo. Taip ir turėjo būti, nes motorinio pobūdžio muzika, viena vertus, ir yra skirta sukelti atitinkamas aktyvias motorines suvokėjų

reakcijas, be to – šventės pabaiga, emocinis pakilimas. Plojama už visą koncertą. Be to, finalas masinei publikai galėjo patikti ir būtent kaip muzikos kūrinys. Žinia, apskritai dėl kūrinio ir atskirai dėl jo muzikos, taip pat vietos finale gali būti įvairių nuomonių, pamąstymų, interpretacijų etc. Jeigu finale buvo siekiama pabrėžti *džiaugsmo šventės* nuotaiką, būtent nuotaiką, o ne poeto eilių patetinę idėją, tai tokia muzika gal ir tiko.

Tautinės chorinės kultūros kaip sistemos požiūriu, labai svarbu, kad ir ateityje išeivija išlaikytų tam tikrą autonomiškumą: drąsiai kurtų savo dainas ir jas dainuotų. Pasikliauti vien tėvyniniu repertuaru reikštų prarasti savo gyvosios terpės pulso jausmą ir prarasti aktualumą tarp lietuvių išeivijos.

Jungtinio choro meniškumas

Aštuntos dainų šventės jungtinio choro sudėtis, palyginti su mūsų Vingio parko estradoje vykstančiomis dainų dienomis, dešimt kartų mažesnė. Vadinasi, „kamerinis“ choras. Salės gale, kur buvo choro vieta, kiekvienas dainininkas turėjo savo numeruotą vietą – kėdę. Tvarka pavyzdinga, jokio triukšmo, per repeticiją, kuri tęsėsi apie 8 val., dainininkai stovėjo. Atsisėsdavo, kai nedainuodavo.

Choras išsidėstė pagal „balsus“. Tai pasiteisino keliais požiūriais: susiformavo aiškios balsų grupės, dirigentui buvo patogu vadovauti, o klausant iš salės bendras choro garsynas susikoncentravo gana geras.

Kiek nustebino bendras jungtinio choro vokalo formavimas, mūsų terminais tariant, „išlygintas“, „kameriškas“. Štai kodėl. Tarpukario Lietuvoje chorai dainavo stipriais, sodriais, „operinio“ stiliaus balsais, kurių formavimui tuomet didelę įtaką darė garsieji Valstybės operos teatro solistai. Net pats Vl. Jakubėnas, recenzuodamas žymius gastroliuojančius chorus, mėgdavo pabrėžti, jog vokalo stiprumu lietuviški chorai užsieniečiams nė kiek nenusileidžią. Šį dainavimo stilių po karo tęsė ir išeivija, kadangi kolektyvams vadovavo tie patys iškilieji dirigentai iš Lietuvos. Klaipėdos universitete turime daugybę ano laiko išeivijos chorų įrašų, kurie iš tikrųjų dainininkų balsingumu tiesiog stebina. Kitaip vertintume ansamblį, akordikos skaidrumą etc. Šioje dainų šventėje chorai skambėjo šiuolaikiškai, nedemonstruodami garso jėgos, skaidriai. Sakytume, taip, kaip pas mus dainuoja ir derina apsilankantys Amerikos universitetiniai chorai. Šventės repertuaras, atlikimo prasme, nebuvo sunkus, gerai parengtas. Antai tenorų grupėje negirdėjome nemokančių, netiksliai intonuojančių ar, tarkime, šaukiančių choristų. Panašiai dainavo ir kiti balsai. Choro skaidymo į „pajėgiųjų“ grupę ir „visus“ nebuvo.

Klausant iš salės pasirodė, jog dainuodamas kai kurias dainas choras stipresnio vokalo gal ir be reikalo vengė. Statiškais jungtinio choro *tutti* momentais buvo galima pademonstruoti galingesnį *forte*, atliekant vyrų dainas parodyti stipresnį „vyrišką“ vokalą, gal buvo galima bandyti ir *piano*. Garso stiprumas priklausė ir nuo pačių dirigentų; kai A. Vildžiūnas chorą pabandė „paspausti“, efektas išėjo visai neblogas – ir choras atliepė, ir salės erdvė užsipildė galingesniu garsu.

Turint galvoje bendrą šventės programą, vis dėlto galima daryti išvadą, kad ir šį kartą jungtinis choras galėjo įtaigiau atsiskleisti dainuodamas a cappella. Be to, jis būtų dar labiau priartėjęs prie savo etninės kultūros ištakų.

Šią mintį reikėtų suprasti ne kaip kritiką, o tik kaip didesnių galimybių ieškojimą. Klausant choro per generalinę repeticiją, šiuo atveju ne „estetiniam pasitenkinimui“, o įsitikinimui, kokia čia akustika, kaip choras ansambliuoja, intonuoja, šalia prisėdo Darius Polikaitis. „Kaip sekasi?“ – klausia. „Visai gerai dainuoja“, – sakau. „Man irgi taip atrodo. Mes net patys nesitikėjome, jog bus taip gerai“, – pritaria. Iš tokio dalykinio pasišnekėjimo sprendžiu, jog organizatoriai jau repeticijos metu pajuto geresnį rezultatą negu to tikėjosi. Būtent vertinimas tokiu momentu ir yra objektyviausias, nes po šventės jau liejasi jausmai ir vertinimai būna gerokai paaukštinti, bendro pobūdžio.

Matėsi, kad vienas iš realių sunkumų buvo labai ribotas jungtinio choro repeticijų laikas. Įsivaizduokime: Lietuvoje jungtinis choras 1960 m. ir 1965 m. dainų šventėse Vingio estradoje repetavo visą savaitę! Dabar to nebereikia, nes nėra tam galimybių, bet to, sistemingai rengiant šventes dauguma dainininkų įgyja dainavimui toje situacijoje būtinų žinių ir įgūdžių. Čia, Čikagoje, išeivijos chorai, po 15 metų pertraukos ženkliai atnaujinę sudėtį, ko gero šią patirtį jau buvo primiršę. O turėjo tik dvi repeticijas – pirmąją ir generalinę. Belieka tik stebėtis, kad viskas taip gerai išėjo ir nė viena daina „nesugriuvo“.

Kaip Lietuvos šventėse Vilniuje, taip ir šioje į akis krito dirigento vaidmuo. Diskutuojama, kas geriau: leisti keliems iškiliems dirigentams diriguoti visą šventę, ar iš pagarbos – daugeliui. Taip klausimą kėlė ir S. Sližys minėtoje recenzijoje apie pirmąją Pasaulio lietuvių dainų šventę. Bet atsakymas telieka šventės organizatorių prerogatyva. Šį kartą nevardysime, kam geriau sekėsi, kam blogiau – svarbiau visos šventės sėkmė. Šventės meniniu lygiu džiaugėsi visi – dirigentai, dainininkai, publika, spauda. Tai stiprus psichologinis, kartu ir meninis akstinas ateičiai.

Tokiame kolektyviniame vertininime būtų klaidinga ieškoti vertinimo kriterijų „nužemėjimo“, diletantizmo ar pan. Nieko panašaus. Pagal meninį pajėgumą šventės kolektyvai buvo nelygiaverčiai ir naivu būtų tikėtis daug tokių chorų kaip lietuvių meno ansamblis „Dainava“ (vad. D. Polikaitis), Klivlendo „Exultate“ (vad. R. Čyvaitė-Kliorienė), Toronto lietuvių choras „Volungė“ (vad. D. Skrinskaitė-Viskontienė) etc. Juk kai kurių chorų dainininkai savo balsų partijas mokėsi net namuose, iš įrašų. Todėl jungtinio choro meniškumas visuomet yra ir bus santykinis, tariamas mediumas. Tačiau, anot žymiojo vokiečių dirigento Kurto Thoma'o, jungtinių chorų meniškumo vertinimas remiasi tam tikra *visuomenine sutartimi*. T. y. jeigu stambus chorų masyvas atspindi lygio „vidurkį“ ir patenkina visuomenę, vadinasi, jo meniškumas yra jai *priimtino lygio*. Kategoriškai tvirtinti, kada švariau, kokiu laipsniu „švariau“ jungtinis choras Čikagoje dainavo už tai, ką girdime Vilniuje, arba at-

virkščiai, niekas net ir nesiims. Skirtingo dydžio chorai, skirtingas repertuaras, skirtingos koncerto sąlygos etc. Kita vertus, kažin ar griežti verdiktai iš viso reikalingi? Šventės meno vadovai visuomet bet kokias jungtinio choro intonacines ar ritmines paklaidas fiksuoja ne blogiau už bet kokį ausylą recenzentą-ekspertą... Kas įmanoma sutvarkyti, tą jie patys sutvarko, ko neįmanoma – lieka kaip yra.

Straipsnio autorius iš savo pusės dar kartą patvirtina, kad jis išgirdo dainuojant *daug geriau nei tikėjosi.*

Užsklanda

Bendroji masinės šventės teorija teigia tokius imperatyvus: šventės turi pozityvią prasmę tuomet, kai jos skatina kultūros vyksmą. Šventinis laikas yra ypatingas jausminis laikas. Šventė jai būdingomis priemonėmis privalo poetizuoti visuomenės praeitį, dabartį ir jos idėjas, darbus, optimizuoti visuomenę ateičiai.

Šiuos imperatyvus galime priimti, galime palikti ramybėje, tačiau vienaip ar kitaip šio straipsnio autorius, dirigentai ir dainininkai, su kuriais teko kalbėtis, publikos reakcija, spauda liudija kad:

aštuntoji Dainų šventė tapo itin reikšmingu lietuvių išeivijos visuomeniniu kultūrinių įvykiu;

šventė davė impulsą tolesniam chorinio meno vystymuisi išeivijoje;

šventė apdainavo tautos praeitį, dabartį, inspiravo skaidresnį pasaulėjautos meninį emocinį tonusą;

kita dainų šventė Toronte – optimistinė visos išeivijos chorinio meno ir išeivijos bendruomenės konsolidavimo vizija.

Iš Cheratono viešbučio į paviljoną ir atgal šventės dalyvius vežiojo specialiai tam užsakyti geltoni mokykliniai autobusai. Miniai prisieidavo palaukti, jokios grūsties. Mandagumas ir atida vienas kitam. Šventės dienomis žmonių bendravimas buvo kažkoks neįprastas, tarsi per atlaidus. Apie tokias akimirkas geriau kalba poetai.

Iš pasisakymų

Šventė baigėsi.

Šventės vėliavą perėmė kanadiečiai – pas juos, Toronte, 2010 m. vyks kita šventė. Būsima meno vadovė – geriausio Kanadoje lietuvių choro „Volungė“ dirigentė-vadovė D. Skrinskaitė-Viskontienė.

Šventės dalyviai dar buvo susirinkę į pokylį Cheratono salėje. Tai nebuvo susiėjimas su alaus bačkomis, o tiesiog santūri bendra vakarienė su dainomis. Vėl teko matyti nematytą dalyką: penki vyriausieji šventės dirigentai, pasiėmę akordeonus, užvedinėjo liaudiškas dainas.

R. Čyvaitė-Kliorienė

Per repeticiją susirandu Faustą Strolią: „Sveiki! Kaip gyvenate?“ „Patys matote: pas mus Atgimimas! Atgimimas! Penkiolika metų nebuvo tokios šventės, vykome į Vilnių ir savo apleidome. Pažiūrėkite! Tiek gražaus jaunimo. Iš jų išaugs dideli chorai. Tai mūsų ateitis!“

F. Strolia (Iš pokalbio)

Prisimenu... dainavimą visų dainų apie Lietuvą. (...) Aš dabar suprantu, ką man reiškia „Lietuva“ ir kad aš Lietuvai labai svarbus.

D. Grubliauskas (Čikagos lituanistinė mokykla)
(Iš šventės leidinio)

„Kai iš JAV LB Kultūros tarybos pirmininkės Marijos Remienės teko kelis kartus išgirsti teigimą, kad iš Dainų švenčių niekas neišeina, su tuometiniu JAV LB pirmininku Algimantu Gečiu ilgai laiškais susirašinėjome, kaip rasti išeitį. Buvau jo pakviestas Dainų šventės ruošai duoti Šiaurės Amerikos muzikos sąjungos užnugarį ir ką nors iš mūsų muzikų pasiūlyti į Dainų šventės meno vadovus. Mes abu sutarėme kviesti Ritą Kliorienę. Ji per paskutinius dvidešimt metų įgijusi daug meninio ir organizacinio patyrimo – dalyvavavusi visose Pasaulio lietuvių dainų šventėse Vilniuje, o ir kaip teisėja geriausių Lietuvos chorų varžybose, kur turėjo progos pabendrauti su kitais chorinės muzikos specialistais.

Prieš apsiimdama, Kliorienė statė sąlygą, kad sutiktų tik tuo atveju, jei vyriausias/-a organizacinio komiteto vadovas/-ė jai bus priimtinas. Tuo metu ji jau minėjo turinti tokios šventės viziją. Nuo to laiko, kai apsiėmė, ji šiai vizijai įkūnyti tikrai atsisakė daugybės poilsio valandų, negailėdama nei savęs, nei savo šeimos.

Ir reikia labai džiaugtis, kad meno vadove sutiko būti Rita Kliorienė, o Organizacinio komiteto pirmininku dr. Audrius Polikaitis, kurie sklandžiai bendradarbiavo ir abu Dainų šventės ruošai tiek daug širdies įdėjo“.

Iš F. Strolios straipsnio „Daina jungia,
stiprina, guodžia“ (Žr. 6-ą nuorodą)

Repetuodamas dainas namie, aš nustebau, kai mama pasakė, kad ji, močiutė ir prosenelė dainuodavo tas pačias dainas, kai buvo jaunos. Tos senos dainos labai gražios ir smagu su vyresniaisiais jas dainuoti

A. Castanheiro, Monrealis. (Iš šventės leidinio)

Man labai patinka dainuoti lietuviškas dainas mokykloje, nes jos man primena Lietuvą. Aš ten gimiau, o dabar trejus metus gyvenu Klivlende. Visos dainos linksmos, gražios... bet svarbiausia – jos lietuviškos.

E. Vaičekauskas, Šv. Kazimiero lituanistinė mokykla

Nauji dirigentai, nauji dainininkai. 15 metų tarpas žmogaus gyvenime – jau didelis pasikeitimas. Tų, kurie dainavo buvusiose šventėse, šį kartą mūsų eilėse gal mažiau, bet jų vietas pakeitė tie, kurių prieš 15 metų net nebuvo šioje žemėje. Prie šios minties reikėtų pridėti ir gausų naujos emigracijos į Amerikos žemyną plūstelėjimą. Jų nebuvo praėjusioje šventėje, bet jie labai gražiai įsijungė į šią mokyklą ir mums labai padeda.

R. Kliorienė

Šventė patiko. Viskas atlikta nuoširdžiai. Kai buvo giedamas himnas, per nugarą šiurpuliukai ėjo. Pirmą kartą mačiau taip nuoširdžiai giedant. Blogai buvo apšviestas

Prezidentas ir juostos avanscenoje, nepakankamai gerai dirbo garso operatorius.

A. Lenkauskas, Klaipėdos žvejų rūmų direktorius, masinių renginių specialistas

Mes kuriame šventę remdamiesi praeities kartų padėtais pagrindais išeivijoje, nepalikdami nuošalyje ir Lietuvos. Stengiamės parodyti pagarbą tiems, kurie ėjo pirma mūsų, t.y. mūsų kompozitoriams – J. Gudavičiui, J. Naujaliui, V. Storostai-Vydūnui...

R. Kliorienė

Šventė buvo lyg ir naujas kūrinys. Rengdami šventę stengėmės atsižvelgti į naujus laikus, situacijas, reikalavimus. Nauji vaizdiniai elementai: ekranai, šokėjų pavaizdavimai. Aštuntosios dainų šventės vėliavos įnešimas ir pakėlimas pridavė šventei naujovių, t.y. to, ko nebuvo praėjusiose šventėse. Norėdami išlaikyti išeivijos lietuvių „skonį“ dainavome dainas, parašytas mūsų išeivijos kompozitorių, pvz., Fausto Strolios, Jono Govėdo. Su publika dainavome dainas, kurios čia skamba 50 metų ir yra čia gyvenančiam lietuviui savos.

Choreografinių kolektyvų pasirodymas nebuvo mūsų tikslas. Dvi šokių grupės, Čikagos tautinių šokių kolektyvas „Suktinis“ ir Meninio skonio teatras buvo pakviesti atlikti dalį vaizduojamųjų išraiškų, o trečioji grupė – tai tik savanoriai, kuriuos pamokinus buvo sudaromi kryžiaus, verpstės ar kiti simboliai

R. Kliorienė

Dainų šventė pasižymėjo įvairumu – ir akustiniu, ir vizualiniu. Be to, kaip niekad prieš tai, ji apėmė kiekvieną amžiaus grupę, išskyrus darželinius. Repertuaras buvo žaviai įvairus. Kai ko gal galėjo nebūti, bet meno vadovei sukant tokį didžiulį ratą ir belaukiant ilgai atsakymo nuo nerangumu pasižyminčių savo tautiečių vargiai buvo galima geriau visą šventę suplanuoti!

Viskas buvo vadovų detaliai pergalvota, šventės dainos ir joms pritaikyti judesiai sklandžiai surepetuoti. Vaikai ir jaunimas linksmi siūbavo rankomis, bangavo ir sutartose vietose suplodavo. O orkestro priešakyje daugelį dainų palydėjo vaizdiniai efektai, atlikti vienur „Suktinio“ šokėjų, kitur Meninio šokio teatro vaikučių. Abiejose „scenos“ pusėse didžiuliai ekranai dažnai perdavė jųjų figūras ar iliustravo dainų tekstą Lietuvos vaizdais. Galėjome pasijusti esą Lietuvos laukuose ar sodžiuose, pasigėrėti išpuoštais meniškais koplytstulpiais, iš „abrūsėlių“ sudarytu lietuvišku kryžiumi, papuoštu lempučių vainiku, ornamentais. Tautiškai apsirengusios mergaitės ant ištiestų rankų nešiojo lietuviškų raštų rankšluosčius, o jųjų žingsnis atitiko dainos ritmą ir buvo meniškas, orus. Gero lygio pučiamųjų orkestras tvarkingai palydėjo didžiulį mūsų sąlygomis chorą (1200), o choras (rengėjų supratimo dėka) gerai jį girdėjo, todėl nesijautė intonavimo sutrikimų

F. Strolia (žr. 6-ą nuorodą).

Šios šventės jausminis turinys buvo iš esmės tautinis – padididžiavimas, kad esame lietuviai, nors gyvename toli nuo Lietuvos. Bet nesakyčiau, kad tai buvo vien nostalgija. Nors ir buvo nostalginių momentų, sakyčiau, kad šventės turinys atspindėjo šių dienų nuotaikas, jaumus. Būtent tai, ką reiškia būti lietuviu Šiaurės Amerikoje šiandien. Geras pavysdys – šventės kulminacinis kūrinys, „Giemė naujajai žemei“. Tame kūrinyje jaučiasi gili meilė Lietuvai, bet tuo pačiu ir nuoširdi padėka Amerikai, kuri prieš 50 metų priglaudė mūsų senelius ir tėvus, kuri šiandien priglaudžia ir naujai atvykusius, trečios bangos brolius ir seses lietuvius…

D. Polikaitis

Aš ir visi vadovai stengėmės sukurti *džiaugsmo šventę*. Salėje būdama jaučiau tautos vieningumą, choristų džiaugsmą. Buvo gera, kad nepaisant žmonių amžiaus, tiek jauni, tiek vyresni, visi jungėsi į bendrą dainą. Turėjome progą pasidžiaugti, kad ir trečios kartos užsienyje gimęs jaunimas dainuoja lietuviškai, kad nauji ateiviai gražiai rado vietą jau 50 metų gyvuojančios išeivijos bendruomenėje, kad toli už Lietuvos ribų skamba lietuviška daina. Iš tikrųjų, sprendžiant iš to, kaip viskas vystėsi kelerius metus, taip ir turėjo būti. Nuolat lygini pasiruošimą šventei su estafete, kurią bėga daug bėgikų. Mes, organizatoriai, perdavėme lazdelę chorvedžiams Dainavos stovyklavietėje (Mančesteris, MI) 2005 m. rugpjūčio mėnesį vykusiame seminare. Negaliu apsakyti, su kokiu entuziazmu jie išsivažinėjo. Jautėsi, kad jie, grįžę į namus, tikrai sugebės lazdelę perduoti kitiems „bėgikams“, t.y. dainininkams, savo entuziazmu juos uždegs Dainų šventės idėja. Kai aplankėme chorus, jau tada jautėsi, kad patys choristai yra labai užsidegę ir tik laukia šventės. Todėl nenuostabu, kad jie atvykę į šventę tą džiaugsmą sugebėjo perduoti publikai, kuri mielai jungėsi ne tik į dainą, bet į visą džiaugsmingą šventės nuotaiką.

R. Kliorienė

Tai yra liaudiška šventė, todėl ypatingų naujovių ar sudėtingų kūrinių net ir nereikia. Tinka ir žinomos dainos. Repertuaras įdomus, gal perdaug orkestro. Galėjo būti daugiau dainų a cappella, bet tas būtų buvę kai kuriems chorams per sunku. Juk atvyko ir labai mažų, 7–6 žmonių chorų.

A. Smolinskas

Vakar klausiau „Aukuro“ koncerto. Programa labai sudėtinga, aš – ne profesionalas ir negaliu visų įmantrybių pilnai suvokti. Tačiau šio choro, taip pat ir šventės repertuare aiškiai girdžiu lietuviškos muzikos dvasią.

Senosios dainos buvo širdžiai artimesnės, graudingesnės, bet patinka ir naujosios. Kažkas jose pažįstama, lietuviška. Šventės repertuaras geras.

L. Baziliauskas

Grįžęs iš šventės R. Varnui perduodu paketą su gaidomis, kalbama apie ką tik įvykusią jubiliejinę Baltijos šalių studentų dainų šventę Gaudeamus – 50 Tartu mieste. Kaip repertuaras? „Estai ir latviai lyg susitarę demonstravo nacionalines, etnokultūros vertybes. Ankstesniųjų švenčių

programas mūsų kaimynai, ypač estai, visados pateikdavo originalias, kartu ir šiuolaikiškas, vieningas choro, instrumentinės muzikos, šokio kompozicijas. Ir ši šventė nebuvo išimtis. Deja, mūsiškei, o labiausiai chorinės dalies programai, manyčiau, pasirinktas jau tradiciškai primityvokas modelis: privalomoji duoklė klasikai, prioritetus mechaniškai ir gausiai suteikiant lėkštokiems „šauniems“ šiuolaikiniams ritmams su smagiais pašūkavimais. Situaciją, visų pripažinimu galbėjo išties puikus mūsų choreografų ir šokėjų pasirodymas“.

R. Varnas

Chorai savo dalį atliko gerai. Ačiū pasišventusiems vadovams, kurie rimtai ruošėsi šventei ir iš choristų išreikalavo, kad būtų kūrinius tinkamai išmokę. Labai daug prisidėjo ir svetainėje patalpinti įrašai, kas irgi buvo naujovė. Choristai buvo drausmingi ir kantrūs generalinės repeticijos metu, kuomet du kartus per 8 valandas turėjome padainuoti 39 kūrinius. Chorvedžiai – visuomet stiprus užnugaris. Už tai esu jiems labai dėkinga.

R. Kliorienė

Chorai ir choristai buvo puikiai pasiruošę. Esu tuo labai patenkintas. Atsimenu pirmuosius bendros repeticijos akordus (J. Naujalio „Jaunimo giesmę“)... Kaip tik tuo metu buvau užsiėmęs kažkokiais įgarsinimo rūpesčiais. Bet išgirdęs tuos pirmuosius akordus minutėlei sustojau ir leidau sau pasidžiaugti tuo, ką ausys girdėjo – švari intonacija, visiškas paklusimas dirigentės mostams.

Taip pat žaviuosi choreografinio kolektyvo pasirodymu. Puiki komanda! Jų išradingumas, sumanumas, kūrybingumas labai praturtino šventę. O kadangi salėje buvo sustatyti dideli ekranai, publika visa tai galėjo matyti! Manau, kad ekranų nuoma tikrai pasiteisino!

D. Polikaitis

Viskas išsipildė, ko norėjome, kam ruošėmės ir ką paruošėme. Esamomis sąlygomis atlikome viską, ką galėjome: po penkiolikos metų pertraukos atgaivinom Dainų švenčių tradiciją išeivijoje; įskiepijome mūsų jaunimui norą dainuoti ir džiaugtis lietuviška daina. Juk visi dalyviai iki maždaug 20 metų amžiaus neprisimina praėjusios šventės – jiems ši šventė yra naujovė! Siekėme, kad kiekvienas šventės dalyvis palikdamas salę jaustų, jog dalyvavo tikroje šventėje, LIETUVOS šventėje!

Ateinančios šventės rengėjams esu be galo dėkinga, kad perėmė sekančios šventės organizavimą. Linkiu, kad choristų skaičius padvigubėtų, žiūrovų gali būti 10 kartų daugiau. Chorams linkiu ieškoti būdų tobulėti, kilti aukštyn, organizuoti koncertus, išvykas.

R. Kliorienė

Šventės siela – meno vadovė Rita Liorienė. Jos nenuilstamas darbas, nuotaikinga būsena ir tvirtas įsitikinimas didele dalimi nulėmė šventės pasisekimą. O suteikti meno vadovės vizijai sparnus reikia milžiniškos administracinės paramos. Tokią paramą suteikė organizacinis komitetas su pirmininku Audrium Polikaičiu priešakyje. Šiems dviems pasišventusiems žmonėms milžiniška padėka!

D. Polikaitis

„Nuoširdus ačiū Jums ir visam „Aukuro“ ansambliui bei jo vadovui Alfonsui Vildžiūnui už Jūsų įnašą, kad mūsų šventė tapo didžiausiu XXI šimtmečio pradžios lietuvių kultūriniu įvykiu mūsų kontinente. Ačiū, kad nepasibranginote ir tiek daug su mumis pasidalinote! Dieve, Jums visiems padėk!“

Iš *F. Strolios laiško grįžus į Klaipėdą*

Sekanti dainų šventė rengiama Toronte 2010 metais. Meno vadovė bus Dalia Viskontienė. Tai bus kita kūrybingų ir pasišventusių žmonių, kurie įgyvendins savo viziją, savo svajones ir lūkesčius, grupė. Taip ir turi būti – turime augti, bręsti, vis kurti, savo kūryba išlikti ištikimi sau... Vis dėlto norėtųsi, kad ir kita šventė būtų nuotaikinga, nuoširdi ir tautiška kaip ir ši. Norėtųsi, kad tiek pat dėmesio būtų skirta vaikams ir jaunimui. Tegul Dainų šventė būna ne tiek koncertas, kiek tautos ir dainos manifestacija, kad žiūrovai būtų ne tik žiūrovai, bet ir dalyviai.

D. Polikaitis

LITERATŪRA:

1. Muzikos žinios. Redakcinis straipsnis. – 1983, Nr. 1, p.3.
2. Atsiliek daina! 8 dainų šventė. Chicago, 2006. Lithuanian song festival. [Aštuntosios liet. Dainų šventės org. komitetas, pirmininkas Dr. Audrius Polikaitis. Redaktorė ir kiti rengėjai Eglė Laniauskienė, Matas Laniauskas, Vytas Čuplinskas, Liudas Landsbergis. Copyrigh Eighth Lithuanian Song Festival, Chicago, IL 2006].
3. Jakubėnas Vl. Latvių dainų šventės įspūdžiai // Vairas. – 1933, Nr. 7–8, p. 363–367.
4. Jakubėnas Vl. IV Dainų šventė („Veidu atgal“ į nuobodumą; B. Budriūno kantata kaip antitezė; rezultatas – neblogas; kuriuo keliu eisime? // Aidai. – 1971, Nr. 7, p. 308–312).
5. Sližys S. Pirmoji Pasaulio lietuvių dainų šventė // Muzikos žinios. – 1994, Nr. 245, p. 5 (str. 1–5).
6. Strolia F. Daina jungia, stiprina, guodžia // Tėviškės žiburiai. – 2003, liepos 21.

ETHNIC REALITIES

“Respond with a Song” – the 8th Song Festival of Lithuanians Living Abroad

Regimantas GUDELIS

The article covers the 8th Lithuanian Song Festival for Lithuanians living in the USA and Canada, held on 1-2 July 2006 in Chicago. This festival is exceptional as it has been organised after a 15 year break. After the restoration of Lithuania’s independence in 1990 ensembles of Lithuanians’ living abroad took to participating at the World Lithuanian Song Festival in Vilnius (Lithuania), thus, ceasing to organise this on their side of the Atlantic. The revived Song festival is seen positively, as one of the biggest recent cultural events of Lithuanians living in the USA and Canada.

Šią vasarą, trumpam nuvykusios su dukra pailsėti į Tauragnus (Utenos r.), apsistojome tuščiame jos senelių mokytojų Rastenių bute. Močiutė mirusi prieš devynerius, senelis – prieš dvejus metus... Oras buvo permainingas, tad nemažai laiko praleidome bandydamos bent kiek namus prikelti gyvenimui (nors ir prieš mus tai ne kartą buvo daroma) ir bežiūrinėdamos nuotraukas su prosenelių, dėdžių, pačių senelių, jų anūkų ir mokinių atvaizdais... Senovinio rašomojo stalo stalčiuje greta nuotraukų albumų aptikau dar vieną – solidų, odiniais viršeliais, pasirodė, kad tai – Gaidelių pradinės mokyklos, kuri buvo už keturių kilometrų nuo Tauragnų einant keliu Lamėsto link, metraštis, išsaugotas kaip vertingas daiktas šalia kito negausaus senelių palikimo. Perskaičiau, dokumentas man pasirodė labai santūrus, bet savaip ir informatyvus, ir reikšmingas. Galbūt rašytas paskatinus švietimo skyriui, galbūt daugelis mokytojų tais 1967-aisiais, jubiliejiniais Tarybų valdžios metais, kaip rašoma metraštyje, tokių parašė... Metraštis nebuvo pratęstas, nors daugiau mokytojų Gaidelių pradinė mokykla ir nebeturėjo. Nuo 1955 metų iki pat 1984-ųjų, kai mokyklą uždarė, joje mokytojavo Rasteniai. Mokytoja Bronė Rastenienė išėjo į pensiją. Mokytojas Balys Rastenis dar kelerius metus mokytojavo kitose kaimo mokyklose, bet netrukus ir jis pradėjo pensininko gyvenimą... Tuo metu jiems buvo skirtas butas Tauragnuose, pačiame centre mokytojams pastatytame nedideliame daugiabutyje.

Visą 8-ąjį jau praeito amžiaus dešimtmetį vasaromis nuo Tauragnų iki Gaidelių kas antrą savaitę keliavau pėsčia tuos keturis kilometrus, nes autobusų pro ten buvo reta, aplankyti dukters, kurią močiutė tuoj pat, vos pasibaigus mokslo metams, pasiimdavo pas save į kaimą ir apgaubdavo ypatingu rūpesčiu, ypatinga meile, bet ten ir visa aplinka buvo ypatinga. Šviesi vakarais pradedančiu baltuoti vieškeliu, žvaigždynais, neaprėpiamais avietynais, ežerais, bet ir mistiška, paslaptinga, man, Panevėžio miesto vaikui, kiek baugi Vaidulių mišku, kuriame, sakydavo, tikrai vaidenasi, piliakalniais, kur taip pat visokių bildukų knibždėdavo, Skregždyno kalnu, ant kurio tarp užžėlusių krūmokšnių slėpėsi senos kapinaitės su vis dar prižiūrimais keliais kapeliais, raistu, kuriame ne kartą mačiau gyvačių, nenumaldomomis naktinėmis audromis ir perkūnijomis,

Mokytojai Bronė ir Balys Rasteniai.

kai visus keldavo iš miego, nes virš mokyklos nebuvo žaibolaidžio, amalu (pirmą kartą išgirstas žodis), kurį vis krėsdavo už miško, nors ramindavo, kad jis nepavojingas...

Tie namai, įsikūrę vienoje mokyklos pusėje, su maumedžiu, liepomis, beržais, eglėmis, skyrėsi nuo paprastų kaimiečių namų. Juose visada jutau discipliną, sakyčiau, švaros, tvarkos pavyzdį, ir nors nebuvo turtingi, bet kažkokie dvasingi. Aplinkui nė ženklo kaimietiškos netvarkos, purvo, išmėtytų padargų ar dar ko nors panašaus, nebuvo nė didelio ūkio, kokių žąsų ar kalakutų pulkų... Kelios vištaitės, karvutė, paršelis tvarte... Mokytojai niekada nebuvo užsimiršę, kad jie gyvena mokykloje... Ir pagarbus kaimiečių kreipinys į anytą „ponia mokytoja“ darydavo mano dukrai didelį įspūdį. Ten buvo kita tvarka, kiti papročiai... kitas, jų gyvenimas... Viena vertus, vis dar kaimiškai ritualizuotas, kita vertus – su spintele, pilna pasaulio ir lietuvių klasikų raštų…

Tebūnie ši publikacija skirta mokytojams Rasteniams, Bronei ir Baliui, Gaidelių pradinėje mokykloje išdirbusiems 29 metus, kai kiti ten ištverdavo daugiausia po kokius ketverius (prašom atkreipti dėmesį į metraštyje pateikiamus duomenis), besiilsintiems Tauragnų kapinėse, atminti.

Dalia RASTENIENĖ

Gaidelių pradinės mokyklos metraštis, užvestas 1967 m.

Mokytojų, dirbusių mokykloje, sąrašas

1. Vilutis
2. Šalnaitė
3. Baltakis Jonas
4. Ruzgas Valerijonas
5. Rinkevičius Julius
6. Dievulis Stasys
7. Šemelienė Teklė
8. Zigmantavičiūtė Vlada
9. Meškuotis Pranas
10. Lukoševičiūtė Genė
11. Aksomitienė Teklė
12. Kalasauskaitė Antosė
13. Liepinytė Genė
14. Talaikytė Angelė
15. Kemėšiūtė Joana
16. Malaiškaitė Danguolė
17. Vaiginytė Zosė
18. Juozelskytė Bronė
19. Baltakytė Stasė
20. Sirvydytė Genė
21. Araminaitė Genė
22. Rastenis Balys
23. Rastenienė Bronė

Iš Gaidelių pradinės mokyklos istorijos

Pagal vietinių žmonių prisiminimus, Gaidelių pradinė mokykla įkurta 1919 metais. Pirmas mokytojas buvo Vilutis. Mokykla buvo pas Bagdžiūną Joną. Mokytoją išlaikė mokinių tėvai.

Remiantis 1927 m. pilietinių metų apyskaitos lapu, mokykla įkurta 1921 m.

Mokyklos dienynai yra nuo 1922/1923 mokslo metų. Šiais mokslo metais suregistruota 51 mokinys.

1923/1924 mokslo metais dirba mokytoja Šalnaitė. Mokinių suregistruota dienyne 44. 35 berniukai, 9 mergaitės. Iš to matyti, kad mergaitės mokyklos beveik nelankė. Mokyklą lankė tada vaikai iš daug platesnės apylinkės negu dabar, nes nebuvo tokių pradinių mokyklų kaip Strokinių, Plaučiškių ir Šarkių. Kiek matyti iš dienynų, mokinių lankomumas buvo blogas. Mokykloje buvo 3 skyriai.

1924/1925 m. m. dirba mokytojas J. Baltakis. Dienyne suregistruota 53 mokiniai. Mokytojas J. Baltakis šioje mokykloje dirba iki 1928 metų vasario 2 d.

Kitoje nuotraukos pusėje užrašyta: „Prisiminimui mokykloj praleistų vaikystės dienų. St. Dievulis. Gaidelių pr. Mokyklos vedėjas. 1935 m. VII mėn. 17 d. Gaideliai." Adresuota: Kairioniui Petrui. Gaidelių k. Utena.

Mokytojas Valerijonas Ruzgas, dirbęs Gaidelių pradinėje mokykloje 1928–1930 metais.

Gaidelių pradinės mokyklos mokiniai. 1934 m. (siųsta Kairioniui Petrui).

1925/1926 m. m. suregistruota 52 mokiniai, bet mokyklą lankė 40 mokinių.

1926/1927 m. m. suregistruota 41 mokinys. Mokyklą lankė 29 mokiniai.

1927/1928 m. m. suregistruota 45 mokiniai, mokyklą lankė 35 mokiniai.

Iš J. Baltakio 1926 pilietinių metų apyskaitos matyti, kad mokyklai laikyti išlaidų buvo skiriama labai mažai, daugiausia tai buvo mokytojo atlyginimas. Pavyzdžiui: „1926 m. mokyklai laikyti išleista: namų nuomai 300 litų, smulkiems ūkio reikalams 41 lit. 60 cent., mokytojo algai mokėti 3640 lit. 80 cent. Iš viso 3982 litų 40 cent."

Visiems tiems reikalams gauta iš Švietimo ministerijos 3640 Lit. 80 cent., iš savivaldybės 341 lit. 60 cent." Tas mažai keičiasi ir vėlyvesnių metų apyskaitose.

1926/1927 pilietinių metų apyskaitoje apie mokinių sveikatą rašoma: „1926–1927 mokslo metais mirė –, sirgo dantimis – 2, trachoma – 3, kitomis limpamomis ligomis – 13. Nepakankamai maitinamų buvo – 9."

1928–1930 metais mokykloje dirbo mokytojas Valerijonas Ruzgas.

Gaideliai. 1952 m.

Gaidelių pradinė mokykla (matyt, iki 1955 metų, nes matyti metraštyje minimi tik keli berželiai.

Gaidelių pradinė mokykla. Klasės vidus.
Tvarkoma mokyklos aplinka. 1962 m.

Pamoka. 1962 m.
Per pertrauką. 1962 m.

1928/1929 m. m. buvo suregistruota 65 mokiniai, mokyklą lankė 57.

1929/1930 m. m. suregistruota 42 mokiniai. Nuo 1929/1930 m. m. mokykloje įsteigiamas 4 skyrius.

1930 metų rugsėjo 1 d. mokykloje pradeda dirbti mokytojas Julius Rinkevičius ir dirba joje iki 1933 metų.

1930/1931 metais mokėsi 39 mokiniai. 1931/1932 m. m. suregistruota 59 mokiniai. Mokyklą lankė 56 mokiniai 1932/1933 m. m. suregistruota 64 mokiniai, mokyklą lankė 62 mokiniai.

1933 m. rugsėjo 5 d. šioje mokykloje pradeda dirbti pažangus mokytojas Stasys Dievulis, 1941 metais lietuvių nacionalistų sušaudytas Tauragnuose.[1]

Yra išlikęs jo rašytas pranešimas mokyklų inspektoriui: „Pranešu p. Inspektoriui, kad atvykau į Gaidelių prad. mokyklą š. m. rugsėjo mėn. 5 d. ir 6 d. pradėjau mokymo darbą. Be to, su šiuo raštu siunčiu p. Inspektoriui Gaidelių pradinės mokyklos perėmimo akto nuorašą."

Jis čia dirba iki 1937 metų. Jį žmonės, buvusieji jo mokiniai, prisimena daugiausia.

1933 metais mokykloje buvo 62 mokiniai.

1934/1935 m. m. – 64 mokiniai.

1935/1936 m. m. – 47 mokiniai.

1936/1937 m. m. – 45 mokiniai.

Nuo 1937 metų rugsėjo 1 d. mokykloje dirba mokytoja Teklė Šemelienė. Ji dirbo iki 1940 m.

1938/1939 m. m. mokykloje 46 mokiniai.

1939/1940 m. m. – 54 mokiniai.

Iki 1938 metų mokykla savo pastato neturėjo. Mokykla buvo (nuomojo klasę) pas Bagdžiūną Joną, vėliau pas Stundžią, o dar vėliau pas Kairionį Anuprą.

1939 metais mokyklų inspektoriui Plungei pasiūlius, Bagdžiūnas Antanas pastatė mokyklai pritaikytą pastatą, kuriame mokykla yra ir dabar.[2]

Nuo 1940 iki 1941 metų rudens mokykloje dirbo mokytoja Vlada Zigmantavičiūtė. Mokykloje buvo 37 mokiniai.

Juodžiausios mokyklai dienos buvo vokiečių okupacijos metais. Šio laikotarpio net ir dienynų nėra. 1942/1943 m. m. yra užvestas sąsiuvinis, kuris pamaino klasės dienyną.

Tuo laiku mokykloje dirbo mokytojas Pranas Meškuotis (1942/1943 m. m.) ir mokytoja Genė Lukoševičiūtė (1943/1944 m. m.)

1944 metais dirbo mokytoja Teklė Aksomitienė.

1945 metais – mokytoja Antosė Kalasauskaitė. Buvo 67 mokiniai.

1946/1947 m. m. dirbo mokytoja Genė Liepinytė. Buvo 61 mokinys.

1947/1948 m. m. dirbo mokytoja Angelė Talaikytė. Buvo 66 mokiniai.

1948/1949 m. m. mokykloje įsteigiamas antras komplektas. Pradeda dirbti nauja mokytoja Kemėšiutė Joana. Abiejuose komplektuose buvo 66 mokiniai, 1949/1950 m. m. – 75 mokiniai.

1949 metais su I–II klasėmis pradeda dirbti mokytoja Danguolė Malaiškaitė.

1950/1951 m.m. buvo 70 mokinių.

1951–1956 metais mokykloje dirba mokytoja Juozelskytė Bronė ir 1951–1953 metais mokytoja Zosė Vaiginytė.

1951/1952 m. m. mokykloje mokėsi 73 mokiniai.

1952/1953 m. m. – 68 mokiniai.

1953/1954 m. m. – 64 mokiniai.

1953 metais iki lapkričio mėn. 4 d. antra mokytoja dirba Stasė Baltakytė, o nuo 1953 m. lapkričio 4 d. mokytoja Genė Sirvydytė. Ji čia dirba iki 1955 metų.

1955 metais iki spalio 10 d. dirba mokytoja Genė Araminaitė.

1954/1955 m. m. mokykloje mokėsi 51 mokinys.

Nuo 1955 metų spalio mėn. 10 d. iki šių Tarybų valdžios 50-mečio jubiliejinių 1967 metų mokykloje dirba mokytojai Balys Rastenis ir Bronė Rastenienė.

Per šiuos metus mokinių mokykloje mokėsi tiek:

1955/1956 m. m. – 47 mok.
1956/1957 m. m. – 42 mok.
1957/1958 m. m. – 38 mok.
1959/1960 m. m. – 34 mok.
1960/1961 m. m. – 37 mok.
1961/1962 m. m. – 29 mok.
1962/1963 m. m. – 32 mok.
1963/1964 m. m. – 34 mok.
1964/1965 m. m. – 32 mok.
1965/1966 m. m. – 27 mok.
1966/1967 m. m. – 26 mok.

Gaidelių pradinė mokykla pastatyta žemoje vietoje – pievoje. Todėl anksčiau aplinka atrodė labai nykiai. Nebuvo jokios aikštelės. Visur – purvas. Iki dirbant mokytojams Rasteniams, prie mokyklos tebuvo du berželiai, kuriuos, sako, pasodino mokytoja Šemelienė. Dabar jie jau nevieniši. Juos supa gausūs žalumynai. Organizavus tėvus, prie mokyklos (tebuvo du berželiai) buvo privežta žvyro, įsirengta gera aikštelė. Per kelerius metus mokykla apželdinta, užveista gėlynai. Mokymo ir grožio tikslu prisodinta įvairiausių, kokių tik apylinkėje sutinkama, medelių.

Iš šiaurės ir rytų mokyklą supa žaliaskarės eglaitės. Iš pietų ir vakarų įvairūs lapuočiai medžiai. Užveistas ir nedidelis sodelis, kuriame yra vaismedžių ir vaiskrūmių.[3]

Turi mokykla nemaža vaizdinių ir kitų mokslo priemonių.[4]

Sutikdami Spalio 50-metį mokiniai ir mokytojai dar daugiau padirbės.

Mokytojai mokykloje metams bėgant keičiasi. Mokykla lieka.

Mokyklos metraštį 1967 jubiliejiniais metais užvedė mokytojai Rasteniai.

Kas jį tęs? – gal jie… gal kiti…[5]

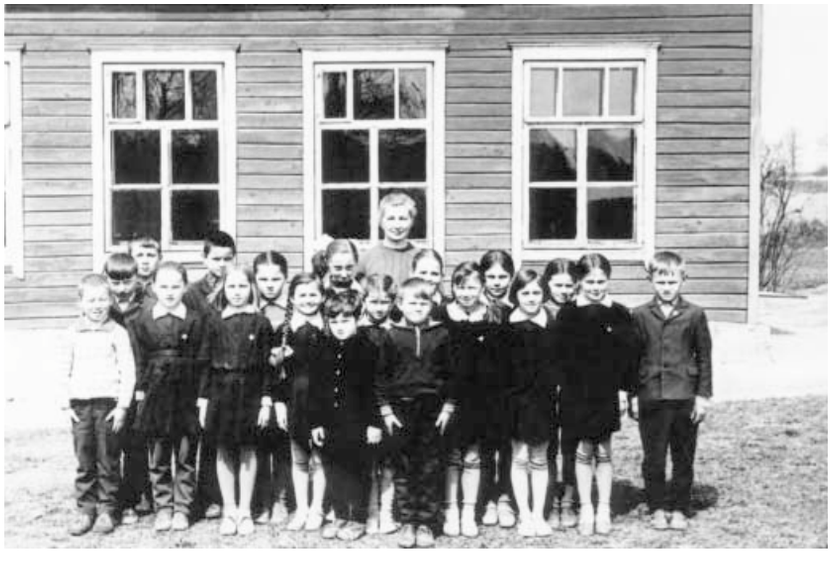
Parengė Dalia RASTENIENĖ

NUORODOS:

1. Dalios Rastenytės-Deksnienės liudijimu, mokytojas Stasys Dievulis sovietiniais metais buvo labai gerbiamas. Tauragnų vidurinės mokyklos moksleiviai prie jam pastatyto paminklo nešdavo gėlių. Šiuo metu paminklo nebėra.
2. Metraštyje minimi 1939 metai. Tačiau buvo pasakojama, kad naują namą mokyklai Antanas Bagdžiūnas atidavė, kai jam buvo iškeltas ultimatumas: arba pastatas mokyklai, arba ištrėmimas į Sibirą. Tačiau visi žinome, kad trėmimai į Sibirą prasidėjo 1941 metais. Gal čia diplomatiškas mokytojų nutylėjimas, gal supainiotos datos… Nebėra ko paklausti.
3. Atgavus nepriklausomybę, mokyklas pastatas, kaip privati nuosavybė, buvo grąžintas Bagdžiūnų vaikams, ir jie kažkam jį pardavė. Sako, tie žmonės iškirto nemažai medžių, kuriais taip didžiavosi mokytojai.
4. Pasak mokytojų dukros Dalios Rastenytės-Deksnienės, maždaug 7-ąjį dešimtmetį mokytojų Rastenių ir Broniaus Daunoravičiaus iniciatyva kaime buvo statomi vaidinimai, rengiamos inscenizacijos (pvz., Vienuolio „Paskenduolės“). Vaidinimai vykdavo netoliese gyvenusių Kairionių klojime arba mokykloje. Vaidindavo juose ir mokytojai Rasteniai. Tačiau, keista, kažkodėl apie šią kultūrinę veiklą mokytojai nutyli…
5. Jau minėjau įžangėlėje, kad metraštis nebuvo tęsiamas, nors mokykloje iki pat jos uždarymo 1984 m. ir toliau dirbo mokytojai Rasteniai.

Baigus mokslo metus. 1964 m.
Ir dar vieneri mokslo metai praėjo…

Ant nuotraukos nugarėlės užrašyta: „Liudiškių piliakalnis. 1961 m. rugpjūčio mėn. Gaidelių pradinės mokyklos mokiniai“. Iš dešinės mokytojas B. Rastenis.

PEOPLE TELL

The Gaideliai Primary School Chronicle started in 1967

This is an authentic document, Gaideliai Primary School (Utena District) chronicle written by teachers, Bronė and Balys Rasteniai. The chronicle features the names, and in some cases, photographs of the teachers who worked there; the fluctuation of the number of students in the course of time, the circumstances in which the school building was built. It is possible that the chronicle was written as a result of some sort of a Soviet campaign as it is dedicated to the 50th anniversary of the Soviet rule. Despite the fact that the teachers Rasteniai worked at the Gaideliai Primary School from 1955 until it was closed in 1984, the chronicle was not continued. The document's cultural value lies not only in that it reveals the history of a rural primary school, but also the realities of the Soviet ideology.

LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA
LIETUVOS LIAUDIES
KULTŪROS CENTRAS
LIAUDIES KULTŪRA 2006 Nr. 4 (109)
Žurnalas leidžiamas nuo 1988 metų,
kas du mėnesiai
Redakcijos adresas:
Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
el. p. liaudies.kultura@lfcc.lt
Vyriausioji redaktorė
Dalia RASTENIENĖ, tel. 261 34 12
el. p. lkredaktore@lfcc.lt
Skyrių redaktoriai:
Dainius RAZAUSKAS
– bendrieji kultūros klausimai,
mitologija, tel. 261 31 61
Liudvikas GIEDRAITIS – etnologija,
folkloras, etninės veiklos realijos,
tel. 261 31 61
Juozas ŠORYS – etnologija,
tautodailė, etninės veiklos realijos,
tel. 261 31 61
Beatričė RASTENYTĖ – korektorė
Maketas Martyno POCIAUS
Reziumė į anglų kalbą vertė
Eglė KAČKUTĖ

Redakcinė kolegija:
Prof. habil. dr. Leonidas DONSKIS, Politikos mokslų ir diplomatijos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Gedimino g. 44, LT44261 Kaunas
Habil. dr. Simas KARALIŪNAS, Lietuvių kalbos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius
Habil. dr. Ingė LUKŠAITĖ, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius
Habil. dr. Nijolė LAURINKIENĖ, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio 6, LT10308 Vilnius
Dr. Alė POČIULPAITĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
Doc. dr. Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, LT01110 Vilnius
Irena SELIUKAITĖ, Lietuvos kultūros ministerijos Profesionalaus ir mėgėjų meno skyriaus vedėja, J. Basanavičiaus g. 5, LT01118 Vilnius
Doc. dr. Krescencijus STOŠKUS, Vilniaus universitetas, Didlaukio 27, LT08303 Vilnius
Dr. Žilvytis ŠAKNYS, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius
Vida ŠATKAUSKIENĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės g. 8, LT01124 Vilnius
Dr. Marija ZAVJALOVA, Ленинский проспект 32-а, Институт славяноведения, Российская Академия Наук, Москва 117334, Россия,
el. p. marija_z@mtu-net.ru

© „Liaudies kultūra“

Steigimo liudijimas Nr. 152
Pasirašyta spaudai 2006 10 10
Tiražas 800 egz.
Formatas 60×90/8
Rinkta kompiuteriu. 11 sp. l.
Lietuvos liaudies kultūros centras
Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
http://www.lfcc.lt
Spausdino UAB „Grafija“, Sėlių g. 3a, Vilnius

TURINYS:

Ežerų sostinėj. Zarasų paminėjimo pustūkstantmečiui. Su etnokultūrinio darbo Zarasų rajone vadovais Rimute VITAITE ir Gintaru ANDRIJAUSKU kalbasi Liudvikas GIEDRAITIS .... 1•

MOKSLO DARBAI

Tadas JUREVIČIUS.
Dėl tradicinės mokymo sampratos kilmės ..... 8•

Martynas PURVINAS. Pelkininkų kaimai ir kolonijos Šilutės apylinkėse: tradicinės gyvensenos bruožai ir gyvenviečių raida ..... 10•

Dalia SENVAITYTĖ.
Psichotropiniai augalai lietuvių tradicijoje ..... 21•

Jinseok SEO. Han motyvas
Korėjos dainose ir lietuvių dainų liūdesys ..... 26•

TARP MINČIŲ
Gintaris PORUTIS. Lietuvos juostilė, arba Anglijos kraštovaizdžio linija Lietuvoje ..... 33•

REGIONŲ KULTŪRA
Viktoras VITKUS.
Vidurio Lietuvos pravoslavų cerkvių dailė ..... 40•

SKAITYMAI
Jan BREMMER. Senovės graikų „vėlės“ samprata ..... 44•

KITOS KULTŪROS
Korėjos mitai. Išvertė Jinseok SEO ..... 51•

IN MEMORIAM Gintarui BERESNEVIČIUI
Dainius RAZAUSKAS.
Begeyte, begeyte, pecoille! ..... 59•

LEIDINIAI
Skaidrė URBONIENĖ. Nauja elektroninė knyga „Kryždirbystė Lietuvoje“ ..... 61•

ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS
Nijolė MARCINKEVIČIENĖ. Ugnis statomo namo krikštasuolėje. Kuo įsimintinas konkursas „Etninės kultūros šaltiniai. Žmogus ir gyvenamoji aplinka“ ..... 64•

Regimantas GUDELIS. „Atsiliepk daina“ – aštuntoji lietuvių išeivijos dainų šventė ..... 73•

ŽMONĖS PASAKOJA
Bronė ir Balys RASTENIAI. Gaidelių pradinės mokyklos metraštis, užvestas 1967 m. ..... 84•

VIRŠELIUOSE: I viršelis. Jackus. Kart., al., 65x46.
Vytauto Balčyčio nuotrauka

IV viršelis. Lygiadienio šventė Vilniuje. 2005 m.
Laimos Buivydaitės nuotrauka

Redakcija nereikalauja, kad diskusinio pobūdžio nuomonės sutaptų su redakcijos nuomone.